

A
LINCZI BÉKEKÖTÉS

ÉS AZ 1647-KI

**VALLÁSÜGYI TÖRVÉNYCZIKKEK
TÖRTÉNETE.**

IRTA

ZSILINSZKY MIHÁLY.

BUDAPEST
HORNYÁNSZKY VIKTOR AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSE.

1890.

A LINCZI BÉKEKÖTÉS.

A MAGYAR PROTESTÁNS
IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI.

SZERKESZTI

KENESSEY BÉLA

TÁRSULATI ID. TITKÁR.

BUDAPEST 1890.

TARTALOM.

	Lap.
Tájékoztató előzmények	1—34
1. A reformatió hatása. — Különféle országokban más jelleget ölt. — Ausztria világuralmi törekvése. — Ez ellen a franczia, svéd, német és magyar törekvés. — Az interventiók szokásba jönnek. — A magyarországi fegyverfogás nem lázadás	3
2. Hazai viszonyok. Három politikai párt fejlődése. — Ezen pártok főbb embereinek jellemzése: III. Ferdinánd király. — Eszterházy Miklós nádor. — Lippay György esztergomi érsek. — I. Rákóczy György erdélyi fejedelem	9
3. Rákóczy tartózkodik az idegen szövetségtől. — Eszterházy figyelmeztetései eredménytelenek maradnak Bécsben. — Az üldözések fegyverfogásra bírják a fejedelmet. — A svéddekkel és a francziákkal szövetezik	18
4. Bécsben általános zavar. — Kéri a fejedelemhez kúldetik, hogy azt a háborútól visszatartsa. — A fejedelem panaszzai és kívánságai. — A nádor békés egyezkedést ajánl, de azt Lippay meghiúsítja. — A háború kitör. — Rákóczy és a király kiáltványai. — Rákóczy előhaladása; Kassáról levelét ír a királynak. — Lippay a czélba vett újabb alkudozást nem bírja megakadályozni	26
A béketárgyalások kezdete	35—63
1. Kemény János és Lónyay Zsigmond rövid jellemzése. — A szendrői tárgyalások. — A nádor kitörései miatt Kemény felszólal. — A nádor csendesebbé lesz, de május 25-kén körlevelet intéz a megyékhez. — Sem itt, sem a csatamezőn nem kedvez neki a szerencse	37
2. Új békekísérletek a sárosi táborban. — A fejedelem követeknek kívánságai; a királyi követek kitérő választ ad-	

	Lap.
nak. — A nádor ellenszenve a fejedelem ellen. — Lónyay czáfolata és tanácsa	43
3. Rákóczy hadainak szerencséje. — Homonnay és Eszterházy haragja. A kassai országgyűlés lefolyása. — A rendek helye- selve fejedelem eljárását, Fehérpatakit küldik Bécsbe. — A ki- rály az új tárgyalásokat Nagyszombatba szept. 14-kére tűzi ki.	57
A nagyszombati tanácskozások. 1644—45.	65—184
1. A tanácskozás előzményei. — Nagyszombat előkelősége. — A tokaji országgyűlés összehívása, megnyitása. — A rendek felirata, kíválmái és utasításai. — A mindkét részről kiküldött követek, s azoknak utasítása	67
2. A nádor fenhézva lenézi a fejedelem követeit. — Lónyay és társai szolgák által küldik át az üdvözlötet. — Az első ünnepélyes fogadtatáson Eszterházy dühösen kikel a feje- delem ellen. — Lónyay higgadt válasza megtette hatását.	79
3. Az első nyilvános ülés. — Lónyay nyilatkozata és pro- positiója. — A nádornak erre adott válasza nov. 7-kén. — A felvidéki rendek elleni újabb kifakadás replica alak- jában, ugyanakkor	87
4. A fejedelmi követek kérdése és az arra adott felelet. — Rákóczy újabb utasítása. — A magántanácskozmányok az országgyűlésről, a vallásszabadságról, az ev. statusról, a törvényszegők megbüntetéséről, szét. székekről, jezsuitákról, tizedekről, az ország szabadságáról stb.	98
5. A nyilvános tárgyalások folytatása. — A nádor és társai- nak december 2-ki responsiója és annak méltatása	117
6. Alkudozási nehézség. — Lónyay párbeszéde az érsekkal. — A fejedelmi követek replicája decz. 18-án. — A nádor- nak erre vonatkozó megjegyzései s Lónyay válasza. — A karácsoni ünnepek, újév. — Chernell tréfája	127
7. A fejedelem összehívja híveit Ónodra. — A fejedelem elő- terjesztésére a rendek válasza. — A nádor ismét magán- tanácskozást indít. — A királyiak terjedelmes válasza az ónodi rendek ellen irányúl. — A fejedelmi követek fele- lete után számtalan viszonyválasz és megjegyzés	135
8. A nádor jan. 22-ki válasza. — A fejedelem felelete. — A nádor összegezi az elfogadhatókat, melyekre az ellen- fél pontonként válaszol. — A fejedelem követi békülékeny hajlama. — Rákóczy nem hallgat Lónyayra	157
9. A bártfai országgyűlés megnyitása febr. 12. — A nagy- szombati követek előterjesztése. — A gyűlés utasításai és	

elismerő nyilatkozata. — Felhívás a fejedelemhez ; annak higgadt magaviselete. — Hadi mozgalom. — A tanácskozás félbeszakad	171
---	-----

A béketanácskozások folytatása és befejezése. (1645. április 15-től december 16-ig.) 185—230

1. A király új tanácsosokat keres a béketárgyalásokhoz. — Törös János rövid jellemzése. — Első küldetése Rákóczyhoz. — A nádor ármánykodása, és a király általi fölmentése 187
2. Törös siet a fejedelemhez Rimaszombatba jan. 19-én. — Másnap Losonczon előadja küldetése czélját. — Kemény Jánossal értekezik. — Vallásügyi pontok, s a fejedelem magánügyei..... 196
3. Szenkvicz meg hozza a király resolútióját jul. 7-én. — A fejedelem kényes helyzete, s jul. 11-diki válasza. — Új követelése. — Törös aggodalmai, veszedelme. — A király felelete új fordulatot idéz elő. 203
4. Törös és Rákóczy vitája az örökösödés felett. — Szenkvicz meg hozza a király beleegyezését aug. 3-án. — A békeponatok szerkesztése új nehézséget okoz. — Puchaim császári vezér zavart idéz elő. De azt Törös elhárítja. — Rákóczy szavát adja, hogy a békét megtartja..... 211
5. Rákóczyt külföldi szövetségesei óvják a béke megkötésétől. — Törös aggódik ; de a fejedelem megállja szavát. — Torstensontól és többi társaitól elbúcsuzik aug. 20-án. — A békére vonatkozó nyilatkozata. — A béke megkötése általános örömet okoz. — A békeokmányok kicseréletnek Linzben, decz. 16-kán. — A diplomák szövege. 217

A tokaji tanácskozmány 1646-ban. (Április 1-től szeptember 10-ig.)..... 231—326

1. A közhangulat. — Ferdinánd kiküldi biztosait és utasítást ad nekik. — Lippay ellenkező törekvése és javaslata 233
2. A biztosok átveszik Nagyszombat hódolatát. — Ezt követék a többi sz. kir. és bányavárosok. — A fejedelem Tokajt, a király Kassát tüzi ki a tanácskozás helyéül. — Végre Tokajban történik a megállapodás. — A fejedelem biztosai..... 240
3. A fejedelem utasításai. — Az első ülés április elsején. — A királyiak írásban adják elő kívánságaikat. — A pót-kívánságok 247

	Lap.
4. A fejedelmi követek kérdései és a fejedelem propositiói. — A végrehajtás sora feletti meddő vita. — A királyi követek sürgetései. — Az ellenfél válasza. — Engedékenység a király részéről	255
5. Lippay szerepe a tanácskozás alatt. — Ápr. 21-diki levele a királyhoz. — Kassának esel által való elfoglalására készített terv	268
6. Lippay levelének hatása. — A királyi követek sürgetésére ápril 25-én kiadatnak a fejedelem pontjai. — A király levelei ápril 30. és május 4-éről. — Törös meglátogatja a fejedelmet Nagyváradon május elején	275
7. A főpapok ellenhatása. — A királyi követek engedékenyek. — A négy pont, és a felettök folyt viták. — A templomok ügye; és a fejedelmi követek keménysége...	284
8. Ferdinánd meghallgatja bécsi tanácsosait. — Lippay érsek levele a királyhoz máj. 21-kén. — Rákóczy iránti bizalmatlanság és követelései. — A négy vitás pontra adandó válasz. — A fejedelem rossz néven veszi az országgyűlés elhalasztását. — Törös ismét hozzáküldelik. — A királyi követek kívánságai, — s azokra a fejedelmiek válasza ..	290
9. Törös látogatása a fejedelemnél felkölti Lippaynak féltékenységét. — Levelet ír Törös és Rákóczy ellen	301
10. A király újabb nyilatkozata. — A fejedelmi követek kérdései és nézete a nehézségek iránt. — A fejedelem félbe akarja szakítani a tanácskozmányt. — A protestatio	306
11. A király megint az érseket és a többi engedetleneket. — Ezeknek magatartása. — Az érsek tanácsai	313
12. A király enged. — A templomok átadására kirendelt követek nehézségekkel küzdenek. — A tokaji tanácskozások vége	321
A pozsonyi országgyűlés. 1646—47-ben	327—460
1. Az országgyűlés összehívása. — A közhangulat. — A gyűlésen jelen volt főpapok, urak és követek névjegyzéke. — A király megnyitja a gyűlést. — Rákóczy követeknek üdvözlete. — A kir. propositio kiadása után Draskovics nádorrá lesz	329
2. A linczi békeokmány tárgyalása. — Lippay a klérus nevében ellentmond. — Az erdélyi rendek felszólalása. — A király kívánja a békeokmány törvénybe iktatását. — A klérus ellenmondása örökre érvénytelennek nyilvánítatik	342

3. A templomok visszaadásának kérdése. — Biztosok kiküldetése; és utasításai. — A dunántúli biztosok eljárásáról való jelentés. — A dunáninneniek jelentése.....	348
4. Az országgyűlés két háza közötti viták a templomok felett. — Az evangélikusok kívánatai november 2-án; a katolikusok válasza november 5-én. — Az evangélikusok sérelmei. Vegyes bizottság. — A király sürgetése haszontalan. — A protestánsok kérik a templomok visszaadását. — A katolikusoknak egyezségi feltételei. — Az evangélikusok kérelme a királyhoz november 20. — Rákóczy nyugtalankodik.....	356
5. A katolikusok sérelmei december 5-kén és azokra a protestánsok replikája december 7-én.....	370
6. A királyi tanácsosok közbenjárása haszontalan. — A király december 22-ki válasza nem nyugtatja meg a protestánsokat. — December 24-kén új kérelemmel járulnak ő felségéhez.....	389
7. Rákóczy nyilatkozata a parasztok templomai érdekében. — A prot. rendek ragaszkodnak a kir. diplomához; vizsgálatot követelnek. — A fejedelem háborúval fenyegetőzik.	
8. A protestáns rendek összeírják a visszakövetelt templomokat. — A katolikusok 68-at, majd 84-et, végre 90-et ígérnek. — A protestánsok észrevételei február 13-án és 14-én. — A katolikusok válasza és febr. 20-ki nyilatkozata. — A király márczius 1-i rendelete. — A protestánsok újra folyamodnak a királyhoz.....	404
9. A protestánsok márczius 9-én új kérelmet intéznek a királyhoz. — Ez tanácsosaihoz küldi. — Közös megállapodás márczius 26-án és az április 4-ki kiegyezési pontok. — Rákóczy nyilatkozata. — Új viták után IV. Ferdinánd megkoronáztatik. — Koronázás előtti feltételek. — Vallásügyi törvények.....	423

I.

TÁJÉKOZTATÓ ELŐZMÉNYEK.

1.

A reformatió hatása. — Különféle országokban más jeleget ölt. — Ausztria világhuralmi törekvése. — Ez ellen a francia, svéd, német és magyar törekvés. — Az intervenciók szokásba jönnek. — A magyarországi fegyverfogás nem lázadás.

Mikor a linczi békekötés történetét akarjuk elbeszélni tájékozásul vissza kell tekintenünk annak előzményeire.

Ezen előzmények általánosak és különösek, közvetettek és közvetlenek. Hogy összefüggésüket megérthetővé tegyük vissza kell mennünk egészen a bécsi békekötésig, sőt — bizonyos tekintetben — egészen a reformatióig.

Világtörténelmi tény, hogy a *reformatió* neve alatt ismert szellemi forradalom Európa minden államaiban nagy mozgalmakat és gyökeres változásokat idézett elő. A XVI-dik század elejétől kezdve egész a XVIII-dik század elejéig az játszotta a főszerepet Európában, s így természetesen hazánkban is. Az foglalkoztatta az országok fejedelmeit, azoknak tanácsosait és alattvalóit egyiránt. Az adott legméltóbb tárgyat a szellem munkásainak, tudósoknak és művészeknek. A reformatió elvei általánosak és eszmedúsak valának: s ennél fogva minden nemzetekre és népekre egyiránt tartozóknak ismertettek el. Küzdelmeket idézett föl; szövetségeket hozott létre fejedelmek és országok között; polgárháborúkat keltett egyes országok bensejében, melyek ünnepélyes békekötésekkel végződtek és törvények pontjaival pecsételtettek meg. A küzdelmek apostolokat és vértanukat teremtettek. Felforgatták egész Európát: összehozták, a mi el volt vá-

lasztva, és szétválasztották, a mi egyesítve volt. Szóval: nagy forrongás és zűrzavar támadt mindenütt. De e zűrzavar csak látszólagos. Mikor a válság lecsillapult, látni lehetett, hogy az elemek természetes rokonságaik szerint rendezkedtek el. A katolicismus a régi hagyományokra támaszkodva, igényelte igaz keresztyénységét és kizárólagos igazságát. A protestantismus az egyéni felfogás és meggyőződés jogosultságát vitatva küzdött hasonlóképen az igazhitűség zászlója alatt.

De mint minden nagyobb szerű mozgalomnak, úgy a reformatiónak is meg volt az a baja, hogy a hatalmasok felhasználták saját egyéni és családi céljaik előmozdítására. Innét van, hogy minden országban más és más jellege volt; innét van, hogy minden nemzet saját hagyományai és saját nemzeti eszméi szerint használta azt fel. Angliában a szabad kormányzat megalapításához vezetett. Franciaországban ürügyül szolgált a nagyok és a nép követeléseire. Németországban gyökeres változásokat idézván elő, létrehozta az észak és dél közötti antagonizmust. Amott a kisebb fejedelmek elfogadják a reformatiót, hogy egyuttal biztosíthassák függetlenségüket a császártól; emitt az osztrák ház küzdött ellene, hogy fentartsa a birodalom egységét és a római hit uralmát.

Ausztria ezzel sem elégedett meg: világmonarchiára törekedett, melyet csak a hitegység által a római udvar segítségével vélt elérhetni. A francia királyok ellene szegülnek az osztrákok világuralmi törekvéseinek, s e végből Német- és Magyarországon támogatják a protestánsokat és azoknak szabadságait; de a mi éppen nem akadályozta meg őket abban, hogy saját országukban elnyomják a reformatiót.

Igy alakul át e nagy vallási mozgalom lassan európai válsággá, politikai küzdelemmé; így szorítják háttérbe az udvarok hatalmi viszályai az elvi küzdelmeket, s így jönnek divatba a polgárháborúkban való intervenciók.

Hazánk sem vonhatta ki magát az általános európai viszonyok hatása alól. Sőt inkább, mivel tényleg közvetlenül a világuralomra törekvő Ausztriának kormánya alatt állott,

kettős irányban volt kénytelen folytatni a harcztot, t. i.: alkotmányos függetlenségéért és vallási szabadságáért, mert mind a kettőt veszélyeztetve látta általa.

Ha a linczi békekötés korában létezett viszonyokat és különösen a hazában folyt vallásháborúkat kellő világításban akarjuk feltüntetni: akkor nem szabad megelégednünk csupán a hazában történt egyes események ismeretével; hanem keresnünk kell a belső összefüggést a világmozgató eszmék és az uralkodó politikai nézetek között. A XVII. században lefolyt magyar szabadságharczok érthetetlenek maradnak, ha nem látjuk azokat a szálakat, melyek a külfölddel és az ott végbement eseményekkel összezsátolják. Az európai események ismeretének világítása mellett Bethlen és a Rákóczyak óriási műre vállalkoztak, mikor a világalomra törekvő hatalmas Ausztriával szemben fegyvert fogtak a protestans vallás és a megsértett politikai szabadság védelmére. Két hatalmas elv állott egymással szemben, melynek szolgálatában annak képviselői erősen meg voltak győződve arról, hogy istennek tetsző harcztot folytatnak. Ez a belső meggyőződés volt a leghatalmasabb rugó a harczt folytatására; ez ösztönözte a pillanatra legyőzött ellenfélt arra, hogy erejét újra összeszedve újra megkísértse szerencsáját. Az volt a jelszó, hogy az isten nem hagyja elbukni az igaz ügyet. Azt pedig minden fél igényelte magának, hogy az ő ügye az igaz ügy, s ennél fogva — annak diadalra is kell jutnia.

Ha ezen erős lélektani benső érv mellé vesszük a nem kevésbé hatalmas hatalmi érdek elvét is: akkor könnyen megérthetjük azt a világtörténelmi jelenséget, hogy a németországi vallásháború harmincz évig folyhatott; és hogy hazánkban a bécsi békekötés nem biztosította a békét, hanem újabb és szenvedélyesebb harcztok törtek ki, melyeknek csak a *linczi*, majd utóbb a szathmári békekötés vetett véget.

Az európai államokban elvvé kezdett válni, hogy cujus regio, ejus religio. Ez az államvallás eszméjét hozta létre, melynél a lelkiismeret ügye az állami hatalom szeszélyének lön alávetve. Világos, hogy ez az elv inkább kedvez a türel-

metlenségnek, mint a szabadságnak. Természetes, hogy Ausztria azonnal alkalmazásba vette. Ez is egyik magyarázata annak, miért akarta folyvást megrontani a magyarhoni protestánsoknak törvényes szabadságait.

Az általános okok keresésénél nem szabad felednünk a hűbéri rendszerből fejlődött földesuri jogokat sem, melyek nagy mértékben folytak be arra, hogy hazánkban a reformáció érdekében folyt háborúk sok időre le ne csillapuljanak. A hűbérrendszer, mely a hazát európaszerte a hűbéruralommal helyettesítette, mely feldarabolta az államot, s egymásba ékelte a tartományokat, igen nagy szolgálatokat tett a szövetségek kötésénél. Régi általános szokás volt, hogy a hűbérurak, ha egymásközt vagy fejedelmökkel folytattak háborút, egymást segítségül hívták. E szokás a harmincz éves háborúban is érvényesült s a westpháli békekötésben szentesítést nyert. Azt látjuk, hogy az alattvalóikkal háborúba keveredett fejedelmek idegeneket hívtak segítségül; s azt hitték, hogy ahhoz joguk van, mert hiszen mindenik azonosította magát az állammal és mindenik a többiek fölé akart emelkedni. Ez az érdek sarkalta őket arra is, hogy a szomszédokat belháborúk szítása által gyengítsék, hogy azoknak alattvalóit pártütésre és fegyverfogásra buzdítsák, s akként a polgárháborúkat saját előnyükre kizsákmányolják.

S a példa ragadós volt. XIV. Lajos francia király politikájának egyik védelmezője ezeket írta: «Ha szégyen a fejedelemre nézve az alattvalókat törvényes fejedelmök ellen fellázítani, *az osztrák ház régen megmulatta nekünk az utat* . . . Ha tehát rég meggyökerezett szokás az uralkodók között, hogy amennyire csak lehet, egymásnak legtöbbet ártsanak, miért tulajdonítani magunknak hibául azt, a mi az egész világon közös velünk.»*

Igy okoskodtak hazánkban is, a hol a nyugateurópai eszmék és czélok mindig pártolókra és követőkre találtak, és

* Camill Rousset, *Louvois* III. k. 4. fejt.

a hol az ausztriai politika hatása közvetlenül is érezhető volt.

Egyet azonban ki kell emelnünk, mint oly jelleget, mely a Magyarországon folyt harcokat a más országokban folyt belháborúktól lényegesen megkülönbözteti. Európában a XVII-dik században látunk sok felkeléseket, melyek válságokat idéznek elő, melyek gyászos színben tüntették fel a pártok egymás elleni kegyetlenkedéseit; melyeknek lefolyásában hörtönzések, számkivetések, vagyonelkobzások és kivégeztetések, mint közönséges eszközök tűnnek fel. Ugyanazon okok és tényezők ugyanazon következményeket hozták létre Olaszországban, Franciaországban és Angliában. De mindezek csak egyszerű lázadások jellegével bírtak, melyek részint a nép nyomorából, részint emberi birvagyból, részint bujtogatásból és rossz kormányzásból eredtek.

A magyarországi XVII-dik századbéli fegyverfogások nem voltak ilyen közönséges lázadások; mert a fegyverfogó nemesség *törvényre* támaszkodott, mely minden nemesnek jogot adott arra, hogy a zsarnok király ellen fegyverrel is megvédelmezheti jogát. Ezért hazánkban a fegyveres támadások egész 1687-ig, a mikor t. i. az arany bullának erre vonatkozó része eltöröltetett, tulajdonképpen *szabadságharcoknak* és egyáltalában nem közönséges lázadásoknak tekintendők. Bocskay István, Bethlen Gábor és a Rákóczyak nem lázadók, hanem a szó szoros értelmében szabadsághősök valának. A mit ezek kivitak, az nemcsak a hazai protestantismusnak, hanem az egész magyar nemzetnek vívmánya volt.

A ki e férfiak tetteinek megítélésénél csak a személyes érdek alacsony álláspontjára helyezkedik, az ép oly igaztalanul és méltatlanul fog eljárni, mint az, a ki Forgách Ferencz, Pázmány Péter és Lippay György főpapoknak tetteiben csak a nagyravágyás rugóit keresi. Azon kor férfiai magasabb eszmék mozgatták, bár nem lehet tagadni, hogy tetteikbe gyakran apróbb emberi gyarlóságok is vegyültek. Történelmi igazság az, hogy nagy események sohasem származnak cse-

kély okokból. De ha a nagy okok megvannak, akkor a legcsekélyebb alkalom is elegendő arra, hogy az általános elégedetlenség kitörjön, és hogy az illető eszmék képviselői életök kockáztatásával is készek diadalra emelni ügyüket. Így volt ez hazánkban is.

A XVII-dik században a protestans vallásnak és az ország szabadságának, jogainak érdekében folytatott harczokban tehát nagy szerepet játszottak mindenek előtt a fentebb vázolt európai viszonyok, az úgynevezett harminczéves háború, a németországi és svéd protestans fejedelmek szövetségei; az Ausztriával ellenséges politikát követő idegen királyoknak izgatásai; a földesurak hűbéruri követelései; közvetlen hatással voltak: a kath. főpapok politikai túlkapásai, és mindenek felett a török hatalom nyomása, mely Erdélynek függetlenségével és a protestantismusnak léteivel szoros összeköttetésben állott.

Hazai viszonyok. — Három politikai párt fejlődése. — Ezen pártok főbb embereinek jellemzése: III. Ferdinánd király. — Eszterházy Miklós nádor. — Lippay György esztergomi érsek. — I. Rákóczy György erdélyi fejedelem.

Az uralkodó ház II. Rudolf uralkodása óta Magyarországon is a spanyol-osztrák ház világhatalmi politikáját követte. A spanyol királyi és a német császári habsburgi dynastiák egy célra törtek, de azért a spanyol udvar politikája volt az irányadó. Ott nevelték sok éven át Magyarországot leendő királyait. A spanyol udvarnak külön minisztere volt Bécsben, a ki után indultak rendszeren a többi miniszterek. Az ellenreformáció terveit is ott kovácsolták, s ott oltották be a magyar királyok szívébe a gyűlöletet a protestantismus, mint «eretnecség» ellen. Róma pedig mindig méltányolta és jutalmazta azokat a szolgálókat, melyeket a királyok az eretnecség kiirtása érdekében tettek neki. Így fejlődött ki egy nagy közös érdek, mely azt a gondolkodást hozta létre, hogy a katholicismushoz való ragaszkodás, vagyis az ellenreformáció érdekeinek előmozdítása egyértelmű a királyi és pápai absolutismus szolgálatával.

II. Rudolf korától kezdve, különösen a bécsi békekötés után láthatólag három politikai párt képződött Magyarországon. E három pártnak hívei évtizedeken át ellentétes irányt követtek; és mert a viszonyok fejlődése mindeniket megerősítette saját nézeteiben, a harc oka állandóan fenmaradt.

Az egyik párt volt a már említett *császári*, sokszor

«német»-nek is nevezett párt, mely a katolikus főpapsággal szövetkezve, kész volt a spanyol terveket és az ellen-reformatió művét minden eszközökkel keresztülvinni. Ezen párt gondolkodását és törekvését legjobban jellemzi Pázmánynak tulajdonított azon mondás, hogy «Magyarország legyen inkább a rókák és farkasok tanyája, semhogy az eretnekek megtüressenek benne!» A törökök elleni háborút nem tekintette oly fontos feladatnak, mint az evangélikusok kiirtását. Ezt a pártot rendesen a főpapság vezette, mely az ország politikai vezetését is kezébe ragadta. A világi főurak között azonban volt egy mérsékeltabb árnyalat, melynek hívei helyeselték ugyan a katholicismus érdekében folytatott háborút, de első sorban a töröktől való megszabadulást sürgették, és pedig a császár fenhatósága alatt. Ezeknek politikai nézetei szavakban volt leghívebben kifejezve: «eszeveszett bolond, a ki azt tartja, hogy valamely magánosan való magyar fejedelemség ezt a nemzetet és hazát megtarthatná.»

Ezzel szemben állott az erdélyi fejedelmek alatt álló *magyar* párt, melynek kitűzött célja volt, hogy a vallási szabadság minden felekezetnek biztosíttassék; politikai tekintetben pedig «az német igája alól az egész magyar nemzet fölmenekdjék és minden állapot restituáltassék.» E célra szívesen szövetkezett a nyugati államok fejedelmeivel, sőt a török segítségétől sem riadt vissza. E pártnak élén az erdélyi fejedelmek a német császárokkal szemben úgy tünnek fel, mint a protestantismus bajnokai. Pártjuk a német császári és katolikus párttal szemben közönségesen magyar protestans pártnak tekintetett, habár meg kell jegyeznünk, hogy más nemzetiségű és egyéb vallású férfiak is tartoztak hozzá.

E mellett látjuk rendesen a sérelmek orvoslását sürgető felső magyarországi tizennégy vármegyének nemességét, mely többnyire külön részleges országgyűléseket tartott; de a viszonyok kényszerűsége szerint majd az erdélyi fejedelmekhez, majd az osztrák házhoz szítozott.

Kezdetben e párt többnyire protestansokból állott; de a viszontagságos harcoknak hosszú folyamán sokan áttér-

tek a katolikus hitre, részint áttérítés következtében, részint az osztrák háztól nyerendő kitüntetésekért. Mindennapi dolgot volt, hogy az előkelő protestans családok tagjai, ha katolikussá lettek, az ország legfőbb méltóságait nyerték el. Ilyen volt a legnagyobb térítő Pázmán Péter, a ki reformált családból eredvén áttért, aztán esztergomi érsekké, bibornokká, és II. Ferdinand alatt Magyarország legbefolyásosabb emberévé lön. Ilyen volt Eszterházy Miklós, a hatalmas nádor, a ki Illésházy István nővérének fia volt, ilyen a Forgách-család néhány tagja és sok mások, a kik határozottan a kath. német császári párthoz csatlakoztak.

Ilyen pártviszonyok mellett az események fejlődésére lényeges befolyást gyakorolt a szereplő főegyeniségek jelleme.

A katolikus párt élén állott maga a király, ez idő szerint III. Ferdinand. Egy alapjában szelid lelkű, igazságos és vallásos fejedelem, a kinek csak az volt a baja, hogy a jezsuiták által neveltetvén sohasem birta magát a papok befolyása alól függetlenné tenni. Jelszava az volt, hogy «istenfélelemmel és igazsággal» akar kormányozni. Apjának türelmetlensége és konoksága távol volt tőle; de azért a spanyol nevelés hatását ő sem tudta egészen levetkezni. Gyöngéd, humanus érzelmei gyakran ellentétbe jöttek vallásos meggyőződésével, mely elfogult és romlott gyóntatók által vezéreltetett. A klerus üldözési túlzásait nem helyeselte ugyan, de megszüntetni nem birta. Általában az udvarában és táboraiiban elharapózott corruptionnak nem birt gátat vetni.

Mégis nagy részben az ő érdeme, hogy Németországban a harmincz évig pusztító vallási háború véget ért, és látni fogjuk, hogy hazánkban is nem rajta mult, hogy a vallási fanatizmus, különösen Lippay György esztergomi érsek által szítva, oly sokáig tartotta izgalomban az országot.

Törvény szerint legelső tanácsadója a nádor lett volna, mint a ki a nemzet és király közötti közbenjárói szép szerepre volt hivatva; de voltaképpen az esztergomi érsek volt az ő rossz szelleme, a ki nemcsak a protestansok ellen, de a nádor ellen is fel tudta izgatni. Pedig Eszterházy Miklós

személyében ekkor oly nádora volt az országnak, a kinek hazafiságát, alkotmányos érzületét és egyuttal a katholicismushoz való hűségét kétségbe vonni nem lehet.

Az ausztriai háznak sohasem volt hűségesebb embere mint ő. Erősen meg volt győződve arról, hogy Magyarország csak az uralkodó ház támogatása mellett állhat meg; azért határozott ellenfele volt azon politikának, melyet az erdélyi fejedelmek Bethlen nyomdokain követtek. Kétségtelenül nagy hatású például szolgált neki e tekintetben a híres Illésházy István nádor, a ki mint nagybátyja ifju korában vezetője volt. Mikor az Illésházy-ház befolyása alól kikerült és katholikussá lett, bámulatos gyorsasággal emelkedett a közhivatalok különféle fokozatain fel egész a nádorságig. Házasságai által rendkívüli módon szaporította vagyonát, s e tekintetben túltett még az erdélyi fejedelmen is. Mikor feleségül vette a korán elhunyt Thurzó Imrének beteges özvegyét, Nyáry Krisztinát, hangosan gyanúsították, hogy ezt a Thurzók vagyonáért tette. Sőt, midőn első nejétől származott fiával, Istvánnal, elvétette második nejének első férjétől származott egyetlen leányát, Thurzó Erzsébetet, a kamara és a kancellária egyenesen ellentmondott azon részrehajló ítéletének, mely szerint azon jószágok leányágon is örökölhetők. Ekkor jutott először kellemetlen összeütközésbe Lippay György püspökkel, a ki akkor a kancellári hivatalt viselte.

A Mátyás korától lefolyt belháborúkban Eszterházy azt a tapasztalást tette, hogy azok leginkább a főpapok túlkapásaiból erednek. Bármily buzgó híve volt is a katholicismusnak, melynek kétségkívül legtöbbet köszönhetett, mégis kénytelen volt sokszor úgy Pázmánynak, mint Lippaynak is, a kik a nádori jogok gyakorlását is megkísérelték, ellentmondani. Ezért teljes mértékben érezte az «odium theologorum» keserveit, minek következtében kétszer le is akart mondani állásáról. Azonban II. és III. Ferdinánd királyok sokkal buzgóbb katolikusok voltak, semhogy az esztergomi érsekek bármily tanácsát mellőzni merték volna. Ezek pedig az államélet legvitalisabb érdekeinél mindig a vallás és a

kath. egyház érdekeit nyomfák előtérbe. A törvények csak annyiban bírtak előttük érvénnyel, a mennyiben a katholikuskus egyház uralmát biztosították. A nádor állásánál fogva a törvények végrehajtásának őre lévén, kénytelen volt a protestansok jogos panaszait is meghallgatni. E ponton erős összeütközésbe jutott a főpapsággal, különösen pedig az esztergomi érsekkel, a ki a király első tanácsosának tekintette magát, és a ki különbséget tett a szabad és kizsarolt engedmények között.

Ily kényes helyzetben Eszterházy az alkotmányosság tiszteletre méltó bajnokául tüntette fel magát. Kivánta a törvényeknek részrehajlatlan végrehajtását, az országgyűléseknek rendes megtartását, és a királyi hitlevelek tiszteletben tartását. Válságos helyzetben mindenkor felemelte figyelmeztető szavát, s nevezetes emlékiratokban tártta fel királya előtt az ország veszélyes helyzetét, s ajánlotta a sérelmek orvoslására alkalmas gyógyszereket. Ő határozottan a béke fentartásának híve volt, és a ki azt felbontani vagy megzavarni merészelt, azt ő az ország ellenségének tekintette. Innét érthető az ő kikelése Rákóczy ellen, a kit soha sem szeretett; sőt minden adott alkalommal lenézőleg és megvetőleg nyilatkozott róla. De egyuttal innét kell magyaráznunk Lippay elleni kifakadásait is, mert fájdalommal kellett látnia, hogy e főpap kész feláldozni az ország békéjét is saját rajongó vallási nézeteinek.

Meg kell vallani, hogy e kor nagy férfiai között Eszterházy úgy kormányzati ügyesség mint magyar hazafiság tekintetében kiváló helyet foglalt el; éppen nem lehet csodálkozni, hogy már kortársai is: Pázmány és Bethlen Gábor méltó társául és ellenfelül tekintették, és a »nagy magyar« címével tisztelték meg. Ő minden heveskedése mellett, érzékkel bírt a nemzet szenvedései iránt. A protestans vallás ellen, melyet elhagyott, pázmáni buzgalommal küzdött, de a törvény tiszteletbentartását a papokkal szemben is megkövetelte. Azonban ha sikerült is egy-egy pillanatra a királyt az ország sérelmeinek elismerésére és orvoslására hangolnia:

azt rendesen ellensúlyozta és lerontotta Lippaynak folytonos tiltakozása és a politikai ügyekbe való túlságos avatkozása.

Valóban azt lehet mondani, hogy Lippaynak nyakas természete, erőszakos jelleme és egészben véve korlátolt gondolkodásmódja rendkívül nagy befolyással birt hazánk akkori ügyeinek fejlődésére. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy e férfiú türelmetlen lelkülete okozta legnagyobb részben azt a veszedelmet, mely Magyarországot ez idő szerint érte.

Közvetlen elődje, Losy Imre, az eddig fennálló békekötések és törvények ellenére a túróczi prépostságot a jezsuitáknak adta, és a vallási üldözéseknek tág kaput nyitott. Ezt a kaput Lippay még inkább kitágította; és az üldözöknök biztató jelszóul adta e két szócskát: «cogite intrare.» Hajtsátok be és kényszerítsétek a protestansokat az egyedül üdvözítő egyház aklába! Ez volt főpásztori gondosságának főirányelve! Az isten nem akarja, úgymond, a lelkek kárhózatát; az üdvösség pedig egyedül a róm. katholikus egyházban található fel. A ki nem bírja a római kath. egyházat anyjául, az nem nevezheti az Istent atyjául. Mikor tehát kényszerítjük az embereket a kath. vallás elfogadására, ez által csak üdvösséges dolgot cselekszünk, mert megmentjük tévelygő és eretnek lelkeiket az örök kárhózatól. S ez oly magasztos feladat, melynek teljesítésében semmiféle földi hatalom nem gátolhatja az Isten szolgáját. Itt nem ér semmit a királyoknak és császároknak ellenkező akarata. Ez az Istennek örök és szent akarata, mely ellen emberi törvény mit sem ér, mert hiszen meg vagy on írva, hogy inkább kell engedelmeskedni az Istennek, semmint az embereknek!

Ime a katholikus üldözéseknek elméleti igazolása, a mint azt Lippay érsek és az ő társai felfogták. Ezen felfogással szemben hiába való minden más okoskodás, az evangélikusoké pedig éppen istenkáromlásnak lön feltüntetve. Az, hogy a keresztyén hit és valláserkölcsi élet egyedüli zsinórmértéke a szentírás legyen; hogy az embert vallásos meggyőződésében saját értelme és lelkiismerete vezérelhesse: hogy az ember az istenfűség alapján az Istennel közvetle-

nül, vagy az egyedüli közvetítő által érintkezzék; hogy a jó cselekedetek alapján nyugvó boldogság, a Krisztus általi üdvözülés a római egyház, vagyis a róm. kath. papság s illetőleg a pápa nélkül is lehető legyen; szóval, hogy az emberi méltóság tudata, a gondolkodás és érzés szabadsága elismeressék: az mind tévelygés, eretnekség, melytől az emberiséget okvetlenül meg kell szabadítani. Az egyház, és pedig a római pápa vezérlete alatti egyház az egyedüli út, mely igazsághoz és üdvösséghez vezet. Tehát: cogite intrare, nam extra ecclesiam (róm. kath.) nulla salus!

Ezen elméletnek gyakorlati keresztülvitelére vállalkozott hazánkban Lippay György esztergomi érsek. Ez az elmélet pedig üldözés nélkül nem valósítható meg; a sok kegyetlenség és embertelen kínzás, mely az eltérő vallási meggyőződés megtörésére irányult, nem annyira emberi gonoszságból, mint e veszélyes tanhoz való erős és vakbuzgó ragaszkodásból eredt.

Innét magyarázható meg Lippaynak a nádor elleni föllépése, sőt azon vakmerősége is, melynél fogva a gyenge szivű Ferdinand királynak is ellentmondott, s akárhányszor kijelentette, hogy kész inkább száz halált is elszenvedni, mintsem hogy egy templomot visszaadjon a protestansoknak. Innét van, hogy Rákóczy György fejedelem iránt elejétől végig engesztelhetetlen gyűlölettel viseltetett, mert annak személyében látta az általa célhavett ellenreformáció sikerének legfőbb akadályát.

Lippay fiatalságának ábrándos korszakában Pázmány Péter közelében működött. Bámulta annak tudományát, térítési buzgalmát és irigyelte roppant befolyását. Be volt avatva e nagy férfiúnak minden terveibe, és valódi szent áhitattal kívánta életbe léptetni az összes katolikus fejedelmeknek szövetségét, hogy azoknak segítségével mindenütt kiirthassa az eretnekséget. Nem tudta felfogni azoknak észjárását, a kik a cél elérésének sikerében kételkedtek. Harczias természetnél fogva nem ismert nehézséget, nem fogadott el ellenvetést, mikor a katolikus érdekek előmozdításáról volt szó.

Kész lett volna lángba borítani az egész Európát, hogy annak romjain a katolikus egyháznak képzelt paradicsomát megalapíthassa.

Éppen ezért vigasztalhatlan volt, hogy ábrándképeinek megvalósítását egy általa lenézett magyar főnemes, az erdélyi fejedelmi székre emelt *Rákóczy György* akadályozta meg. Ez a férfiú minden tekintetben ellentéte volt az esztergomi érseknek. Felfogása a keresztyénségről, a hitről és a jó cselekedetekről, a bibliáról, a szabad lelkiismeretről, az egyházzal és annak feladatairól már neveltetésénél fogva is tisztább és humánusabb volt. Nem hitte, hogy az Isten a Krisztus által hirdetett üdvöt a római egyház kezelőinek gyarlóságához kötötte volna. Sőt ellenkezőleg erősen meg volt győződve arról, hogy a protestantismus az üdvösség örök alapján, a keresztyénségnek legtisztább, és az emberi méltóságnak és felvilágosodásnak megfelelő legtekélyesebb alakját képezi. Ő a római pápa helytartóságát egyszerűen a papi hiúság és uralomvágy kifolyásának tekintette, mely az emberek kiskorúságának elvére van alapítva. Ezzel szemben az Isten előtti egyenlőséget, a testvériséget, és a lelki és testi szabadságot védelmezte, mint oly eszméket, melyek teljesen megfelelnek a Krisztus által hirdetett szeretet vallásának, és egyuttal az ország alkotmányával is összhangzásba hozhatók.

Politikai tekintetben Bethlen Gábornak azon meggyőződését osztotta, mely szerint Magyarország csak Erdélylyel együtt képes Ausztriától való függetlenségét megvédelmezni és pedig a töröknek segítségével. Ez a meggyőződés jelölte ki cselekvési irányát; ez nyer kifejezést minden nagyobb jelentőségű elhatározásában; de egyuttal ez szerezte meg neki a magyarországi és erdélyi reformatusoknak bizalmát is, még mielőtt a fejedelmi széket elfoglalta volna. Ehhez járult a közügyekben tanúsított ügyessége és ama dúsgazdag örökség, melyet kiváló lelki tulajdonokkal ékeskedő neje, a hírneves Lorándfi Zsuzsánna még a sárospataki uradalommal növelt.

Az a körülmény, hogy apja, az öreg Rákóczy Zsig-

mond, bár rövid ideig Erdély fejedelme volt, és hogy még Bethlen Gábor is őt szemelte volt ki utódául, csak kedvező körülmény lehetett a fejedelemség elnyerésében. A sok ár-
mány, melyet uralkodása első éveiben tapasztalnia kellett, csak növelte ügyességét és óvatosságát. A bécsi udvar leg-
befolyásosabb férfiai ellentétes nézeteket tápláltak úgy képes-
ségeire, mint törekvéseire nézve. A németországi harmincz-
éves háborúval szemben eleinte közönyös volt. Nem lelke-
sedett Brandenburgi Katalin sógorának, Gusztáv Adolf svéd
királynak ügye mellett. Ezért Pázmány Péter magasztalások-
kal halmozta őt el; míg Eszterházy nádor folytonosan bizal-
matlan volt iránta.

Mint fejedelem, azon törekedett, hogy családjának a
fejedelmi trónt biztosíthassa, e mellett a magyarországi ügyekre
való befolyását is megtarthassa. Vallásához hű és tántorít-
hatatlan maradt; gyermekeinek nevelésére nagy gondot for-
dított, hogy a fejedelmi trónnak méltó díszei lehessenek. Mint
kormányzó szigorú, olykor hatalmaskodó; mint katona és
hadvezér bátor, edzett, kitartó és határozott volt. Mint em-
ber nélkülözötte az egyéniség azon varázsát, a felfogás azon
élességét, és a tevékenység azon sokoldalúságát, mely Beth-
len Gábornak nevét oly ragyogóvá, de egyszersmind oly félel-
messé tette. Mindazáltal korának színvonalán álló férfiú volt,
a ki bár nehezen tudta magát nagyobb vállalatra elhatá-
rozni, magas hivatását soha szem elől nem téveszté. Fős-
vényességét és egyszerűségét sokszor szemére vetették; de ren-
desen olyanok, a kik a vagyonszerzés terén versenytársai
voltak. A tudomány előmozdítása, valamint a protestantis-
mus ügyének védelme örökké dicsőségét fogja képezni ne-
vének, valamint azon érdeme is, hogy a linczi békét legin-
kább az ő szívóssága, következetessége és becsületes őszin-
tesége hozta létre.

3.

Rákóczy tartózkodik az idegen szövetségtől. — Eszterházy figyelmeztetési eredménytelenek maradnak Bécsben. — Az üldözések fegyverfogásra bírják a fejedelmet. — A svédekkel és a francziákkal szövetezik.

Ausztriának világhuralmi terveit nagyon megzavarták a németországi harminczéves háború változó eseményei. A csapásokat, melyeket Gusztáv Adolf svéd királynak győzelmes fegyvere mért a katolikus ügyre, csakhamar követte Wallenstein árulása. Franciaország kettős erővel lépett fel. Bernát szászweimári herczeg Elzászt és Burgundot elfoglalta, Banner fegyverei Sziléziában, Cseh és Morvaországban villogtak; s alapos volt a félelem attól, hogy I. Rákóczy (György) fejedelem — a ki Pázmány korában már egyszer elutasította a felajánlott szövetséget, — most szövetkezni fog velök. Ez azonban még ekkor (1639) «mind megöszült idejére s a portával megerősödött állapotjára és a haza szép esendőségére nézve is nem örömet akarja vala magát oly bajos nehéz dologba egyvelíteni, melynek kimenetele igen bizonytalan és nagy szerencsén forgana; féltván szép békességes országát, fejedelmi házat és szép gazdagságot kockáztatni.»*

Bármily csábító lehetett reá nézve a külügyi helyzet, melyhez csakhamar még a portán történt változás is járult. Ő nem akart szövetkezni mindaddig, míg a belső állapotok ziláltsága, a törvények és királyi hitlevelek vakmerő mellő-

* Szalárdy Krónika 145. l.

zése, a protestáns felekezetű lakosoknak hallatlan üldözése és az ebből keletkezett általános elégtelenség valószínűvé nem tették a magyarok csatlakozását és hathatós fegyveres támogatását.

Eszterházy Miklós nádornak örök dicsősségét fogja képezni ekkori böles és hazafias magaviselete. Ő látta a közeledő veszélyt; megható színekkel festette azt a király előtt, és számtalan emlékiratban óvta a sérelmek szaporításától. Őszinte meggyőződéséhez képest reá mutatott az ország romlását előidézendő okokra, melyek bámulatosan egyeznek azokkal, melyeket néhány év múlva I. Rákóczy György fejedelem a tényleg kitört háború okai gyanánt hirdetett a világnak.

Mikor a sürgetése folytán 1642-ben összehívott országgyűlés megtartása a papok ijesztése következtében meghiúsult, és a sérelmek orvoslását türelmetlenül sürgető rendek elégedetlenül szétoszlottak; mikor Forgách Ádám kassai kapitány előterjesztései a honvédelemre nézve Bécsben süket fülekre találtak; mikor a célba vett részleges országgyűlések megtartása is hiú kísérletnek bizonyult be: akkor a nádor hazafiúi fájdalomában keserves panaszokban és szemrehányásban tört ki a bécsi politika ellen. Meg nem foghatja — ugymond — miért halasztatik azon bajoknak orvoslása, melyeknek megszüntetésére ő felsége országos végzések és királyi hitlevelek által kötelezve van, azon időre, a mikor ő felségének külső dolgai jobbra fordulnak. E halasztás csak elmérgesíti az állapotokat. Felteszi, hogy ő felségének ügyei Németországban javulni fognak; de figyelmezteti az illető államférfiakat, hogy ő felsége tett ígéreteivel s adott okmányaival ellenkezőt akkor sem tehet a rendek hozzájárulása nélkül. Erőszakot használni nem tart tanácsosnak, mert mások ez országban — hol a török is zsarnokoskodik — a viszonyok, mint a többi tartományban. . . Az ügyek mostani állapotában attól tart, hogy a király — akarva nem akarva — kénytelen lesz nagyobb engedményeket tenni a protestánsoknak. . . Ismétli, nem foghatja meg, miért történik az, hogy mik az ország lakosainak már egyszer meg-

adattak, törvénycikkelyekkel, királyi hitlevelekkel megerősítettek, a királynak ily nagy és soknemű szorongattatásaiban, az egyháznak és az országnak veszedelmére, ismét kétségbe vonatnak; holott most sokkal veszélyesebbek az állapotok, mint voltak akkor, mikor a protestáns ellenzéknek a vallás ügyében engedmények adtak. . . Ő nem kíván több engedményt adni, hanem a megadottakat lelkiismeretesen akarja megtartani. Azért óhajtja, hogy ő felsége értse meg és ismerje fel igazán, mily állapotban van általában a vallás ügye, és mindazon más ügyek is, melyek miatt ő felsége annyi kellemetlenséggel terheltetik, és az országlakók között annyi viszály és gyűlölet tüze tápláltatik. Főlemeli tehát figyelmeztető szavát, nehogy e bajok az ország vesztére még mélyebb gyökeret verjenek; — nézete szerint már elébb kellett volna orvoslatokról gondoskodni: de még van idő . . . ha ő felsége sietni fog e bajokat megszüntetni. A halasztásban veszélyt lát. Országgyűlésnek összehívását ajánlja. Ez esetben tapasztalandja ő felsége, mily hűséggel viseltetnek iránta a magyarok. . . Nem kell megvetni — ugymond végül — ezen mozgékony és munkabíró nemzetnek erejét: sok fegyverfogásra alkalmas férfiak van, kik egyesülve sokat tehetnek. A nemzet most kíváncsian nézi a harcok drámáját és a svéd ellenséget, az említett okokból, sokan barát-nak tekintik.

Azon kérdésére a királynak: kell-e félni az erdélyi fejedelem betörésétől? a nádor hasonlóképen őszinte jó választ adott. A fejedelem — ugymond — az ügyek mostani állapotában sokat tehet ő felsége ellen, s már bizonyosan egyezkedik is az ellenséggel. De e baj ellen jobb gyógyszer nem lehet találni, mintha az ország lakosait, panaszaik és sérelmeik megszüntetése által édesgetik ő felsége hűségére. Rákóczy soha sem merészleld betörni Magyarországra a magyarok ellenére, . . . a kik — ismervé az ő fősvénységét, haszonlesését és kormányzási modorát — csak akkor csatlakoznának hozzá, ha vallási és politikai szabadságaik ki nem elégítették. E tekintetben is azon tanácsos és

sürgetéssel fejezi be felterjesztését: szűnjenek meg a nemzeti sérelmek, teljesíttessenek a jogos kívánságok még a tavasz bekövetkezése előtt . . . Különben semmi jót nem ígérhet, s nem hogy segélyre nincs kilátás, de féltő nehogy az ország rútul összezavarodván, a jövő veszedelmek súlyosabbak legyenek az eddigieknél, a hazának s a felség híveinek úgy, mint az egyháznak romlásával és soha helyre nem hozható pusztulásával.*

Semmiféle csetnek fejedelem nem jellemezhetné volna helyesebben a közállapotokat, és az úgynevezett prot. ellenzék sem formulázhatta volna tisztábban a teendőik sorát, mint azt az öreg, és a belháborútól méltán rettegő nádor tette. Annyira át volt hatva eszméitől, hogy nemcsak a bécsi kormányt, hanem egyuttal Rákóczyt is vissza akarta tartani minden áron a háborútól. A közönséges józan ész azt javallotta, hogy a Pázmány által hatalomra emelt katolicizmus érdekei kockára ne tétessenek. Tudta, hogy egy belháború egyszerre kétször tenné az eddig elért eredményeket; sőt könnyen évtizedekkel vethetné vissza az eddigi haladást. Arról meg végképen lemondott, hogy — a mint Lippay hitte — Erdélynek katolikus fejedelmet adhassanak.

Az bizonyos, hogy Rákóczyt nem szerette; de fejedelemségébe belenyugodott. Arra fordította tehát egész erejét, hogy a sok baj közepette igazolható fölkeléstől visszatartsa. Ellenvetés nélkül elismerte az erdélyi rendeknek azon határozatát, melynél fogva azok 1642-ben Rákóczynak idősebb fiát a gyulafehérvári országgyűlésen utódjául választották meg.

És valóban Rákóczy fejedelem még a következő 1643. évben is távol tartotta magát Ferdinand király külső ellenségeitől, — s a magyarországi bajokra vonatkozólag a fia lakodalmán királyi követ gyanánt megjelent Jakusics György, veszprémi püspök előtt akként nyilatkozott, hogy Ferdinand még a magyarhoni evangélikus rendek erélyes támogatására

* Toldy F. Eszterházy Miklós élete. Okm. 389. s. köv. I.

is számíthatna a svédek ellen, ha a bécsi békekötés és az 1608-diki törvényezikkek szellemében kormányozná az országot.

De a püspök nem tagadhatta meg magát e nyilatkozatnál. Bámulatos naivsággal sietett megjegyezni a fejedelem előtt, hogy a «császárnak nem áll hatalmában, hogy a reli-gió szabadságát s az elvett templomokat visszaadhassa a klérus ellenében».

A mily rövid, oly hű kifejezője volt e püspöki nyilatkozat a helyzetnek. Ferdinandnak csakugyan nem állott hatalmában sem a bécsi, sem a nikolsburgi, sem a pozsonyi békekötések pontjait végrehajtani, mert az elkapotott klérus nem akart a törvények előtt meghajolni. A magyar főpapság azon elvi álláspontot foglalta el, hogy a vallás dolgában a királynak nincs joga békét kötni, vagy épen engedményeket tenni. Ezért a püspökök hősiek erényt láttak abban, ha az egész ország akarataival daczolhattak, — biztosítva lévén a pápa részéről minden rossz következmények ellenében. És a királyok e hatalommal szemben gyengéknek bizonyultak be. A tiltás és fenyegetés erőlyes szavain túl soha sem mérészeltek valamely hatékony büntetéshez nyulni. Ezért maradt eredménytelen a nádor erőlyes felszólalása; ezért folyt országszerte a legkiméletlenebb vallási üldözés, mely folytonos izgalomban tartotta a kedélyeket.

Csak néhány példát hozunk fel. Pázmánynak azon terve, hogy a svéd-franczia szövetség felbontása céljából az összes kath. hatalmasságok lépjenek szövetségre, és hogy ezek kötelezzék magokat az eretnekség kiirtására és a török kiűzésére, még mindig eszményként lebegett a magyar püspökök előtt. Ehhez képest az 1608-diki koronázás előtti törvények vallást illető cikkelyeit, melyek szerint az evangélikusoknak vallás-szabadság engedélyeztetett, kijátszották; a jezsuitákat visszahozták és a törvény rendelkezése ellenében földbirtokokkal látták el. A templomok erőszakkal vétettek el az evangélikusoktól, míg ezeknek papjaik és tanítóik kegyetlen módon hajtottak el állomásaikról. Az egyes kath. földesurak garáz-

dalkodása evang. jobbágyaik ellenében, minden fogalmat felülmult. Így például Révay Ferencz turóczi főispán elszedte a turóczt-szt-mártoni, mosóczi, turáni és blatniczai evangélikusok templomait, s a népet erővel a kath. hitre kényszerítette. A templomok előtt akasztófákat állíttatott fel azon fenyegetés mellett, hogy arra húzzák fel mindazt, a ki evang. templomba merészel menni. Az elhalt kedveseiket écnkszóval a temetőbe kísérő családtagokat elfogatta és börtönbe vetette; azokat pedig, a kik kath. lelkész által temettették el halottaikat, hallatlan nagy fizetendőkkal terhelte. A világiaknak ilyen eljárása mellett még erőyesebben folytatták az ellenreformációt a püspökök: — ezeknek élén az új esztergomi érsek, Lippay György. Ez a csallóközi ágostai és helvéthivallású lelkészeket elkergette. A magukra maradt gyülekezetek megtérítésére 12 jezsuita atyát küldött, a kik éppen nem szellemi fegyvereket használtak ellenök.

Rákóczy mindezen üzelmeknek részint szem-, részint fiútanuja volt. Ismerte azokat tapasztalásból, a nádor leveleiből, barátainak tudósításaiból, — s a francia és a svéd követeknek előadásaiból. Nem egyszer adott nyílt kifejezést fölháborodott érzelmeinek azon botor üldözés felett, mely hitfelei és a magyar nemzet szabadságai ellen volt intézve.

Azonban Magyarország és Erdély protestáns rendei többet vártak tőle egyszerű panasznál. Azt várták, hogy saját hitrokonai érdekében legalább annyit tegyen, a mennyit a francia király tesz a németországi evangélikusokért. A Bethlen Gábor által Erdélybe hozott németországi tanárok: Alstädt, Biesterfeld és Piscator folyvást figyelmeztették a megboldogult nagy fejedelem érdemeire, melyeket hitrokonai védelme által szerzett magának. A francia és svéd hatalmak részéről mind sűrűbben érkeztek a felhívások, csatlakozni hozzájuk az ausztriai ház és catholicismus elleni vállalat keresztülvitelére. E czélból a török szultán részéről szükségelt engedély kieszközlésére is vállalkoztak.

Rákóczy azonban nagyon óvatosan járt el. Látszólagos tespedése mellett érdeklődött az ügy iránt; de családi érde-

kei és a töröktől való félelem sokáig visszatartották a Ferdinand elleni fegyverfogástól. Elégedetlenségét és kívánságát gyakran közölte a bécsi udvarral, a nádorral valóságos alkudozásokat is folytatott. Kijelenté világosan, hogy hazája szabadságának oltalmazását kötelességének ismeri. «Csakhogy Uram — írta egyebek közt 1643. februárban a nádornak — ha az szabadságunkért fáradni kelletik: mi azt kívánjuk, s oly ok alatt kívánunk fáradozni, hogy ha szabadságunkat megnyerhetjük, annak aztán ne csak az ország és nemzet egy része, hanem közönségesen *mindnyájan*, minden statu-sok egyaránt érezhessék hasznát.»

A nádor érezte e szavaknak súlyát; de bízva Szelepcsényi püspök konstantinápolyi működésének sikerében, nem hitte, hogy a porta megengedje Rákóczy-nak a fegyverfogást; annál kevésbbé, hogy azt ténylegesen segítse. A királyt ily értelemben informálta; a ki ezt annál inkább valószínűnek tartotta, mert Lippay György érsek is hasonló szellemben nyilatkozott. Rákóczy komoly nyilatkozatait nevetségessé tették. Fejedelmi háza a bécsi udvaroncok gúnytárgyává lőn. A mit az elbizakodottság és a képzelt fölény ábrándja sértőt és lealacsonyítót mondhat, azt Rákóczy-nak ellenségei a magok körében mulatságképen dalolgattak. Mi több: gúny-iratok gyártására vetemedtek épen azok, a kiktől a tartózkodó fejedelem magaviselete épen a tisztelet és elismerés nyilatkozatait várhatta volna. Nevéből és nejének Lorándfi Zsuzsánna nevéből ízetlen éleczeket csináltak, melyek szerint ő a «kocsis», neje a «ló» szerepét játszotta. Szóval: megjelent «egy mocskos pasquillus, melyben nemcsak egész fejedelmi háza, de a kegyes életű és istenfélő idősb fejedelem-asszony is nagy rútúl és mocskosan marcangoltatott».*

Ezen méltatlan sértegetések, melyeknek szerzőiül a fejedelem Ferdinandnak főtisztviselőit, jelesül magát a nádort tartotta, végre is kimerítették türelmét. Az országos komoly nagy okok mellett a vak szenvedélynek ama közönséges

* Szalárdy krón. 146. l.

boszantásai után Rákóczy nagy tette határozta el magát. Április 26-kán Gyulafehérvárott szerződésre lépett a francia és svéd hatalmakkal. Ezzel a Ferdinand elleni háború el lett határozva. A szerződésben Rákóczy családi érdekeinek biztosítása mellett kimondatott az is, hogy a szövetségeseknek gondjuk lesz reá, miszerint Magyarországon és Erdélyben a római kath., a helvétiai és az ágostai hitvallás szabadsága fentartassék.

Bécsben általános zavar. — Kéry a fejedelelemhez küldetik, hogy azt a háborútól visszatartsa. A fejedelem panaszai és kívánságai. — A nádor békés egyezkedést ajánl, de azt Lippay meghiúsítja. — A háború kitör. — Rákóczy és a király kiáltványai. — Rákóczy előhaladása; Kassáról levelet ír a királynak. — Lippay a czélba vett újabb alkudozást nem bírja megakadályozni.

Bécsben e szerződés hírére megtették a kellő katonai intézkedéseket. A gúnyolódó urak megszeppentek. A nádor egy kis időre megnyugtatta őket arra nézve, hogy a fejedelem nem fog támadólag fellépni; de Jakusics egri püspöknek és Forgách Ádám kassai kapitánynak értesítései az ellenkezőről tettek tanubizonyságot. Bécsben általános riadalom keletkezett. Október közepén Eszterháznak sógora, Kéry János küldetett a fejedelelemhez, hogy azt ellenséges szándékairól leverje. Rákóczy, már ekkor az erdélyi rendek ajánlatait bírva, határozottan kijelentette szándékát a császári követ előtt. Szövetkezik a svéd és franczia hatalmasságokkal az üldözött evang. vallás oltalmára. Kötelességének ismeri saját vallását megvédelmezni. Legyen nyugodt ő felsége: magánügye miatt nem nyúl fegyverhez, bár annyi sérelem történt rajta, hogy azt más fejedelem el nem szenvedte volna; csak azon gyalázatos könyvet említi, «kiben — ugymond — velünk együtt az szegény gazdasszonyt is meggyalázták»... A szövetségre csakis a haza és a vallás szabadságának sérelmei indították; mert olyan szolgálókat, minő a léleké, egyáltalában nem fog tűrni. Emlékeztette Kéryt ő felségének

az 1638-ban kiadott okmányára, melyben megígérte, hogy a vallás szabadságát biztosító végzéseket, különösen a koronázási feltételek hatodik pontját, a bécsi békekötés első, és az 1608-diki törvénykönyv első és második czikkelyeit ugyanazon gyűlésen megerősíti; de azt nem teljesítette. Nem is hiszi, hogy valaha teljesíthesse, mert hiszen Jakusics püspök a mult télen nyilván kijelentette, hogy a császárnak nem is áll hatalmában megadni a vallás szabadságát a klerus ellenében: sőt «ő felsége tanácsában rég kimondták magokra, gyermekeikre, jószágaikra az ítéletet, és csak a végrehajtás jó alkalmát lesik». Ne vegye tehát neki rossz néven ő felsége, ha ő, ki Magyarországnak szintén nem utolsó tagja, a haza és vallás szabadságán ejtett sérelmek orvoslását követeli. Ő nem követel semmit, a mire a király köteles nem volna. Ő maga megtesz mindent, a mivel ő felsége iránt tartozik. De viszonzóságot kíván tőle, mert még azon esküjében is, melylyel magát a meghalt császár iránt kötelezte, nyilván hozzákapcsolta e feltételt: «megtartatván ő felségétől és alattvalóitól is szentül, a mi velünk való végzése van ő felségének».*

Eszterházy nádor nem tagadhatta, hogy a fejedelemnek a fentebbi nyilatkozataiban igaza van; mert hiszen egy év előtt ő maga is majdnem szóról-szóra ugyanazokat követelte a bécsi kormánytól. De a háború iszonyatosságaitól irtózott. Azért levélileg kérte Rákóczyt, ne hozna háborút a különben is sokat szenvedő hazára. Ha ennek javát és szabadságát nézi, midőn fegyvert vesz kezébe: a czél ugyan nem gáncsolható; de gondolja meg, hogy fegyverrel azt nem viheti végbe s nem fog egyebet eredményezni, kivált most, midőn a császár fegyverei győzelmet nyertek, «szegény hazánk s megkevesedett és elkeseredett nemzetünk veszedelménél». A mi nehézsége tehát van, bocsátaná azt *békés egyezkedésre*... ő a király előtt is mint közbenjáró kíván fellépni, hogy megátolja a haza veszedelmét, . . .**

* Horváth M. III. 685. l.

** Eszterházy levele Rákóczyhoz 1643. decz. 6.

Ilyen nemes hangon irt felhívás nem maradhatott minden hatás nélkül oly ellenfélre, a ki a háborút csak utolsó eszköznek tekintette a törvényes állapot visszaállítására. Rákóczy hasonló nemes hangon adta meg a választ. Ő — ugymond az 1644. jan. 2-kán kelt válaszában — 1636 óta számtalanszor, de mindig siker nélkül, panaszolta el mind magán, mind a haza közsérelmeit: ám terjeszsze elő a nádor e bajokat ott, hol «a derék orvosság adathatnék»; ha lesz közbenjárásának sikere, majd ő is bővebben fog nyilatkozni. . .

Azt lehetett volna binni, hogy ily hangulat mellett a háború kitörése kikerülhető legyen. Alig lehetett föltételezni, hogy a király környezetében akadjon valaki, a ki a nádor ezen közbenjárásának békés törekvéseit meghiusítsa.

S ime éppen azon férfiú hiúsította azt meg, a ki egyházi magas hivatalánál fogva a béke hirdetésére és a testvéri szeretet terjesztésére lett volna hivatva! Lippay György esztergomi érsek, a mint észrevette, hogy a nádor a háború kikerülése céljából hajlandó lenne a fejedelemmel békétárgyalásokba ereszkedni, azonnal irt a királynak, hogy azt ne engedje, mert különben el fogja veszteni a felvidéki eretnek vármegyéket és városokat. . . Semmi veszély nem fenyegeti ő felségét, hogy az erdélyi fejedelemmel alkuba bocsátkozzék, minthogy a török nem adott neki engedélyt a hadakozásra. Figyelmezteti a vallásos királyt, hogy vallásiügyben teendő engedményekkel *ne terhelje lelkiismeretét, ne sértse az istent*, ki neki legujabban is oly csodálatosan nyújtotta segédelmét a svédek ellen. A nádornak tiltsa meg a további alkudozást, s tanácsot se tartson e miatt, mint a hogy azt a nádor kívánja; mert e kérdés, *melyben a papság nem engedhet*, meghasonlást támasztana az országos tanács kebelében. . . * Hasonló szellemben nyilatkozott Bosnyák István kancellár és veszprémi, Jakusits György egri püspök és velök az egyház főemberei.

* Toldy: Eszterházy M. élete. Okm. 406. s köv. l.

A király megijedt. Nem merte követni legközelebbi és legbiztosabb tanácsadóját: lelkiismeretét. A békés tárgyalások fonalát felbeszakította, minek következtében Rákóczy már 1644. január hó 5-kén írta a nádornak: «A háború, úgy látom, már megnyílt; pedig kegyelmed biztosított minket levele által, hogy ha mi difficultásink vannak, s ha érti akaratunkat, leborul ő felsége előtt s könyörgeni fog, hogy az idegen hadaknak beküldését halaszssa kegyelmesen ő felsége. . . .»*

Valóban úgy volt. A háború, rossz tanácsadók kívánsága szerint megindított — a nádor és a fejedelem akaratára ellenére. És a sors keserű játéka úgy hozta magával, hogy ez a két férfiú, a kik a háborút nem akarták, a kik a törvények és a kir. hitlevelek pontos megtartását s ezzel a béke fentartását óhajtották és remélték, — mint ellenség álljon egymással szemben! A koczka el volt vetve!

Rákóczy február hó 2-kán személyesen indult Gyulafehérvárról; Erdély kormányát György fiára bízván. Egy héttel utóbb előhada már Sátoralja-Ujhelynél táborozott. Nemcsak a nemesség, hanem Bakos Gábor kapitány alatt a császári hadaknak egy része is a fejedelemhez állott. Lippay e fölötti bosszúságában a nádort okolá, a ki még most is inkább egyezkedéssel óhajtotta volna kiegyenlíteni a dolgot. Néhány nap mulva, február 16-án, Kálló is kaput tárt a fejedelemnek, a ki a következő napon kelt nyilatkozványában a háború okait fejtegeté.

Hadai — ugymond Rákóczy — a lelki és testi, a valósi és polgári szabadság visszanyerését tűzték ki feladatokul: ezért csatlakozásra hívja fel a hazafiakat. Az ország rendei közül mind az evangélikusok, mind a katolikusok sokszor felhívták őt, hogy serkenne fel valahára e drága kincsek oltalmára. Ő nem akar hitet igazgatni, annál kevésbé elnyomni: ő csak azt akarja, hogy mindenki örvendhessen szabadságának. A klerus Magyarországot az ausztriai

* Rákóczy levele Eszterházyhoz.

ház örökös tartományává akarja tenni, s a maga vallásán levő világiakon is mind lelki, mind testiképen akar uralkodni. A végrendeleteknél a jószágokat elidegenítik; a véghelyeken a főtiszségeket magok kezdték bitorolni, s a világi statusnak eddig megmaradt kicsiny előjogait is kivenni annak kezéből. Az ország jövedelmei eltékozoltatnak; a végek fogyatkozásai miatt az ország veszélynek van kitéve. A jezsuita szerzet az ország szabadságának romlására, az evang. religio elnyomására behozatott. . . A nádor tekintélye annyira alászállított, hogy e tisztnak már csak a neve maradt fenn. Az evang. statustól az 1638-diki országgyűlés óta is számtalan templom és paplak elvétellett; az evang. vallásuak a tisztségekből kizáratnak; kereseteikben, ha igazuk van is, czélt nem érnek; az is megtörtént már, hogy némelyik jogát követelvén jószágához, életét veszélyezteté! A felvidéki 13 vármegye 1640 óta évenként megkereste a császár ő felségét és a nádort, de minden eredmény nélkül: dorgálással, feddessel, pirongatással eresztettek vissza. . . Ő tehát innmár tovább nem tűrheti hivalkodó szemmel hazája veszedelmét, nemzete elnyomattatását. Bizonyságul hívja Istent, hogy nem magán ok miatt nyúl fegyverhez; az ország statulumait akarja helyreállítani és a haza és vallás szabadságát megvédeni. A mindenható isten vezérelje a hazafiak szívét, elméjét, hogy kivetvén szívökből minden külső tekintetet, őt üdvösséges munkájában segítsék.*

E nyilatkozmányra febr. 23-kán Ferdinand is körleveleket bocsátott ki a vármegyékhez. Ezekben hangsúlyozva kormányának az ország javára való törekvését, elmondja, hogy ő nem adott okot Rákóczynak, hogy a svédekkel és francziákkal szövetségre lépjen, mely a magyarokat az erdélyiekkel üstökbe bocsássa. Elmondja, mennyi kegyelembe részesítette a fejedelem elődeit az ausztriai ház; s e kegyelmek daczára Rákóczy az isteni és emberi törvényekről megfeledkezve, esküjét megszegte, királyát és hazáját megsértette

* Szalárdy 147. l. Toldy: Eszterházy élete Okm. 407. l.

csak azért, hogy Erdélyt örökös fejedelemség gyanánt biztossíthassa családjának, és hogy más önző céljait elérhesse. A vallási sérelmeket elhallgatva, inti az ország rendeit, hogy hűségökben állhatatosak maradjanak; az eltántorodottak pedig térjenek vissza haladéktalanul. Az erdélyi rendek térjenek vissza hazájokba, s ne vessék kockára ok nélkül annak javát.*

Hogy mi volt e két kiáltványnak hatása? Azt megmutatták csakhamar a következmények.

Rákóczyt a felvidék nemessége, kevés kivétellel, tárt karokkal üdvözölte. A szabolcsi hajduk, a városok és végváarak önként hozzá csatlakoztak, mielőtt magyar földre lépett. Zemplén, Borsod, Ungh, Beregh, Ugocsa, Abauj vármegyék meghódoltak neki. Kassát, a felvidék eme kulcsát Forgách Ádám márcz. 11-kén feladta, s a kassai tanács nagy ünnepélyességekkel kísérte be Rákóczyt falai közé.

Rákóczynek bevonulása nemcsak azért nevezetes, hogy a lakosság nagy ünnepélyességgel fogadta, hanem azért is, hogy a fejedelem, nyilvános isteni tisztelettel mondott hálát a mindenható istennek, és aztán még egyszer figyelmezteté a császárt egy felette nevezetes levélben fegyverfogásának okaira. Ezzel alkalmat akart neki szolgáltatni arra, hogy saját jóindulatából orvosolja a sérelmeket, s ezzel szüntesse be az összes országos bajoknak forrását. Emlékezteti, hogy tizenhárom év óta tartó fejedelemségének ideje alatt mennyi bántalomnak volt ő kitéve a császár emberei részéről, a kik az ő vesztére nyilván törekedtek. Okmányokkal képes bizonyítani, hogy hűsége dacára külellenségeket szereztek neki; a versenytársakat és a törököt folytonosan ellene ingerelték; sőt a bécsi tanácsban azt is elhatározták ellene, hogy ő és családja minden javaitól megfosztassék, és semmivé tétessék.

Mindazáltal nem ezért fogott fegyvert. Tanubizonyságul

* Eszterházy munkái 228. l

hívja Istent, hogy nem magánérdekből, hanem azért határozta el magát e vállalatra, mert meggyőződött arról, hogy ő felsége a klerussal együtt ki akarja irtani az evang. vallást és megsemmisíteni mindazon törvényeket és kir. hitleveleket, melyek annak szabadságát és az ő fejedelmi házának örökségét biztosítják. Meggyőződött arról is, hogy a lelki szabadság ügyét nem lehet békés eszközökkel helyreállítani, a mint azt 1638-diki országgyűlés határozatainak végre nem hajtása is bizonyítja; mi által a papság és a kath. főurak még inkább felbátorítottak arra, hogy birtokaikon az evangélikusokat üldözzék, azok templomait és paplakait elszedjék, és a szegény népet súlyos büntetésekkel kényszerítik vallásának elhagyására, és lelkiismeretével ellenkező kath. vallás felvételére.

Ezen kényszerítés odáig megy, hogy azoknak, a kik vallásukat elhagyni nem akarják, még halottaikat is csak három-négy mértföldnyi távolságra engedik eltemettetni; és hogy a szegény népnek ne lehessen alkalma részt venni az evang. isteni tiszteleten, külső munkára hajtatik, templomai leromboltatnak, s lelkiismerete tüzzel, vassal minden alkalommal elnyomatik; sőt az evangélikusoknak csontjai és ereklyéi is kihányatnak templomaikból.

Nagy sérelmét okozza az evangélikusoknak az is, hogy hivatalokra nem alkalmaztatnak, tisztségektől megfosztatnak, eretnekséggel vádoltatnak, sőt az «evang. status» elnevezésétől is eltiltatnak. . . Ily körülmények között ne csodálkozzék ő felsége, hogy a fejedelem, hazájának és vallásának védelmére vállalkozott, nem azért, hogy másokat elnyomjon, hanem hogy az ország törvényeinek értelmében, az igazsághoz képest mindenki egyiránt élvezhesse vallásának szabadságát. Minélfogva ezen ügyét a mindenható bírónak ítétele alá bocsátja, a ki természetének változhatatlanságánál fogva azon résznek fog igazságot szolgáltatni, a hol az ő dicsőségét és az egyház javát megvédeni akarja, s a melynek ügye igazságosabb. Nem is kétli, hogy isteni felsége az ő ügyét fogja igaznak bizonyítani, a kinek akaratában meg fog

nyugodni, és a kinek dicsőiségeért, s hazája szabadságáért kész jólélekkel küzdeni és szenvedni.*

Ez alatt Szendrő, Putnok, Ónod és Diósgyőr, majd Szatmár és más várak csatlakoztak a fejedelemhez, a kinek seregei rövid időn Szepes, Liptó és Árva megyéken át a Pozsony felé közeledő Torstenson svéd tábornokhoz kívántak csatlakozni. De ez nem sikerült, mert a dánok hátulról támadták meg a svédeket; a császáriak pedig a nádorral együtt visszanyomván a fejedelem hadait, Szendrőt visszafoglalták s május végén Szerencs körül táboroztak. A belháború iszonyatosságai teljes mérvben felujultak. Eszterházy a Rákóczyak ősi fészkeben foglalt szállást. Az idegen zsoldosok a templomból kihányták a fejedelem atyjának tetemeit, a sirokat és koporsókat ékszereiktől megfosztották, kirabolták. Lippay érsek örömmel nézte a császári hadak győzedelmét. Egyik levelében elragadtatással fejezi ki abbeli reményét, «hogy az eretnek fejedelem nem sokára elűzethetik, s helyébe katolikus és a királyhoz hű vajda állíttatván, nemcsak a békét állandóan megalapíthatni, hanem az eretnecséget még Magyarországból is ki lehetend irtani».

Ezen öröm azonban még korai volt. Mind a két ellenfél táborában sok baj volt; legnagyobb pedig az, hogy a nádor kedvetlen és beteges volt.

A katonák között tapasztalt rossz szellem arra bírta őt, hogy Rákóczyval ismét levelezésbe bocsátkozzék. A pillanatnyi szerencsét, mely a császár fegyvereihez csatlakozott, a király beleegyezésével *alkudozásokra* használta fel.

Ez ellen ismét felszólalt az «Istennek szolgája» Lippay érsek. A nélkül, hogy a háború tényleges nehézségeit ismerte volna, elragadtatva a váratlan szerencse által, sietett a harc folytatására tüzelni a királyt. Az avatatlanság könnyelműségével írja neki május 16-káról, hogy: «Nincs miért megkötni a becestelen békét. Győzők vagyunk; a fejedelem pedig

* Rákóczy levele a királyhoz Kassáról márcz. 17. 1644. Toldi F. Eszterházy élete. Okm. 411. s. köv. l.

el van hagyatva a töröktől és saját hiveitől. Nem kétli, hogy ez óráig már átkelt a Tiszán, hadai szétoszlottak, németjei megszöktek, — s vele csak tudatlan, fegyvertelen, megzavarodott pór nép van, melynek alig tizedrésze birlőfegyverrel a többi csak bunkósbottal — s mi ezektől féljünk? ezek elől térjünk ki? vagy díztelen békét kössünk velök? Az érsek szavai szerint bizonyosnál bizonyosb, hogy nem is kell többé ütközet, csak üldözni a magától rohanó ellenséget s a dolog be lesz fejezve, a harcz megharczolva. Felújítja a mult idők emlékezetét. Mennyi baj származott ki Erdélyből, mióta azt eretnek fejedelmek birják! ellenségei mind az ausztriai háznak! Másfelől mely díszes, a felséges házra nézve mely hasznos, Magyarországra nézve pedig mely nyugalmat hozó a gondolat: állandó béke mellett Erdélyben katolikus fejedelmet tudni, Felséged iránt őszintén hívet! Ezen egyetlen eszközzel elenyésztetnék Magyarországbán minden eretnekség, mit elgondolni is édes és boldogító!»*

A király azonban ez úttal nem adta át magát ezen boldogító érzelmeknek s nem hajlott az érsek vallási indokaira. A körülmények higgadt számbavétele azt javasolta hogy a nádor, az eleve megállapított pontok alapján, kísérelje meg a béke visszaállítását.

Voltaképen ezzel kezdődik azon hosszas beketanácskozásoknak fonala, melynek a «linczi» békekötésben nyertek befejezést. És mert ezeknek minél tisztább feltüntetése és részrehajlatlan elbeszélése képezi feladatunkat, szükséges lesz a körülményekkel és a tárgyalásokban részt vett kiválóbb férfiak jellemével, kissé részletesebben is megismerkednünk.

* Lippay levele Ferdinandhoz Érsekujvárról 1644. május 16. Akad. könyvtár.

II.

A BÉKETÁRGYALÁSOK KEZDETE.

1.

Kemény János és Lónyay Zsigmond rövid jellemzése. — A *szendrői* tárgyalások. — A nádor kitörései miatt Kemény felszólal. — A nádor csendesebbé lesz, de május 25-kén körlevelet intéz a megyékhez. — Sem itt, sem a csatamezőn nem kedvez neki a szerencse.

A nádor és az érsek egyénisége már az eddigiekből eléggé ismeretes lévén, ismerkedjünk meg a fejedelemnek azon küldötteivel, a kik a nádor felhívása folytán május 19-én a végett jelentek meg *Szendrőn*, hogy ott a béke lett tanácskozzanak.

Az egyik Lónyay Zsigmond, a másik Kemény János volt.

Ez utóbbi még a Bethlen Gábor iskolájából kikerült hű és ügyes hadvezére volt Rákóczynak. Kemény férfiú nemcsak névleg, hanem tényleg is. Azon hazafiak közé tartozott, a kik a kötelesség teljesítését legfőbb erénynek tartották. Kemény Simon óta, a ki 1440-ben Hunyady János jelmezében hősi halált halt, ő volt a legjelesebb Kemény, a ki sohasem szerette a németet; de a törököt annyira gyűlölte, hogy ellene még a némettel is kész volt szövetségzni. Hadvezéri nevéhez sok győzelem, de egyuttal sok viszontagság is van csatolva. Nehéz viszonyok között nagy feladatokat kellett megoldania, sokszor karddal, néha alkudozásokkal. Urának, fejedelmének feltétlen híve volt, még akkor is, midőn eltérő nézetben volt vele, vagy a mikor eljárását kárhoztatta. Szókimondó és lovagias természetű férfiú, a ki ellenfelétől is megkövetelte a tiszteletet. Reformált vallásához meggyőződésből ragaszkodott, s annak ügyét

élete veszélyeztetésével is kész volt előmozdítani. Ezért is bízott benne a fejedelem, s ezért használta fel jó szolgálatait.

A másik küldött Lónyay Zsigmond volt. Ezt Kemény János, a ki különben sógora volt, békülékeny természeténél fogva, «austriacus» hajlamú férfiúnak nevezte, mint szokták nevezni nálunk rendesen mindazokat, a kik az Ausztriával való jó viszony fentartásán fáradoznak. Pedig, ha e férfiúnak tetteit és sokszor nehéz viszonyok között tanúsított jellem-szilárdságát vizsgáljuk, azt fogjuk vallani, hogy ő volt olyan kemény magyar, mint bármely más kortársa, nem véve ki magát a híres nádort sem.

A fejedelmi párt ezen kiváló bajnoka a cselekvés mindazon térein, melyeket elfoglalt, kivívta magának kortársainak szeretetét és becsülését. Értelmének világossága, szívének melege, akarátának erélye és határozottsága nemesak családjának, hanem sokat üldözött egyházának és hazájának sorsára is hathatósan befolyt. Hazánk azon ősi családjaiból való, melyeknek nemzedéktáblája az Árpádházi királyok idejére vezethető vissza. A katonai és vármegyei élet számos kitűnése került ki azon ősi fészekből, Lónyából, mely Bereg vármegyében még ma is fennáll, s melyet Lónyay Zsigmond is magáénak nevezett.

Zsigmondnak, ifjúsága és neveltetése azon korba esik, melyben Bocskay István zászlai hordattak szét e hazában. Mint minden valamirevaló fiatal ember, ő is fegyvert fogott és pedig azon párt mellett, melynek zászlajára a vallási és polgári szabadság jelszavai voltak írva. Bethlen Gábor becsülte Lónyaynak bátorságát és korán kimutatott higgadságát; ezért 1626-ban békekövetül küldötte volt ki Wallenstein táborába. A nagy fejedelem halála után kitört egyenetlenségek idején Lónyay részt vett a magyarországi közügyek intézésében.

Jelen volt azon híres országgyűléseken, melyeken az evangélikus rendek élet-halál harczot vívtak a katolikus főpapság által vezetett párttal. Nem ismerte el a földesuri és kegyuri jognak azon magyarázatát, mely szerint a job-

bágnak semmiféle joga nincs, nem építhet templomot, nem választhat papot, nem követhet a földes úrtól eltérő vallást stb. Nem helyezte az «evang. rendek» elnevezését eltörölni sürgető elveket, melyek már a nemesi kiváltságok régi jogát is veszélyeztették. De soha sem ragadtatta el magát szélsőségekre. A legviharosabb üléseken is megtartotta higgadságát, és a törvényes szabadság fentartását követelte.

A tüzes és hirtelen haragú Eszterházy nádorral senki sem tudott jobban elbánni, mint Lónyay Zsigmond. Valahányszor az ország világi tárgyú törvényeinek magyarázatáról volt a szó, Lónyay mindannyiszor egyetértett vele: de mihelyest az egyházi ügyek kerültek szőnyegre, s valahányszor a protestánsok vallási szabadságaira tért a beszélgetés, a nádor azonnal elvesztette higgadságát. És Lónyay elég eles észszel bírt arra, hogy ennek lélektani okát megmagyarázza egy oly férfunál, a ki leginkább annak köszönhetette szerencséjét, hogy apáinak hitét elhagyta. A túlbuzgóságból eredő ingerültség ellenében, mindenkor lehűtő hatást gyakorolt az ő puritán jelleme és az abból folyó bámulatos nyugalma. A sértő szót sohasem viszonzta hasonló durva vagy sértő szóval. Sokszor tapasztalta, hogy azok, a kik a nádornak becsmérő szavai miatt panaszra mentek a királyhoz, rendesen elvesztették a helyes irányt, mely célhoz vezetne volna őket, holott ha kellő nyugalommal bírnák mérlegelni a sértést, az erkölcsi diadal soha sem maradt volna el. Szabályul tekintette magára nézve, hogy soha se szóljon ahhoz, a mihez nem ért. Innét következett, hogy ha aztán valamihez szólott, annak megvolt a hatása, mert mindenki tudta, hogy az alappal bír. Az országos törvények mellett legalaposabban ismerte a különféle hitvallások történeteit és hitelveit. A katholicismusnak keresztyén alapelveit sohasem tévesztette össze a külső szertartásokkal, sem a papságnak könnyen érthető türelmetlenségével. Ez óvta meg őt a felületes és könnyelmű ítéletektől; ez kölcsönzött a vallásügyben tett nyilatkozatainak komolyságot és tiszteletreméltó józanságot. Mikor Rákóczy György udvarához jött, módjában volt meg-

tanulni az unitáriusok és judaizálók szabad vizsgálódásának túlzásait; minek folytán ép oly tiszta fogalma volt Krisztus istenségéről, és segélyül való hívásáról, mint a szentháromság titkáról és az urvacsora szellemi hatásáról.

És ez a tudományos alaposság, ez a nyugodt tárgyla-gossága és a nehéz kérdéseknél tanusított tárgyalási ügye-sége volt legfőbb oka annak, hogy Rákóczy György fejedelem a béketárgyalások vezetését a maga részéről teljes bizoda-lommal Lónyay Zsigmondra ruházta. Időnként más és más küldöttek is működtek mellette; de a főszerep mindig az övé maradt.

Most Kemény Jánossal ment át Szendrőre Eszterházy-hoz, a ki szokása szerint eleinte erős szemrehányásokkal halmozta el küldőjüket, a fejedelmet, és mintha már kezé-ben lett volna a teljes diadal, határozottan követelte, hogy Rákóczy vonuljon ki az országból; a véghelyeket és egyéb elfoglalt városokat oldozza fel kötelezettségeiktől; a magyar ügyekbe ne avatkozzék, s erre még az erdélyi rendeket is kötelezze.

Lónyay Zsigmond figyelmeztette a nádort a fejedelem viszonyaira, összeköttetéseire és elvállalt feladataira, melyek nem engedik, hogy egyszerűen visszavonuljon, sőt ellenke-zőleg azt kívánják, hogy tisztességes békét kössön. A tisz-tességes békének egyik legfőbb feltételét pedig az is képezi, hogy azt a fejedelemmel szövetkezett felvidéki magyar vár-megyék országgyűlése is elfogadja.

Eszterházy keményen kikelt a fejedelemnek ilyen fel-tételei ellen. A magyar vármegyékkel való szövetkezését kár-hoztatva, lenéző, sőt megvető hangon nyilatkozott Rákóczy személyéről is. Erre Kemény János föl pattant székéről, s meg-emlékeztén urának mivoltáról és saját küldetésének czéljá-ról ezeket mondá a nádornak:

— Tehetségem többre nincsen, de hogy hivatkozva hall-gassam az uramról és fejedelmemről való mocskos szokat, azt kötelességem nem engedheti, inkább kimegyek azoknak hallása elől.

Ezzel megindult az ajtó felé; Lónyay hasonlóképen fölkelt, hogy követni fogja társát, midőn a heves nádor meghökkenve a jelenet fölött, kérlelő hangon mindkettejüket marasztalni, és meggondolatlanul kimondott szavait «simogatva magyarázni» kezdé. Ez megtette hatását, és ámbár a legfőbb pontokra nézve nem tudtak megegyezni, mégis megígérte nekik a nádor, hogy a maga részéről a béke előmozdítására mindent meg fog tenni, mert hiszen ő is olyan magyarnak érzi magát, mint ellenfelei.

A tárgyalás elején előfordult kellemetlen jelenet azonban annyira bántotta, hogy másnap, mikor a fejedelem követei már visszatérőben voltak, búcsúzáskor még egyszer megemlékezvén róla, Kemény Jánoshoz ekképen szólt: «Uram! a neved Kemény; s azért úgy keménykedjél, hogy uradnak szivét is megkeményítvén, mind reá és magatokra veszedelmet ne hozz.»

Erre Kemény János ezeket válaszolá: Ugy van Nagyságos Uram, nevem az; de higgyen Nagyságod, a mint Uramnak fejedelmeknek, úgy nekem, az ő szolgájának is igaz magyarnak kell lennem, a ki meg tudom azt is gondolni, hogy békességnak tractájában fáradozó emberhez nem illő princípálisát felgerjeszteni. Én azért, mint nem tractához való dolgot, soha a fejedelemnek nem jelentem Nagyságodnak fölöle való alkalmatlan szavait; de Nagyságod is jól meggondolja, hogy ketten vagytok az urammal, kikre a magyar nemzetnek szemei néznek. Ha a ti egyenetlenkedések miatt a ti időtökben veszély éri a magyar nemzetet, gondoljátok meg: micsoda emléketek marad fel a világ előtt, és minő számadással fogtok tartozni ott az istennek ítélő széke előtt! Azért, a mint hogy isten után leginkább ti tarthatjátok meg a hazát, úgy ti fogjátok azt el is veszíthetni.*

A követek ezzel eltávoztak. A nádor pedig, jelentést téve urának, különösen azt vette rossz néven, hogy a fejedelem a felvidéki vármegyék híre nélkül békülni nem haj-

* Kemény önéletirata i. h.

landó; és május 25-én körleveleket bocsátott ki e várme-
gyékhez, melyekben figyelmezteti őket a király iránti hűségök
kötelességére, és megparancsolja nekik, hogy nyolcz nap alatt
vagy Ferdinánd hűségére térjenek, vagy oszoljanak el, mert
különbön hűtlenségben főgnak elmarasztaltatni. Magát Rákóczyt kiméletlen szavakban zsarnoksággal vádolja, mint a
ki egyáltalában nincs hivatva arra, hogy a hazának és a
vallásnak szabadságát megalapítsa.

Ezen felhívásnak azonban nem lett kellő eredménye.
A csatamezőn tett kísérletek nem sikerültek. Az a remény,
hogy Homonnay János országbíró, a ki Rákóczyt ép úgy gyű-
lölte, mint hajdan az ő apja Bethlent; továbbá Csáky István,
a kinek szintén kellemetlen emlékei voltak Erdélyből, a feje-
delmet lengyel segédhaddal hátulról fogják megtámadni, meg-
hiúsult. Kassát ugyan jun. 10-kén megszállották; és a két
heti ostrom alatt Lippay György érsek oly biztosra vette
annak bevételeét, hogy már felhívást is intézett a nádorhoz,
vegye el rögtön az evangélikusok főtemplomát s adja át az
egri káptalannak. Az érsek egészen bele képzelte volt magát
Rudolf király korába, s ismételtetni akarta Belgiojoso azon
hires eljárását, mely Bocskaynak fegyverfogását eredményezte.

Most azonban Kemény János, mintegy tizenötezernyi
seregével a varranói völgyből előnyomulván, Szerencset visz-
szavette, a királyi tábor elől az élelmi szereket elszedte, és
utóbb, minthogy a városhól is szerencsés kitörések történtek,
Kassát is fölmentette. Időközben a nádor, minthogy táborá-
ban meghasonlás történt, Eperjest eredménytelenül hívta fel
megadásra, kénytelen volt Sárosvár alá vonulni.

2.

Új békekísérletek a *sárosi* táborban. — A fejedelem követeinek kívánságai; a királyi követek kitérő választ adnak. — A nádor ellenszenve a fejedelem ellen. — Lónyay czáfolata és tanácsa.

Rákóczy Sárospatakról nézte az események fejlődését, és mivel a török részéről hiába sürgetett nagyobb segítyt, még mielőtt Kassa fölmentésének hírért vette volna, június hó közepe táján Lónyay Zsigmondot, Serédy Istvánt és Klobusiczky Andrást ismét békekövetekül küldé el a nádor táborába.

Kemény a seregnél lévén elfoglalva, helyette a két nevezett férfi adatott Lónyay mellé. Serédy István az erdélyi uraknak egyik legvagyonosabb és legtekintélyesebb tagja volt. Előbb mint Kraszna vármegye főispánja, majd mint fejedelmi tanácsos tüntette ki magát hűsége és tevékenysége által. Finom modora és nem közönséges ékesszólása kiválóan alkalmassá tették őt arra, hogy az erdélyi rendeknek és a fejedelemnek követe legyen. Mikor Jakusics György veszprémi püspök 1642-ben, mint Ferdinand király követe jött Erdélybe, hogy urának üdvözlétét és szerencsekívánatát fejezze ki Rákóczynak idős fia házassága alkalmából, akkor a fejedelem Serédyt küldötte ki e magas vendég illő fogadására. S e küldetését ép oly ügyességgel és méltósággal teljesítette, mint azt a másikat, melynek az volt a célja, hogy két más társával együtt a török portán II. Rákóczy Györgynek fejedelemmé való megerősíttetését kieszközölje. Nem egy alkalommal volt a rendeknek ünnepelt szónoka a fejedelem-

nél, midőn nagyjelentőségű határozatok voltak életheléptetendők. Nagyon természetes, hogy mikor a fejedelemnek megbízható higgadt s a mellett népszerű emberre volt szüksége, Serédy István hivatott elő, hogy az országnak érdekeit képviselje.

Ezuttal Klobusiczky Andrással kellett mennie Lónyay vezérlete alatt a nádor táborába. A magyar felvidéken senkinek neve nem volt ismeretesebb, mint Klobusiczkyé, a ki atyjának, Miklósnak trencsényi birtokát otthagyva, Zemplénben telepedett volt le. Klobusiczky András felvidéki magyar vármegyék országgyűlésein körülbelől olyan szerepet viselt, mint Serédy az erdélyi országgyűléseken. A sérelmek orvoslásának sürgetésében fáradhatatlan, s az érvek összehordásában kifogyhatatlan volt. A Rákóczy-családnak feltétlen híve lévén, csatlakozott a mozgalomhoz. Mint a női erények nagy tisztelője botrányozását fejezte ki sokszor a bécsi udvar azon eljárása felett, melynél fogva politikai ellenfele iránti ellenszenvét még annak erényes nejeére is átviszi, s lovagiatlan módon sérti annak leggyöngédebb érzelmeit. Talán ezen nemes gondolkodásmódjának köszönhetette, hogy Lórántfy Zsuzsanna bizalmával tisztelte őt meg, és hogy vele minden hivatalos kiküldetése alkalmával levelezésben állott. Ezen levelek megható módon tanúsítják azt a tiszteletet és hűséget, melylyel Klobusiczky a fejedelmi ház minden tagja iránt viseltetett; de egyuttal azt az érdeklődést is, melylyel a nagy-nevű fejedelemasszony kísérte urának politikai vállalatait.

Valóban ily emberek eljárásában bátran megbízhatott a fejedelem; mert tudta, hogy azok nemcsak írott utasításait fogják hiven követni, hanem lelkének benső szándékait sem fogják szemük elől tévesztetni.

Jelenlegi kiküldetésüknek célja az volt, hogy a Szen-drőn megszakadt béketárgyalás fonalát ismét felvegyék és biztos megállapodásra vezessék.

Utasításukban hangsúlyozva volt, hogy a háborút a vallási és polgári sérelmek okozták, minél fogva követelni kell, hogy azok minél előbb megszüntetessenek.

Ehhez képest a követek június hó 24-én a nádornak átadott propositiójukban kijelentették, hogy uroknak, fejedelmeknek nincs elénkebb óhaja annál, hogy a sokat szenvedett haza és nemzet állandó békét nyerjen. Ezt azzal is igazolták, hogy a fejedelem, ámbár uralkodásának kezdetétől fogva sokszor ingereltetett és bántalmaztatott, mégis inkább a békés utat választotta ügyének eligazítására, s előlegesen többféle felszólalást és kérelmet intézett ő felségéhez a sérelmek orvoslása céljából.

De ezen felszólalásoknak nem lett eredménye. A fejedelem sokat eltűrt, és tűrt volna tovább is, ha fájdalommal arról nem győződött volna meg, hogy a vallási és polgári szabadság sérelmeit békés úton megorvosolni nem lehet: hogy az 1838-ki országgyűlésnek benyújtott sérelmek nemcsak nem szüntettetnek meg, hanem folyvást még szaporítatnak. Minél fogva a testi és lelki szabadságában annyira megsértett hazájának és nemzetének védelmére kelni s e célból másoknak segítségét is kérni kénytelen volt.

Mindazáltal, jóllehet meg van győződve ügyének igazságáról, valamint arról is, hogy azt az isten diadalra fogja segíteni, mégis kész a fegyvert félre tenni, ha a nádorral megkezdendő béketanácskozások által a békét helyreállíthatja. S éppen ezért, hogy a béke és a közjó előmozdítására való őszinte törekvését ő felsége és az egész világ előtt bebizonyítsa, a következő pontokban foglalja össze kívánságait és feltételeit:

1. hogy a király hitlevele értelmében rövid idő alatt hívja össze az általános országgyűlést, mely törvény szerint minden három évben összehívandó, de már hat év óta nem volt összehíva. Gondja legyen ő felségének arra, hogy ott régi szokás szerint mindenki bizton és félelem nélkül megjelenhessék, tanácskozhassék és nyilatkozhassék;

2. hogy ezen az összehívandó országgyűlésen mindazon sérelmek, melyek a bécsi békekötésben az 1608-ki t.-czikkekben, a kir. hitlevél hatodik pontjában biztosított vallásszabadság ellen, s azontúl ismét 1638 óta a protestans

rendek ellen elkövetettek, megszüntessenek és akképen intéztessenek el, hogy mindenki, tehát a rendek és a köznép is, megtartassék vallásának szabad gyakorlatában, melyhez a templomok használata is tartozik, s abban ezentúl senki által ne zavartassanak;

3. hogy ugyanazon országgyűlés alatt az országnak egyéb sérelmei is a királyi hitlevél értelmében megorvosoltassanak;

4. hogy a törvény áthágói, kik törvénytelen eljárásukkal a békét megzavarták, vagy ezután zavarni fogják, a fennálló törvények értelmében megbüntettessenek;

5. hogy a vallás és az ország közszabadságának megsértése miatt fegyvert fogni kényszerült hazafiak békében büntetlenül hagyassanak és erről kellőleg biztosítottassanak;

6. hogy Erdélylyel a jó szomszédság fentartassék és a közösen megállapítandó confoederatio megtartassék;

7. hogy ő felsége a multak tapasztalásain okulva, a fejedelem befolyásával és segítségével igyekezzék a törökkel is békét kötni;

8. hogy a fejedelemnek, a ki lelki és testi szabadság védelmére kénytelen volt fegyvert fogni, az e miatt szenvedett károkért méltányos kárpótlás nyujtassék.*

Kijelentették a követek, hogy ha e pontokra nézve meg egyeznek, akkor a fejedelemnek személyes kívánságai nem fognak nehézséget okozni.

Ferdinand követei azonban, kik között valószínűleg a császár német vezérei mellett Lippay érsek is jelen volt,** nagyon ellentétes állást foglaltak el a fentebbi pontokkal

* Propositiones Ablegatorum Illustrissimi Principis ac Dni Georgii Rakoczi, Dei gratia Principis Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domini, et Siculorum Comitis, de mediis pacis Illustrissimis, Reverendissimis, Spectabilibus et Magnificis Dominis, Sacrae Caes. et Reg. Majestatis Ablegatis Plenipotentariis exhibitae. Jun 24. 1644. Az akad. példány után közölte Toldy: Eszterh. élete. Okm. 420—422. l.

** Ezt a fejedelem és Lónyay leveleiből lehet következtetni.

szemben. Válaszuk ehhez képest részint kitérő, részint tagadó volt.

Tagadják, mintha Ferdinand adott volna okot a háborúra; ő csak védelmezte országát. Mindazáltal készek a tárgyalásokba bocsátkozni, mert ők is óhajtják a békét. Ami a fejedelmi követek részéről benyújtott kívánságokat illeti, azokra nézve azt válaszolják, hogy az első, második, harmadik és negyedik pontokban foglalt kérdések az egész országot illetvén, itt nem dönthetők el. Azok felett — úgy mond — «nem effele magános tracta», hanem az országgyűlés van hivatva határozni. Hogy ő felsége, mihelyest az ország lecsendesül, egybe fogja hívni a rendeket és meghallgatandja panaszait, arról biztosíthatják a fejedelmet. A mult országgyűlésen is nem a királyon, hanem a rendeken mult, hogy a sérelmek nem orvosoltattak. A közbocsánatról nem lehet szó, mert vannak, a kik csak zsákmány végett fogtak fegyvert, s a kik ennél fogva bocsánatban nem részesülhetnek. Az erdélyi bajokra vonatkozólag szíves kiegyenlítést ígérnek; a török béke ő felségének legfőbb gondját képezi; most is készül ajándékot küldeni a portára. Legnehezebb kérdés volt a költségek megtérítésének kérdése, melyre nézve a követek azt jelentették ki, hogy ehhez ő felségének kisebbsége nélkül nem is szólhatnak.*

Élesebbek és határozottabbak voltak a fejedelem személyére vonatkozó s tiz pontba foglalt követeléseik. Ezekben határozottan nyilatkozik a nádornak ellenszenve a fejedelem iránt; minél fogva követelte:

1. hogy a fejedelem azonnal menjen ki ő felségének birtokaiból; katonáit vonja ki, a végvárat és elfoglalt helyeket pedig hagyja el;

* V. ö. *Toldy*: Eszterh. élete 423. l. *Szilágyi* S. A linczi béke okirattára 24—26. l. Anno domini 1644. die 24 Junii exhibita postulata dominorum ablegatorum Principis Transylvaniae . . . mihi Palatino regni Hungariae et Caetiris a Sua Caes. Reg. Mtte ad presentam tractatum adjunctis Commissariis, accepimus intelligimus et ruminavimus . . .

2. hogy ezután Magyarország dolgaiba, mint erdélyi fejedelem, ne avatkozzék:

3. hogy a francziákkal, svédekkel és másokkal kötött szövetségét bontsa fel, s ő felségét biztosítsa arról, hogy ellenségeivel nem fog szövetekezni:

4. hogy ezeknek megtartására mind magát, mind alattvalóit esküvel kötelezze s az elébb megkötött egyességet tartsa meg;

5. hogy az erdélyi rendek külön diploma által kötelezzék magokat arra, hogy ezután ő felsége ellen ellenséges indulatot nem táplálnak s a békét sértetlenül fentartják;

6. hogy a fejedelem az erdélyieket saját jogaikban és szabadságaikban megtartandja;

7. hogy a fejedelem térítse meg a mostani mozgalomban okozott károkat;

8. hogy az erdélyieknek, akár tanulás akár ő felségének teendő szolgálatok akár magyarországi birtokaik végett szabad kimenetelök és bejövételök legyen;

9. hogy a fejedelemnek ezután ne legyen annyi kötelezett szolgálja Magyarországon és hogy a jószágai igazgatásaihoz szükségeseken kívül, ő felségének vagy a nádornak, vagy végre a kassai kapitánynak külön engedelme nélkül ne tarthasson; végre

10. hogy ezen tárgyalás végeztével három hónap mulva, úgy a fejedelem, mint az erdélyi rendek ő felségéhez küldjék embereiket diplomájokkal; és a béke mind a két részről sértetlenül megtartassék.*

A fejedelem követei válaszólag kijelentették, hogy mivel Rákóczy már elég világosan előadta, mi indította a vallás és a szabadság megvédésére, a királyi követek ellenvetései után többé nem akarják a tárgyalást ily gyűlöletes kérdés feszegetésével tovább húzni. Az egyes pontokra nézve kijelentik, hogy például az elsőre nézve a fejedelem megelégedéssel fogadja azt, hogy ő felsége kész országgyűlést tar-

* Szilágyi S. id. m. 27. l.

tani és azon a rendeknek szabad nyilatkozatait meghallgatni. A második, harmadik és negyedik pontokra nézve ő nagysága a fejedelem világosabb. választ kér, annyival is inkább, mert a felvidéki vármegyék rendeinek nyilatkozatából, melyet azok ő felségének benyújtottak, kitűnik, hogy nem egyedül ő nagysága panaszkodott a vallási és polgári szabadság megsértése miatt, hanem a felvidéki vármegyék rendei is: s ő felsége maga is beleegyezett e tárgyalások folytatásába. Nem fogadhatja el azt az ellenvetést, mintha a kívánságok első pontjaiban foglalt nagyjelentőségű kérdéseket országgyűlésen kívül előlegesen tárgyalni nem lehetne. Hiszen a bécsi békekötés példája is mutatja, hogy hasonló bajok és sérelmek előlegesen is tárgyalhatók. Az országgyűlésnek fenmarad a joga a netaláni megállapodásokat elfogadni vagy elvetni.

Az ötödik pontra vonatkozólag ismétlik, hogy ő felsége általános amnestiát adjon mindazoknak, a kik a szabadság védelmében részt vettek; továbbá, hogy a mozgalom alatt elfoglalt és másoknak adományozott javaik visszaadassanak.

A hatodik pontra nézve a fejedelem megnyugszik abban, hogy Erdély és a hozzátartozó részek minden nehézményei a mindkét részről kiküldendő bizottság által véglegesen elintéztessenek, és szigorú rendszabályok hozassanak arra nézve, hogy a király birodalmából a fejedelem birtokaiba a török miatt beütések ne történjenek.

A hetedikre vonatkozólag ismét hangsúlyoztatik, hogy a törvények világos rendeleteihez képest a magyar ügyeket csak született magyarok tárgyalják mindenütt. Végre az utolsó pontban a háborúban okozott károk és veszteségek megtérítésének méltányos voltát kiemelve, átmentek a fejedelem személyes jogaira és kívánságaira vonatkozó külön pontok birálatába, visszautasítván az önzés és nagyravágás igazolatlan vádjait.

Látni való, hogy a fejedelem követei a czélravezető törvényes útra kívánták terelni a tárgyalásokat. Azonban a nádor, részint a csatamezőről érkező hírek, részint az egyez-

kedés meghiusítására törekvő esztergomi érsek fondorlatai által ingereltetve, nem akart beleegyezni a fejedelem kívánataiba.

Különösen bántotta az a körülmény, hogy Rákóczy a felvidéki magyar rendekkel együttesen és egyetértőleg cselekszik; és hogy a béketárgyalások minden mozzanatáról való jelentéstétel végett a nevezett rendeket aug. elsejére már tényleg országgyűlésre hívta össze Kassára. Az ő törekvése az volt, hogy azt az érdekközösséget megszüntesse, és a felvidéki rendek érdekeit és kívánatait elszakítsa a fejedelem kívánságaitól. Ezért Rákóczyt az ország szétदारabolására való törekvéssel vádolta. Levelei, melyeket e tárgyban írt, élesek és epések. Nemcsak a fejedelemnek, hanem követeknek is keserű szemrehányásokat tett a miatt, hogy kemény magokviseletével hátráltatják, sőt félbeszakítják a béketárgyalásokat. Tiltakozik a hazának kétfelé szakítása ellen, és hasatlalattal élve, azt mondja: hogy «Salamon előtt perlő asszony-nak, a ki kétfelé kívánja vala vágatni a más gyermekét, jó választ nem adhat.» Ezt akarja, úgymond, a fejedelem által Kassára összehívott gyűlés, a mitől óvja a rendeket, s kiváltképpen Lónyayt, a követek vezetőjét.

Ezekre a fejedelem követei jul. 14-kén válaszoltak Eperjesről. Tagadják, hogy ők félbeszakították volna e tárgyalásokat, csak utasítást vártak uruktól. Ők mást nem tehetnek, mint a mit küldőjök akar. Az, hogy ridegen az illető pontokra utaltatnak, azt jelenti, hogy a nádor nem akarja őszintén a békét, és csak ürügyet keres a tárgyalások megszakítására. Hiszen elismerik ők, hogy ő felsége meghallgatja a rendek panaszát, de nem igazítja el tényleg. Az a baj, hogy «az effectuálásban nagyon a fogyatkozás.»

Nem tudják, hogy a fejedelem «miben denunciált volna újabb hadat ő felségének és a katolikus statusnak . . . mert — úgy mondanak — ha had denunciálásának tartja Nagyságtok azt, hogy az szegény közönséget is kívánja ő Nagy-

sága (a fejedelem) religiójának ususában megmaradni, ez a denuntiatio immár nemcsak ő Nagyságától, hanem az országnak talán nagyobb részétől sokszor és régen megvolt; s a hol templomok ususában való megmaradhatásokat proponáltatta ő Nagysága, a közönségnek is nem újságot szerzeni, hanem csak azon usus exercealását kívánta continuálni. De minthogy úgy látszott mindenkor, hogy ezekből való különböző magyarázatoknak nem találván az ország eddig is bíró, ezt hozta és foveálja is a fegyvert, a mit bíró sem igazíthat: hogy azt a fegyver ne decidálná, könnyebbnek ismerte volt ő Nagysága a hazának egyenlő szánakozásából, annak esendesítésére utrinque valami jó complanatióra inclináló mediumokat érhetni, s ha abban Nagyságod jobbat mutatott volna annál, hogysem a melyek ez ideig in publico voltának, vagy ő Nagysága feltalálhatott volna, a Nagyságod autoritásához is, mint mediatornak, extra tractatum is nem ítélte volna ő Nagysága alkalmatlannak lenni declaratióját. Régen tudván már Nagyságod az evangélikus statusnak interessatusságát azért is lenni a község dolgaiban, hogy azokkal egyenlő articulushoz és szabadságban lévén in usu religionis és egyik résznek megbántódását ismervén, a többi sem tarthatja abban nagyobb securitását: mind azáltal, ha úgy ítélte Nagyságod, hogy ezekben csak commissariusságot viseljen inkább a tractatusnak idejére, sem hogy mediator-ságot addig is inter regem et regnicolas, ezeknek facilitásában, és hogy csak in tractatu jelentse ki, sok károk és pusztulások után, azt, a mivel előbb könnyebbíthetné azon dolgokat: ebből következő késedelmes tractátnak pusztulással járó terhét is ő Nagyságának nem imputálhatja . . .»

A mi a rendek összehívását illeti, újra kijelentik, hogy mivel a fejedelem nem a maga privát érdekében fogott fegyvert, hanem a megbántott magyar rendek nevében volt kénytelen fellépni, tehát csakis azoknak tanácsával és beleegyezésével kötheti meg a békét. A ki ezt nem helyesli, az nem akarja a békét, megtagadja a czél elérésére egyedül alkalmas

eszközöket. Egyébiránt biznak a lengyel király jó indulatában, és a béketárgyalások sikerében.» *

Lónyay, Zsigmond, kinek a nádor külön levélben tett szemrehányásokat, hogy a béketárgyalást hátráltatja, ugyanaznap külön választ irt, melyben nyomatékosan hangsúlyozza a béke iránti őszinte törekvését. Sajnálja, hogy a nádor részéről ellenkezőt tapasztal; jelesül, hogy nagy befolyást enged Lippaynak, a ki most is a kassai templom elvételét javasolja, és azt mondja «hogy ha a religio dolgában akadékoskodik, és ha ezzel az occasióval inkább elő nem viszi az religiót, hogysen praejudicálna, ne béküljön.» És hogy a nádor e tanácsot követi, az kitűnik azon eljárásából, mely szerint «egy szót sem tesz a religio difficultásiban való complanatio felől a propositiókban . . . » A király oly «papi és német» urakat tett a nádor mellé, a kiknek ellenzése minden jót megakadályoz. Egyébiránt kijelenti, hogy ő, Lónyay, nem csinál zavart; ő nyíltan kijelentette mindig meggyőződését. Emlékezzék csak vissza a nádor az 1638-ki országgyűlésre, a mikor arra kérte, hogy «a religióban való nagy differentiát tollálni igyekezzék. De akkor is más időre halasztották e kérdést. Azóta tett lépései ez ügyben szintén nyilvánvalók. Abban, hogy a fejedelem az ő párthiveivel országgyűlésileg akar tanácskozni, nem lát semmi rossz intentiót. Nem lehet mondani, hogy a rendek a király és haza ellen törekednének akkor «midőn az ő felsége maga kegyelmesen acceptált conditioninak megtartása, abban való megbántódásuknak orvoslása, a közönséges jó és szabadság-securitása felől akarnak consultalkodni.» Lónyay azt hiszi, hogy ha eddig is nem tiltották volna oly ridegen az efféle tanácskozásokat, könnyebben lehetett volna orvosolni a bajokat.

Mindezek után arra kéri a nádort, viseljen másképen gondot hazájára. Ne azt nézze, a mit a klerus, hivatala szerint, talán akarátja ellen is cselekszik. Hiszen a papság a bécsi békének és minden vallási törvényeknek ellentmondott,

* Toldy : Eszterh. 425—428. l.

de azt a világi rendek többsége el nem fogadta. Keresse inkább kedvét a haza békéjében, és akkor majd megértik egymást.*

Lónyay méltán tehetett szemrehányást a nádornak azért, hogy nem őszintén törekszik a békére, és hogy a papoknak túlságos befolyást enged.**)

Kitűnik ez magának a nádornak azon memorandumából is, melyet Szemptéröl júl. 18-kán írt a királyhoz, melyben eltérőleg eddigi hazafias nyilatkozataitól, valóban ingerli a királyt a felkelők ellen.

Ezen emlékiratnak főbb pontjai következők:

«Ámbár a Rákóczy által fölterjesztett békeponatok nem látszanak nagy fontosságuaknak: mégis latet anavis in herba. A mit papirra nem bizhatok, azt közöltem az esztergomi érsekkel és a kancellárral. E nemzetet nem végső kétségbeesésbe hajtani, hanem felelem és remény között kell tartani, mert különben vesztébe rohan, s kétségbeesett lépést tesz; az ország felső része az egész országban lakó eretnekeket magával

* Toldy: Eszterh. 429—433. l.

** Érdekes, hogy a nádor ugyanakkor, mikor, az esztergomi érsekkel és a királlyal a vallást tolja előtérbe, a fejedelem követeivel szemben ezt tagadja. Mikor azt vetették szemére, hogy hallgat a primásra, a ki a kassai templomot akarja elvenni a protestansoktól, ellenök fordúlva ezeket írja júl. 6-káról: «A hol Kegyelmetek valami *egy privatus bolond pap* indiscretus zelusán kapott, s nagyon publicálja ellenünk, hogy mint akarják az kassai szentegyháztul foglalni, s holmit egyebet, nem tartom derék consideratiónak Kegyelmetektől, mert egy ember csak egy ember, s ha ő az magános effectusát papirosra kenné is, nem következik belőle, hogy úgy kellessék annak lenni, a mint azt is egy pap találta volt maga gondolatlanul mondani, hogy jobb volna haereditáriumává tenni Magyarországot az ausztriai háznak, de minthogy sem ő felsége, sem communiter azt soha nem kívánta s nem intendáltuk, miért kell rajta építeni, *úgy ez is az szentegyház foglalásának egy embertől való említése* erdőt nem csinált; hanem hogy olyan nagyra akarja venni Kegyelmetek, megtetszik, hogy lázadásra való igyekezet, és causa non causa a kákán való csomókezesés. Eszterházy levele Lónyayhoz Vasóczról júl. 6. Szilágyi S. i. m. 32. l.

rántja, s az ő felsége iránt tartozó hűség megrontására ösztönzi, a min a török csak örülni fog. Rákóczy a vele tartókkal együtt nyíltan a (kath.) vallás ellenségének nyilvánította magát, s félek, hogy mindazok, a kik különböznek tőlünk a vallás dolgában, csatlakozni fognak hozzá, s hasonlóképen a (kath.) vallás ellen fognak nyilatkozni. Annál fogva készülnünk kell addig, míg idő van, s meggyőződve kell lennünk arról, hogy itt nemcsak a királyi tekintélyről és az ország védelméről van szó, hanem az istenről és a vallásról. Higgye el mindenki, hogy az eretnecség oly vak gyűlölettel viseltetik a kath. vallás iránt, miszerint, ha Rákóczy vállalata sikerülne, az egész kath. klerus megsemmisíttetnék. Mert ámbár a punctumokból úgy látszik, hogy csak a templomokról beszél, ennél sokkal több rejlik azon tetszetős szin alatt. E tekintetben titkon egyetértenek vele a kir. városok, a melyek azonban nem akarnak világosan nyilatkozni, minél fogva én sem látom jónak rólok ezuttal bővebben szólni. Sok rejlik abban is, a mit az articulusok szoros megtartásáról beszélnek. Mert az eretnekek egyhangulag kiabálják, hogy ha ő felsége nem tartja meg az articulusokat, akkor ők sem érzik magokat kötelezve az engedelmességre, a mit Rákóczy hozám küldött egyik levelében világosan kimond. Sőt azt is meri mondani, hogy ő felsége hivatalnokai is, a kik iránta esküvel vannak kötelezve, a mondott oknál fogva fölmentve hiszik magokat az engedelmesség alól. E sulyos, bűdös pestis nagyon el van terjedve az egész országban, s valóban nem tudom, mi lehetne veszélyesebb, s több lázongási elemet magában rejtő, mintha az egyes emberek magok ítélhetnének a felől, hogy ők a király által megsértettek szabadságukban s feloldozhatnák magokat a tartozó engedelmesség alól. Fontos három dologról van itt szó. Első az Isten és annak dicsősége. Második az ekklesia, s illetőleg a kath. vallásnak az országból kiküszöbölése. Harmadik a politikai helyzet, melyben a királyi felség tekintélyéről, s az ország megmaradásáról van kérdés. Mentsen meg az Isten! de ha ezek czéljokban előremehetnek, ha mi ezután is oly lágymelegen fogjuk

a dolgot, mint eddig, ezen minden ragályos betegségnél és dögvésznel veszélyesebb nyavalya csak öregbedni fog, s majd kihat ő felsége más országaira is . . . Mire nézve méltóztas-sék ő felsége kegyelmesen gondolóra venni, hogy ha ma meg-köti is a békét Rákóczyval, e béke nem lesz, és nem lehet állandó, mert Rákóczy nem fog maradni mellette, hanem mi-helyt újra gyűjthet egy kis erőt, bosszantani fogja ő felségét és ő felsége hű alattvalóit . . .*

Négy nappal utóbb, ugyancsak Szemptéről írott leve-lében kemény szavakkal válaszolt a nádor Rákóczy köve-teinek.

Ugy látja, hogy ezek mindenben önbirái akarván lenni magoknak, másokat vádolnak, önmagokat pedig mentetik. A nádor nem tett szokatlan declaratiót, midőn kijelentette, hogy a tárgyalásokat nem folytathatja, mert az csak új bonyo-dalmat idézne elő. Voltak pontok, melyek felett ő is kész volt alkudozni, de azt ismét a fejedelmi követek nem akar-ták. A fejedelem partikuláris gyűlést hívott össze a katho-likus status és a király ellen; ezzel az országot meghason-lásba hozta. Ezzel nem egyebet akart elérni, mint hogy azt, a mit előbb fegyverrel kivivott, most országgyűlésileg is meg-erősítse. Fegyvert akar fogatni azokkal is, a kiket összehítt, mind ő felsége, mind a katolikusok ellen, szakadást és rom-lást hozván az országra. Ismétli, hogy ezen az úton nem lehet megoldani a kérdést, mert csak országgyűlés által ki-küldendő követek lesznek illetékesek eldönteni azt, a mit a fejedelmi követek «magára akarnak végzésbe venni.» Így értse — úgymond — ez iránt való mi írásunkat is Kegyel-metek, s ám lássa, ha a pórok templomokban való ususért, avagy commoditásért — kiről semmi nyilvánvaló constitu-tióink nem existálnak — kívánja hazáját és nemzetét utolsó veszedelembe bocsátani, noha a szegény pórok csak a mos-tani veszélyeket föl nem vették volna azért a commoditásért.»

A mi a fejedelemnek a gyűlés összehívása ügyében

* Toldy: Eszterh. okmánytár XXI. sz.

tett mentségét illeti, hogy t. i. a vallás ügyében hozott törvények szerint cselekedett, arra nézve kérde a nádor, hogy melyik törvény, vagy a bécsi békének melyik pontja az, a melyre hivatkozik? Ő csodálkozik ezen, a dolgot nem értők pedig nevetségesnek tartják «ezt a czégért,» hogy «ily csekély dologért» fog fegyvert, mely nincs a törvényben és mely prejudicál a kegyuri jognak. Ha valahol a földesurak elvettek is a pórok templomát, azt a béke kedvéért el kell szenvedni. Más fekszik ez alatt — úgymond — kit hogy mi se látnánk, nem vagyunk oly együgyűek, higgye el kegyelmetek, hogy ha mostani eleibe vetett gátját elszakaszthatta volna ez az árvíz, tornyokról volna most ez a beszéd, nem a pórok szentegyháza foglalásáról . . .»

A lengyel király közbenjárására vonatkozólag azt mondja, nagy hit kell annak elhívéséhez, hogy az inkább kedvezzen a fejedelemnek, mint a királynak és a katolikusoknak, kik a protestansok elnyomását szenvedik. A békét ő is óhajtja, de minél előbb; a fegyverszünet e nélkül is meg lehetett volna . . .*

Az itt említett fegyverszünet után a harczy mozgalom ismét megkezdődött. A tárgyalások menete megakadt. Csak az illető felek levelezésében található fel a fonál, mely az események összefüggését mutatja.**

* Eszterházy levele jul. 22-kéről. Eredetie a kamarai levéltárban.

** Toldy: Eszterházy élete 302—327. l.

3.

Rákóczy hadainak szerencséje. — Homonnay és Eszterházy haragja. — A kassai országgyűlés lefolyása. — A fejedelem előterjesztései. — A rendek helyeselve a fejedelem eljárását, Fehérpatakit küldik Bécsbe. — A király az új tárgyalásokat Nagyszombatba szept. 14-kére tűzi ki.

Mihelyest a három napi fegyverszünet, melyet Eszterházy és Kemény a tárgyalások folyama alatt kötöttek, lejárt, a királyi hadsereg a felső Vág völgyön visszavonult. Eszterházy betegen és elkeseredetten pihent szempei várában. Homonnay mind a király, mind a hadi tanács előtt vádolta a nádort, «hogy a császárnak olyan derekas hadaival semmi haszonra való dolgot végbevinni nem tudott.» Pedig hát ő sem tudott boldogulni az ő lengyel zsoldosaival, a kik szerte raboltak az országban. Rákóczy csapatai szerencsével ostromolták úgy Homonnaynak, mint Eszterháznak várait; és most a győzőknek alkalmuk volt elménczkedni Homonnaynak rovására, mondván «hogy bizony gonosz «kocsis» volt Rákóczy, mert ostorhegyi gr. Homonnay Jánost is érdeketten.» Eszterháznak is kijutott a méregből. A Rákóczyak ősi fészékének, Szerencsnek feldulását azzal boszulták meg a fejedelem vezérei, hogy Regéczet, a nádor ősi birtokát ostrom alá fogták. Ez annyira kihozta a nádort sodrából, hogy haragját nem birta visszafojtani s fenyegető leveleket irogatott Lónyaynak, valószínűleg azon czélzattal, hogy azokat a fejedelemmel is közölje. «Emberség hitemre mondom, irá több között, hogy ha mindenem utána vész is, soha ezt a nagy contemptust el nem szenvedem, s ha véreben érem, megsegítem Regé-

czet, s ha nem is, visszaveszem, és ha isten akarja, gyümölcsösen.» Mikor a vár bukásának hírét vette, akkor ismét ezeket írta: «Jól vagyon! de ha Isten a föld alá nem vét, avagy szintén az földig le nem vér, meg kell mutatnom . . . hogy a hangyának is vagyon haragja.» Rendkívül bántotta őt, hogy «midőn efféle leveleit olvasta az álnok fejedelem, mosolygással csak csendesen mulat vala.»

A szegény nádor ezentúl még ingerültebbé lőn; s éppen ezért a béketárgyalások folytatására teljesen alkalmatlanná vált. A harczok, kisebb nagyobb kegyetlenkedéssel, olykor regényes kalandokkal érdekcsítve,* tovább folytak. Rákóczy pedig augusztus hó elsejére, a kassai országgyűlésre sietett, hogy a felvidéki magyar rendeknek jelentést tegyen a megszakadt béketárgyalásokról.

A rendek, engedve a felhívásnak, szép számmal jelentek meg Kassán; mert a háború okozta szenvedéseknek komolyan véget akartak vetni.

A közhangulat, daczára a főpapság erőszakosságainak, békülékeny volt. A háború esélyei, a közállapotok bizonytalansága erős indokul szolgáltak arra, hogy a rendek minden eszközt megragadjanak, mely a tisztességes béke létrehozatalát előmozdithatja.

A fejedelem, hasonló szellemben tette előterjesztéseit. Rámutatván a háború okaira és következményeire, utal a béketárgyalások okmányaira, és felhívja a rendeket, nyilatkozzanak őszintén: akarják-e és mi módon megkötni Ferdinánddal a békét? Ő, a ki velük egy célra törekszik, csak a rendek beleegyezésével kívánja azt eltérni és megvalósítani.

Proposíciója ekképen szól:

«Megemlékezvén arról, hogy az emberek teremtetésének vége az Istennek dicsősége legyen, és a közönséges haza felnevelésének hálaadóssága leginkább annak oltalmában és gondviselésében álljon. Miótátul fogva az Ur Isten minket

* Wesselényi Ferencz és a murányi Venus regénye ekkor játszódtott le.

ingyen való kegyelmességéből szabados dispositiója szerint, ez mi édes hazánkban szomszédos országunknak fejedelemségére hívott és előállatott, igyekeztünk mind azótától fogva szorgalmas vigyázásunkkal azon: miképpen az ő nagy Nevének dicsősége, igaz tiszteletének szabad folyásával, az szegény nemzetünknek sok vérek hullásával keresett szép régi szabadsága is ez mi hazánkban szégyen és bántódás nélkül maradhatna, melyben ő kegyelmekkel és kedves posteritásával együtt jöendőben az mi maradékunk is csendesén és bátorságosan nyughatnának: és midőn mind ezekkel ellenkező akadályokat és megbántódásokat esmertünk és szomorúan éreztünk volna is: nem mulattuk el még 1635. esztendőnél fogva egynehányszorig alkalmatosságokkal való privata requisitiókkal s mind pedig az egész nemes országgal együtt követek által közönséges gyűlésekben headott gravaminákban instálnunk Római Császár előtt, ő felsége előtt: *hogy ő felsége az evangelikus statusnak az Religió állapotjában való gravamináit tollálni, és több megbántódott szabadságát is az nemes országnak az ő felségétől acceptált 17. conditionok szerint complanálni méltóztatnék.*

Mely közönséges és ő kegyelmekkel együtt való instantiáknak minémű haszna és effectusa lett legyen, hogy bő szóval ne declaráljuk azoknak, a kik mind ezeket fájdalmas szívvel experiálták: megmutatják csak az 1638. eszt. gyűlésnek aktái is, és azután a Diplomák continentiája ellen elhomlott országgyűlésnek haladéki és hasonló gravamináknak ez idő alatt is naponkint való nevededési, templomok foglalási, és külső szabadságában való bántódási, kiket az Ur Istennek tiszteletéhez tartozó kötelességünkben, édes hazánk s nemzetünkhöz való szeretetünkben, annak nyomorúságos során való méltó szánakozásunkból, hivatkozó szemmel tovább nem nézhetvén, hogy a napról napra gerjedező tűz szegény nemzetünknek religiójában megmaradhatott és szabadsági megbántódásán igaz magyarsággal szánakozó kevéssé számát is szintén végre emésztetve kényszerítettünk vala édes hazánk és nemzetünk oltalmazó fegyverhez nyulnunk

és az ő kegyelmök közönséges megmaradására nagyobb gondviseléssel vigyáznunk, készek levén mindezekért életünket és az Ur Istentől nekünk adatott javainkat is szerencséltenünk.

Meggondolván mindazáltal azt is, hogy a bátorságos és állandó békességnek nyugodalma feljebb való volna sok győzedelmeknél is, úgy igyekeztünk viselni azoltától fogva is hazánk oltalmára felvett fegyverünket, hogy a jó istenes, tisztességes és bátorságos békességnek is mediomit és alkalmatosságát meg ne rekesztenők és el ne mulatnók, kire nézve az fegyver között is minémű instantiákkal találtuk meg ő felségét, minémű requisitiókat és irásokat tettünk Palatinus uramhoz ő kegyelméhez is az jó egyességnek mediumi felől, jó alkalmatossággal azokat is közleni fogjuk ő kegyelmökkel.

Noha pedig a mi istenes igyekezetünknek és méltó kívánságainknak semmi, avagy igen kevés tekintet ismertük; sőt azoktól kívánságainknak méltatlanságának megmutatásával, hanem inkább azzal akarattunk rejciáltatni, hogy mi az országnak egyedül csak egyik membruma lévén az ő kegyelmök közönséges bántódásinak sérelme és annak orvoslásinak kívánsága nem minket illetne, mindaz által, hogy mi is semmit azokban magunk részéről el ne mulatnánk vala, melyeket az jó és tökéletes békességnek megszerzésére és helyben állatására szükségesnek ítélnénk, és hogy mind Isten és ez világ előtt nyilvánban kitetszenek az mi igaz ügyünknek valósága és az közönséges jóra való méltó kívánságunknak igazsága, két ízben bocsátottuk becsületes követinket Palatinus Urunkhoz ő kegyelméhez ezen jó békesség felől való Tractatusra oly punctumokkal való instructióval, melyekben hogy az ő kegyelmök közönséges javát, religiójának szabados exercitiumát és szabadságának megtartását s ezekben való bátorságos nyugodalmát és békességes megmaradását néztünk, azon Propositionóinkat és aktáinkat in specie ő kegyelmök eleiben terjesztvén jó itélettel megismerhetik.»

Minthogy, úgymond tovább a fejedelem, ezen nagyfontosságú ügyeket nem akarta a rendek tudta és akarata ellenére elvégezni, azért hívta őket össze, hogy végezzenek mind-

azokban, «melyek az Istennek dicsőségére, hazánk javára, oltalmára és békességes megmaradására alkalmasak lesznek».

Előterjeszti a lengyel király közbenjárását, és felhívja a rendeket, nyilatkozzanak a tekintetben, hogy akarják-e a békét vagy nem; s ha igen, mi módon éressék az el.

«Kegyelmesen intjük és requiráljuk is ő kegyelmeket, — úgymond végül — hogy ily jelenvaló nagy ügyében Religióját, édes hazáját, annak szabadságát, maga életit, kedves posteritását, javainak oltalmát és megmaradását nézendő állapotjában magának és édes nemzetének meg ne fogyatkozzék; melyben való ő kegyelmeknek egyességét és készségét látván és megismervén mi is, mint szintén ez ideig ennek utánna is tehetségünk szerint édes hazánknak és ő kegyelmeknek fejenként semmiben megfogyatkozni nem akarunk. Ajánlva ő kegyelmőknek egyenkint és mind közönségesen minden időben fejedelmi kegyelmességünket.»*

A rendek ezen propositiók alapján megkezdték a tárgyalásokat. A béke szükséges voltára nézve nem volt véleménykülönbség; csak az volt nehéz formulázni, hogy miképen fogalmaztassanak a béketárgyalás alapjául szolgáló pontozatok.

Lónyay Zsigmond leveleiből kitűnik, hogy a rendek között nagy eltérés volt arra nézve, mit vegyenek fel elengedhetetlen feltétel gyanánt. Egy részük azt kívánta, hogy egyenkint soroltassanak fel azon törvények, melyeknek szigorú megtartását minden körülmények között követelni kell a királytól. Lónyay figyelmeztette a rendeket az ily részletezésből következhető veszélyekre. Ismerte ellenfeleit, a kik az ily eljárásból hajlandók lesznek azt a következtetést húzni, hogy tehát a fel nem sorolt törvénycikkeket nem is kell

* Reverendissimis Illustrissimis Spectabilibus Magnificis Generosis Egregiis et Nobilibus Prud. et Circumsp. Statibus et Ordinibus Partium Regni Hungarie Superiorum Presentatum.

megtartani. Óvta őket, ne menjenek a részletekbe, maradjanak csak általános kifejezések mellett, s mondják ki, hogy a királyi diploma mind a tizenhét pontjának, a bécsi békekötésnek úgy, mint a még végre nem hajtott *valamennyi* törvénynek végrehajtását követelik.* Ennek lesz hatása, míg ellenben a részletezés kárára lehet a békekötésnek.

De a kassai rendek többsége más véleményben volt. Azt hitték, hogy ha csak általánosságban fogják kifejezni kívánságaikat, a külföld nem fogja megérteni, mi az valtaképpen, amit kívánnak, és a minek érvényesítése céljából kénytelenek voltak fegyvert fogni.

Egyébiránt a fejedelemnek eddigi eljárását helyeselték, intézkedéseit helybenhagyták, és ujonnan felkérték őt arra, hogy a religió és haza szabadságainak védelmében tegye meg mindazt, a mit a nemzet becsülete és a törvény szentsége megkíván.

Másfelől Fehérpatakyt követségbe küldötték Bécsbe, még egyszer felkérni a királyt, hogy a béketárgyalások újabb felvételéhez járulni sziveskedjék. Küldetése eredményének meghallgatására új gyűlés összehívását határozták el.

Ferdinand nem sokaig váratta őket. Mihelyt a Fehérpataky által áthozott nunciumot megkapta, azonnal közölte azt a nádorral, és ámbár a harci szerencse neki kedvezett,

* «Nekem bizony — mondja 1645. jan. 23-kán a fejedelemhez írott levelében — soha nem tetszett, az mint Kassán publice is megmondtam vala, hogy *némely* articulusokat beirjanak, hogy effectuáljon ő felsége, és többeket elhagyjanak, mert sok az az articulus és haza szabadsága. Nemcsak azok, kiket mi beirtunk, az melyeket az országnak hol egy, hol más részében effectuálni kellene a közönség megmaradásáért, kire nézve az sárosi tractánkban is Nagyságod *in genere* adatta vala be, úgy hogy az 17 conditiók, az bécsi pacificatiók és az effectuálatlan maradtott articulusokat ő felsége *mind* effectuálja az jövőendő gyűlésen . . . de hogy Kassán declaratióban vőnek az regnicolák *némely* punctumokat, elhagyván mellette *sokakat*, az vala oka, hogy mégis mutatódjék valami ok az keresztyénség előtt az igazi panaszkodókért való fegyverfogásnak . . . » Szilágyinál 211. l.

hajlandó volt mégis a békére, hogy így Rákóczynak a svéddekkel való egyesülését megelőzvé, esetleg kevesebb áldozat árán érhesse el célját. Ennélfogva Fehérpatakynak kedvező választ adott. A nádor már aug. 21-én levélileg értesítette a fejedelmet, hogy a császár «szokott kegyelmességéből» megengedte, miszerint a Sárosban megkezdett tárgyalásoknak megszakadt fonala újra felvétessék.

A tárgyalások helyéül Nagyszombat városa, megkezdésének határidejéül pedig szept. 14-ke tüzetett ki.

A NAGYSZOMBATI TANÁCSKOZÁSOK

1844—45.

I.

A tanácskozás előzményei. — Nagyszombat előkelősége. — A tokaji országgyűlés összehívása, megnyitása. — A rendek felirata, kiválmái és utasításai. — A mindkét részről kiküldött követek, s azoknak utasítása.

Rákóczy elfogadta a béketanácskozásra vonatkozó királyi propositiót.

A tanácskozások színhelyéül kitűzött város ellen annál kevésbbé lehetett kifogása, mert hiszen az volt az ország észak-keleti részének legkiválóbb városa, mely már a legrégibb időkben, az Árpádok korszakában is szerepet játszott. Magas várszerű falaival teljes védelmet nyújtott minden váratlan megtámadtatás ellenében. Közel volt Bécshez és Kasához egyiránt. Bocskay és Bethlen korában meghódolt ugyan az erdélyi fejedelmeknek, de csak rövid időre. Pázmány Péter és Eszterházy Miklós alatt érte el virágzásának tetőpontját. Jótékonyági és tudományos intézetei; számos és műemlékekben gazdag templomai, kápolnái híresek valának. Az esztergomi érsekek itt szerettek tartózkodni, itt tartották legnevezetesebb zsinataikat: itt tettek nagyszerű alapítványokat különféle szerzetek számára, úgy hogy az ennek folytán kifejlett egyházi élet és pompa következtében Nagyszombatot rendesen kis Rómának szerették nevezgetni. Eszterházy Miklós nádor fényes templomot emelt a jezsuitáknak s abban családjának sirböltöt építtetett. Számptalan főpap és főúr versenyzett abban, hogy a Pázmány által ala-

pított egyetem mellett egyéb tanintézetek is emelik e város dicsőségét.

Rákóczy tudta, hogy a nádor büszke volt arra, hogy a nagyszombati fényes épületek között a maga alkotásait is bemutatathatja az erdélyi fejedelem követének. Hadd lássák, hogy a katolicismus többre képes, mint a szegény protestantismus, mely leginkább anyagi nehézségekkel küzdött akkor is, mint most.

De midőn Rákóczy nem tett kifogást az ellen, hogy a béketanácskozások Nagyszombatban, a katolicismus egyik fővárosában tartassanak; kifogást tett az azok számára kitűzött határidő ellen.

Szept. 14-keig alig lehetett kipuhatolnia a hozzá szító rendeknek hangulatát; annál kevésbbé lehetett az okvetlenül szükséges országgyűlést összehívni, s azon a rendek véleményét, esetleg utasítását megnyernie. Erre pedig súlyt kellett helyeznie: mert a polgárháború tényleg folyt; annak terhét pedig leginkább a felvidék nemessége érezte. Ezért a tárgyalások megkezdését szeptember 30-áig, majd ismét október közepéig kívánta elhalasztani.

Mint alkotmányos érzelmű fejedelem, elő akarta terjeszteni híveinek a kassai gyűlésből kiküldött Fejérpataky által hozott császári választ, hogy a felett szabadon nyilatkozhassanak és hogy a Nagyszombatba küldendő követek számára megadják a kellő utasításokat.

A meghívott rendek október elején nagy számban gyűltek össze *Tokajba*. Számszerint tizennégy vármegye és hat szabad kir. város volt képviselve követei által. A megalakulás formaságain csakhamar túlestek. Mindjárt az első rendes ülésen megállapították a tárgyalás sorát, mely szerint mindenek előtt meghallgatják a császárnak és a nádornak a békére vonatkozó kívánságait s azokra nézve megteszik észrevételeiket.

A fejedelmi üdvözlét szavainak elhangzása után, csakugyan felolvasták a császár üzenetét, melyet Fejérpataky hozott magával. Ebben az ország iránti jó indulat hang-

súlyozása mellett Ferdinand «kegyesen» kijelenti, hogy óhajtja a békét, és hogy a további pusztítások megszüntetése céljából kész a Sárosban felbeszakadt tárgyalásokat újból felvenni. De óhajtja, hogy valamint ő hajlandó haderejét kivonni a fejedelem birtokairól, úgy a fejedelem is vonja ki a magáét a magyar földről. Így gondolja a békét állandóvá és biztossá tehetni.¹

Felolvasták a nádor levelét is, melyet a rendeknek aug. 22-iki feliratára válaszképen írt. Elmondja ebben Eszterházy, hogy neki magának oly nagy kárai vannak e háborúból, miszerint inkább bosszúállásról kellene gondolkodnia, mintsem hogy «mediatorságot» viseljen azokért, a kik becsületének és életének vesztét keresik. De keresztényi és hazafias érzése azt parancsolja neki, hogy könyörületes legyen és előbbre tegye a közügyet a maga személyes kárainál. Azért vetette magát közbe ő felségénél, kérve őt, hallgassa meg a fejedelem küldötteit, és mutassa meg irántok atyai kegyelmességét. Ezt ő felsége meg is tette: követeit kiküldötte, hogy az országban levő tüzet elolthassa. A nádor inti a Tokajba jött rendeket, gondolják meg ő felségének méltóságát és hatalmát. Az ő szárnyai alatt tartatott meg eddig is Magyarország. Ezután sem tarthat fel bennünket más hatalom, sem mi magunkat nem vagyunk képesek megtartani. Azért — úgymond — úgy alkalmaztassák magokat, és kívánságaikat, hogy ő felségének sérelmére okot ne adjanak.

Hivatkozással Lónyaival folytatott levelezésére végül még egyszer figyelmezteti a rendeket: «jól meglássák, kiért s mit mívelnek, s mint kívánnak együtt mindnyájan veszedelemnek bocsátkozni.»²

A felvidéki sz. kir. városoknak, jelesül Kassának, Eperjesnek, Bártfának, Lőcsének és Szebennek szintén írt a nádor hasonló hangú levelet. Mivel ezeknek lakossága túlnyomólag

¹ Datum Viennae 29. aug. anno 1644. Ellenjegyezve Szelepcsényi veszpr. püspök és Orosi György által. Szilágyinál 48., 49. l.

² Eszterházy levele a Tokajba gyűlt rendekhez. Semptaviae die 31. aug. anno 1644. Szilágyinál 50. l.

evangelikus volt, azért különösen vallási türelmetlenséggel vádolja őket, míg a királyt e részben egészen ártatlannak jelenti ki. Szemrehányást tesz nekik, hogy «kegyelmes urokat és fejedelmöket, a ki őket sem religiójokban, sem szabadságokban, sem privilegiumokban meg nem bántotta, elhagyták, sőt ellene támadtak, s más szabadságot s religiót keresnek. Pedig voltaképen a katolikusok panaszkodhatnának méltán azért, hogy az ő religiójok elnyomatik a városokban.

Végül kihívó hangon azt mondja «álljon elő csak legkisebbike is Kegyelemeteknek, s mutassa meg, kitől, micsoda szabadságában avagy religiójában bántódott meg, s mondja meg azt is, vagy mutassa meg, ha van-e csak egy szeglete is a katolikusoknak az kegyelmek városában, s mégis religiót és szabadságot keres ! Sed ingrassatus recalcitravit et recessit a domino salutario suo. Többet azért már mi Kegyelemeteknek nem írunk, s nem örömet mentünk ez írásunkra is ; de legyen utolsó ez intésünk, s úgy nézzék a tractát is, hogy abban sok üdö és bizonytalanság is vagyon.»¹

Látni való, hogy a nádor ezúttal is támad és fenyeget.

A rendeket azonban ekképen ijeszteni teljesen felesleges volt. A közveszély tudatában ők magok is óhajtották a békét. Ez iránti óhajtasukat okt. 7-én kelt *feliratukban* fejezték ki, melyet Ferdinánd királyhoz intéztek.

Nagy fájdalommal emlékeznek abban a hajdan virágzó országnak — leginkább vallási gyűlölségből eredő — pusztulásáról. A rendek látják, hogy ez az istennek büntetése az emberek által elkövetett bűnökért; a rendek közt fennálló egyenetlenségért, mely vallási gyűlölködésből eredvén kész az emberi és isteni jogokat felforgatni, a békét feldúlni, a végzéseket semmivé tenni, és a királyt panaszokkal zaklatni és hamis információkkal terhelni.

Innét van, úgy mond, hogy midőn az ország a legsiralmasabb harcok után a boldog emlékezetű II. Mátyás király idejében hozott törvények által már felvirágozni és

¹ U. o. 45. l.

megnyugodni kezdett; midőn az ország békés fenmaradásáért a vallás szabadsága az ország más jogaival együtt a bécsi béke után országos törvénnyel lőn elfogadva és megerősítve, s néhány éven át fentartva: utóbb a nyugtalanokódók tanácsa folytán a törvény megsértetett s ezzel az egyenlenség magva újra elhintetett. Erről ugyan a mult országgyűléseken elég panasz és kérelem emeltetett; de az evangélikus rendek sérelmei csak elhalasztattak vagy elintézetlenül elutasítottak, mi által az egyenlenség csak növekedett. Ezt az 1638-ki országgyűlés irományai elég világosan bizonyítják.

Midőn pedig az erdélyi fejedelem, látva a szabadság és lelkiismeret elnyomásából eredő elkeseredést, több rendbeli haszontalan felszólalás után, kénytelen volt védő fegyverét felemelni, és midőn a szabadság visszaállítására megindított béketanácskozásokon semmit sem birt elérni, s e miatt az ügy eldöntését újra a fegyverre kellett bízni: a magyar felvidéki rendek tanácsosabbnak vélték kérelemmel vetni magokat közbe ő felségénél a királynál és a fejedelemnél, hogy e bajt inkább béketárgyalások, mint kétes kimeneteli háború által szüntessék meg.

Ezért küldötték volt fel a kassai rendek Fejérpataky Mártont Bécsbe, hogy ott ő felségével és tanácsosaival értekezzenek. Hálás szívvel fogadják ő felsége jó indulatát; s kéri, hogy ezuttal előterjesztendő és már sokszor elodázott sérelmeiket a fennálló hazai törvények értelmében megorvosolni kegyeskedjék.

Ezen panaszok és sérelmek pontjait annál kevésbbé mellőzhetjük, mert azok szolgáltak alapul és zsinórmértékül a következő tárgyalásoknál. Tartalmuk ez:

A bécsi békében megállapítva, az 1608-iki első törvényczikkben megerősítve, a királyi hitlevél hatodik czikkelyében elfogadva s több következő országos határozatban megújítva lőn, hogy a vallás az ország valamennyi rendei-nek, a magok és a királyi ügyész birtokain, továbbá az ország békességesebb fenmaradása czéljából a végvidéken is,

a bécsi béke és a koronázás előtti törvény értelmében szabad és sértetlen maradjon; és pedig olyképen, hogy a vallás szabad gyakorlata úgy a főuraknak és nemeseknek, mint a sz. k. városoknak és országos rendeknek a magok és a kir. ügyész birtokain, továbbá az ország végvidékén, úgy szintén a városokban és falvakban, azoknak, a kik azt önkényt és szabadon elfogadni akarják, mindenütt szabad legyen és senki bármily állásu legyen is, vallásának szabad gyakorlatában sem ő felségétől, sem bármely más földesuraktól semmiképen és semmi ürügy alatt meg ne háboríttassék és ne akadályoztassék.

Ezen biztosított szabadság megsértésével történt, hogy a jobbágyok földesuraik által nem a törvényben hangsfülyözött önkénytes elfogadás, hanem önkényes kényszer által, birságot és más erőszakos módon kényszerítettnek oly valásra, oly szertartásokra és oly parochialis fizetésekre, melyek lelkiösmeretökkel meg nem egyezők. Minthogy pedig a szabadság fogalma minden kényszer kizár, az említett országos végzések szerint úgy kellene a bajon segíteni, hogy minden efféle erőszakosság és háborgatás megszüntetessék és minden kényszerített jobbágyoknak önelhatározására bizassék a vallás megválasztása.

Ehhez járul még, hogy a parochiájokból elszaklatott és jövedelmeiktől megfosztott protestans lelkészeket egyházaikból száműzni akarják. Minthogy pedig világos, hogy a vallás szabad gyakorlata lelkészek és szentségkiszolgáltatás nélkül nem lehetséges: kétségtelen, hogy ott megzavartatik a vallás szabad gyakorlata, a hol annak folytatására szükséges eszközök elvételnek. Ezen sérelem megszüntetésére igazságos lenne, ha az elűzött prot. lelkészek, vagy azok helyett az ő vallásukhoz tartozó más lelkészek az elszedett régi parochiákba visszamenjenek, szokott jövedelmeiket élvezhessék, s egyházi hivatalukat szabadon gyakorolhassák.

Utolsó panaszuk e részben, hogy a földesurak nemcsak paplakokat, hanem templomokat is elszednek az evangélikusoktól s megtiltják nekik a temető és harangok használatát.

Miből következik, hogy a szabad vallás-gyakorlat helyétől és módjától megfosztva, a törvényhozás idején fennállott szabadságukat nem élvezhetik. Minthogy pedig az efféle új változtatások nem maradhatnak, a szabadság gyakorlására a végzések erejénél fogva megkívántatik, hogy a vallásgyakorlat a templomok látogatásának, harangok és temetők használatának azon módjára vitessék vissza, melyben az 1608-ki törvény keletkezésekor volt, s minden bárki által és bármiképen eddig elfoglalt templomok azoknak szabad vallás-gyakorlatával, a kiktől elvétettek, visszaállíttassanak.

Ezeket, mint a megerősített törvények szerint igaz panaszokat, melyeket a protestans rendek 1638-ban a pozsonyi országgyűlés alkalmával bővebben terjesztettek elő ő felségének, ekképen előrebocsátván, kéri a királyt, méltóztassék azokat nemcsak kegyesen elintézni, hanem az elintézeteket valósággal végre is hajtani.

Hogy pedig az említett végzéseknek megsértése a jövőben büntetéstől való félelem által is megakadályoztassék, és a rendek egyetértése kölcsönösen megerősödhessek: méltóztassék ő felségének az említett végzések megsértőit a jelenben úgy mint jövőben is, mások rettentő példájául azon büntetéssel sújtani, melyet Ulászló király hatodik decretumának 8-ik cikke rendel az ország törvényeinek megsértői ellen; úgy azonban, hogy a katolikus és evangélikus statusból választandó küldöttség előzetesen vizsgálja meg az ügyet.

Felesleges volna ezuttal fejtegetni, hogy a mult pozsonyi országgyűlésen minő vita támadt az «evangélikus rendek» elnevezése felett. Ezt mindenki tudja. Minthogy azonban ezen elnevezés alapja az 1608-ki törvény 1. és 3-ik cikkelyéből elég világos: és a szóló rendek nem látják, miért kellene az evangélikusoktól elvitatni a «rendek» elnevezését, melyet a katolikusok csak magoknak akarnak fentartani, holott minden szabadság előjogaival együtt közös: kéri azért ő felségét, hogy az elnevezés egyenlősége tartassék meg; a mit a katolikusok magok használni kíván-

nak, azt ne irigyeljék a velők egy szabadságnak örvendő lakostársaiktól, s ezután ne támaszszanak e tárgyban hasonló nehézségeket.

A szentszékekre vonatkozólag az volt a bécsi békekötésnek végzése, hogy ha netalán valamely visszaélések csúsznának be, azok javíttassanak ki. Minthogy pedig most olyan visszaélések tapasztaltatnak, hogy sokan azon ürügy alatt, mintha a kath. vallást háborgatnák, az evang. vallás iránti gyűlölethől pörbe fogatnak, s ugyanazon személy vádló és bíróként szerepel: továbbá a házassági kérdésekben nemcsak r. kath., hanem evangélikus vallású egyének felett is ítélnék — hogy tehát e részben is elkerültessek a vallás sérelme és teljesíttessék az 1608-ik 1. t.-cz. abbeli rendelete, hogy a gyűlölség és visszavonás elhárítására minden vallásnak saját superintendensei legyenek: kívánják a rendek, hogy a házassági kérdésekben, melyek a protestansok lelkiismereti szabadságát illetik, a katolikus szentszékek ezentúl ne hozzanak ítéletet.

Az 1608-ki koronázás előtti 8-dik t.-czikkben az mondatik, hogy a jezsuiták Magyarországbán semmi állandó birtokokat és birtokjogokat ne bírhasanak. Mindamellett az idézett törvény megsértésével nemcsak collegiumokkal, állandó birtokkal és székhelylyel, hanem tényleg birtokjoggal is felruháztattak, s ő felsége a legújabb pozsonyi országgyűlés utolsó előtti czikkelyében kegyesen megígérte, hogy a végre nem hajtott törvényeket végrehajtatni fogja: ennél fogva a rendek alázattal kérik e törvénynek végrehajtását olyképen, hogy a jezsuitáknak adott birtokok ismét előbbeni birtokosaiknak adassanak vissza, és hogy azon birtokok ezután sem ezeknek, sem más egyházi személyeknek vagy testületeknek ne adományoztassanak: sőt hogy a rendek békés nyugalma szempontjából a nevezett jezsuita atyák az országon kívül maradjanak, minthogy más rendű egyházi férfiak, úgy mint a régi királyok alatt, elegendők az egyházi teendők végzésére.

Az 1609: 18. t.-cz. értelmében a tizedeket a régi szo-

kás szerint kellene bérbe adni. De ez ellen a főpapok nagy visszaéléseket követnek el, a mennyiben a régi bérrel meg nem elégedve, azt a birtokosok terhére emelik. Végezendő volna, hogy a régi szokástól el ne térhessenek.

A többi pontokban panaszkodnak a földesurak törvényszéki jogbitorlásáról, birtok-átruházási visszaélésekről, különösen az egyházi rendnél: az országgyűlésnek három éven túli elhalasztásáról és általában a sérelmek mellőzéséről. Kívánják többek között, hogy a szavazásnál a megyéknek és testületeknek nagyobb súlya legyen, mint a magán-személyeknek. Az egyházi személyek meghívásánál pedig tartsa meg ő felsége az ország törvényeit.

A bécsi békének 9. és 10-ik pontjában, valamint az 1608-ki koronázás előtti törvényben is kimondatott, hogy a kisebb és nagyobb hivatalok a magyaroknak valláskülönbség nélkül adassanak. De ezen törvény az evangélikusokra nézve mind ez ideig nem tartatott meg, mivel II. András 30. t.-czikkének sérelmével egyes személyekre nemcsak két, hanem több méltóság is ruháztatik, s így másoknak nem jut semmi. Kívánatosnak tartják tehát a rendek, hogy ő felsége az egyes személyek kitüntetésében mérsékeltebben, a valláskülönbség nélküli hivatalosztásban pedig bőkezűbben járjon el. Arra is kéri, hogy az egyházi hivatalok osztásánál figyelemmel legyen a nemesi származásra, a korra és az érdemre.

Teljesíttetni és végrehajtatni kéri a német katonák kivételére, a törvénykezésre és politikai hivatalokra vonatkozó törvényeket. Kívánják, hogy a törökkel való békét is magyar emberekkel tárgyalassa.

Végül tanubizonysággul hívják fel Istent, hogy a jelenlegi mozgalomra nem ők adtak okot. Ők nem akarnak semmit ő felsége ellen; csak sérelmeik orvoslását kéri, mint kérték eddig is, fájdalom, eredménytelenül. Szerintük a béke helyreállítható, ha ő felsége általános amnestiát ad azoknak, kik a legújabb mozgalomban részt vettek. Könyörögnek ismételve, hogy a felhordott sérelmeket a törvények értelmé-

ben ezen béketárgyalások által megszüntetni, és az ország rendeit régi szabadságaikban, dicséretes szokásaikban és jogaikban megtartani kegyeskedjék, az erdélyi fejedelem által ohajtott békével egyetemben.¹

Ez volt a rendek kívánsága. Ez szolgált utasításul a további tárgyalások vezetésével megbízott férfiaknak.

E pontokban, — a mint látjuk, formulázva van a felvidéki magyar rendek kívánsága. Az összefüggés mutatja, hogy a bécsi béke pontjainak meg nem tartása okozta az elégtelenséget, és hogy most mindazt újra biztosítani akarják, a mit a bécsi béke célba vett ugyan, de tényleg nem biztosított.

E pontozatokkal összhangzólag a fejedelem október 8-án a vallásügyben a következő utasítást adta követeknek:

«Az religiónak szabados exercitiuma templomok restitutiója; az bécsi pacificatiónak és az 17. conditióknak szentül való megtartása, effectuálása, praestáltatása és minden rendbeliekkel való megtartatása, akadék, bántódás és sérelem nélkül. Ennek pedig áthágói, háborgatói ellen erős büntetés rendeltessék, kiben ő felsége és utána való igaz legitimus successori ne kedvezzenek senkinek.

Az generális amnestia mindenkinek megadassék ... Szóval, a fejedelem a lényegre nézve ragaszkodott régebbi utasításaihoz.

A követség élére most is a higgadt gondolkodású Lónyay Zsigmondot állítá. A melléje adott férfiak egytől-egyig kipróbált hűségű magyar hazafiak voltak, a kiket egyáltalán nem lehetett azzal vádolni, hogy saját önző céljaikat hajhászszák. Ezuttal erdélyi embert nem is nevezett ki a bölcsen számító fejedelem; hanem a magyar felvidék érdekeit és férfiaiát toltá előtérbe. Ilyen volt például *Nyáry Bernát*, a ki az országgyűlési tárgyalások alkalmával mint kitűnő szónok és lelkes protestans vonta magára a közfigyelmet.

¹ A tokaji gyűlés felirata III. Ferdinándhoz. Szilágyi Sándornál 51—61.

ilyen volt Klobusiczkyn kívül, a kit már a fentebbiekből ismerünk *Chernell György*, a dunántuli híres család ivadéka. a ki törhetlen hűséggel viseltetett a fejedelem iránt, s mint követ rendesen értesítette őt a magyar országgyűlésen történt eseményekről.

A felvidéki rendek bizalmából küldetett ki *Soporni Miklós*, *Kőrösy István*, és *Zákány András*, mind meg annyi hű bajnokai a törvényességnek, alkotmányosságnak, a jognak és igazságnak.

A király részéről kiküldött követség élén Eszterházy Miklós állott, a ki minden határozottsága mellett sem birta ellensúlyozni a főpapok befolyását. Társai voltak: Lippai Gáspár nádori ítélő mester, aki mindenben kész szolgája volt a nádornak, és üres visszhangja az esztergomi érseknek: továbbá Rohonczy István zalavári apát, a ki már egyházi állásánál fogva sem helyezhette magát ellentétbe az esztergomi érsekkel: mellette Csáky László, római birodalmi lovag, királyi ajtónálló, a lévai és pápai várak főkapitánya csak kevés befolyással birt. Úgy látszik nagy erőt képviseltek a bizottságban gr. Tieffenbach Rudolf, Quenstenberg Gerhard és Mikulics Tamás bécsi kormánybiztosok, a kikről Lónyai igazán elmondhatta, hogy «papi és német» befolyás alatt állottak. Ezekről az a hír keringett, hogy külön utasításuk van a szabad vallásgyakorlat megakadályozására.¹

Az bizonyos, hogy utasításuk majdnem ugyanaz volt, a mi a sárosi tanácskozásoknál. Ujra sürgetniök kellett, hogy a fejedelem seregei vonuljanak ki Magyarországból; hogy ő maga a magyar ügyekbe ne avatkozzék; hogy a svédekkel és francziákkal kötött szövetséget bontsa fel, és biztosítsa ő felségét, miként többé háborgatni nem fogja; hogy az erdélyi rendek hasonlóképen kötelezzék magukat erre.

Ezen feltételektől elállaniok semmi tekintetben nem

¹ Úgy halljuk — írja Soproni Miklós nov. 1-ről, — hogy a német uraknak ez iránt is ő felségétől peculiáris instructiójuk volna s kiváltképen az religióinak publicum exercitiuma felől. Lásd Szilágyi S. i. m. 78. l.

volt szabad. Ellenben alkudni lehetett a felett, hogy a fejedelemnek kisebbik fia, Rákóczy Zsigmond, ha hű lesz ő fel-ségéhez, atyjának magyarországi jószágait bírhasa: hogy az erdélyi rendek sérelmei orvosoltassanak, kárai megtérítessenek: hogy tanulás végett az ifjak és más békés polgárok az országon keresztül szabadon jár hassanak; hogy a fejedelemnek csak annyi embere legyen az országban, amennyi jószágainak igazgatásához szükséges: más emberei csak a kassai kapitány engedelmével jöhessenek át.

Ha a fejedelem teljesíti az első főfeltételeket, akkor lehet neki ígérni 50 ezer tallért kárainak megtérítéséül: hogy bűnbocsánatot fog adni a harczosoknak. — de különösen utasítottak, hogy a 17 feltételről és a vallás szabadságáról szó se legyen. Egyébiránt a szokásos tárgyalási rendet tartsák meg; de a felvidéki rendek követeit, a kik a fejedelem követeivel együtt jelentek meg, csak mint *kérő*, de nem mint alkuvó feleket tekinték¹ . . .

¹ Ferdinánd király utasítása követei számára, közölve Szilágyi-nál 38—42. l.

2.

A nádor fenhéjazva lenézi a fejedelem követeit. — Lónyay és társai szolgálk által küldik át az üdvözlötet. — Az első ünnepélyes fogadtatáson Eszterházy dühösen kikel a fejedelem ellen. — Lónyay higgadt válasza megtette hatását.

Bármí véleményben legyünk a két fél követeinek egyéni jelleme felől, annyi bizonyos, hogy azok nagyon ellentétes gondolkodású férfiak voltak. Utasításaik sok tekintetben megnehezítették működésüket: de kétségtelen az is, hogy a harczy szerencsében vetett remény is nagy befolyással birt halogató eljárásukra.

A király követei például komolyan hitték, hogy a porta nemsokára cserben fogja hagyni a fejedelmet, s ez azután kényszerülve lesz bármely feltételeket elfogadni. A nádor valóban azt a hírt vette gr. Czernin nagykövettől Konstantinápolyból, hogy Rákóczy el fog tiltatni a svéd szövetség további füzésétől.

Azonban a nádor reményei dugába döltek. A külügyi viszonyok határozottan a fejedelem javára alakultak, és így némileg furcsa színben tünt fel a nádornak betyke és nyers magaviselete.

Mindjárt kezdetben a császár felsőbbbségének nymbusával akart hatni a fejedelem követeire. Fitymálását már az által is tanusítá, hogy a szokástól eltérőleg azok elé nem küldött kíséretet, és bevonulásukkor a toronyörök nem adtak jelt trombitáikkal.

Lónyay, a ki a külsőségekre is sokat adott, csakhamar észrevette a nádornak tüntetését, de úgy tett, mintha nem nagy súlyt helyezne reá. Azonban nem úgy volt. Mihelyest társai az eleve kitűzött lakásaikat elfoglalták, azonnal összehívta őket saját lakására, hogy velök a következő nap teendőit megbeszélje. Rossz előjelnek vette a császári kíséret kiküldésének elhagyását; de még rosszabbnak azt a véletlenségből támadt tűzveszélyt, mely megérkezésük után Nagyszombat városában kiütött. Abban állapodtak meg, hogy az nap nem tisztelegnek sehol, tehát a nádorhoz sem mennek el.

Másnap reggel Lónyaynak két szolgáját küldötték a nádorhoz, hogy tudassák megérkezésüket s egyúttal átadják neki a felső magyarországi rendeknek üdvözlétét.

Az üdvözlét írásba volt foglalva, nehogy hozzáadás, vagy kihagyás által valami hiba történjék. Maga Lónyay fogalmazta ekképen: «Az erdélyi fejedelem ő nagysága és a felsőmagyarországi urak, nemesek és szabad városok commissariusi őnagyságok és kegyelmek szolgálatjokat ajánlván, az Nagyságod egészségit látják, kívánván istentől Nagyságodnak minden jót. Ez alkalmatosság minémű karban legyen, örömet érteni akarják.»

A nádor ülve fogadta az üdvözlét átvivőit és süvegét kissé megemelve monda, hogy valakit majd ő is át fog küldeni a viszonzválasz megadására — Lónyayhoz.

Nem sokára megjelent a nádor öcsese: Eszterházy Farkas, s üdvözlétét átadván, azon reményének adott kifejezést, hogy Lónyayék sietni fognak a munkát megkezdeni. Felhozta az előző napon kiütött tüzet, mely ugyan — úgymond — eloltatott; de a vidéken még nagyobb tűz támadt, melyet sietni kellene szintén eloltani. A nádor kész megkezdeni a tárgyalásokat, csak tudassa vele Lónyay, mikor foghatnak hozzá.

Lónyay elébb társaival értekezett; s ezeknek egyetértésével válaszolá: Köszönik a nádor vizonti üdvözlétét; ök

készek a munkához fogni akár a mai nap délutánján, akár holnap reggel, a mint a nádornak tetszeni fog.

És miután meghatározták volna az ülések ünnepélyes megnyitásának módját, Lónyay előterjeszté társainak az utasítás alapján általa készített propositió-javaslatot, mely négy részre volt osztva: Az első szólott a vallásról, jelesen az elüzlött lelkészekről és elfoglalt templomokról, mint a melyeknek visszaadását kellett követelniök, hogy ekként a vallásgyakorlat szabadságát biztosíthassák. A második szólott a megsértett közszabadságról. A harmadik a megrongált véghegyek helyreállításáról. A negyedik az általános amnestiáról.

Ugyanekkor beszéltek meg a fejedelem azon utasítását is, mely a fegyverszünetre vonatkozott. Így készültek elő a fejedelem követei az első ülésre, melyet ünnepélyes formalitások között kívántak megtartatni.

Mikor a nádor magánértekezletre hívatta őket magához, nem jelentek meg. Éreztetni akarták vele, hogy ők nem privát emberek, hanem a fejedelem küldöttei. «Az első összejövetelnek — mondák — ünnepélyesnek kell lennie: mert ők nem a nádorhoz, hanem ő felsége biztosaihoz küldettek.»

A nádor érezte e szavak súlyát, és jóllehet boszankodott e figyelmeztetés miatt, elismerte e kívánság jogosultságát, s Révay által tudatta Lónyayékkal, hogy október 27-kén ünnepélyes ülésen fogja őket fogadni.

Mikor aztán ünnepélyes ruhában a nádor előtt megjelentek, ez beszéddel üdvözölte őket. De mint rendesen, úgy most sem volt tapintatos. Sem a fejedelemnek, sem az országos rendeknek nem adta meg a kellő czímet, a mivel a fejedelem követeknek különben is gyenge bizalmát nem igen erősítette.

Ez azonban még csak bevezetésül szolgált a következő kellemetlenségekhez. Mikor a megbízó levelek kicserélésére került a sor, a zsémbes nádor kiméletlen szavakban tört ki a fejedelem ellen. Hogyan fog — úgymond — ő felségével tractálni az a fejedelem, a ki a svédekkel szövetséget kötött

és a ki megtámadta ő felsége híveit? Ez hitszegés, melyet szó nélkül nem hagyhat. Aztán mit akarnak itt a felvidéki rendeknek követői, a kik ő felsége iránti köteles hűségüket hasonlóképen megszegték? Ezeket ő már csak azért sem fogadhatja el, mert nincs rendes megbízó levelök. De különben is az őket állítólagosan kiküldő rendek megsértették koronás királyukat, midőn ellene fegyvert fogtak.

Lónyay a nádor ezen kifakadásait higgadtan hallgatta végig, azután a fejedelem ellen irányzott sértő szavaknak erélyes visszautasítása mellett azt a kérdést intézte hozzá: akar-e velök tárgyalni vagy nem? Mi — úgymond — nem jöttünk ide feleselni, hanem tractálni. Ha a nádor szemrehányással kezdi a tractát és kifogásokat tesz megbízatásunk ellen, akkor mi is kifogásolni fogjuk a királyi küldöttek megbízó leveleit, mint olyanokat, melyek nem a királyi szó és keresztyén hit alatt adattak ki. A mi pedig a király elleni fegyverfogás bűnét illeti, arra nézve legyen szabad II. András királyunknak II. 31. t.-cikkére hivatkoznom, mely szerint a magyar rendek mindenkor fegyvert foghatnak a törvénytaposó király ellen a nélkül, hogy ez által hűtlenséget követnének el.

A nádor zokon vette e nyugodt szavakat: szeméivel izgatottan végig mérégette ellenfeleit, majd önkénytelenül belevágott Lónyay szavaiba, melyeknek végeztével nem bírta dühét visszatartani. Kemény, sértő szavakkal támadta meg a fejedelmet. Hogyan merészel — úgymond Eszterházy — a hitszegő fejedelem ilyen feltételeket szabni urának, császárszárjának? Avagy elfelejtette azon jótéteményeket, melyekkel őt az uralkodó család fejedelemségének kezdetén elhalmozta? Ez-e a hála, melylyel Ferdinand király iránt tartozik? És kegyelmetek nem röstellik lázadásukat az arany bulla cikkelyeivel takargatni! Mely ördög tanácsán indulnak szégyenletes szereplésekben, melyért a poklok kínját érdemelnék meg áruló fejedelmökkel együtt! S minél tovább beszélt, annál dühösebbé vált. Kezével az asztalra vágott, azután káromkodott, öklét emelgetve fogait csikorgatta, majd nagyot toppantott lábával,

és mintha önmagának sem hinne, örületes hangon állítá: a mit mondtam, igazat mondtam, igazat mondtam!¹

A fejedelem követei meglepetten nézték az önméltóságáról megfélemedező vén nádornak eltorzult vonásait. Természetellenes hangjának tombolásaival szemben Lónyay csillapító és engesztelő szavai láthatólag zavarba hozták, és idő kellett hozzá, míg kissé lelohadva, de még mindig hatalmas-kodva válaszolhatott.

Neki — úgymond — senkisémmel vethet lakatot a szájára, hogy a közügyekről szabadon ne nyilatkozhassék. Ehhez neki több joga van, mint ő felségen kívül bárki másnak. A fejedelem követeit nem ismeri el sem directorinak sem praeceptorinak; tud ő annyit, mint ő 'kegyelmök! Ha ő kegyelmök a meghatalmazásban is hibát keresnek, ő kész kiállani ebből a tractából, mert ő felsége szabad választást adott neki itt maradnia, vagy a táborba mennie.

Ily beszéddel szemben a fejedelem követeinek nem maradt egyéb teendőjük, mint a nádort otthagyni és eltávozva bevárni, míg haragja lecsillapul.

Ez pár nap múlva bekövetkezett. Eszterházy csakhamar beismerte, hogy az illem határain túl ragadtatta magát, ennél fogva sietett a haragja és kifakadásai által elkövetett hibát helyreütni. Hivatta Lónyayt; ez azonban nem akart odamenni. Nem kívánta újra hallani egy fékezhetetlen indulatu embernek sértő kifejezéseit. Társai azonban más nézetben voltak: rábeszéltek, hogy csak menjen, hátha jobb órában fogja találni a nádort, a ki talán megújulászodva magánbeszélgetésben előbbre fogja vihetni az ügyet, melyet az első ünnepélyes ülésen annyira compromittált.

¹ A bártfai jegyző naplója, melynek másolata a nemz. múzeumban van, ezeket jegyezte fel e jelenetről: «Quibus et qualibus gesticulationibus usus sit coram ipsis, dici nequit; pedibus pulsando et discendo pokol aliquoties de principe igazat mondtam, etiam dentes rigendo . . . etc.

Csakugyan úgy is lett. A nádor nyájasabban fogadta őt, mint remélte; de azért urának, császárjának felsőbbségét most is hánytorgatta. Ugy tett, mintha nem egyenjogu ellenfelek állának egymással szemben, hanem mintha a császáriak csak meghallgatására jöttek volna annak, a mit a fejedelem követei *kérni* fognak. Bizalmaskodása odaig terjedt, hogy megmutatta Lónyaynak a király plenipotentialisát: és kijelentette, hogy ő felsége majd ennek értelmében fogja kiadni a maga *decretumát* azokra nézve, a mit határozni fognak a tanácskozások folyamán.

Lónyaynak kifogása volt a «decretum» kifejezés ellen. «A magyarok — úgymond — félnek a «decretum» szótól, s annak hallása is indulatba hozza őket: jobb lenne, ha a helyett ő felsége «*assecuratiót*» adna ki, mely megnyugtatólag hatna nemcsak az alkuvó követekre, hanem a nagy közönségre is.

Társai még tovább mentek, s azt kívánták, hogy a nádor és társai megbízó levelében világosan e kifejezés is betétessék: «sub verbo regio et bona fide christiana», mivel csak az nyújt elegendő biztosítékot arra nézve, hogy ő felsége a tanácskozás eredményét meg fogja erősíteni. E tekintetben hivatkoztak a multa, jelestül az eperjesi tanácskozmányra, melynek végzéseit ő felsége nem akarta megerősíteni, mivel az a kifejezés ki volt hagyva a követek plenipotentiájából. Ezt aztán bővebben is kifejtették egyik átiratukban.

Eszterházy és társai erre külön replicában fejtegették, hogy megbízatásuknak szövegezése a szokott udvari stylusban történt, hogy más fejedelmekkel való tractátusokban is ezen tenorral szokta plenipotentiáját kiadni ő felsége, s épen ezért itt sem volt szükség a változtatásra. Az eperjesi tractára való hivatkozás helytelen: mert akkor is nem az, a mit most difficultálnak, hanem az eperjesi végezekben való sok indignitások okozták a confirmatiónak késedelmét.

A mi a felvidéki rendeket illeti, azokat semmiképen

sem kellett volna bevonni a tárgyalásokba; mert azoknak ügye nem áll kapcsolatban a fejedelem ügyével. Azok egészen más viszonyban állanak ő felségéhez. Ők alattvalók, a kik folyamodhatnak ő felségéhez, a ki viszont kegyelmesen fogja őket kihallgatni; de nem lehetnek alkuvó felek. Ezt el kell ismerniök a fejedelem követének. Az, hogy a kir. plenipotencia az ő kívánságuk szerint megújíttassék, ő felségének méltósága ellen vagyon; de szokatlan és rendkívüli dolog az is, hogy tőlök assecuratio kívántatik. Inkább a fejedelem követei hozzanak maguknak új plenipotentiát, «mert a mit tegnap producáltak, az nem plenipotencia, hanem oly dologra adatott assecuratio, az kit mi nem tudunk, mi esoda s annak belső magyarázatát maguk sem tudják, mivel quisque verborum suorum interpret. s az a fejedeleennél vagyon . . .

A nádor még okt. 28-kán kelt külön levelében is erősíteti, hogy a mit az előbbi napon tett haragos kitörése alatt mondott, az igaz. A fejedelem nem alkudhatik a királlyal, a míg a svéd szövetségről le nem mond. A felvidéki rendek sem alkudhatnak ő felségével, mert azok «hittel és homagiommal kötelesek hozzá», s attól törvényesen nem oldattak fel. Az is igaz, hogy sokan tömlőczben vannak, sokaknak javai elkoboztattak a nélkül, hogy törvényesen kihallgattattak volna. És mindezekről ne legyen neki szabad szólania? Nincs — úgymond — istennek hála, még abban az járóban az én nyakam, hogy ott se légyen szabad nekem sebetet tapogatnom, az hol fáj . . . Ezeket tőlem tilalmazni annyi, mintha a poklot kívánná valaki dicséretni velem. Egyébiránt megadom az ő kegyelmek becsületit, s talán ahhoz is értek annyit, mint akármely magyar, csak erővel s hivatalja fölött ne kívánja becsültetni magát stb. . . .¹

Végre is a királyi követeknek be kellett látniok, hogy

¹ Töredéklevél okt. 28-káról 1644. U. o. 74—76.

ez a sok ellenvetés mind felesleges, mivel ő felsége maga beleegyezett már előlegesen is abba, hogy a felvidéki rendek követeivel is folytattassék a béketanácskozás.

Lónyayék csak azt akarták, s ezért követelték a nádortól a különleges biztosítást és az arról szóló hivatalos nyilatkozatot,² hogy, mivel a király megengedte a rendeknek, hogy sérelmeikkel hozzá járulhassanak, tehát ő t. i. a nádor kész velök tractálni.

¹ Ez a nyilatkozat olvasható Szilágyinál. 76. és 77. lapokon.

3.

Az első nyilvános ülés. — Lónyay nyilatkozata és propositiója. — A nádornak erre adott válasza nov. 7-kén. — A felvidéki rendek elleni újabb kifakadás replica alakjában. ugyanakkor.

A fentebbi előleges tanácskozások után november hó elsején következett az első nyilvános tárgyalás.

Minthogy az egyezkedés alapjában nem volt egyéb, mint a Sárosban megkezdett tárgyalásoknak folytatása, tehát a fonalat ott kellett felvenni, a hol az juniusban félbeszakadt. Tudjuk, hogy akkor először a fejedelem követei adták be propositióikat; erre következett a nádor válasza; erre azonban már nem felelhettek a fejedelem követei, mivel a tárgyalás félbeszakadt volt.

Most tehát Lónyay, társai nevében is, hosszasan kezdte fejtegetni az eddigi tárgyalások lassúságának okait. Sajnálatlaltal említé, hogy a nádor felvetette a megbízó levelek kérdését és különösen azt, hogy a fejedelem ügyét el akarta választani a felvidéki rendek ügyétől. Ez ellenkezik utasításaikkal, melyektől eltérniök nem lehet. Ezeknek értelmében a tanácskozás fonalát ott kell felvenniök, a hol az Sárosban félbeszakadt. Kívánja, hogy haladéktalanul fogjanak a munkához és hogy a császári követek által adandó válaszokat ő felsége is megerősitse.

A nádor ezúttal csendesen viselte magát. Csak annyit mondott, hogy a császár részéről még több nehézséget lehetne felkozni, nevezetesen pedig az országos rendek eljá-

rása ellen; de nem akarja a szót szaporítani, s bona fide kész elfogadni a Lónyay által benyújtott írásbeli *propositiót*. Ezen propositió pontjai kiterjeszkedtek egyrészt a császáriaknak sárosi nyilatkozatára, másrészt pedig a tokaji rendeknek kívánságára is.

A bevezetésben hivatkozás történik arra, hogy a fejedelem még Sárosban kifejtette okait arra nézve, miért kényszerült a vallási és polgári szabadság védelmére fegyvert fogni: mire ugyanakkor ő felsége követei is megadták válaszukat. Akkor a fejedelmi követek nem tartották szükségesnek ily vitatkozásokkal tölteni az időt: most azonban kíváncsúnak tartják, hogy a lelkiismeret, a törvény és az ország szabadságai épségben maradván, a nép nyomora s a vér ontása békés eszközökkel beszüntetessék. Épen azért a királyi követek akkori pontjaira a következőkben válaszolnak:

Az elsőre nézve megleégsznek ő felsége azon ígéretével, miszerint legközelebb országgyűlést fog összehívni, melyen a rendek szabadon megjelenhetvén, szabad és nem kényszerített szavazataikkal erősíthetik meg azt; a mit a mostani békekötés határoz.

A második, harmadik és negyedik pontra nézve, mint-hogy a fejedelem még eddig semmi reális választ nem kapott, csak halogatást tapasztalt és minthogy ama pontokban az ország sarkalatos szabadságáról és fenmaradásáról van szó: tehát azokra más részletesebb választ vár, annyival is inkább, mert a felvidéki rendek legközelebbi feliratából, melyet ő felségének benyújtottak, kitűnik, hogy nem egyedül a fejedelem panaszkodott a vallás és polgári szabadság megsértése fölött, nemcsak ő követelte annak visszaállítását és megtartását, a mint hogy ő császári és királyi felsége bele is egyezett, hogy az e jelen tárgyalások alkalmával megtörténjék. Az nem képez akadályt, a mit ők állítanak, hogy t. i. azokat közönséges országgyűlés nélkül tárgyalni és kiegyenlíteni ne lehetne. Hiszen a bécsi békekötés példája is világosan mutatja, hogy hasonló bajok és sérelmek tárgyalhatók. És ha azokat, melyek ama békekötés alkalmával végeztettek,

érdemes volt országgyűlésileg elfogadni és megerősíteni; akkor ő felsége most is csak jószágát és az ország iránti atyai indulatát fogja követni, ha a fejedelem és a rendek által előterjesztett ügyekre vonatkozólag kegyesen és kielégítőleg fogja magát elhatározni.

Az ötödik pontra nézve azt mondják, hogy ámbár az ország régi jogainak és szabadságainak, úgyszintén a nemesi előjogoknak megengedett védelmét nem szükséges felemlegetni: nehogy azonban ezen egység megkötése után zaklatásra semmiféle ürügy alatt ok ne szolgáltatassék; hogy ő felsége ne részleges, de egyetemes amnestiát adjon minden rendű és rangu oly embereknek, a kik a fejedelem mellett akár nyíltan, akár titkon részt vettek a szabadság védelmében, és hogy a mozgalom alatt elfoglalt s másoknak adományozott javaik előbbi jogaikkal visszaadassanak, azt a királyi kegyelem és a lakosság kölcsönös egyetértése követeli.

A hatodikra nézve a fejedelem megnyugszik abban, hogy Erdélynek és a hozzá tartozó részeknek minden nehézségei bizonyos helyen és időben a mindkét részről kiküldendő bizottság által kiegyenlítettessenek és véglegesen eldöntessenek; s szigorú rendszabályok hozassanak arra nézve, hogy a török miatt a király birodalmából a fejedelem birtokaiba beütések ne történjenek; sőt inkább, hogy az ilyen betörők és pártfogói örökös száműzetéssel bünhődjenek.

A hetedikre vonatkozólag kívánják, hogy — mivel a fejedelemnek az a törekvése, hogy hazájának fennállását biztosítandó, annak bekéjét is fentartsa — a törvénynek azon fennálló rendelkezései, melyek azt mondják, hogy a magyar ügyeket csak született magyarok tárgyalják, és hogy ő felsége a törökkel csak mint magyar király alkudozzék, épségben fentartassanak: tehát kívánják, hogy a törökkel kötendő mostani békét is született magyarok kössék, ez által is elég tétetvén az ország törvényeinek.

Az utolsóra nézve azt mondják, hogy ámbár a fejedelem e háborút védelmi harcznak tekinti, melyet nem egyes egyének kedvéért és méltóságáért, hanem a közszabadság

helyreállítása céljából volt kénytelen megkezdeni: minthogy azonban e háborúnak elején a császári meghatalmazottak a felajánlott fegyverszünetet el nem fogadták, s ekként a háború folytatása által azóta igen nagy költségeket és jószágpusztításokat idéztek elő, s mi több, a fejedelmet arra kényszerítették, hogy katonáinak és híveinek vérét kénytelen volt ontani: tehát nem tartja helytelennek, hogy annak költségeit azok viseljék, a kik a háborúra okot szolgáltatnak. Minél fogva a fejedelem az utolsó pontra nézve új választ vár ő felségétől, mint a melynek elintézése szintén a béke feltételét képezi; mert ha kártérítést nem kap, akkor nem járulhat a béke megkötéséhez. Ha ő felsége követői erről értekezni hajlandók, akkor a fejedelem a kártérítésre vonatkozó pontokat is elő fogja terjeszteni.

A császár nevében szintén még Sárosban tett proposíciókra nézve tíz külön pontban foglalták össze a fejedelem kívánatait. Jelesül megígérték, hogy a fejedelem a béke pontjai értelmében átadandó birtokokat vissza fogja adni ő felségének; hogy a magyar ügyekbe csak annyiban fog beavatkozni, a mennyire magyar főuri joga megengedi; hogy a válásügyben a régiebb békepontokat megtartja: de az általános békébe való befoglaltatása ellen nem szólhat; hogy Erdély és Magyarország viszonyára nézve elfogadja a Bethlen korabeli végzéseket stb. Végül azon reményöknek adtak kifejezést, hogy ő felsége akként fogja azokat megítélni, hogy a háború szomorú következményei minél hamarébb megszűnjenek, és a szép békeség ő felsége örökös dicsőségére, visszaállíthatassék.¹

A fejedelem ezen határozott, mondhatni követelő válasza nem jó benyomást tett a császáriaknál. Boszantotta őket az új követelésnek azon indokolása, mely szerint a fejedelem kénytelen volt a háborút folytatni, mert a császáriak

¹ Replicatio commissariorum illustrissimi ac celsissimi domini Dni Transylvaniae Principis, partium regni Hungariae domini et Siculorum comitis etc. ad Resolutionem et propositionem dominorum commissariorum sacrae caesareae regiaeque majestatis in Oppido Sáros exhibitas et in tractatu praesenti reassumptas. Szilágyinál 79—84. l.

nem akartak neki fegyverszünetet sem engedni. Az ebből származott károk megtérítéséről hallani sem akartak: de nem tartották tanácsosnak a fenyegetést. Inkább a király kegyelmét tolták előtérbe, s azt nagylelkűségből ígérték a fejedelemhez pártolt magyaroknak, kik nézetök szerint ok nélkül fogtak fegyvert ő felsége ellen. Hogyan követelhet kárpótlást az, a ki ő felsége birodalmát rommá tette?

Ily hangulattal siettek válaszuk elkészítésével.

A nádor november 4-kén hivatta magához Lónyayt és hosszasan értekezett vele a postulátumok felett. «Én — úgy mond — már három nap óta gondolkodom és nem tudok találni választ a ti követeléseitekre. Ti ő felségét zavarba akarjátok hozni: a legnagyobb lenézést tanusítjátok iránta, állítván, hogy ígéretét nem váltja be. A ház mind a négy sarkából összeszepríték a piszkot és tisztaságot követeltek. Bolygatjátok a vallás dolgát: de nem tudjátok-e, hogy ezzel oly követ emeltek, mely alatt vadállat nyugszik. Ő felségének leghatározottabb akarata, hogy inkább elhagyja az országot, mintsem hogy valami ujítást engedjen a vallás ügyében. E tekintetben az érsek a felelős, a ki nem fogadta el ő felségének tett azon tanácsomat, hogy négy theologust rendeljen ki annak eldöntésére, mi történjék a vallás dolgában. Ez nem történt meg, és most ime minden az én nyakamba szakad . . . »

Lónyay tartózkodó volt nyilatkozataiban. Nézetei a vallás dolgában homlokegyenest ellenkeztek a nádoréival. Ő a theologusokat teljesen ki szeretne volna zárni a vallásról szóló tanácskozásból. Hiszen a tapasztalás bőven bebizonyította, hogy a bajt tulajdonképen azoknak exclusiv felfogása okozta.

November 7-kén a nádor átadta a replikát Rákóczy követeinek. Lónyaynál olvasták fel, mely — a mint a bártfai jegyző mondja — csupa gúnyt, szidalmat és rágalmat foglalt magában.

Ugyanis a császáriak a replica bevezetésében azt mondják, hogy e tárgyról köteteket lehetne írniok annak bebizonyítására, hogy a háborúnak nem ő felsége az oka, és hogy

a jelenlegi fegyverfogás nem a vallás, nem is az ország szabadságáért, hanem külszövetség kedvéért történt. De erről nem akarnak szólni: csak az átküldött pontokra kívánnak röviden válaszolni.

A mi az első pontot illeti, arra nézve azt felelik, hogy a fejedelem meglegedését tudomásul veszik ugyan, de azt, hogy az összehívandó országgyűlésre jövő rendeknek biztosíték adassék, hogy ott szabadon megjelenhessenek, és hogy szabad és nem kényszerített szavazataikkal erősíthessék meg azt, a mit most határoznak, nem fogadhatják el. Meg vannak győződve, hogy ő felségének uralma alatt és az ő általa tartott országgyűléseken nem az volt a baj, hogy a rendek nem szabadon határoztak. Sőt inkább túlságosan is sok szólás-szabadság volt, úgy hogy némelyek inkább lármával, mint bölcseséggel akarták az országgyűlési teendőket végezni.

A második, harmadik és negyedik pontokra vonatkozólag, minthogy e tekintetben némely országos rendek bővebb kérvényt nyújtottak be, a fejedelemnek nincs többé mit követelnie. Majd válaszolni fognak bővebben azokra is, melyek az ország fennmaradását és az összes rendeket illetik.

Az ötödikre nézve, a mi t. i. az ország és a nemesség szabadságaira vonatkozólag mondatik, azt jól kell megérteni, mert annak megítélése nem egy, nem tíz, nem húsz emberre, hanem az egész országra van bízva: ők nem állíthatják, hogy a felkelők urokat vagy önmagokat, jogaikat és törvényeiket akár védelmezték, akár sértették volna: de ő felsége vele született kegyelménél fogva kész amnestiát adni mindazoknak, kik mindkét részről egymásnak vétettek. Azt azonban igazságtalannak és lehetetlennek találják, hogy azokra is kiterjesztessék az amnestia, a kik csupán rablási szándékból csatlakoztak az ellenfélhez.

A hatodikra nézve helyeslésüket fejezik ki, hogy a nehézségek kiegyenlítésére bizonyos hely tüzessék ki. A török elleni kitörésekre vonatkozólag az országnak vannak világos törvényei.

A hetedikre nézve azt válaszolják, hogy az orátor illő

ajándékkal már kiküldetett a portára, hogy a haza fenmaradása és békéje ügyében értekezzenek. Azt azonban nem tartják kimondhatónak, hogy ő felsége ki által és mi módon tárgyalasson, a mint azt a fejedelem előírni kívánja, mert az a követség nem csupán Magyarország, hanem ő felsége összes országainak békeérdekeit képviseli. Különben gondja lesz a magyarokra is, hogy a fejedelem e részben is megnyugodjék.

Az utolsóra nézve megjegyzik, hogy felesleges felhordani a fegyverfogás okait, mert hiszen azt mindenki tudja. Azt se szükséges emlegetni, hogy a háború elején a császári meghatalmazottak a felajánlott fegyverszünetet el nem fogadták, és így a háború bajait megszüntetni nem akarták; mert a meghatalmazottak a fejedelem kezében fegyvernél egyebet nem láttak. Az ország elfoglaltatott, ő felsége alattvalói elnyomták, a szegény nép pusztult. Ha ezt a fejedelem megakarta volna szüntetni, abban ő felségének meghatalmazottai nemcsak nem akadályozták volna, sőt inkább azonnal készek lettek volna alkudozni és ő felsége hadát visszavonni. Nem az ő részökön, hanem a fejedelem részén van a hiba, mely miatt egység nem jöhetett létre. Az ő nézetök szerint senkisé ismét adott okot a fejedelemnek fegyverfogásra. Az ő általa okozott kár, melyet egyeseknek tett, fölé is egész országokkal. Azonkívül ő felsége hívei közül hány embernek, árvának és özvegynek vagyonát és jövedelmét foglalta el! Éppen azért nem tudják felfogni, hogy a fejedelem, a ki a békét megzavarta, a ki ő felsége birodalmát rommá tette, a ki ő felsége híveinek birtokát elfoglalta, mindez után miképen követelhet még kárpótlást! Hiszen erről ő felségének megsértése nélkül és botrány nélkül még beszélni sem lehet. Egyébként, ha a fejedelem enged, azon esetben, mint eddig, úgy ezután is számolhat ő felségének jóindulatára.

Végül még a császár által a fejedelem személyére vonatkozó proposícióját illető tiz pontra nézve is megtették megjegyzéseiket. Az első nem értik, nem is fogadják el, mert ő felsége mindent teljesen át akar venni, a mi tőle elfoglalta-

tott. A másodikat elfogadják; a harmadiknál is csak az ellen van kifogásuk, hogy a fejedelem az általános európai békébe külön befoglaltassék. Az ellen is kifogásuk van, hogy Magyarország és Erdély közötti viszony a régiben maradjon. A szabad járás-kelésre nézve is sok megjegyzésük lévén, kéri a fejedelem küldötteit, hogy a nehézségek megszüntetésére törekedvén, mozdítsák elő az országban égő tűz eloltását.¹

Ezen erélyes válasz mutatja, hogy a császári követek mint mindig, úgy most is, külön akarják *választani a fejedelem ügyét a magyarországi felvidéki rendek ügyétől*. Vele mint erdélyi fejedelemmel, hajlandók békülni, de a felvidéki rendekkel nem. Ezeket a nádor úgy tekinti, mint lázadókat, a kik a király iránt tartozó hűségöket megszegték. Ezért a tokaji gyűlés feliratára és az annak alapján beadott postulatumra ezuttal felelni sem akart. Kifogást tett ismét megbízatásuk ellen, a mennyiben az ő nézete szerint, nem az ország rendei, hanem csak «némelyek» küldötték ki olyanok felett tárgyalni, melyeknek tárgyalására csak rendes országgyűlés van hivatva.

A király többi követei helyeselték a nádornak ezen kifogását, és egy kemény válaszában egyeztek meg, mely alkalmasnak látszott arra, hogy *a felvidéki rendeket elidegenítse* Rákóczytól. Minduntalan azon kérdések ismétlődnek: ki bizta meg őket? hogy merészelnek az egész ország nevében beszélni? A felvidéki rendek követeléseinek lényegéről egy szót sem szólnak, hanem a *király által* már megoldott jogosultság kérdését feszegetik.

Nem szólnak a vallási és politikai sérelmekről, a melyeket a háború kitörése előtt maga a nádor is elismert és figyelmébe ajánlott a bécsi kormánynak.

A keserű hangon írott válaszirat elején csodálkozásukat fejezték ki a felett, hogyan követelhet a fejedelem ő felségétől és az összes katolikus rendektől mint honfitársaitól olya-

¹ A replicára való resolútió. Extradatæ die 7. Novembris. Egykoru másolata Acta Palat. IV. Kis-Marton. Szilágyinál. 84—89. l.

nokat és oly hangon, minőket csak az ellenség szokott követelni legyőzött ellenfelétől. Ők az ilyen modort méltatlannak tartják az ügghöz és a királyi méltósághoz

A fejedelem és *némely* főurak és városok követelése új olajat öntenek a tűzre: mert mit jelent ennél egyebet azon eljárás, hogy némely egyesek az ország nevét bitorolva, a királynak és az egész katolikus statusnak mintegy törvényeket akarnak szabni? — Tizennégy vármegyében lakó rendek és városok nevében beszélnek! de ezt kevesen akarják az országban: sőt magok azon vármegyék nemesei és városai is ellent mondanak ennek. Ilyen maga a nádor, a kinek ott birtoka van, ilyenek: Homonnai, Csáky István, Forgách Ádám és Zsigmond, a volt nádor fia, továbbá az összes római katolikus papság és a földes urak nagy része. Ez tehát túlságos követelés.

Továbbá nemesak egyeseket, hanem az összes katolikusokat száműzni és kiirtani kívánják: mert mit jelent az, hogy azon vármegyékben, melyeknek nevében működnek, a katolikusok már régóta meg vannak fosztva birtokaiktól vagy száműzetésben vannak? És nincs, a ki mellettök felszólalni merjen! Ez az igazság és a haza szabadságának visszaszerzése? Ezt kívánja a keresztyén névnek és a magyar vérnek kímélete? Nem hiszik, hogy a biztosok ilyenre lennének felhatalmazva, hogy az összes sérelmek tárgyalására volnának hivatva, holott azokat, melyekhez joggal szólhatnának, nem említik.

Ám nyilatkozzanak a felvidéki városok, háborgatja-e valaki vallásukban? Azok a városok fogják azt tenni, melyek az ősi hitet és vallást falaik közül kiirtották; de azoknak is ki adta a jogot arra, hogy az egész ország és a többi szabad városok nevében kérelmezzenek? Nem engedte-e meg ő felsége, hogy sérelmeit mindenki előterjesztheti, de az ország nevében senkisé is beszélhet és nem folymodhatik hozzá.

Hiába hivatkoznak e tekintetben a bécsi békeköiresre. Azt az egész ország s a vallásra vonatkozó pont kivételével a kath. egyházi rend is elfogadta; s akkor nem bizonyos

törvények végrehajtásáról, hanem általában az egész ország szabadságáról volt szó. Ha most valaki áthágta a törvényt, ott vannak a törvényszékek, büntessék.

Áttérve az egyes kívánságokra, nem ismerik el, hogy a király nem tartotta volna meg szavát és hogy azért mondták fel neki az engedelmességet. Méltatlankodva kérdik: ki bizta meg őket, hogy a törvényes királynak tartozó engedelenség felmondását így kijelentsék? Különben a fejedelmi biztosok irata mutatja a nagy egyenlenséget, mely a katolikus vallás elnyomása miatt keletkezett. Világos abból, hogy a katolikusok lelkiismerete felett akarnak uralkodni: s hogy ezt könnyebben tehessek, oly módot irnak elő, hogy a nyáj-tól elkergetik a kutyákat, melyek lelkök és testök felett őrködnek. A parasztokat — úgy mondanak — ellenünk akarják lázítani, hogy így zavart támasztva, az egyháziakat a világiakkal összeveszítsék: némely pontok által oly jogoktól akarják megfosztani a főpapságot, melyekkel az a keresztyén-ség kezdete óta birt e hazában. Az urakat a nemesek ellen, ezeket ismét amazok ellen izgatják, hogy a zavarosban hasznhassanak.

De mindezek mellett számtalan panaszok volna az erdélyi fejedelem ellen, a ki miatt oly sok nemesnek, özvegynek és árvának birtoka elvétellett, oly sok keresztyén ember esett török fogságba stb. Ez-e — úgy mond — a haza szabadságáért való harczolás?

Ezen nyomorúság mellett van vagy 25—26 oly vármegye az országban, melyek a fejedelmi biztosok követeléseiről tudomással sem bírnak, ezekben sok főúr és nemes, és az egész klérus tudni sem akar rólok.

Elismerik a királyi biztosok, hogy e kívánságok között vannak olyanok is, melyek az ország közjavát illetik s melyeket ő felségének teljesítenie kell; de legnagyobb baj az, hogy azoknak nagy része, a kiknek nevében a biztosok szólanak, nem adta beleegyezését az ily követelésekhez. Ezeket csak azok akarják, a kik a hazát veszedelembe döntik. Az egész országnak kell ő felségével tanácskoznia a közjóról: s

e tekintetben ők is készeknek nyilatkoznak közreműködni s felkérni a királyt, hogy a meglevő törvényeket végrehajtsa. Remélik, hogy ő felsége általok biztosítani fogja az egész országot, mert különben félő, hogy ily pusztítás mellett oda jutunk, hogy nem lesz mi felett tanácskozni, mert elvész az ország.

Az ő ezéjlok az, hogy a nemzet erejét emésztő eme háború megszűnjék, hogy a királyi diplomához képest a törvények megtartassanak és a kedélyek megnyugtassanak. Ha ez meg nem történik, ezért a felelősséget elhárítják magokról a fejedelemre.¹

Hogy ez a replica nagyon is éles hangon volt tartva, azt a következő napon tartott tanácskozmány alkalmával maga a nádor is elismerte. Ennek mentségeül csak azt hozta fel, hogy ezt ő felségének tekintélye és méltósága érdekében kellett megtennie.

¹ Responsio Dominorum Commissariorum Sacr. Caesariae et Regiae Majestatis ad Scripta per Duos Commissarios nonnullorum Dominorum Magnatum et Nobilium certorum Comitatum ac etiam Liberarum Civit. partium Regni superiorum exhibita eisdem data. 1. Nov. Anno 1644. Tyrnaviae. Lőcsei lev. Ugyanez a palatinalis Acták alapján Szilágyinál november 7-kéről van keltezve. Annnyiban mind a kettő helyes, a mennyiben ez a kérdés először november 1-jén tárgyalatott. s valószínű, hogy e válasz akkor is lett fogalmazva; de átnyujtva csak hat nappal utóbb, vagyis 7-kén volt. V. ö. Szilágyi 89—97. l.

A fejedelmi követek kérdése és az arra adott felelet. — Rákóczy újabb utasítása. — A magántanácskozmányok az országgyűlésről, a vallás-szabadságról, az ev. statusról, a törvényszegők megbüntetéséről, szl. székekről, jezsuitákról, tizedekről, az ország szabadságáról stb.

A fejedelem követei a felvidéki rendek követeivel egyetemben fájdalmasan voltak érintve a fentebbi replica által. Sajnálattal győződtek meg a felől, hogy ez által a tárgyalás a főkérdésektől szándékosan eltereltetik; ők pediglen, mint megbízottak, küldőikkel együtt méltatlanul szidalmaztatnak.

Összeültek tehát, hogy ezen eljárással szemben a további teendőket megállapítsák. A tokaei országgyűlés küldöttei különösen rossz néven vették a nádornak, hogy az ő kiküldetésük törvényességét ismét kétségbe vonja, s úgy beszél velük a replicában, mint valami elvetemült emberekkel, a kik minden igaz ok nélkül fellázkodtak törvényes királyuk ellen. Ezt annál kevésbbé voltak hajlandók elviselni, mert hiszen ő felsége a király maga beleegyezését adta abba, hogy a felvidéki rendek gyűlése a maga kebeléből követeket küldhessen ki, a kik a fejedelem többi követeivel együtt béketárgyalásokba bocsátkozhatnak ő felsége követeivel. Mi több, ő felsége legmagasabb írásbeli üzenetében még azon tárgyakat is megjelölte, melyekre nézve panaszaukat és kérelmeiket előterjeszthetik. Ezek között világosan ki van jelölve a vallás kérdése; ki vannak jelölve mindazon sérelmek, melyek miatt a jelen háború tüze kiütött!

És ime a nádor és követtársai legújabb replicájokban

ezeket figyelmen kívül hagyva, sőt mellőzve a jelen béketárgyalások elején e részben tett megállapodásokat is, egyszerre kijelentik, hogy az illető nagy jelentőségű kérdésekről velők nem tanácskoznak, azokat egyszerűen rendes országgyűlésre akarván elhalasztani!

Minthogy pedig ők nem czivakodás, hanem békeszerzés végett lettek kiküldve, mielőtt érdemleges választ adnának az illető két replicára, komoly kérdést intéznek a király követeihez arra nézve: hajlandók-e a kedélyizgató szemrehányások mellőzésével a vallás és haza szabadságának és fenmaradásának ügyében felmerült sérelmeket és panaszokat, melyek a jelen béketanácskozások során felmerültek, országgyűlésen kívül tárgyalni, és azokat a fenálló törvények értelmében megorvosolni? Igen vagy nem?

Óhajtották volna, úgymond az átirat, sőt remélték, hogy az egyenetlenség és a jelenlegi mozgalom, melynek megszüntetése végett küldettek ki, nem fog új mozgalom által súlyosbíttatni, hanem hogy a bizalmatlanság szikrájának kioltásával az óhajtott béke eszközeiről fognak tanácskozni.

Azonban a királyi követek válaszából csak a fejedelemnek és híveinek megtámadását és sértő szidalmazását, s mindazoknak, melyek a vallás szabadságára, a törvények megtartására és a haza fenmaradására vonatkoznak, visszautasítását és a jövő országgyűlésre való halasztását tapasztalják Azt hiszik, hogy ők semmit sem tettek olyant, a mi a királyi tekintély, a közjó és a törvény ellen volna. De midőn látják, hogy a tanácskozásban bizalmatlanság és viszály élesztetik azok között, kiknek főfeladatuk volna, hogy az országot emésztő láng eloltassék: midőn látják, hogy az ő válszaik szemrehányással fogadtatnak és más alkalomra halasztatnak, midőn a lelkiismeretet, a törvényt, a haza szabadságát és fenmaradását illető főfontosságú pontokat melyek alapos okokkal vannak támogatva, minden tárgyalás nélkül országgyűlés elé akarják utasíttatni, és az ellenvetéseket mellőzik: szükségesnek ítélik őket, mindenek előtt felhívni, hogy a király nevében nyilatkozzanak határozottan:

akarják-e a vallási és a haza szabadságai ügyében felhozott sérelmeket és panaszokat a jelen béketanácskozmányban országgyűlésen kívül tárgyalni, és azokat a törvények értelmében megorvosolni vagy nem?

Ezen kérdés megtevésére azon körülmény kényszeríti őket, hogy midőn a király követei a megkezdett sárosi tanácskozmányban a fejedelem 2., 3. és 4-ik pontjára úgy feleltek mint most, s válaszukat a fejedelem közölte Magyarország felső vidékének rendivel, azok többek között szintén ezen szavakkal fordultak ő felségéhez: Kéri a királyt, hogy kegyelménél fogva az efféle béketárgyalások folytatására kiküldendő követeit minden ügyekre nézve, jelesen *a haza és vallás szabadságának ügyére nézve is teljhatalommal ruházza fel*, hogy azok a fejedelem követeivel véglegesen határozhassanak . . .

Erre ő felsége akképen felelt a rendeknek, hogy kérelmeket meghallgatta, s mind annak tárgyalását, a mi az ország közjavát illeti, reájok bízta. A fejedelem leglényesebb és legsürgetőbb kérdésnek tartja a haza és a vallás szabadságát, melynek sérelmei lennének e tanácskozások által megorvosolva. A fejedelem és a rendek azon reményben küldötték őket, hogy a király küldötteivel megkezdjék és nem hogy elhaszszák a tárgyalást. Ezek is úgy lettek utasítva ő felségétől, hogy a nevezett rendek kérését átvegyék, s utasításaik szerint tárgyalják és elintézzék.

Nem látják tehát, hogy a tanácskozás menetének megváltoztatásával miképen folytathassák tovább a tárgyalásokat, míg e részben a király nevében kiadandó választ meg nem kapják, hogy erről a magok küldőit is értesíthessék.¹

¹ Quaestio Commissariorum Illustrissimi ac Celsissimi Domini Transylvaniae Principis ac Dominorum magnatum et nobilium, nec non liberarum civitatum Decem et quatuor Comitatum, ex Resolutionibus Dominorum. Sacra Caes. Regiaeque Majestatis Commissariorum separatim exhibitis ac coniunctim consideratis. Exhibita die octava novembris. — Szilágyi 97—99. l.

A nádor, hogy «ő felsége kegyelmessége annál inkább kiterjedve legyen» igenlőleg válaszolt. Ehhez képest társai is szelidebb hangon írásilag és mentegetőzve nyilvánították, hogy ha ők mint sértett fél feljajdultak, azon a fejedelmi követek ne csodálkozzanak. Kénytelenek voltak vele. A mi pedig a valósi sérelmeket és az ország szabadságait illető kérdéseket illeti, hogy t. i. akarnak-e ezekről tárgyalni? erre nézve csodálkozásukat fejezik ki, mert hiszen adott válaszukban már tényleg belebocsátkoztak e kérdésbe. Hogy a részletekbe nem akarnak bocsátkozni, annak oka az, mert az összes rendek sérelmeinek tárgyalására nincsenek felhatalmazva. Gondolják meg, hogy abból, ha az országos rendek megbízása nélkül, azok nevében kezdenének tárgyalni, új bonyodalmak keletkezhetnének. Egészen másként állana a dolog, ha a rendek felretéve a ezivakodást, abban állapodnának meg, hogy a béke kedvéért minden rendek közül kiválasztott békeszerető és törvénytudó férfiakat küldetnének ki azon utasítással, hogy tárgyaljanak és hogy megállapodásuk országgyűlés elé terjesztvén, a király és az összes rendek megerősítése alá bocsátassák.¹

Látni való, hogy e kérdésnek felvetése a dolog lényegére nézve, teljesen felesleges. Mert a fejedelem eddigi eljárása nemcsak azt bizonyítja, hogy ő tényleg megtartotta az alkotmányos formákat, hanem következményképen az is kitént, hogy a császáriak az országgyűlések tartását nem helyeselték. De felesleges volt e kérdés feszegetése azért is, mert a tárgyalás bármely eredménye csak akkor válhatott érvényessé, ha azt mind a két félnek törvényhozása megerősítette. Most is csak előleges tárgyalásnak tekinthető az alkudozás éppen úgy, mint tekintetett 1606-ban a hécsi békekötés. Előbb keveseknek kellett egyetértésre jutniok, hogy aztán sokan, végre mindnyájan megegyezhessenek. Így gon-

¹ Responsio scriptotenus facta per Dnos Commissarios Suae Majestatis ad propositionem verbalem Dominorum Commissariorum partis alterius nov. 8. Szilágyi 99. l.

dolkodott Rákóczy fejedelem, így gondolkodtak az ő küldöttei is, kik jól tudták, hogy a nádor voltaképen csak a fejedelem igényeitől fél.

Ugyanis Rákóczy fejedelem nov. 18-ki levelében felhatalmazta volt követeit, hogy az ő számára nyolcz vármegyének és néhány uradalomnak átengedését sürgessék, úgy a mint Bethlen Gábor korában történt. Jól tudta ő, hogy ezt a nádor nem fogja elfogadni, és hogy minden más kérdésben inkább lesz hajlandó engedni, mint ebben. Ez tulajdonképen csak olyan fogás volt, minőt az alkuvó felek mindig használtak, hogy ellenfeleiket engedékenységre bírják.

Rákóczy hajlandó volt engedni; és csak azért követelt sokat, hogy legalább valamit nyerjen. Magán ügyeiben engedékeny, a közérdek védelmében határozott volt.¹ Ragaszkodott azon kívánságához, hogy a vallás kérdése és a haza szabadságának ügye ne halasztassék el bizonytalan időben tartandó országgyűlésekre.² Hiszen ha a kevés számú követek nem tudnak e kérdésekben megegyezni, hogyan tudnának megalkudni az országgyűlésen megjelenendő összes rendek, hol a főpapság és annak minden pártfogói a protestansok ellen lesznek! «Mert voxra kezdenék kívánni — írja — hogy menjen, az holott az evangélikus status nem triumphálna: ha nem menne, mindjárt vétkesnek s kétszerte nagyobb re-

¹ Lónyay Zsigmondnak nov. 20-kán írott levelében többek között írja: «Ugy vagyon a mi kívánságink majd láttatnának nehezeknek lenni; de hiszen tudja kegyelmed in privato mikor kegyelmeddel beszélgettünk, mit mondtunk kegyelmednek . . . kívánnánk sokat, könnyebb elhagyni benne, mintsem hozzá ragasztani . . . nem kívánunk sem magunknak, sem successorinknak több jurisdictiót, mint az szegény Fejedelemlnek (Bethlennek) adatott volt, úgy viselvén kegyelmeitek mindezekben az mi privatuminkban magát, az mi privatumunk ne látassék praecedálni az publicumot, mert bár az mi privatumunkra mind reá mennének is, de ha az országéra nem, egyáltalában nem cselekednének s az státusok mellől el nem állanánk. Szilágyi S. gyűjt.

² «Még csak ideje, helye sem lévén az országgyűlés meglételenek, s oly hosszú időt is vethetnének annak, (hogy) az alatt végbevinnék dolgokat s azután csak karón mutatnának tar varjat.» U. o.

bellisnek kezdenék kiáltani, s mindeneket csak ő reájok vetnének. Lám Bocskay idejében elsőben mindeneket a Commissariusok végezték el, s azután az országgyűlésében confirmálták. A mi egyszer megvolt, a mit hatalmas nagy elméjű emberek jónak találtak, mért ne volna jó most is azon a nyomon járni?» Rákóczy nem kívánja magát «ítéletre méltóságra és okosságra» Bocskayval és Bethlennel összehasonlítani, de hazájához való szeretete nem kisebb amazokénál. Ám jöjjenek elő e kérdések az országgyűlésen, de előbb a kiküldött békekövetek között jöjjön létre az egyesség. A fejedelem személyére vonatkozó pontoktól nincs mit félnie ő felségének, csak tartsa meg ígéreteit: teljesítse a diplomákat a 17 conditiót és a bécsi békét megerősítő törvényeket.

Most is csak ezt kötötte szívére köveleinek.

Azonban a bizalmatlanság mindkét részről oly nagy volt, hogy alig lehetett remélni a kölcsönös megállapodás létrejövetelét. A nádor jól tudta, hogy míg a papok és a német tanácsosok jelen lesznek a tanácskozásokon, az ellenfél nem fog bízni ő benne sem; továbbá, hogy a részletek tárgyalásával végtelen nehézségek fognak felmerülni. Tehát azoknak mellőzésével *magán uton* kívánt hatni a fejedelem követekre.¹ Azt az egyet világosan lehetett látni, hogy mind a két részről megunták immár a hosszas feleselést, mely annál hevesebb és reménytelenebb volt, minél nagyobbnak mutatkozott iránta a közérdeklődés. Mind a két alkudozó félnek háta megett nemesak fejedelem, de nagy párt is állott és

¹ «... hogy commissionaliter nem akart tractáltalni, ilyen ratiót considerálhatjuk: 1. mert tart attól, hogy ha egyet in tractatum boesát, az többit is azután tractatusba kell bocsátani, és végtelen difficultásokat s haladékokat szerezne mindazokat fegyver között és országgyűlése nélkül tractálni. 2. Reménysége lehet talán, hogy valamelyek azok közül az országgyűlésében inkább facilitálhatnak vagy változhatnak, hogysem a constitutiók tartják «... A fejedelmi követek jelentése nov. 23-káról, Szilágyinál 120. l.

pedig fegyverben, mely komolyan rossz néven vette volna küldötteinek engedékenységet.

Ezen tarthatatlan állapoton kívánt segíteni a nádor, midőn magán bizalmas beszélgetésre hívta fel az ellenfél követeit. Nem mint a commissionnak tagja, hanem «mint magyar és mediator» nyitotta meg szívét, azon reményben, hogy a külesemények is kedvezőbbre fognak fordulni.

A leglényegesebb pontokat most is az országgyűlésre akarta halasztani, és pedig a következő okoknál fogva:

1. Mert azok nem egyes feleket, hanem az egész országot illetik:

2. mert ha hozatnék is valami határozat felettök, nem bizonyos, hogy az országos rendek mind a két részen elfogadnák-e:

3. mert ha a király egyetemlegesen igéri diplomájában, hogy általában mindent végre fog hajtani, akkor a részleges sérelmek is befoglaltatnak.

Erre azonban a fejedelmi követek ellenvetésül hozták fel, hogy igenis, ha új végzéseket kívánnának, akkor erre csakugyan országgyűlés kívántatnék. De mivel ők a régibb végzéseknek csak végrehajtását kérik, ez új gyűlés nélkül is megtörténhetik. A második okra nézve azt mondják, hogy az ő küldőik meg lennének elégedve; de tudván azt, hogy «az pápista atyafiak és a clerus» ellenkező értelmű, — semmivel sem biznak többet az országgyűlésekben, mint ez előtt. A mi pedig a királyi diplomára való hivatkozást illeti, arra nézve az a megjegyzésök, hogy hiszen eddig is megvoltak a diplomák, de azért a sérelmek még sem szűntek meg. Most sem bizhatnak abban, ha látják, hogy a mit egyetemlegesen meg akarnak cselekedni, azt particulariter még csak kimondani sem akarják. Sőt tartanak attól, hogy csak azt várják, miszerint a svéd és török segítség időközben megszűnjék, és azután még nagyobb nehézségekkel fogják akadályozni az egyességet.

A nádor kérte őket, bizzanak a királyban: ő be fogja váltani ígéretét. Különbö az országgyűlési követek látassa-

nak el oly utasításokkal, melyek szerint mindaddig, míg a régibb törvények végre nem hajtatnak, szét nem oszlanak. De a részletes felsorolás felesleges. A tárgyalás különben a következőkről folyt:

A vallásról.

A vallásra nézve kijelentette a nádor, miszerint méltónak találja, hogy a pórok ne kényszeríttessenek földes uraiktól kedvök ellen való religióra. Méltó az is, hogy vallásuk gyakorlása végett saját papjok lehessen, mert az is benne van a törvényben. A templomok visszaállítását ¹ azonban nem helyesli, mert ez az ő nézete szerint sem a bécsi békekötésben, sem pedig a törvénczikkekben nem foglaltatik. Templom nélkül is lehetők tartja a vallás gyakorlatát. Ha

¹ «Mert azt állítják, — írják a fejedelem követei nov. 23-káról — hogy ha azt determinálnók, hogy az parasztemberé legyen az templum, így az urakat, nemeseket, mint potior parst excludálnók; ha azt végeznők, hogy az uraké legyen, úgy ismét az parasztság excludáltatnék; ha pedig az usust urgeálnók, immár az sok helyeken változott, hogy az mely úr jobbágyával együtt járt az előtt az templumban, az ura pápistává lőtt, s az jobbágya megmaradott vallásában, s ha az usust kellene nézni, minthogy az ura is abban continuálta az ő ususát, attól az ő ususától s mind religiójának szabados exercitiumjától el kellene rekeszteni, és nem használna neki is religiója liberum exercitiumja és az templum ususában való articulus, és ilyen nagy consideratióra való súlyos disceptatiót, mint tudjuk, úgy eligazítani ily kevesen, hogy az mi principálisink is azon contentusok lehessenek, mi bizony nem ösmerhetjük különben, hanem ha csak úgy, az mint in discursu declaraltuk. Mindazáltal, minthogy mi semmi determinatiót abban nem tettünk, az nagyságod és az regnicolák akaratjához alkalmaztatjuk magunkat, csak találjon jobb és itt is véghezvihető utat abban nagyságtok, az több dolgokon, úgy tetszik, mint könnyebb léssen által menni, noha most in tractatum nem vették, de ha valami alkalmatlanság miatt való újabb akadály meg nem csalatkoztat, reménységünk vagyon felőle, hogy most megigirtetnek ő felsége diplomájával és az országgyűlésében effectualtatnak . . . » Aláírva Lónyay Zs., Nyári Bernát, Chernel Gy., Körössi Ist., Zákány And., Soporny Mikl. Czim: Illustrissimo ac Celsissimo Principi ac Domino Dno. Georgis Rákóczy stb.

a parasztságnak megengedtetnék, hogy földesura telken temploma legyen, akkor az nagyobb joggal bírna, mint a földesúr, a kinek pedig szintén szabad vallásgyakorlati joga van. Mindamellett helyesli, hogy az ország gyűléséig semmi efféle foglalások ne történjenek.

Rákóczy követei örömmel vették a nádornak abbeli nyilatkozatát, hogy a vallás szabad gyakorlatát elismeri. Csak azt ohajtanák, hogy az elnyomatás a földes urak részéről szűnjék meg.

A templomokat illető követeléseikhez azonban ragaszkodnak. Először, mert a Mátyás-féle diplomában ott vannak a templomok is. Az mondatik ugyanis, hogy *«libera sit Religio una cum templis»* és noha ama diploma csak a bécsi békekötésre vonatkozott, melyben csak a rendeknek volt megengedve a vallás szabadsága; de az 1608-ki törvény a bécsi békét kiterjesztette a pórokra is, s így azoknak is megvan e joga. Másodszor mert a bécsi békekötésben meg volt akkor is, hogy az e zavaros időkben mindkét részről elfoglalt templomok visszaadassanak, miből kitetszik, hogy ámbár voltak köztük olyanok is, melyek eleinte pápistákéi voltak, mégis vissza kellett adni annak, a kitől elvették volt. Azért most is hasonló eljárást kívánnak. Harmadszor, mert az ország végezésében meg vagyon az a szó, hogy *in libero usu quovis modo non turbentur oppida et villae*, azért a templomok elvétele az usus turbálásának egyik módja. Negyedszer, mert Thurzó György nádor is tett efféle templom visszahelyezéseket, s ezzel gyakorlatba lépett a törvény. De ha — úgy mond — semmi ratiói nem volnának is, nem kellene azért el hagyni veszni az országot, látván, hogy minden gyűlölségnek és egyéb provisiók elhanyagolásának ez volna legfőbb oka, s ezt complanálni kellene, ki felől mi így discourálnánk, ha tetszenék az mi Principálisinknak:

1. Adnának vissza mostan minden templomokat, melyeket ab Anno 1638 az utolsó gyűléstől fogva elfoglaltak volna s ezzel jó példával mennének elő az előltiekre is, mi-

vel ő felsége s magok is ajánlották volt magokat az gyűlés-kor, hogy már azféle nem leszen.

2. Csinálnánk mostan erős végezést a felől, hogy nemcsak a gyűlésig, de azután sem lesznek újabb foglalások, hogy így nem kellene félnünk a jövődőtől.

3. A mit a gyűlés előtt elvettek, minthogy a felől az előtt is vizsgálatot kívánt tartani az ország, s ő felsége is megigérté ennek megtartását, tehát commissiókat kellene elrendelni, melyek a gyűlésig megvizsgálják, hol és mit vettek el, és aztán jelentést tennének az országgyűlésnek, mely azután határozná ez ügyben.

A nádor kijelentette, hogy a clerus az eddigi engedményeket is sokallja. Nem lehet tehát várni tőle, hogy e példák szerint minden templomok jogától megfosztassa magát, és hogy a katolikus földesurak a jobbágyok kezébe adják előjogaikat. De hiszen — úgymond — az ország gyűlése eligazítaná azután köztök az ügyet, inkább semhogy új fegyverfogásra adnának okot. Mert noha e részben nem új a törvény, de új a magyarázata és a végrehajtása. Erre sok ész, sok fő és egyenlő értelem kívántatik. Az ország békességes megmaradásáért mind a két félnek engednie kellene. Most elég volna a fentebb érintett engedmény, melynek alapján lehetne kiegyenliteni a többi nehézségeket is.

A közbéke megháborítói ellen alkalmazandó büntetésről.

Erre nézve azt a kifogást teszi a nádor, miként a katolikusok azzal, hogy a templomokat elfoglalták, nem vétettek semmit az ország végezése ellen. Ő mint híró nem ítelné el őket. Ellenben vádolja a protestansokat, hogy mint vádlók és bírák kívánják a büntetést, még mielőtt ítélet hozatott volna. A protestansok annyit vették a katolikus status ellen, hogy alig maradna egy is közöttük, a kinek fejét vagy jószágát nem kellene venni, ha büntetést követelnek. De ennek mellőzésével lehetetlen, hogy meg ne békülhessenek.

A fejedelmi követek ennek ellenében méltán követelték a templomfoglalók megbüntetését, mert a hány háború volt eddig, az mind ilyenek miatt ütött ki. Bocskay István háborúja e miatt volt. Bethlen fejedelem korában a pozsonyi és besztercebányai országgyűléseken e miatt volt legtöbb panasz. Most is ez indította a háborút. A kik tehát ilyen zűrzavarokra okot adnak, azok akármely büntetést is megérdemelnek.

Minden jól rendezett államban jutalommal és büntetéssel kormányoztatnak az emberek. És ha ők az ország végzéseit akarják azon törvény szerint erősíteni: ha a régi törvény végrehajtását követelik, azzal semmit nem vétettek.

Ha az illetők meg nem büntettetnek, akkor ezután sem lesz vége-hossza az ország végzéseire ellen való cselekedeteknek, a miből hasonló, vagy még nagyobb pusztulások következnek.

Mindazonáltal e tekintetben is inkább a jövőre néznek. Azt akarják, hogy ezután a békeháborítók jobban féljenek a büntetéstől. Nem követelik, hogy minden apróságért és minden előleges vizsgálat nélkül következzen a büntetés, de mindenesetre kell törvényt hozni.

«Az evangélikus rendek» elnevezéséről.

A nádor azt állítja, hogy ezen elnevezés az ország statútumaiban soha sem foglaltatott, csak ez: «evangélikusok». Ezt most is helyesli, de az «evangélikus status» oly újítás, melyet nem fogadhat el.

Erre vonatkozólag a fejedelmi követek elismerik ugyan, hogy a törvényben csak az «evangélikus» nevezet fordul elő, de állítják, hogy a «statust» magával hozza a dolog természete, mert azok, a kik evangélikusok, statusok is. Ha megengedtetik külön-külön, hogy evangélikusoknak is hívassanak, statusok is legyenek, akkor meg kell engedni együtt is, mert különben a katolikusok sem lehetnek statusok, ha a pro-

testansok nem status, mert bizonyos, hogy ők is nem mind pápisták minden statusban.

Azért is, ha a protestansoktól megtagadják e nevezetet, magok ellen is cselekesznek: mert ha külön a protestansok sérelmeiket, mert «particulariter vannak», a katolikusok azért nem nyújthatják szintén «nem integre vannak, a miből az következik, hogy semmiféle sérelmeken sem tartoznak egyenlőképen segíteni, ha a nevezett miatt nem kell segíteni».

Mindazáltal — mondják — csak szűnjék meg az a «materia», a melyért e nevezetet sürgetik, és az evangélikus statusnak ne legyenek vallási sérelmei, akkor könnyű lesz a nevezetet is «jó értelemmel érteni a végezések szerint».

Ugy látszik, hogy e részben a nádor nagyon féltékeny volt. Ez tűnik ki azon aggodalmának kifejezéséből, mely szerint a protestansok a paraszt embereket akarják statusnak csinálni. De a protestansok nem erre törekedtek. Bennök is éppen úgy meg volt a nemesség iránti ragaszkodás, mint a katolikusokban. Egyedül azt akarták, hogy a mennyiben a vallás szabadsága benne van a törvényben, ezzel együtt azt is oltalomba veszik. Erre természetesen a katolikusok azt válaszolták, hogy a templomok nincsenek a törvényben, és így midőn a parasztokat e tekintetben védik, nem védik egyuttal a törvényt.

A szentszékekről.

Ezt is újításnak nevezte a nádor; mert nézete szerint a régibb végzések nem szüntették meg a szentszékek auctoritását. Az mondatik, hogy maneant sedes spirituales. Elvenni tőlök a lényegét és meghagyni csak a nevet, alkalmatlan dolog. Sok visszaélés történnék a házassági ügyekben, mert gyakran egyik egy, másik más valláson van, s így vagy két külön bírónak, vagy a régi székeknek kell megmaradnia.

A protestansok ezen anomalia megszüntetését kívánták. A törvény is megengedte, hogy a visszaélések megszűntessenek. Pedig vannak példák, hogy csupa vallási gyűlölet-

ből szentszékkal zaklattatnak a felek. Ha a vallást semmiféle ürügy alatt nem kell akadályozni, akkor nem kell a szentszékkal sem. A házasság a katolikusoknál szentség. És ha szentség, akkor azt csak azon vallásu pap adminisztrálhatja, a ki a többi szentséget szolgáltatja. Egyébiránt, ha mind a két házastárs, a felperes úgy mint az alperes egy valláson lesz, senkisé nem kényszerítheti őket kedvök ellen a szentszékre.

A jezsuitákról.

A jezsuitákról világosan szól a törvény, hogy jószággal ne bírassanak. Ezt a nádor sem tagadja, de annak ő más értelmet tulajdonít, mint a protestansok.

Szerinte nem jószágbirtoklás az, ha valaki jószágát jövedelmét ideiglenesen átengedi nekik. Elismeri, hogy világi javakat nem lehet nekik adományozni, de ha valaki egyházi javakat enged át, az sem a koronának sem a világi rendeknek nincs kárával. A jezsuiták személyére vonatkozó azon kívánság, hogy az országban ne lakhassanak, oly újítás, mely lelkiismeretbe ütközik: nem helyes, hogy a protestansok határozzanak a felett, minő papokat tartsanak magoknak a katolikusok. Ilyet ők sem akarnak elszenvetni a katolikusoktól.

Erre a fejedelmi követek ekképen válaszoltak:

Mindenkinek csak azért kell a jószág, hogy hasznát vegye, hogy azt maradékaira is átszállítsa. A jezsuiták is így bírják a jószágokat, hasznát is veszik, át is szállítják jezsuita utódaikra. Nincs különbség a birtoklásban, és az csak ürügy, mikor mondják, hogy nem az övék.

Nincs megmondva, hogy világi vagy egyházi jószágot ne bírassanak, hanem az, hogy *nulla* jura possessionaria, tehát papi jószágot sem bírhatnak.

Ha végrehajtatik az, hogy jószáguk ne legyen, akkor a személyökre vonatkozó határozatot az országgyűlésre lehet halasztani, a mennyiben ily végzés még nincs. Annyit azonban megjegyeznek, hogy ha a jezsuitáknak nem lenne jószáguk és lakóhelyök, haszon nélkül «nem járnának oly bőven».

A tizedek haszonbéréről.

A tizedek haszonbérére nézve elfogadják az 1558-ki 61. t.-cikket.

Az ország szabadságáról, a földesuri törvényszékekről.

Az ország szabadságaira és a földesurak törvényszékeire vonatkozólag nagy nehézségeket tett a nádor. Szerinte ilyen «tribunál» megszűnése «az urak familiájának destruciójára lenne». Nem lát abban semmi hibát, ha a földesúr nem akar élni a maga hatalmával, hanem előbb más hites birákkal is meg akarja láttatni, ha adta-e és jól adta-e el elődje az örökséget.

A fejedelmi követek azonban a nemességgel való belső gyűlölségnek eltávolztatásáért és az ország egyességéért inkább akarták azt eltávolítani. Mindazáltal, mivel tudják, hogy az ország statutummal halasztotta el a jövő országgyűlésre, hajlandók ebben engedni.

Az egyháziak által elidegenített birtokokról.

Az utódok sérelmére egyháziak által tett birtokelidegenítésre nincs lényeges véleménykülönbség.

Az országgyűlési szavazatokról.

A nádor kifogást tesz azon vád ellen, mintha a rendek nem jelenhetnének meg félelem nélkül az országgyűléseken. Igéri, hogy a gyűlés meg fog tartatni, és pedig mivel Pozsonyban a pestis miatt nem lehet, tehát tavasszal Besztercebányán lesz; nem ellenzi, hogy a voxokban a vármegyékre nagyobb tekintet legyen, mint a magánszemélyekre.

A hivataloknak valláskülönbség nélkül való osztogatásáról.

Erre nézve a nádor úgy védelmezi urát, hogy ez nem vallás, hanem a képes személyek kevés volta miatt mellőzte a protestansokat. Lám Illésháznak és másoknak, kik arra-

vallók voltak, grófságot és tanácsosságot adott ő felsége. Ad ezután is, csak legyenek arra érdemes protestans személyek.

Erre a fejedelem követei kijelentették, hogy bizony történtek mellőzések érdemesek között is, a kik arravaló lettek volna. De hiszen ők nem annyira a tisztségre, mint inkább arra törekszenek, hogy az ország alkotmánya megtartassék, és hogy annyi tisztet egy személyre ne ruházzon, «kin maga is panaszkodik az informatiók miatt.»

Az idegen katonaság elleni panaszok és az *ország védelmének* ügyében a nádor nagyon szükségesnek tartja az intézkedést, mert — úgymond — ha magunk nem maradunk meg, haszontalan lesz törődnünk mind vallásunkért mind szabadságunkért. Azért kész ebben velök az országgyűlésen együtt munkálkodni, csak adja isten, hogy a vallás kérdésében egyezhessenek meg. A törökkel való béke nem csak magyarok által köthető, mert nem csupán az ő országukra, hanem más országokra vonatkozó ügyek is érintve vannak általa. De azért a magyarok sincsenek onnét kizárva.

Ezen kérdésekre nézve a fejedelmi követek részletesekben indokolják, hogy mért fektetnek súlyt a közvédelemre.

1. Mert látják, hogy van ugyan constitutiónk, de az elhanyagoltatik. Ezt sokan nem merték megmondani. Ki nem akarta, ki félt, ki a gratiáját féltette, ki nem tudta. Azért mondják meg ők, hogy alkalom legyen a sérelmek megorvoslására.

2. A szükség is kényszerítette őket, mert az expeditiók és decretumok miatt annyira jutottak, hogy majdnem oly állapot kezdett lenni hazánkban, mint az örökös tartományokban. Minthogy pedig ez mindnyájukat érdeklő közügy, kell rajta segíteni közös akarattal.

A török ügyekre nézve megjegyzik, hogy ámbár ő felségének egyéb országai is vannak érdekelve, mégis leginkább Magyarországot érinti, azért újra kívánják, hogy a magyar ne mellőztessék a békekötésnél, mint az most is történik.

Az amnestiáról.

Az amnestiára nézve a nádor azt állítá, hogy történetek vétkek; de ő felsége kész szokott kegyelmességét megmutatni.

Erre a fejedelem követei azt mondják, hogy limitata amnestiát nem akarnak, mert lehetnek ugyan olyanok, a kik egy párton lévén vétettek egymásnak, de ha valami rés maradna, sok zaklatás következhetnék, és oly bíró előtt folyhatna az ügy, kinek ítéletében nem bizhatnak. Tehát csak a bécsi békekötés szerinti amnestiát fogadnak el.

A kielégítésről.

Nem csekély nehézséget okozott a fejedelem személyének kielégítéséről szóló pont.

A nádor nem ismerte el, hogy Rákóczy az ország szabadságáért fogott volna fegyvert; azt pedig éppen nehezteli, hogy attól kíván kielégítést, a ki ellen jött, a kinek vétett. Ha kielégítésről van szó, akkor azoktól kérje, a kiknek segített, a kikért költött. Ki fogja kárpótolni azokat, a kik a háború alatt milliókat vesztek? A fejedelem sok kárt tett másoknak, és most ő kíván kárpótlást?

Ezen felfogás ellenében a küldöttek újra állítják, hogy a fejedelem a vallásért és szabadságért fogott fegyvert. Nem is említve a régibb dolgokat, a mostani béketárgyalások irrományai is tanúsítják, hogy a fejedelem a maga privát dolgát nem tolja előtérbe. Egyébiránt elismerik, hogy mindkét részről sok kár történt, és remélik, hogy ő felsége is elismerő lesz e tekintetben.¹

Ezek voltak azon kérdések, melyek fölött még tovább is folyt a vita. Mind a két fél azon volt, hogy csak magán-

¹ Palatinus urammal ő nagyságával való beszélgetésink punctomi, elküldve a követek 1644. nov. 23-ki levelével. Eredetije a vörösvári gr. Erdődy-féle levéltárban. Közli Szilágyi S. is 107—117. l.

jellege legyen a tárgyalásoknak, hogy ekkép könnyebben lehessen eredményhez jutni.

A vita folyama alatt mind a két fél folytonos érintkezésben állott küldőivel, és csak ezek beleegyezésével engedtek valamit. A nádor többször panaszkodik az érsek ellen, hogy a vallás ügyében azt is megakadályozza, a miben ő megegyezett volna. De másfelől a fejedelmi követeket is szidta, hogy micsoda ördögi kívánságokkal lépnek fel a vallás dolgában? ¹

Hogy a valláson kívül sok fontos és lényeges kérdés bonyodalma nehezítette a vitát, az kétségtelen. Köz- és magánjogi viszonyok voltak érintve általa. Földesuri és kegyuri jogok; más országokkal való alkudozás joga; Erdély- és Magyarország egymáshoz viszonya ² legalább is oly nehézségeket gördítettek az alkudozók útjába, mint a vallás szabadságának kérdése. A kedélyek izgalma sajátos pathetikus színezetet adott a vitáknak; a közelmúlt gyászeseményei fölötti fájdalom és a jövőtől való félelem érzelmei jelentkeztek mindenütt. Hozzájárult a királyi hadak támadási kísérleteihez csatolt reménység, mely miatt a nádor húzta-halasztotta a tárgyalásokat, türelmetlenül várva a fejedelem megaláztatását ³

De a hadi szerencse nem kedvezett neki. ⁴ A fejedelem

¹ Nov. 26-án Nyáry volt a nádornál. A nádor felhozta, hogy a püspök annyi concessióról sem akar tudni, mennyit ő kilátásba helyezett. Valahányszor disputál velc, a püspök ezt feleli: ego sum theologus, non tu». Nov. 29-kén a nádor a fejedelmi követeket e szavakkal fogadta: «micsoda ördög kívánság a religio dolga felől? Quare non estis contenti nostra resolutione? . . .» Bártfai jegyző napl.

² Lásd: *Privatus discursus circa statum Civitatum considerationes et comitatum simul, in quibus pacificationes, res bellicae et libertates tractantur.* Eredetije a vörösvári levéltárban; másolata Szilágyi S. gyűjteményében.

³ Rákócynak decz. 5-kén kelt s a követekhez intézett levele részletesen szól a hadikísérletekről. Szilágyi 136—141. l.

⁴ Mi kglms uram — írja Kőrösi nov. 30-ról — tartunk, hogy az békesség végbe nem megyen, mert úgy vagyon, mind császár s az

és szövetségesei, minden rémitő hírek daczára, erősen állottak, mely körülmény kétségen kívül megnyugtatólag hatott a fejedelemlre, de nem tette őt követelőbbé.

Világosan mutatja ezt decz. 5-kén a követekhez írott levele, melyben a politikai helyzet feletti tájékoztatáson kívül elmondja nézetét a novemberi magántanácskozás pontjai felett.

A követek magatartásával meg van elégedve; de a nádor halogatási politikáját nem szereti. Tudja, hogy csak fegyver és kénytelenség vitte az evangélikus statussal való egyezkedésre, és hogy a vallás ügyét csak azért akarja az országgyűlés elé vinni, hogy ott «triumphálhasson».

A vallás és a templomok ügyében adott válaszszal, melyet követei adtak, szintén meg van elégedve. «De religione való válasza kegyelmeteknek — u. m. — helyes és istenes. elannyira, hogy abban többet nem mehet kegyelmek, sőt mi a templomok restitúciójának idejét ab anno 1630. kezdetűk volna. A «status Evangelici» elnevezés feletti disputatio csak rankorból vagyon, és azzal is opprimálni akarnak bennünket.» Hiszi, hogy a mit az ősök sok fáradsággal nyertek, azt a követek most nem fogják elveszteni.

A szentszékek és tizedek eligazítása megtörténhetik az országgyűlésen. De a jezsuitákra nézve maradjanak meg utasításaik mellett.

A hivataloknak valláskülönbség nélkül osztogatása nem történik. «Számptalan sok panaszra vagyon — u. m. — abból az evangélikus statusnak, s a mentség bizony helytelen, mert bizony a religió elleni gyűlölség nem adatott velők tisztet az evangélikusoknak.»

A saját személyére vonatkozó pontra kevés észrevétele van. Azt ő csekély változtatással elfogadja; de mivel az a rendeket is illeti, tehát össze fog hívni a 14 vármegyéből két-két embert, hogy velők együtt értekezessék, miről majd külön fogja őket értesíteni.

commissarius uraim inclinatusok az békességre, de az palatinus Ngd régi megesküdt ellensége egy ideig inkább ülné a pokolban, hogy sem az contentióra lépnek. Szilágyi 123. l.

Visszatérve a nádor halogatására, abban ő nem lát egyebet «practikánál», mely ellenkezik a király azon manifestumával, melyben ez igéri, hogy az ország végzéseit tiszteletben fogja tartani. Figyelmezteti tehát őket, hogy meg ne csalassák magokat a vallás ügyének országgyűlésre való halasztásával, mert a nádor javaslataiból «nem tetszhetik ki egyéb az fraus és dolusnál, kit kegyelmetek is vehet eszébe.» ¹

Ezen észrevételeket Klobusiczky vitte N.-Szombatba, hol a nyilvános tanácskozások fonala ismét fölvetetett.

¹ Rákóczy levele 1644. decz. 5. kelezve Hernád-Németiből. Szilágyi S. 136—141. l.

A nyilvános tárgyalások folytatása. — A nádor és társainak december 2-ki responsiója és annak méltatása.

Lónyay Zsigmond tökéletesen belefáradt a czéltalan magán vitatkozásokba. Felhívta tehát a nádort, hogy menjenek át a nyilvános tárgyalásokra, és pontokba foglalván a megoldandó kérdéseket, igyekezzenek végmegállapodásokra jutni.

A nádor azonban halogatta a választ. Ugy látszik új utasítást várt Bécsből, a hol az esztergomi érsek levelei akadályozták a király végleges elhatározását. Most állítólag a király azt írta követeinek, hogy mindabban, a mi a bécsi békekötésben elfogadva lett, engedhetnek, s ahhoz képest megkezdhetik a részletes tárgyalásokat. Ennek lehetett köszönni, hogy a nádor kész volt Lónyay kívánatára pontonként válaszolni.¹

Deczember elsején készült el az a nevezetes responsió, mely a következő napon a nyilvános ülésen beadatván, még azt a kis reményt is kioltotta a fejedelmi követek szívéből, melyet eddig tápláltak a viták eredménye iránt.

Ebben mindenekelőtt Lónyayék azon bevezető szavaira tesz megjegyzést, melyek szerint e hazá egykor virágzott, most pediglen aláhanyatlík. Sajnos, hogy ez az ország, mely egykor a török berohanások ellenében az egész keresztényen-

¹ Soporni M. levele nov. 30-ról Szilágyinál 124. l.

ségnek védfalul szolgált, ennyire jutott. Ez az istennek büntetése véteinkért. Való, hogy a bajoknak legfőbb oka a valósi egyenetlenségben keresendő, mely abból támadt, hogy a magyarok eltértek azon hittől, melyet őseik Sz.-Istvántól fogva századokon át megőriztek. Ez az ország szerencsétlenségének és pusztulásának igazi oka.

Az, a mit a fejedelmi követek okul hoznak fel, hogy t. i. bizonyos törvények megsértettek, sohasem lehet ennyi bajnak okozója. Ha az egykor virágzó Magyarország pusztulásának igazi okát akarjuk kikutatni, akkor nem az újabb törvények megsértését, hanem a mult század mozgalmas történetét kell szemügyre venni. Azt fogjuk találni, hogy Zápolya János csupa nagyravágyásból elárulta saját törvényes fejedelmét, Lajos királyt. Ennek halála után az egész országot akarta birni, melynek igazgatására és védelmére nem lévén elegendő ereje, a török segítségéhez folyamodott s annak fegyverével megerősítette magát az uralomban. De nem sokáig örvendhetett szerencséjének, mert az országot, melyet bűnös úton szerzett meg, csakhamar kénytelen volt itt hagyni. Nemcsak ő, de családja is kihalt. Történelmünk emléklapjai több ilyen férfiút mutatnak fel, kik nagyravágyásuknál fogva a törökkel szövetkezvén, saját hatalmuknak feláldozták hazájok szabadságát, s az isteni és emberi törvények ellenére a törökkel szövetkeztek.

Egészen más utat követtek azon magyar vérből származott hősök, kik nemcsak hogy a magok javára nem szövetkeztek a törökkel, hanem annak segítségét magasztos lélekkel megvetették. Ilyen volt ama Báthory István, a ki az erdélyi fejedelemségből Lengyelország trónjára emelkedett: ilyen volt ama másik névrokona, a ki «ecsedí» előnevet viselt; ilyen volt Dobó Ferencz és Illésházy István, a kik szintén visszautasították a török segítséget. És a mi korunkban mégis vannak olyanok, a kik ama nagyravágyókat követvén, inkább a keresztyén név elnyomására, mint a haza védelmére fognak fegyvert, és a sok lázadástól elgyengült országot veszélyeztetik. Pedig az egyetértés által a kis dol-

gok is növekednek, míg egyenletlenség által a nagyok is elromlanak.

A fejedelmi követek azt mondják iratukban, hogy az erdélyi fejedelem kénytelen volt fegyvert fogni; hogy hivalkodva nem nézhette tovább a törvények meg nem tartásából eredt országos és vallási szabadság elnyomását. Pedig a császári követek tudják, hogy erre a külföldi, jelesül, a svéd szövetség indította őt. Ez a szövetség nem a végett kötetelt, hogy a törvényt és a megsértett vallásszabadságot védje. A fejedelemnek nem szokták más országok szabadságának védelmére költeni pénzüket.

Ezt a tapasztalás bizonyítja; mert alig van nemesi szabadság vagy kiváltság, mely néhány hónap óta nem lett volna felforgatva. Mért panaszkodnak tehát a követek némely törvények meg nem tartása miatt, mikor látják, hogy rövid idő lefolyása alatt magának a magyar szabadságnak alapjai rendítettnek meg, éppen az által, a ki azt állítja, hogy védelmezi.

Nem értik a fejedelmi követeknek abbeli nyilatkozatát, hogy azon országos rendek, kiknek nevében szólanak, tanácsosabbnak vélik magokat ő felsége és a fejedelem között kérelemmel közbevetni; mivel iratukban majd kérnek, majd követelnek; olykor pedig ellenfél gyanánt szerepelnek. Sőt mikor azt kívánják, hogy ő felsége kártérítést nyújtson a fejedelemnek, egyenesen ellene vannak úgy ő felségének, mint az igazságnak. — Minél fogva őket közbenjárókul tekinteni éppen nem lehet.

Azt mondják azon követek, hogy ők némely főurak, vármegyék és szabad királyi városok meghatalmazottai. De ennek bizonyosságául egy betűt sem tudnak felmutatni, úgy hogy ha a nyilvános tanácskozások törvényei szerint akarnának eljárni, megbízóikhoz kellene őket visszaküldeni rendes meghatalmazásért. Mert igaz ugyan, hogy bírják ő felségének azon dekretumát, melyben az illető rendek által küldendő követek kérelmét meghallgatni késznek nyilatkozik; de semmivel sincs bizonyítva, hogy ezek azon bizonyos kö-

vetek. De ha volna is, akkor is kérdezhetnék, ki bizta meg őket, hogy az egész ország nevében beszéljenek? Ime tehát, mivel sem az egész ország ügyének tárgyalására nincsenek kiküldve, sem pedig azoktól, a kik kiküldötték, rendes megbízólevelet felmutatni nem képesek: világos, hogy a császár követei semmivel sincsenek kötelezve arra, hogy a betérjesztett pontokra válaszoljanak. Azonban a közveszély és az osztrák házbeli fejedelmek szokott kegyessége arra bírta őket, hogy e tekintetben nehézségeket ne tegyenek.

Ezeket akarták mintegy bevezetésül a fejedelmi követek iratára válaszolni.

A mi pedig a benyújtott kívánalmakat illeti, azokra sem akarnak bővebben kiterjeszkedni, de röviden mégis elmondják észrevételeiket. Mindenekelőtt protestálnak az ellen, mintha akár a bécsi békekötést, akár a koronázási föltételeket, akár pedig az ő felsége által megerősített egyéb törvényeket akarnák vizsgálat alá venni, annál kevesebbé megszüntetni vagy megerősíteni. Sem arra nincs hatalmuk, hogy új törvényeket alkossanak, sem arra, hogy az eddigieket magyarázzák. Ezt válaszolhatnak az ellenfél követeléseire. Mindazáltal ő felsége kegyelmességéből, a követek kedvéért, röviden felelnek az egyes pontokra is.

Először is azt állítják a tokaji rendek, hogy a jobbágyok sérelmet szenvednek földesuraik részéről, és pedig a főszabadság rovására. Ezt a császár küldöttei nem ismerik el, mert a főszabadság nem a parasztnál kezdődik. Elismerik, hogy engedményök van a parasztnak arra nézve, hogy vallásuk szabad gyakorlatában senki által ne akadályoztassanak; de ez az engedmény nem adatott nekik a földesurak megalázására, nem adatott azért, hogy azok ellenében a jobbágy felszabadítva legyen.

Sértve érzik vallásukat azért is, hogy némely predikátorok egyházaikból elűzettek és szokott jövedelmeiktől megfosztattak. De ez sem bizonyítja a vallási szabadság megsértését, mert ha az ország összes törvényeit átkutatjuk, egyet sem fogunk találni olyat, a melyben a parasztnak

világosan meg volna engedve, hogy papot tarthassanak. Vagy talán összevetésből akarják az értelmet kivenni? Nincsenek megbizva, hogy az ország törvényeit magyarázzák: azt azokra kell bízni, a kik azokat alkották. Egyébiránt a parasztoknak sohasem volt megengedve, hogy a kegyúri jog ellenére, az alapítók szándékától eltérőleg és a katolikus lelkészek kizárásával, parochiával és jövedelemmel birjanak. De tegyük fel, hogy a parasztoknak külön engedélylyel megadott a szabadság, hogy saját vallásu papot tartsanak, ebből nem következnek egyéb, mint hogy ha e szabadsággal élni akarnak, birhatják ugyan a papot, de azt a magok zsebéből fizessék, ne pedig azon jövedelmekből, melyeket az első alapítók a katolikus lelkészeknek hagytak, és a melyekhez nem a parasztnak, hanem a földesúrnak mint kegyúrnak van joga. Ily esetben is alkalmazni kellene azon kikötést, hogy a predikátorok ne merészeljenek éles szavakkal prédikálni azon földesurak ellen, a kiknek birtokán laknak, különben állásuktól elmozdítottatnak. Ha ez ellen a fejedelmi követeknek kifogásuk van, ám halasztassék a törvénymagyarázat az illetékes országgyűlésre.

A templomokat illetőleg azt mondják a fejedelem követei, hogy mivel azokat több helyen a katolikus kegyurak magok számára foglalták el a zsellérektől, ez által nagyon megsértetett az ő vallásuk szabadsága. De a dolog másképen áll. Mert az ország összes törvényeiben egy sincs olyan, mely a parasztnak, a katolikus földesúr sérelmével, templomhoz való jogot adott volna. A mi a gyakorlatról mondatik, az nem a templomok, hanem a vallás gyakorlatára vonatkozik: mert Mátyás magyarázó diplomája szerint is a templomok csak a karoknak és rendeknek engedettek, mert csak azok birnak kegyúri joggal. De csak a katolikus vallás sérelme nélkül, mint az a bécsi békekötés 1. pontjában áll, a parasztokról semmi említés sincs. Nincs tehát olyan törvény, mely a jobbágyoknak a templomok használatára jogot adna. Különben is az ország régibb joga szerint a parasztnak a földesúr birtokán munkadíján kívül semmije sincs. Minél fogva,

ha a katolikus földesurak a magok birtokán elfoglalják a templomokat, ezzel sem a vallás szabadságát nem sértik meg, sem jogtalanságot nem követnek el, hanem élnek saját kegyúri jogaikkal.

Végül a temetők és harangok használatára nézve hajlandók fentartani a jelen gyakorlatot. Ha azonban a fejedlem követleinek e részben valami kívánni valójok van, azt az egyetemes országgyűlés el fogja intézni.

Azon kívánság felett, hogy azon sérelmek, melyeket «az evangélikus rendek» az 1638-diki országgyűlésnek benyújtottak, mint közsérelmek, nemcsak szóval, hanem tényleg is orvosoltassanak, a király követi csak csodálkozásukat fejezik ki. Mert azok közt sok van olyan, a mi nem úgy áll: sok van olyan, a mi nem alapszik törvényen: s vannak olyanok is, melyek ellenkeznek a régi nemesi jogokkal és a katolikus kegyúri jogokkal is. S ennél fogva a másik fél meghallgatása nélkül nem intézhetők el. . .

Elszomorítólag hatott reájok a fejedelmi követeknek azon kívánsága, hogy azon katolikusoknak, kik az előbbi három pont ellen vétettek, Ulászló király VI. decretumának 8-ik czikke szerint bűnhődjenek. Ezzel az összes katolikusokat ki akarják irtani, és pedig egyszerűen az ő panaszuk folytán, mely szerint az is törvénysértés, a miről az országos határozatokban egy betű sincs. A császári követek mást találnak az ország régi törvényeiben, úgy mint az újabb engedményekben, melyek a bécsi békekötésben és Mátyás főherczeg magyarázó diplomájában foglaltatnak. Kérdik: vajjon, ha ezen új engedmények ellen valami történt is, ez-e a helyes út és büntetés? Az a törvény nem ilyenekre vonatkozik, nem is alkalmaztatott soha. . .

A mi már az «evangélikus rendek» elnevezése feletti vitát illeti, ez egészen új dolog. Ez csak a legutolsó országgyűlésen hozatott elő legelőször. Nincs is alapja sem a régi törvényekben, sem az újabb engedményekben; de van ezzel ellenkezőleg az, hogy a régi jog és törvények szerint az országban csak négy rend van. Így pediglen hat lenne, ha a

katholikusok és evangélikusok magokban külön statust képeznének. A legnagyobb zavar támadna az országban, ha Hollandia példájára a parasztból is «rendet» csinálnának. Az idézett törvény nem vonatkozik erre, mert abban a rend elnevezés nem fordul elő, csakis az, hogy ő felsége az evangélikus vallást követőkből két egyént jelöljön a nádori hivatalra.

Hogy a katholikusok Statusnak nevezik magokat, a felett nem kell csodálkozni. Ők az ősi hitnek örökösei, s ennél fogva nem engedmény, hanem törvény alapján illeti meg őket ezen elnevezés. Továbbá a katholikusok közt teljes status van: minden más statusokban vannak katholikusok, tehát méltán használják e nevezetet. Ellenben a protestánsoknak csak a legujabb engedmények alapján van szabad vallásgyakorlatra joguk, nem is követelhetnek többet, mint a mi engedményezve van nekik. Az «evangélikus rendek» elnevezése pedig seholsem található, ámbár nem lehet tagadni, hogy az evangélikus főúrak és nemesek, továbbá a városiak is a rendekhez tartoznak, de nem képeznek általános statust.

A szent székek ellen felhozott panasz fölött is csodálkoznak a császáriak; nevezetesen a fölött, hogy a fejedelmi követek egyrészt az idézett törvényezikk értelmében a szent székeket fel akarják tartani és csak a netán felmerülendő visszaéléseket kívánják megszüntetni; most pediglen némelyek azt követelik, hogy ettől eltérés legyen, panaszkodván, hogy a házassági ügyekben az evangélikus valláshoz tartozó emberek is megidéztetnek; továbbá azt is kérik, hogy az e tekintetben az evangélikus valláson elkövetett sérelem megszüntetessék, és pedig az 1608. évi I. t.-cz. szerint, a hol pedig ilyesmiről semmi sincs, csakis az engedtetik meg, hogy minden hitfelekezetnek saját superintendensei legyenek. Tehát ez a pont is új és a bécsi békével ellenkező, mi fölött méltán lehet csodálkozni.

A mi a jezsuitákat illeti, arra nézve idézik az 1608-ki VIII. t.-czikelyt; de abban sincs az, a mit a fejedelmi kö-

vetek kívánnak. Azon törvényczikkben csak megerősítést nyer a bécsi békekötésnek VIII. cikkelye, mely ekképen hangzik: «a magyarok nem egyeznek meg abban, hogy a jezsuiták Magyarországon állandó birtokokat és birtokjogokat birhassanak». Ez nem megállapodás; mert törvényt a király és az ország együtt alkotnak. Ezen t.-czikkben pedig világosan ki van téve, hogy «ő felsége azonban ragaszkodik királyi jogaihoz». Távol legyen tehát, hogy ő felsége e törvény alkotásába beleegyezett volna: sőt ellenkezőleg, tiltakozott ellene, midőn azt mondá, hogy királyi jogaihoz ragaszkodni akar. Hogy mit akar ezzel tenni ő felsége, az jóakaratától függ. Követei azt nem akarják magyaráztatni, annál kevésbbé akarják azt, hogy a jezsuiták az ország határain kívül maradjanak, a mint ezt a fejedelmi követek alaptalanul követelik. Arra sem érzik magokat felhatalmazva, hogy I. Lajos király 2-ik decretumát magyarázzák; tegye ezt a király és nemzet, mint törvényhozók.

A tizedek kibérlésére vonatkozólag idézik az 1609: XVIII. t.-czikkelyt, mint a mely ellen a bérlok visszaélést követnek el az által, hogy némely években a földesurak rovására emelik az árendát. De az idézett t.-cz. nem azt tartalmazza, a mit a fejedelmi követek mondanak. Ugyanis a bérleti gyakorlat nem emelés vagy leszállítás czéljából áll, hanem azért, a mi a törvény következő szavaiban foglaltatik: «A tizedek bérbeadása — a hol szokásban van — kötelezett időre a régi szokás szerint maradjon,» a minek nincs egyéb értelme, mint az, hogy a mely tizedek bérbe adattak a prelátusoktól, azok kötelezett időre ezután is bérbe adassanak.

A földesuri törvényszékekről szóló pontra tett megjegyzések után kijelentik, hogy a rokonok kárára elidegenített jószágokról gondoskodni a jövő országgyűlésen okvetetlenül szükséges. A mi a három évenkénti országgyűlés megtartását illeti, arra nézve mentegetik ő felségét, a kinek gondoljai más országokban is igénybe vannak véve. Nem esoda, hogy e tekintetben mulasztás történt; de az elodázásnak

nemcsak ő felsége az oka. Magok az országos rendek is el fogják ismerni, hogy a legutóbbi összehívott országgyűlés a rendek elmaradása miatt oszlott szét. Egyébiránt a követek ígérk, hogy e tekintetben rendbe jön minden, és hogy a tárgyalások a maga rendje és módja szerint fognak folyhatni.

Az ellen, hogy a hivatalok valláskülönbség nélkül osztassanak, nem tesznek kifogást. Hogy azonban sokan nem alkalmaztatnak, az az alkalmas egyének hiánya miatt van.

Az idegen katonaság elleni panaszokat fájlalják; mert az ország nincs abban a helyzetben, hogy az idegen katonákat ki lehetne belőle vonni. Mihelyest lehet, azonnal meg fog történni.

A törvénykezésre vonatkozólag azt mondják, ő felsége szívből óhajtja, hogy e tekintetben minden rendesen történjék, a magyar tanácsosok nélkül semmitsem szokott tenni; ha tehát bajok fordulnak elő, annak nem ő felsége az oka. Különben elrendelte, hogy a bajok orvosoltassanak.

Hogy mennyire szívén hordozza ő felsége az ország védelmét, az tudva van mindenki előtt. Tudja ő, hogy ez a keresztyénség védőfala. Nem is mulaszt el semmit ennek megerősítésére a török ellenében. Sokszor tett kísérleteket a béke megkötése iránt, ezután is arra fog törekedni, csak a rendek is támogassák ezen szándékában. A katonaságnak a végvárakból való kivonása a szükséghez képest történt. Hogy az ország jövedelmei csak a közszükségletek fedezésére és a végvidéki katonák fizetésére fordítottassanak, azt ő felsége elrendelte. Ha pediglen azok beszédese és kiszolgáltatósa körül valami visszaélések fordulnak elő, azok ellen ő felsége a törvény szigorát kívánja használni; s erre nézve a rendek tanácsát is szívesen meghallgatja.

Végül az amnestiára vonatkozólag azon nézetben vannak, hogy az általános amnestia könnyen romlására lehet az országnak, a mennyiben új lázadásra adhatna okot, a mint az rendesen történni szokott. . . .¹

¹ Sacratissimae Caes. Regiaeque Majestatis dominorum Commissariorum ad exhibitas nomine quorundam d. magnatum, nobilium

Ezen terjedelmes válasziratban, mint látjuk, az is kétségbe vonatik, a miben már megegyeztek. Szembetűnik a császári követeknek azon különös eljárása, hogy az ország törvényei között különbséget tesznek. Az, a mi nekik és a katholicismusnak kedvez, valóságos törvény. Ellenben az, a mi az erdélyiek és a protestánsok mellett szól, csak engedmény! Az első ellen senki sem véthet, a másikat akárki felforgathatja. Ez a felfogás vonúl végig az egészen. Ezért mondta Lónyay az esztergomi primásnak, hogy nem rajtok, hanem azokon múlik a béke megkötése, «a kik a nyilvánvaló végezésekben is akadékok csinálnak».

Különösen lehangolólag hatott a fejedelmi követekre az a lenéző hang, mely az egész feleleten végig érezhető. Lónyayt ez annyira bántotta, hogy egész éjen át nem tudott miatta aludni. Mikor ezt a nádornak elpanaszolta, ez gúnyosan nevetve mondá: «hát miért bontotta fel Kegyelmed estve?» A lenéző hangra vonatkozólag pedig megjegyezte, hogy a császárt nem lehet összehasonlítani a fejedelemmel, sem annak küldötteit a fejedelem küldötteivel! «Illi sunt theologi, philosophi, juris consulti, practici politici!» De mik a fejedelem követei? — Ime, miért nem lehet az egyesség! A tisztán politikai és katonai kérdésekben hamarobb jöttek volna egyességre. De a vallás dolgában az összes papság, sőt még a római pápa is nyomást gyakorolt a császári követekre. Innét van, hogy ezek a vallás dolgában való végzést minden áron az országgyűlésre kívánták elhalasztani.

ac liberarum civitatum, nonnullorum comitatum supplicationes responsio, quam instantissime urserunt post generalem responsionem. Orsz. levéltár. Acta Transylvanica, datum nélkül. V. ö. Szilágyinál a december 2-diki okmányt 125—136. l.

Alkudozási nehézség. — Lónyay párbeszéde az érsekkel. — A fejedelmi követek replicája decz. 18-án. — A nádornak erre vonatkozó megjegyzései s Lónyay válaszai. — A karácsoni ünnepek, újév. — Chernell tréfája.

Most ismét a fejedelmi követeken volt a sor, hogy válaszoljanak.

A nádor responsiójának hangja feljogosította volna őket hasonló modor követésére; de nem tették. Lónyay higgadtsága most is érvényesítette magát. Ő mindig az argumentumok súlyában bízott; azoknak pedig bőviben volt.

Csak az bántotta, hogy nem egészen szabadon intézkedhetik, hogy minden lépését kénytelen elebb a fejedelemnek bejelenteni, a ki viszont részint külföldi szövetségeseinek, részint a felvidéki rendeknek érdekeit kénytelen volt figyelembe venni. Ez nagyon nehezítette az alkudozás menetét.

Lónyay e nehézséget fölemlítette a fejedelem előtt. Azért kell késlelnünk — nygymond — választételünket, hogy cessiót semmiben nem tudunk tenni Nagyságod híre nélkül, mert az országbeliek instructiója az, hogy egy körömnnyire se menjünk el instructiónk mellől, az ki lehetetlen.»

A fejedelem maga is belátta Lónyay szavainak igazságát; de nem tehetett másként. Érdektársait az alkudozásoknál nem mellőzhette.

Ezen kényes helyzet daczára Lónyay erélyesen küzdött a fejedelem ügyének érdekében. Decz. 4-kén tartott nyilván-

nos ülésben kifejezte fájdalmát a császáriak legutolsó nyilatkozatának keménysége és lenéző modora felett. És midőn vele szemben a nádor azt vitatta, hogy az egyedül helyes modor, és hogy a tartalom maga megezőfolthatatlan, melylyel még Lónyayék is meg lehetnének elégedve: akkor azt válaszolá, hogy ha most nem folyna is háború, ezen nyilatkozat következtében az ő küldői kénytelenek lennének fegyvert fogni

Az érsek értesülvén e nyilatkozatról, más nap hivatta Lónyayt, s meg akarta őt győzni a nyilatkozat üdvös voltáról.

— Lám, mondá, mennyi concessiót tettünk nektek! Hát nem nagy engedmény-e az, hogy a parasztnak is meg van engedve vallásuk szabad gyakorlata?

— No ugyan szépen van megengedve, válaszolt Lónyay, hiszen ellenkezőleg áll a dolog; még azt is el akarjátok venni, a mi eddig megvolt, megtiltván a papoknak a szabad szónokolhatást.

Lippay azzal akarta megnyugtani, hogy jövőre el lesz tiltva a másvallásuak elűzése.

— Könnyű dolog az ígért felelé Lónyay, mikor már mindenünnen elkergettétek a papokat.

Az érseknek az volt a törekvése, hogy mind ezen kérdések elintézése a jövő országgyűlésre halasztassék, mert — úgymond — most úgy is rövid az idő a végleges elintézésre; azután meg kellene hallgatni az ellenfél indokait is.

Lónyay erre azt válaszolta, hogy a sérelmeket csak ugyan országgyűlésileg kellene megszüntetni; de — úgymond — megpróbáltuk már azt is, nem sikerült. Más az, micsoda reménységgel bocsáthatnók arra . . . akkor is úgy magyaráznák, vagy úgy akarnak complanálni, a mint most declarálják. Az pedig lehetetlenség. Mert ha fegyver között sem akarnak többet és jobbat cselekedni, mit cselekednének egyébképen? — immár megpróbáltuk.»

Erre az érsek azt mondá: csalatkoztok, ha azt hiszitek, hogy a vallásügyben többet fogtok nyerni; mert a római császárok száz esztendőtlől fogva viselvén a török elleni hábo-

rút, megoltalmazták s ezután is megoltalmazzák az országot. De ha a vallási villongások miatt elpusztúl az ország, mehetünk mi is vagy a templomokkal, vagy a religióval, ha nem léssen kinek azt exerceálni.¹

A következő napok várakozással teltek el, míg t. i. a fejedelem véleménye, illetőleg új utasítása nem érkezett meg a fentebbi kemény nyilatkozatra. Az alatt a kanczellár Linczbe ment ő felsége utolsó válaszáért.² Jakusith pedig Rómában járt «praktikálni». ³ Deczember közepén a nádor türelmetlenül sürgette a választ. Mi az oka — kérdé Lónyaytól, a fejedelem késedelmezésének? s mit fogtok tenni, ha a tracta nem sikerül?

Lónyay e komoly kérdésekre kedélyes hangon válaszolá: egyesülni fogunk a közelgő svédekkel, elfoglaljuk Pozsonyt és elveszszük a koronát!

De hiszen, mondá Eszterházy, a koronát nem kapjátok meg «quia jam arx Posoniensis sursum deorsum esset inversa».

Végre decz. 18-án hozta Lónyay a fejedelemnek e hó 5-én kelt levelét, melyben az a hadi állapotok megnyugtató elbeszélése után azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy palatinus uram akkor sem kötné meg a békét a jövő tavaszig, ha minden kedve szerint történnék. Őt csak fegyverrel lehet capacitálni. Helyesli követeinek a vallásügyben eddig adott válaszait. Lónyayt egy külön magánlevélben értesíti külföldi viszonyainak kielégítő voltáról.

Ezen értesítések után a fejedelem követei a nádornak adandó írásbeli válasz szövegezéséhez fogtak, midőn ebéd

¹ Lónyay levele Rákóczyhoz, decz. 7-kéről. Szilágyi S. i. m. 141—145. l.

² — Cancellarius uram quinta decembris ment ő felségéhez stb. Szilágyinál 147. l.

³ Úgy látom — írja Klobusiczky a fejedelemnek decz. 19-éről — Jakusith Rómába ment praktikálni, Illésházy is megbánta eb cselekedetét stb. U. o. 149. l.

után egy szolga azon szomorú hirrel érkezett meg, hogy Lónyaynak neje meghalt.

Lónyay e lesújtó hir hallatára visszavonult s engedélyt kért urától a hazamenetelre; de első fájdalmanak enyhültével: harmadnapon ismét megjelent a tárgyalásokon s decz. 21-én tartott nyilvános ülésen már ő végezte a szokásos üdvözlést. Előbb felsorolta a halasztás okait, azután pedig átadta az írásbeli választ, mely lényegileg megegyezett az eddigiekkel.

Ugyanis a császáriak kemény iratának bevezető szavaira, melyekben a felvidéki rendek küldötteinek jogosultságát vonják kétségbe, azt felelték a fejedelem követei, hogy nincs törvény, mely bármely, ő felségéhez szóló folyamodványnak útját állaná. A felvidéki vármegyék és városok az ottani főurakkal és nemesekkel egyetemben fordultak ő felségéhez: attól felhatalmazást nyertek arra, hogy követeiket kiküldhessék, a kik általános menevédet is nyertek. Hogy ezt most ő felségének követi nem ismerik el, azon csak csodálkozni lehet. Azon vádjuk sem áll a császáriaknak, mintha ellenfeleik a jobbágyságot egyforma jogokkal akarnák felruházni a városi polgárokkal, vagy mintha a parasztok a többi rendekkel egyenlő kiváltságokat és szabadságokat akarnának adni. Megelégesznek azzal, ha nem engedmények, hanem köztörvények által biztosított szabad vallásgyakorlatukban nem háborgattatnak.

Kimutatták, hogy a bécsi békekötés hasonló példával szolgál e kérdésekben. Akkor sem az egész ország alkudozott a béke és a szabadság visszaszerzése fölött, hanem csak azok, a kiket egyrészt a király, másrészt pedig Boeskey küldött ki.

Kivánták, hogy a parasztnak szabad legyen saját vallásbeli predikátorokat tartaniok, s azok jövedelme az eddigi szokáshoz képest fizettség, és parasztok ne kényszeríttessenek saját erszényükből fizetni.

Kivánták, hogy az 1638-ki országgyűlés előtt történt templomfoglalások és vallásháborgatások a jövő országgyű-

lésig megvizsgáltassanak, és ott a mult gyűlésen benyújtott sérelmek megorvosoltassanak. Az 1838 óta egész mostanig elfoglalt templomok pedig — a vallás szabad gyakorlatával együtt — azoknak adassanak vissza, a kiktől elfoglaltattak. A temetkezés és harangozás körül az 1608 óta fennállott szokás tartassék meg. Mindenek felett ő felsége országgyűlésileg gondoskodjék arról, hogy a jobbágyoknak ilyen zaklattatása, a lelkészeknek elűzetése, a parochiális jövedelmek és templomok foglalása többé ne történjék.

Kivánták, hogy az ország törvényeinek megsértői ellenében a régi törvényes büntetés alkalmaztassék. E részben semmi új vagy semmi törvénytelen dolgot nem kívánnak; abban sem tesznek nehézséget, hogy e törvény a keresztyén szelidséghez illő módon mérsékeltsék; de az ország törvényeinek vakmerő megsértői ellen kell védekezni.

Az «evangelikus rendek» elnevezésének megújításával csak azt akarják elérni, hogy beadott és még beadandó sérelmeik más rendek sérelmei közé soroltassanak, és hogy biztosíttassanak arról, hogy azokkal együtt fognak megorvosoltatni.

A szentszékek körül támadt viták feletti döntést, nehogy más polgároknak rövidsége legyen — a decretalis terminusra halasztották.

A jezsuitákra vonatkozólag annak eldöntését, hogy azok az 1608: 8. t.-cz. értelmében az országban állandó birtokokkal ne birjanak, vagy pedig hogy csak az országon kívül maradjanak-e, a jövő országgyűlésre kívánták elhalasztani.

A tizedek haszonbérére nézve az 1548: 61. t.-cz. legyen irányadó.

A földesurak törvényszékeire vonatkozó 1638-ki 3. t.-cz. tartassék meg.

A törvényes örökösök sérelmével elidegenített ősi birtokok felett szintén a jövő országgyűlés határozzon. Mely, hogy ezen alkudozások befejeztével ő felsége által valamely alkalmas helyen és időben, a fejedelem és a felvidéki rendek

megnyugtatóására összehivassék, azt a követek szintén kívánják

A hivataloknak valláskülönbség nélkül való osztogatását, ámbár elismerik, hogy evangélikusok is részesültek benne, nem azért kívánják, mintha a katolikusokat hivatalaikból ki akarnák tűzni, hanem azért, hogy a törvény által nyújtott jog épségben fentartassék.

Az idegen katonaság kiviteléről szóló törvények végrehajtását, valamint a törvénykezésnél előforduló visszaélések megszüntetését hasonlóképen sürgetik ő felségétől. Nem tévesztették szem elől a honvédelem szükségét, melyet az amnestia megadásával együtt ő felsége figyelmébe ajánlották.¹

A nádor nem szerette e pontokat. Sokalta azt, a mi bennök volt. Mikor hívei között megemlékezett rólok, azt mondá, hogy hasonlítanak a szárazbetegséghez, mely ő felségét és egyebeket is megemészt.²

Lónyayval szemben pedig ismét goromba volt. Decz. 23-án hidegen fogadta: s kérdezte elküldötték-e már Fejér Gáspárt a fejedelemhez? Lónyay igennel válaszolt.

— Én, úgy mond a nádor, — régóta érintkezem fejedelmekkel, de sohasem mutatta ki lelkét úgy, mint ebben a legújabb válaszbán, a mely igazságtalan, tiszteletlen a királyi felség iránt, saját nemzete iránt: zűrzavarok tömekegébe akarja dönteni utódait, sőt minden magyart; olyanokat követel mások elnyomásával, a mihez nincs joga. Kívánja Szathmárt, Erdélynek kulcsát. Majd én is kívánni fogom tőle Váradot, meglássuk, ide adja-e? Tízennégy vármegyét követel! Minő arczczal? Szégyen volna az ausztriai házra, ha csak egy talpalatnyit is adna . . . A fejedelem fiai azzal sem lennének megelégedve, hanem lázitanának az ausztriai ház ellen: hiszen egyik fiát már most is erdélyi fejedelemmé tette!

¹ Soporni Miklós levele Keviczky Jánoshoz 1614 decz. 23. Szilágyinál 149 152. l.

² U. o 153. l.

En — folytatja továbbá — azt fogom ajánlani ő felségének, hogy minden ellenségével békét kössön és összes haderejét a fejedelem ellen fordítsa: vagy pedig adja oda neki egész birodalmát, sőt a koronát is minden tartozékai-val együtt . . .

Lónyay már megszokta volt a nádor féktelen természetét. Eleinte most is türelemmel hallgatta; de végre ő is megsokalta urának gyaláztatását, és türelmét veszítve mondá a tüzelő nádornak: Ha folytatni akarja a tárgyalásokat, ám jelentse azt ki röviden, ha pedig nem, azt is mondja meg határozottan.

Erre a nádor észrevette magát, s e szavakkal fordult Lónyayhoz: «ti — úgy látszik — elméteket akarjátok fitogtatni, mert írástokban semmi sincs olyan, a mi a dologra tartoznék. Egy magam megczáfoltalak beuneteket, és pedig nem pusztá szavakkal, hanem a törvényből vett idézetekkel.

— Nincs szükségünk, válaszolá Lónyay, írásbeli nyilatkozatra, mert nem disputálni jöttünk ide. A mit beadtunk, azt válaszul a nagyságod propositiójára tettük. Ha tehát velünk tractálni akarnak, vegyék elő a fejedelem kívánságainak egyes pontjait, s jelentsék ki, melyiket fogadják el, s melyiket nem?

— Már irtam ő felségének — mondá a nádor — nyolcz nap alatt megkapjátok válaszát.

A fejedelmi követek a bekövetkezett karácsonyi ünnepeket nyugodtan töltötték; sőt Lónyay és Zákány meglátogatták a nádort is. A látogatás magántermészete nem gátolta abban, hogy fel hozza a fejedelem fentebbi válaszát.

— Hogy mertetek annyi igazságtalanságot összeírni? mondá. Pedig hiába való minden; mert ha törököt, tatárt, svédet, mind összehozzátok is, egy templomot sem kaptok vissza.

Ily magatartással szemben a fejedelem követei *cselhez* folyamodtak. Chernell kiment a piacra élelmiszereket vásárolni, mintha Nagyszombatot el akarnák hagyni.

Nagy lett erre az ijedelem a császári követek között.

Suttogni kezdtek, mert a tárgyalások félbeszakításától féltek. A nádor hívatta Lónyayt, kérlelte, csitította, és kijelenté előtte, hogy a fejedelem némely kívánatait hajlandó elfogadni. Tokajt kész neki átadni.

Azonban a várva várt királyi válasz sokáig késett. A nádor nyugtalan volt. Az év utolsó napján ismét hívatta Lónyayt, s kérte, ne nehezteljen, hogy a császár oly soká nem válaszol. Bizonyosan rosszul esett neki, hogy oly durván válaszoltak neki a fejedelmi követek. Ő azonban sürgetni fogja a választ.

Beköszöntött az új év. A nádor a nála tisztelgő Zákány és Soporni előtt kijelenté, hogy a rendek kívánatai legnagyobb részére jó válaszuk leszen. Több nehézség van a fejedelem kívánatai körül; azokat teljesíteni nem lehet. Ő felségének esküjével ellenkezik, hogy az ország határa csorbittassék. Ilyen feltételeket a rendek sem fogadnának el.

Igy folytak a tárgyalások napról-napra. A nádor nyájasabb kezdett lenni: kijelenté, hogy replikán dolgozik, de az sem lesz az utolsó szó; mert azt ő felsége fogja adni.¹

¹ Bártfai jegyző Naplója. V. ö. Szilágyi 298—300 l.

A fejedelem összehívja híveit Ónodra. — A fejedelem előterjesztésére a rendek válasza. — A nádor ismét magán tanácskozást indít. — A királyiak terjedelmes válasza az ónodi rendek ellen irányúl. — A fejedelmi követek felelete után számtalan viszonzóválasz és megjegyzés.

A mint a nádor nem bizott a fejedelemben, úgy viszont a fejedelem se hitt a nádor őszinteségében.¹ És mert sejtette, hogy a király olyan választ fog adni, mely valószínűleg lehetetlenné fogja tenni a további tárgyalásokat, — az eddigi eredményt, vagy is inkább eredménytelenséget a felvidéki rendek elé kívánta terjeszteni, hogy azok is elmondhassák felette véleményüket.

E végből összehívta őket ismét; de ezuttal nem Tokajba, hanem *Ónodra*, 1645 január első napjaira.

A rendek készségesen jelentek meg, mert a napi események kellemetlenségei erősen sarkalták őket, hogy e nehéz állapotoknak véget vessenek.

A fejedelem őszinte bizodalommal eléjük terjeszté a békétárgyalások előhaladásának jelen stádiumát. Bemutatta követeinek részletes jelentéseit; a király követeinek azon híres replicáit, melyekben a kiküldött követeknek jogosultsá-

¹ Palatinus uram szavait, discursusát — írja Rákóczi — nem disputáljuk, ösmervén jól őket, tudván azt is jól, ha ő Kegyelme mi hozzánk eleitől régen idegenséggel nem lett volna s religiónkhoz gyűlölséggel; az mostani állapotok is meg nem történtek volna ... Szi-lágyinál 178. l.

gát és törvényes követi minőségét kétségbe vonták. Együttal felhívta őket, hogy — ha szükségét látják — adjanak a biztosoknak újabb utasításokat.

A rendek meglelégedéssel és hálával fogadták a jelentéseket; de egyuttal sajnálatukat is kifejezték a császári követek kötekedő modora felett, melynél fogva nem akarják elismerni a 14 megye nevében való szólásuk illetékességét: melynél fogva inkább «a magok szokásából és édes nemzetünkhöz való könyörületlenségből mintsem ő felsége intentiójából» azzal gyanusítják őket, hogy a haza «lángozó tüzét» segítik. Mert ugyan is — írják — mi szüksége lett volna ő felségének internuntius atyánkfia által küldött supplicationkat, mely specifice circa punctum religionis versabatur, admittálni, s arra oly assecuratoriát adni, hogy postulata audire, idque, quod e re bonique Regni et nostri permansione foret proficuum ulterius, statuere dignabitur; ha a religió dolgában járó gravaminak sopialásához kedve és akaratja ő felségének nem lett volna.»

A rendek a magok részéről újra kijelentik, hogy az eddig adott teljhatalmat megerősítik, és a követeket lelkük üdvösségére kényszerítik, hogy különösen a vallás ügyében ragaszkodjanak a bécsi békekötés pontjaihoz, a 17 feltételhez és az 1608-ki határozatokhoz: de az azokkal ellenkező határozatokat kerüljék. A templomok visszaadásának követelésében, valamint a jezsuiták kiűzetésének, az idegen katonaság kivitelének és hivatalok osztogatásának kérdésében is kövessék a fejedelemnek előbbeni utasításait.

Ha pediglen az czután adandó válasziratukra is kedvezőtlen feleletet kapnának — mit nem hisznek, mert biznak a király kegyelmességében és minden országgyűléseken hozott törvények megtartását és végrehajtását illető biztosításaiban: akkor a fejedelem utasítása szerint, hagyják ott a tanácskozmányt és informálják a rendeket is «minémü karban marad az ultimaria resolutio». Emlékeztessék azonban a nádort Magyarországhoz, mint édes hazájához való kötelességére; s legyenek meggyőződve, hogy vallásuk és hazájok

érdekében kifejtett ezen munkásságukat az utókor is hálával fogja fogadni.¹

Az ónodi részleges országgyűlés nem hozta közelébb egymáshoz az alkudozó feleket.

Fejér Gáspár e gyűlés eloszlása után azonnal sietett Nagyszombatba; de a háborus idők kellemetlensége következtében csak január 13-án kézbesíthette az ott levő követeknek az ónodi gyűlés határozatát.

A császári követek hasonló akadályokkal küzdöttek. Uroknak régen várt válaszát még ekkor sem kapták meg. A kanczellár, ki Linczben nemcsak új választ, de új utasítást is várt, a kiütött pestis miatt sokaig nem bocsáttatott ő felsége elé.

Hogy azonban az idő hiába ne muljék, a nádor ismét *magán beszélgetések* által kívánta előmozdítani az egyességet. Különösen a fejedelem kielégítésére vonatkozó ellenvetésekkel kívánta a már-már türelmetlenné vált fejedelmi követeket meggyőzni. Írásba foglalt hosszas replikája² azonban nem tette meg a kellő hatást. Napról-napra feszültebbé lett a két fél közötti viszony, úgy hogy a titkos rugók ismerői nem is tartották lehetőnek a kiegyenlítést.

¹ *Missiles expeditae a Dnis Ablegatis 14 Comitatum et 6 liberarum Civitatum ex Oppido Ónod anno 1645 12. Jan. ad Dnn. Commissarios suos Tirnaviae . . . Lőcsei levélt. A vörösvári levéltárban hivatalos másolat kelte ez: Datum in confinio Ondiensi ex consultatione nostra die sexta Januarii Anno Domini 1645. Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Prudentibus item ac circumspcctis Dominis N. N. Statuum et Ordinum Baronum Magnatum et Nobilium nec non sex Libcrarum Civitatum partium Regni Hungariae Superiori ad modcrnum pacis Tractatum Tirnaviensem ablegatis Nuntiiis etc. Dominis Amicis et fratribus nobis confidentissimis observandissimisque . . . Szilágyi S 181—184. l.*

² *Puncta, quibus satisfactionem et contentationem princeps postulat et per ejusdem ablegatos exhibita sunt Dominis Commissariis suae. Maj. probe lidem Dni Commissarii intellexerunt, sed non sine ingenti admiratione. Szilágyinál olvashatók 184—193. l.*

A király, ki szerencsétlenségre papoktól kért tanácsot¹ szintén türelmetlenné lett, igen kemény szemrehányásokkal felelt a fejedelem követeléseire, úgy hogy az ő saját követői is belátták, miszerint ily módon nem lehet tanácskozniok, s ennél fogva a nélkül, hogy ezt közölték volna, új resolútióért folyamodtak hozzá. Még ez is nagyon éles volt, és a nádor csak tartózkodva közölte azt a fejedelmi követekkel, kik félbe akarták szakítani a tanácskozásokat.

De a nádor nyugtatta és tartóztatta őket. Mentegette magát, hogy ő és társai kénytelenek ama kemény resolútiót értésökre adni, de «egyébképen örömet facilitálni kívánják a dolgokat».²

A király éles resolútiója alapján január 8-án kiadott válasz, tulajdonképen az ónodi rendek határozata ellen volt irányozva. A császáriak csodálkozásukat fejezik ki a felett, hogy a fejedelem küldöttei oly sokszor ismétlik régi okaikat, és semmi újat nem tudnak mondani. Ők a magok részéről el nem fogadják a hosszas viták miatti szemrehányást, mert annak okai épen a fejedelmi követek, kik nincsenek teljhatalommal ellátva, hanem minden megállapodást országgyűlés elé visznek. Így nem lehet végezni semmit.

¹ Az religió dolgában sem kellett volna ő felségének — írja a fejedelem jan. 30-án — theologusokat convocálni, s censurájukat annál inkább pedig tetszéseket venni, holott már annak szabados exercitiumjáról meg volt az ő Felsége 17 conditiója s az ország statutuma a Disputatiót sem kérdést nem kellett volna az religió felől tenni ő felségének, ha alattomban magokban ugyan exstirpálásra való elvégzett akaratjok nem lött volna. Tanulhatna ebből is az evangelikus status, mint kellene megnyugodni az ő felsége diplomájában, kinek köteléből — ha előhivatja aztán is a theologusokat — fel kezdenék szabadítani . . . s fen akarják talán most is tartani: Haereticis non est servanda fides. — Szil. 226. l.

² . . . jelenté palatinus uram ő nagysága, hogy noha magok is örömebbel el löttenek volna az tovább való disputatió nélkül, de minthogy oly dolgok voltak beadott felcletünkben, az melyekre mind az magok mentségére, mind az jövőendő posteritásra nézve nem lehetett, hogy meg ne feleljenek, ehez képest nem mulathatták el azoknak kiadását . . . Szilágyinál 219. l.

Ha az ország szabadságát követelik, senki sem ellenzi azt; legkevésbbé ő felsége.

Ha a vallás ügyét akarják rendezni; ki vonta azt kétségbe, hogy a parasztoknak is legyen szabad vallásgyakorlatuk? A mi a rendeket illeti, kétségtelen, hogy azok eddig is, úgy a kegyuri jognál, mint adományozás és gyakorlatnál fogva a templomok használatát élvezték, úgy hogy senkit sem lehet felmutatni, a ki őket akár vallásuk gyakorlatában, akár kegyuri jogaikban, akár pedig templomok használatában csak szóval is háborgatta volna.

Ennél fogva sem a vallás, sem az ország szabadsága miatt nem kellett háborút kezdeni. Azt a császáriak is akarják. Minthogy pedig a fejedelmi követek senkit sem neveznek meg, a ki azt a szabadságot megsértette volna, világos, hogy a vallásügyben tett nyilatkozatuk csak arra való, hogy a gyanút ok nélkül táplálják a lelkekben.

A mi a prédikátorok ügyét illeti, e tekintetben sem hozhatnak fel a rendek panaszt, csak a jobbágyok. Minthogy pedig az ország törvényeiben nincs olyan, mely a parasztoknak világosan megengedné, hogy a földesúr birtokán, annak akaratja ellenére, prédikátort lehessen tartaniok, azért a katolikus urak okosan cselekesznek, ha nem hagyják magokat megfosztatni azon jogoktól, melyeket eddig a parochiák és azok jövedelmei tekintetében élveztek.

A templomok ügyét illetőleg kérdik, hogy jogilag kit illetnek azok inkább: a földesurakat-e vagy a parasztokat? Az ország törvénye szerint a parasztnak kétségen kívül semmi egyéb joga nincs a földesúr birtokán, mint a munka bére; s hogy ez tisztába hozassék, nem ellenzik, hogy ez a kérdés az ország ítélőszéke elé vitessék, hajlandók lévén addig is a közjó tekintetéből elállani a templomok elfoglalásától, ha így a béke létrejöhetne.

Azon követelést illetőleg, hogy a földesurak által 1638 óta elfoglalt templomok visszaadassanak a parasztoknak, azt válaszolják, hogy azt lehetetlennek tartják, mert az a földesurak jogainak sérelme nélkül nem hajtható végre. Azt azon-

ban nem ellenzik, hogy ez a kérdés a jövő országgyűlésre vitessék, és ott olyképen intéztessék el, hogy sem a nemesi jog, sem a kegyuri jog sérelmet ne szenvedjen, de a mellett a parasztok jogos követelései is figyelembe vétessenek. Figyelembe kívánják azonban véteni, hogy

1. minő méltatlanság lenne az, ha a földesúr, ki mielőtt a kath. vallást elfogadta, teljes joggal bírta a templomot, azután pedig, ha katholikussá lett, attól foszthatnék meg, a mit addig békén birt? és pedig megfoszthatnék saját jobbjai által?

2. Azon időből oly templomok is vannak, melyek a földesúr lakóhelyén épültek, némelyek újabban protestánsokká lettek, mások pedig a kath. vallásban maradtak, kérdik: ilyen esetben kinek legyen több joga? a parasztnak, vagy a földesúrnak? Melyiknek ítéltessek oda a templom? A parasztot úrral összehasonlítani is méltatlanság, mert az ennek birtokán a munkabéren kívül semmi egyéb joggal nem bír: minélfogva csodálkoznak, hogy az ellenfél saját szabadságainak ellenére sürgeti a jobbágyok jogainak kiterjesztését.

3. Ehhez járul az is, hogy már több oly helyen, hol a katolikusok templomot foglaltak el, magok a parasztok vagy mindnyájan, vagy nagyobb részben áttértek. Ilyen helyen is vissza kell adni a templomot? E tekintetben a jog semmit sem használ; ha a parasztok ítéletére bizzuk az elvett templomok ügyét, akkor veszélyes fegyvert adtunk nekik a nemesség ellen.

4. Nem értik világosan, mit akarnak akkor, midőn a templomok visszaadását kívánják, mert azon templomok, melyeket elfoglaltak mondanak, már az előtt sem voltak a földesurak hatósága alatt, s nincs olyan, mely nem volna azok fundusán. Mit tesz az tehát, hogy el vannak foglalva? Ha az övéké voltak előbb is, ki és hogyan adja vissza? A parasztoknak soha sem volt saját templomuk, a földesúr birtokán azok egy talpalatnyi földet, egy fácskát nem mondhatnak magokénak: hogyan bizonyíthatják tehát azt, hogy övéké volt a templom? Ha parasztok számára csak a temp-

lomok használatát követelik is, kérdés: inkább fogják-e azt megítélni a parasztnak, mint a földesurnak, kiknek birtokuk és kegyuri joguk van?

5. Éppen ilyen ítéletet mondanak, mint ha azon földesurak templomainak használatáról volna szó, a kik talán azzal volnának vádolhatók, hogy senkitől sem foglaltak, hanem maradtak a régi jog gyakorlatában. Ki lesz ily esetben is a bíró, a közvetítő, a határozó és végső ítéletmondó a parasztnak érdekében?

6. Itt nem alkalmazható a bécsi békekötésnek illető pontja, mely azt mondja, hogy a háboru idején elvett templomok mindenütt visszaadassanak; mert ott nem a földesurak és azok jobbágjai, hanem az ország rendei között volt viszály, jöllehet azon törvényezik miatt a katolikusok ma is jogtalanságot szenvednek, a mennyiben annak határozatai nem hajlattak végre: mert világos, hogy a soproniak akkor foglalták el tőlünk a Sz.-Mihály templomot, s ma is birtokukban van.

7. Azt sem kell figyelmen kívül hagyni, hogy több földesúr van, kiknek a parasztnak ellenszegülni akartak, s azok jogát sértve, magokat döntötték veszélybe. Valóban ily kívánság nem tesz egyebet, mint hogy örökös gyűlöletet táplál a földesúr és jobbágya között.

8. Mely parasztnak lesz oly vakmerő, hogy a maga urának templomát elvegye? ki merészelne valamit forralni saját ura ellen? S ha e tekintetben volna is intézkedés, a parasztnak azt nem követhetné, mert a földesúr saját joga ellen nem fog ítélni. Az a rendek minden joga és szabadsága ellen való, sőt képtelen és lehetetlen dolog, hogy valaki az úr és jobbágy felett ítéletmondást bítorolhasson. Ha tehát a rendeket megnyugtanni kívánjuk, akkor nem illik őket ilyenekkel ingerelni. Remélik, hogy az országgyűlés a katolikusoknak e részbeli panaszait nemsokára megszünteti s a nyugtalanságot lecsilapítja. Ezekkel mutatták ki a császári követek, hogy a fejedelem abbéli kívánsága, hogy a földesurak a templomok

használatát átengedjék az ő jobbágyaiknak, alaptalan és törvénytelen . . .

A bécsi békekötésre vonatkozólag kijelentették, hogy nagy különbség van az akkori és a mostani idők között. Ezt nem akarják bővebben tárgyalni. Elmondották már, hogy a bécsi békére alapított kívánságaikban vannak olyanok, melyek a katolikus vallás felforgatását czélozzák, a mennyiben el akarják távolítani azon kutyákat, melyek a nyáj lelkeste felett őrködnek. Ez ellen a követek védekeznek ugyan, mintha eszök ágában sem volna ilyes. Ők ugyan nem láthatnak a lelkökbe, mivel a titkok felett nem ítél az egyház, de azon kívánság, hogy a jezsuiták és a német katonák kiűzessenek az országból, kivált a katolikus vallásnak illetlen üldöztetése idején, odairányul.

Ezek után az ausztriai háznak és ő felségének Magyarország iránti érdemeit kiemelve, fejtegetik az «evangelikus rendek» kifejezését.

Ezen elnevezés nincs az alkotmányban. A katolikusok nem akarnak neveztetni «kath. rendeknek». Ez csak azóta van divatban, mióta az országban vallási viszály uralkodik: az előtt minden rendek katolikusak voltak. Miért követelik ez elnevezést a nemkatolikusok? A katolikusok szívesen elfogadták ezen megkülönböztetést az ellenfelektől, mert az elnevezés is világosan bizonyítja, hogy ők a törvényes örökösei mind a régi ősvallásnak, mind az ország jogainak és szabadságainak, kik kezdettől fogva nemcsak katolikusoknak, de apostoliaknak is neveztettek. Minthogy tehát «az evangelikus rendek» elnevezése szokatlan, és így sok sérelmes következtetést von maga után, ezért a császári követek ezt el nem fogadhatják.

A szentszékekre vonatkozólag szóval állítják a követek, hogy csak a visszaéléseket akarják megszüntetni, de valósággal ellenök törnek. Azt akarják, hogy az evangelikusok házassági ügyei ne vitessenek ezen székek elé. Minthogy pedig az alkotmány minden efféle ügyet ezen székek ítélete alá utasít, a ki tehát ezt megmásítani akarja, az nem a

visszaéléseket, hanem magát a sz. széket akarja megszüntetni. Az ő ellenvetésük nem gyengíti, sőt erősíti a kath. álláspontját. Mivel ezeknek a házasság szentség, tehát a szent székek elé tartozik a házassági pör is.

Nem akarják említeni azon végtelen visszaéléseket és elválásokat, melyeket a predikátorok az isteni törvények és az ország alkotmánya ellenére nemcsak megengednek, sőt elősegítenek, úgy hogy némely zsinataikon száznál többet is elválasztanak egymástól.

Nem értik, hogy mit akarnak következtetni a jezsuiták ellen hozott törvényből. Mert a bécsi békekötés ezen cikkelye vagy érvényes volt vagy nem. Ha érvényes volt, akkor világos, hogy a királyi jog a jezsuita atyák mellett szól; ha nem, akkor annak megerősítése sem lehet érvényes, következképpen az 1608-iki VIII. t.-cikkből semmit sem lehet levonni.

A birtokügyek az ország gyűlésére halasztandók . . .¹

A fejedelmi követek, ha a nádortól nem értesültek volna arról, hogy ez nem végleges válasz, bizonyosan ott hagyták volna Nagyszombatot.²

Igy azonban, megemlékezvén utasításuk azon pontjáról, hogy a nádort közbenjárói hivatására figyelmeztessék, felmentek a nádorhoz, s elmondották neki, hogy ők ugyan könnyen megfelelnének ő felsége resolútiójára; de mivel nem „disputatióra, hanem végezésre küldettek ide, a szóval való veszekedést haszontalannak tartják.» Ők elmon-

¹ Succincta Responsio Dominorum Caes. Commissariorum ad Replicam nuper Ipsis exhibitam, per Dnos Ablegatos quorundam Magnatum Comitatum atque Civitatum. — Lőcsei városi lev.

² Melyeket — úgy mondanak jan. 24-iki levelökben — mi is kezünkhöz vévén ad consultationem megolvastuk és consideráltuk, s úgy tetszett minekünk, hogy ha azokat (a pontokat) ismértük volna finalis resolútiójoknak lenni, visszaindulhattunk volna Nagyságodhoz kérdés nélkül is; de minthogy tovább való reménységet is nyújtottak volna, szükségesnek ítélők, hogy azt is megértsük és mindenekelőtt Nagyságodat tudósítanók . . . Követek jelentése N.-Szombathól jan. 24-dikén.

dották azt, a mit mondaniok kellett, és az nem lett elégséges okokkal megczáfolva. Többet nem disputálnak: csak azt akarják tőle megtudni «segíthet-e valamit mediátorságával vagy nem?» mert ők a most kiadott válaszban «disputatiónál, dilatióknál és obscurításoknál egyebet nem látnak».

A nádor hosszas beszélgetés után azt a tanácsot adta, hogy vonják össze röviden kívánságaikat s adják be neki külön pontokba foglalva.¹

Ezen tanácshoz képest jan. 12-én csakugyan összefoglalták kívánataikat, valamivel rövidebben, de lényegileg mégis úgy, a mint azok az ónodi országgyűlésnek beadott pontokban volt kifejtve.

Itt újra az 1608-iki koronázás előtti első törvényezikre, a kir. diploma hatodik pontjára és az azt magyarázó többi pontokra fektetik a fősúlyt. Ehhez képest kívánják, hogy mivel kiválóan a parasztok vallási zaklattatása miatt fordulnak elő panaszok, azért se ő felsége, se a földesurak semmi módon és semmi ürügy alatt ne háborgassák őket vallásuk szabad gyakorlatában. Azok, a kik eddig akadályozva, kényszerítve vagy zaklatva voltak, ezután ismét szabadon gyakorolhassák és folytathassák vallásuk szabad gyakorlatát, és ne kényszeríttessenek lelkiismeretükkel ellenkező szertartásokra.

Minthogy pedig a vallásos szertartások a magok egyházához tartozó lelkészek nélkül nem gyakorolhatók, kíván-

¹ «Kivánta ő Nagysága, hogy azokból az sok disputációkból, mint egy nagy erdőből, vennők ki az dolgot és csinálnánk egy compendiumot kívánságink felől, minthogy ezután is, ha megegyezhetnénk, ugyan punctumokba kellene venni ezeket. Noha azért esmérjük vékony elménket ahoz is, hogy ilyen derekas dolgokat rövid summában vehessünk, vagy hogy több részt rajta ne csináljunk, mindazáltal azt se mulathattuk el, hanem im, mint mediátornak, hogy facilitálja azokat ő Felsége előtt, punctumokba szedtük és közlöttük azon dolgokat, melyeket Instrukciónkhoz és azelőtti beadott írásinkhoz alkalmaztatván, mint adtuk légyen be ő Nagyságának, im azt is megküldtük in paribus Nagyságodnak sub. Lit. C). — Követi jelentés Nagyszombatból 1645. jan. 24-ről.

ják, hogy ilyen lelkészeket városokban és falvakban tartsanak, az elűzötteket visszahozhassák, vagy helyettük másokat, de a magok hitéhez tartozókat, tehessenek szokott jövedelemmel ellátott parochiáikba.

A protestánsok által az 1638-iki országgyűlésnek beadott sérelmekre vonatkozólag az határoztatott, hogy a legközelebbi országgyűlésig ő felsége mindkét részről egyenlő számú s alkalmas egyénekből álló bizottságot nevezzen ki, mely a megyei küldöttek által összeírandó sérelmeket megvizsgálja, s azokat a rendekkel vagy barátságos úton eligazítsa, vagy ha ez nem lehetne, ő felsége által az evangélikusok megnyugtatóására ugyanazon országgyűlésen elintézzze. Azon templomok pedig, melyek 1638 óta idáig mindkét részről elfoglaltattak, a béke és az ország fenmaradása tekintetéből, azok vallásszabadságával együtt, mely azokban gyakoroltattott, tényleg visszaadassanak azoknak, akiktől elvétettek. Máskülönben minden további templomfoglalások akár a városokban, akár a falvakban és a véghelyekben, egészen megszűnjenek.

Hogy pediglen mindezeknek megtartása és valóstítása a jövőben szigoruan biztosíttassék, a törvényszegők ellen ő felsége, Lajos király VI. decretumának 8-ik szakaszát fogja megújíttatni a legközelebbi országgyűlésen: és ha ezután bármiféle sérelmek merülnének fel, akár a kathólikusoknál, akár a protestánsoknál, azokat az ország más sérelmeivel együtt országgyűlésileg orvosolni fogja.

Az eddig elmondottak a statutumok bővebb magyarázata és a rendek további egyenetlenségének megszüntetése végett a jövő országgyűlés törvényczikkelyei közé iktattassanak.

Hogy a római kathólikusok szentszékei mondhatnake-ítéletet evangélikus valláshoz tartozó egyének házassági pöreiben, azt a jövő országgyűlésen a rendek fogják elhatározni.

A jezsuita atyákról az 1608-diki koronázás előtti törvényczikkben hozott határozatot ő felsége ezután is kegyes-

kedjék épségben tartani. Arra nézve, hogy az országba személyesen ne jöhessenek-e, a jövő országgyűlés hozzon határozatot; valamint hogy a birtokajándékozásra vonatkozó első Lajos által megújított II. András-féle decretum és Ulászló király III. Decr. 55. t.-cikke megtartassék.

A tizedek haszonbérletére nézve ő felsége az 1548-ik évi 61. t.-cz. tiszteletben fogja tartatni.

Az ősi birtokok egyházi férfiak általi elidegenítésének tilalmáról szóló rendszabályok megújítása a jövő országgyűlésre halasztassék, és ott vétessék elő.

Ő felsége három hónap alatt egyetemes országgyűlést hirdessen olyképen, hogy oda minden jogosított tagok szabadon jöhessenek, s az országgyűlés régi szabadsága fenntartassék. A szavazásnál a megyéknek több súlya legyen, mint a magánszemélyeknek.

Hivatalok osztásánál ő felsége tartsa meg a bécsi békekötés 9. és 10. pontját, úgy szintén a koronázás előtti törvényt valláskülönbőség nélkül.

A külföldi katonák kivételére nézve hajtsa végre ő felsége az 1608: 2.; 1624: 24.; az 1638: 46. és 72-dik t.-cikkeket.

Az igazgatókiszolgáltatást illetőleg tartsa meg a maga diplomájának 5-dik pontját: a panaszokat szüntesse meg: rendeleteit ne a kamara és kancellária informatiójára, hanem magyar tanácsosok javaslatára adja ki.

A Magyarországot és a hozzákapcsolt részeket illető törökbékét született magyarokkal és pedig világi rendű egyekkel köttesse meg. S általában kívánják, hogy az idegen tanácsosok magyar ügyekbe ne avatkozzanak.

Vége az amnestia oly módon adassék mindenkinek, mint a bécsi békekötés alkalmával, hogy a zürzavaros időben elvett birtokok és jogok előbbi birtokosaiknak visszaadassanak.¹

¹ Puncta Commissariorum Domini Principis et Regnicolarum ex postulatis antehac praesentatis excerpta 12. Januarii. Vörösvári levélt. V. ö. Szilágyi 193—195. l.

Erre a nádor azon javaslattal lépett föl :

1. hogy az 1608-diki törvény; mely a parasztokat válásuk szabad gyakorlatában háborgatni nem engedi, tartassék meg olyképpen, hogy azok semmi ürügy alatt senki által ne háborgattassanak;

2. jelentessék ki, hogy mint eddig, úgy ezután is a karok és rendek, valamint a sz. kir. városok is, szabadon gyakorolják vallásukat a templomokkal együtt, s ezentúl e tekintetben senki se háborgattassék, hanem mindenki maradjon a maga gyakorlata mellett ;

3. jöllehet a vallás szabad gyakorlatára vonatkozó némely határozmányokból némelyek azt vélik következtethetni, hogy a katolikus földesurak nem tilthatják el birtokaikról a protestáns lelkészeket, minthogy azonban ez a statutumokban nincs világosan kifejezve, és az urak a kegyuri jog birtokában vannak, ennélfogva az országgyűlésen méltán figyelembe veendő e nyilatkozat a közbéke és nyugalom kedvéért, hogy ezentúl a parasztok lelkészei városokban és falvakban el ne mozdíttassanak, és el ne üzessenek ;

4. végeztetett az is, hogy a katolikus urak birtokán lévő templomok és azoknak használata, a béke kedvéért maradjon a mostani állapotban, sőt sok oknál fogva őrizkedjék mind a két fél a templomok új foglalásától, míg a legközelebbi országgyűlésen a templomok ügye a rendek szavazatával akképen fog elintéztetni, hogy azontúl a rendek közül minden czivakodás kioltatván, a meghasonlott kedélyek kiengesztelődhessenek : e részben tanácsosnak látszik, hogy a mostani zavargások alatt elfoglalt templomok, melyek nem lennének a katolikus urak használatában, vagy ha ott templom nem volna, a parasztoknak hagyassanak meg használatul ;

5. azt is óhajtja, hogy a temetések és a harangok használata a leendő országgyűlésig szabad legyen :

6. a többiekre nézve, melyek e békekötés alatt akár a vallást, akár az ország szabadságát és védelmét illetőleg előfordultak, szintén az határoztatik, hogy ezekre is a legköze-

lebbi országgyűlésen valami bizonyos határozat hozassék. Végre ő felsége általános amnestiát ad.¹

Ezen nádori pontokra a fejedelmi követek kijelentették, hogy ők, mint küldöttek nem állhatnak el beadott irásuktól: de mivel a nádor kívánta tudni, hogy mi az, a mi az ő pontjaiban nem tetszik nekik, következőkben foglalták össze válaszukat:

1. Az első pontban kifogásolják, hogy a 6-dik feltétel kimaradt belőle; továbbá, hogy törvény megtartása így kifejezve kétesebb értelmű, mint más szokott záradék; és végre, hogy az eddig háborgatott parasztokról az mondatik, hogy ezután ne háborgattassanak, szintén kétes biztosság, mert a háborgatástól végképen kellene őket megmenteni.

2. A második pontra vonatkozólag megjegyzik, hogy ha a vallás szabad gyakorlatának olyannak kell lennie, mint eddig volt, akkor a régi háborgatás is megengedtetik: mert néhol a rendek akadályozva voltak; — ha továbbá a rendek a templomok általános használatával bírják vallásuk szabad gyakorlatát, akkor a parasztok számára semmiféle templom nem maradhat, pedig ez képezi most is az egyenlenséget. Bírják a rendek a magok templomait, de ne vegyék el jobbágyaiktól se.

3. A harmadik pontnak bevezető részét feleslegesnek tartják, mert az a kegyuri jog feletti vitát felidézi. Az mondatik ugyan, hogy ezentúl a lelkeszek el ne mozdíttassanak és el ne űzessenek; de arról nincs említés, hogy a már elmozdítottakkal mi történjék, sem hogy az elmozdítás evangélikus papokra értendő.

4. A negyedikre nézve megjegyzik, hogy ha a kath. urak birtokán levő templomok és azoknak használata a mostani állapotban maradnának, akkor e kérdés, melynek barát-

¹ Puncta per Dominum Palatinum extradata. Vörösvári levélt. másolat L. *Szilágyinál*: Declarationes per dominos Com. Sacr. Caess. Regiaeque majestatis factae, et dominis ablegatis nonnullorum regnicolarum praesentatae. An. 1645. jan: 13. — 196. l.

ságos elintézése a jövő országgyűlésre határoztatik, el volna intézve. Ha a templomok foglalása csak az országgyűlés e részbeni intézkedéséig tiltatik, abból azt lehet következtetni, hogy azután, ha az országgyűlés nem hozna határozatot, szabad lesz; továbbá ez által egy már elintézett dolog a rendek szavazata alá bocsáttatnék: ha végre ez által vissza kellene állítani olyanokat, melyek nem voltak a földesurak használatában, de azok kívánnák, ebből új bonyodalmak származnának.

Ha a temetők és harangok használata csak a jövő országgyűlésig volna szabad, ebből új sérelmek támadnának oly ügyben, mely különben is a keresztyén gyöngédséget és mindkét vallás szertartásait érinti.

A vallásügyet illető pontokból tehát kihagyatott:

1. A protestans rendek által 1638-ban ő felségének benyújtott panaszoknak a jövő országgyűlésen való orvoslása és ő felsége ígéretének teljesítése.

2. Az 1638 óta ő felsége intése daczára elfoglalt templomoknak visszaadása.

3. Az elszedett parochiális jóvedelmeknek visszatérítése.

4. Az, hogy minden néven nevezendő templomfoglalások megszüntessenek.

5. Felemlítése annak, hogy a törvény áthágói és egyenetlenséget szítók megbüntettessenek.

6. Az, hogy a protestansoknak időközben fölmerült sérelmeik a jövő országgyűléseken bizonyosan megszünttetnek.

7. Az, hogy az ígéretek a határozatok erősebb nyomataikaul a törvénybe igtassanak. Végre, hogy mindazok bizonyosan végre fognak hajtatni, melyek bizonyos törvényekben nem újonnan felállítandókul, hanem a szabadság megtartására és az ország közvédelmére végrehajtandókul sürgetve valának.¹

¹ Considerationes circa extradata puncta palatinalia die 14. jan. Anno 1645. U. o. 198. l.

Ezekre vonatkozólag azonban a nádor társai nevében is megjegyzé, hogy:

1. Az első czikkhez adassék a hatodik feltétel, e szavakkal: hogy érvényben legyen és ha volnának, a kik eddig akadályoztattak, ezentúl ne háborgattassanak.

2. A másodikban el lehet hagyni azon szavakat, hogy «mint eddig, úgy ezután is», — a templomok használatára vonatkozó záradékkal együtt.

3. Nem látja feleslegesnek a bevezető szavakat a kérdés világosabb kifejezése végett: sőt, mivel így van, nem is kell elhagyni. Az sem homályos kifejezés, hogy a predikátorok el ne mozdíttassanak, mert a már meglevő egység szerint az elmozdítottak is hivatalukban maradhatnak, ha a parasztok akarják.

4. A katolikus urak birtokain levő templomokat illetőleg a béke és az ország nyugalma tekintetéből végeztetett, hogy a jövő országgyűlésig sem történjék semmiféle templomfoglalás, hol vagy barátságos egység vagy királyi szó döntene, hanem hogy a lelkek kölcsönösen kiengesztelődjenek, és hogy azon templomok is, melyek e zavaros időkben foglaltattak el, vagy nem voltak a földesurak használatában, s a parasztok számára vallásuk gyakorlatára egyéb templom nines, a jövő országgyűlésig is visszaadassanak.

5. A temetők és harangok használatára vonatkozólag az a megállapodás, hogy a kegyúr mind a két részen szabadon járjon el, de az eljárás módozata a jövő országgyűlésen fog meghatározatni. Hogy a felnerült vallási sérelmek, melyeknek alapját az ország alkotmánya képezi, ő felsége által a rendek közmegegyezésével intéztessenek el, az hasonlóképen elfogadtatott.

Az is elfogadtatott, hogy az ország törvényeit áthágók ellen a legközelebbi országgyűlésen valami határozatassék. Ő felsége abba is beleegyezik, hogy az eddig végre nem hajtott törvények a jövő országgyűlés által végrehajttassanak, mire nézve magát ő felsége ezennel kötelezi.¹

Ezen pontok ellenében a fejedelem részéről következő megjegyzések adattak át jan. 16-án a követeknek:

Az elsőre nézve: (És ha volnának, a kik eddig akadályozva voltak, ezentúl ne akadályoztassanak.) Mért nem állítatik vissza teljesen? És a törvény nyilvános sértői mért nem bűnhődnek az ország törvénye szerint?

A másodikra: (Az ország minden rendei valamint a szabad városok is szabad vallásgyakorlattal birjanak.) Hol vannak a többi városok és véghelyek, a falusi és paraszt népek, kik valamennyien, bármily rendűek legyenek is, szabad vallásgyakorlattal bírnak az 1608-ki törvény és a 6-dik koronázási feltétel szerint!

(A templomok használatával). Ha templomok használatával csak az országos rendek és a szabad városok fognak birni, ebből az következik, hogy a parasztok nem értetnek oda, hanem hogy ezek, mint idegen funduson lakók, nem használhatják a templomokat. Különben is e szöcskának »használat» különféle értelme van.

(Senki mástól ne háborgattassék, hanem mindenki maradjon a maga gyakorlata mellett), t. i. hogy a szabad városokba a jezsuiták és barátok bevezetessenek, és mindenkinek professiója és vallása a templomok használatával gyakoroltassék, és senki mástól ne háborgattassék, mily elmésen (van ez mondván): a mit a kath. status a vallásügyben hozott határozatok ellenében eddig semmi alkuban nem birt elérni, azt most a nagyszombati egyességben igyekszik megnyerni. De ezen nyilatkozat maradjon el? sőt inkább a koronázási feltétel 6-ik pontja szószerinti értelemben tartassék fel.

A harmadikra: (Minthogy azonban a határozatokban világosan kijelentetik), sőt a diploma 6-ik pontjában is az áll, hogy vallás gyakorlatában senki semmiféle földesúr által és semmi ürgy alatt ne háborgattassék. Ámde a földesurak... az ő jobbágyaiknak földesurai, kik 1608. és a következő években templomokban gyakorolták vallásukat; tehát az idézett törvény értelmében sem vallásukban, sem a templomok használatában a parasztok nem háborgattathatnak földesuraik által

(A predikantes) mért nem predicatoros, ebben is mérges kitétel nyilatkozik az evangélikusok ellen méltatlan gyalázkodással, (a kegyuri jog birtokában) nem lehet tagadni, hogy a földesurak az idézett törvényben és hatodik feltételben a béke kedvéért és az ország nyugalmaért a templomok használatát (de nem tulajdonát) illetőleg engedtek a jobbágyoknak kegyuri jogaikból, midőn azt határozták, hogy azokat vallásuk gyakorlatában (melylyel az 1608-ban és következő években templomaikkal és parochiáikkal együtt birtak) nem kell háborgatni; sőt akkor a háborgatottakat az engedményhez és határozatokhoz képest azonnal visszahelyezték templomaik és parochiáik birtokába, (a mit példákkal könnyű bebizonyítani).

(A már megtörtént egyesség szerint). De ezt az egyességet nem látjuk sehol, csak azt tudjuk, hogy a nádor hirdette az egyességet, de mely ellen tiltakozás emelkedett.

(Kell maradniok). Hol maradjanak? Kétségen kívül egész a legközelebbi országgyűlésig a parochiakon kívül, azután pedig, mitől isten őrizz, örökös száműzetésben? Ha ugyanis megengedtetik nekik a parochiakon való maradás, akkor, mint előbb megengedtetett, kell, hogy azokba visszavezetessenek.

A *negyedikre*: (a jövő országgyűlésig templomokat nem kell foglalni.) A mi a bécsi békekötés és az azt megerősítő törvények által, sőt sok évi gyakorlat által is meg volt engedve, minden idő vagy országgyűlés meghatározása nélkül: azt az új egyesség csak a jövő országgyűlésig akarja megszorítani, miből napnál világosabb a kath. statusnak abbéli törekvése, hogy ezen új nagyszombati béketárgyalások által a bécsi békekötést és az azt megerősítő köziratokat és országos megállapodásokat, különösen pedig a király koronázási diplomáját megsemmisíthesse.

(Ő felsége tekintélyének közbevetésével). A mit ő felsége a diploma 6-ik feltételében egyszer megerősített, hogyan fogja azt ugyanazon felség tekintélyének közbevetésével kétségbe vonhatni?

(Hogy a lelkek kölcsönösen kiengesztelődjenek) nem

annyira a törvények és határozatok hatalmával, mint inkább önként keresztyéni szeretetből, vagy a mint ők magok mondják: barátságból állíttassanak vissza. Ha az ország köztörvényeit és határozatait oly könnyen lehet meggyengíteniök és elmagyarázniök, akkor bizonyos, hogy vagy semmit sem kell határozni, vagy a határozatokat, melyek sok századon keresztül megtartattak, elvetni.

(Melyek a mostani zavaros időben mindkét felől elfoglaltattak.) De a jelen zavargások alatt a katolikus papok több templomot foglaltak vissza, mint a mieink. Minthogy a mieink templomai többnyire a zavargás előtt erőszakosan foglaltattak el, tehát ezen időszak is inkább a katolikusoknak használ, mint nekünk: s ekként a nagyszombati békeegyezmény folytán a kassai, a somogyi, sz.-péteri, meczeni kápolna és Liptóban néhány templom, tényleg azonnal a katolikusoknak adandó vissza. Hát a mieink templomai mikor adatnak vissza? Soha!

(Melyek nem volnának a kath. földesurak használatában.) Valóban csupa játék és zaklatás: ki volna oly bolond és esztelen, a ki excommunicatio alatt is és nem tudom minő használatra ne fordítaná az üres templomokat, ha tehát a földesúr használata nélkül egy templom sem találtathatik, következésképpen egyet sem lehet visszaadni.

(A jövő országgyűlésig.) Mily becses és kedves reménybeli kecssegetés ez! Vajjon gondolsz-e valakit az evangélikusok között olyat, a ki valaha nemcsak országgyűlésen, hanem a megyékben merne utasítást sürgetni a vallásügyben? Nem tudod-e, hogy a jövő országgyűlés, melyre mindent el akarnak halasztani, a protestansok ellen lesz irányozva?

Ötödikre: (Hogy a temetések és harangok használata a kegyuraknak a jövő országgyűlésig szabad legyen.) Már ez több mint pogány dolog, midőn a szegény parasztok, mint mondják, a víztől és tüztől eltiltatnak. Hát nem övéké a föld a teremtes által, hogy a földben lakásuk legyen, hogy az általok csinált temetőkbe temetkezniök nem szabad, és a

magok költségén szerzett harangok használata nekik meg nem engedtetik?

(De a kegyuraknak is.) Értsd, hogy a hol mindkét valásbeliek egyazon templomba járnak, az csak a jövő országgyűlésig engedtetik meg.

(Felmerülő sérelmek.) És hol vannak a régebben felmerültek, melyek az legujabb országgyűlésre kiegyenlítés végett halasztatnak?

(Melyeknek alapja az ország alkotmányában van.) Ha a mi összes előbbi sérelmeink, melyeknek alapja az ország alkotmányában van, annyiszor ismételt kérelmeinkre mind- eddig nem orvosoltattak meg, mikor képzelheti magának valaki, hogy azok, melyek az új nagyszombati tárgyalások által kétértelmű szavakba burkoltatnak, csak nagyjából is megszűnjenek! Hogy ő felsége az ország nyugalmaért mért nem orvosolhatja meg a sérelmeket, az gyakran kifejtett.

(Minden rendek megegyezésével.) Ki hiszi, hogy a kato-
likus status, lelkiismerete ellen, mint eddig mentegetőzött, ebbe beleegyezik, midőn komoly követeléseinkre a legujabb országgyűlésen semmit sem nyerhettünk? vagy hogy ismét-
teljem a fentebb mondottakat: ki fogja merni felhozni az evangélikusok közül nyilvános ülésen a vallásügyet?

(Kegyes elintézés végett kiadatnak.) De nem hajtlatnak végre, mivel a végrehajtás nem ígértetik.

(Az ország határozmányai ellen vétők ellen a legköze-
lebbi országgyűlésen kell valamit határozni.) Mi érvénye van tehát az eddig hozott t.-czikkek a köztörvény megsértői ellen, s ki fogja elhinni, hogy a legközelebbi országgyűlésen bizonyosan egység fog létrejönni az evangélikusok és kato-
likusok között a vallás dolgában? Ha talán másként fog tör-
ténni (mint nem kételkedünk), akkor valóban sem az áthágók elleni határozat, mely ily módon ígérve eladáztatott, nem használ, mert a mi követelink kívánataiban bőven kifejtett törvényeknek illetén elodázása csak azt jelenti.

Igy értvén a dolgot, semmi egyebet sem lehet felhozni, mint hogy ezen új egység által — ha ugyan a nádor

kivánságára folytattatni fog — sem a mi törvények és diplomák által biztosított s hosszú évek gyakorlata által megerősített vallásunk általános alapjai, nem fognak (elismerhetni) visszaállíttatni, sem pedig nem fogunk azokkal tovább úgy mint eddig szabadon élni. És így az alap megsemmisítettén, ki kételkedhetik abban, hogy maga a vallásgyakorlat is meg fog rontatni? ¹

Ennek alapján a követek, utasításaikra való hivatkozással mentegetőznek azért, hogy «nem resolválhatják magokat». Ők, úgy mondanak, csak azt cselekedhetik, az mire instructiójuk bocsát. Consultálkodván azért mindezekről:

1. Kijelentik, hogy örömet könnyítenének a dolgon s ajánlanák küldöiknek a nádor által fogalmazott pontokat: de mivel nekik magoknak is több «scrupulusok» van, nem ajánlhatják másnak azt, a mi nekik sem tetszik.

2. Mindazáltal szeretnék tudni, hogy a nádor engedhet-e valamit vagy sem? Ha nem, akkor adja az illető pontokat írásban és ők le fogják azokat küldeni küldöikhez «lássák, ha szeretik.»

3. Minthogy reménylik, hogy ezekre végleges resolútiót fognak nyerni principalisaiktól, ha t. i. jól lesznek fogalmazva a pontok, kívánnák, hogy egyuttal a fejedelmet illető pontokat is adná ki, «küldhetnék alá azt is uno contextu».

4. Magán ügyeire vonatkozólag ugyan adott választ, de ők nem csak beszédet, hanem «valami realitást» is szeretnének írni a fejedelemnek.

A mi pedig a többi pontokat illeti, azokra nézve világosabb szövegezést kívánnának. Például a harmadik pontban, a hol a predikátorokról az mondatik, hogy maradjanak ott, a hol most vannak, helytelen kifejezés, mert akkor némelyik, a ki elűzetett, a parochián kívül maradna. Az is kétes

¹ Valószínűleg Lónyay megjegyzései. A lőcsei levél.

értelmű kifejezés, hogy a templomok foglalásai az országgyűlésig megszűnjenek; hát azután? A felmerült sérelmekről nincs szó, hanem csak a felmerülendőkről! azokról is csak úgy, ha a végzésekben alapja van, a mi felett mindig sok disputatio volt. Az evangélikusoknak sérelmei mint közsérelmek, ne csak benyujtathassanak, hanem complanáltassanak is. Szóval mindenben határozottabb és világosabb kifejezéseket óhajtanak.¹

¹ V. ö. Szilágyi 205. l.

A nádor jan. 22 ki válasza. — A fejedelem felelete. — A nádor összegezi az elfogadhatókat, melyekre az ellenfél pontonként válaszol. — A fejedelem követei békülékeny hajlama. — Rákóczy nem hallgat Lónyayra.

Az alkudozások fonalán egyelőre a fejedelem kielégítése nyomult előtérbe.

Mint tudjuk, a nádor előtt ez volt a legnehezebb kérdés. Ő nem kielégíteni, nem jutalmazni, hanem megalázní kívánta Rákóczyt úgy is mint fejedelmet, úgy is mint protestans embert. Ezt nem is titkolta.¹

Azonban czéljának elérését csak úgy remélte, ha a német birodalomban folyt háboru kockája kedvezőre fordulna. Erre azonban nem igen volt kilátás. Mindazáltal január 22-kén a király nevében olyan választ adott, mely szerint nem Rákóczynak, hanem voltaképen a királynak vannak követelései. A király és a katholicismus van megsértve, mit

¹ Körössy István jan. 22-kéről ezeket írja a fejedelemnek: «az religió dolgában . . . realitást és sinceritást keveset lát Nagyságod, hanem többnyire csak ambiguitas, obscuritas és temporizálást, sőt Klgms uram ezt teli torokkal mondja palatinus uram mind publice, mind in privato, hogy ha szintén valamire kelletik is mennie a császárnak mostani szorult állapotjában menne, de mihelyt jó állapotja leszen, soha bizony abbad nem marad . . . a palatinus akárminémű erős hittel beszéljen valamit, de azon nem építhetni, mert én kglms uram soha bizony ennél sem törököt, sem cigányt változóbb szavú embert nem láttam. Szilágyinál 203. 204. l.

csak úgy lehet jóvá tenni, ha a fejedelem és a protestansok visszavonulnak.

Ő felségének — úgymond — mint római császárnak, valamennyi más fejedelmeknél inkább kell védenie és pártolnia a róm. kath. vallást. Ő nem csak római császár, hanem egyuttal apostoli koronás magyar király is, kitől az erdélyi fejedelemnek függnie kell. Ennélfogva a mostani fejedelemtől is joggal kívánhatja, és kívánja is, hogy a róm. kath. vallás Erdélyben is ne csak el ne nyomassék, sőt hogy a fejedelem esküjéhez képest a katolikusok vallásszabadságát tiszteletben tartsa és azt senkitől semmi módon megzavartatni ne engedje.

Az egyházi személyek, illetőleg a papok szabadon gyakorolhassák hivatalukat; a püspökök, vagy azoknak helyettesei a lelkészek vizsgálását régi katolikus szokás szerint, szabadon és akadály nélkül folytathassák, nehogy ez által is a vallás szabad gyakorlata megakadályoztassék és a fejedelem kötelezettsége és a szövetségek megsértessenek; sőt ellenkezőleg arra kellene törekedni, hogy azon tartomány lakóinak lelkei mindinkább kölcsönösen egyesüljenek.

Minthogy az erdélyi fejedelem nem örökség, hanem szabad választás útján jutott a trónra, szükségesnek látja a király, hogy a jelen béke megtartására az erdélyi rendek is kötelezzék magokat: az ő felségével kötött szövetségnek egy pontját se sértsék meg: ne adjanak okot a háborúságra, és ne kívánjanak magyarországi területet.

Kívánja ő felsége azt is, hogy az ő birtokaiból a fejedelem azonnal vonuljon ki, az elfoglalt helyeket adja vissza: a véghelyekről és várakból elvitt ágyúkat és felszerelvényeket állítsa helyre . . .

Ezután a fejedelem, mint ilyen, ne avatkozzék a magyarországi ügyekbe.

Bontsa fel a francziákkal, svédekkel és másokkal kötött szövetségeit, s ő felségét biztosítsa, hogy az ausztriai ház ellenségeivel szövetekezni és érintkezni nem fog, sem pedig a magyarországi részek békéjét nem fogja megzavarni.

Ezeknek és a jelen béke pontjainak sértetlen megtartására diploma kibocsátása által kötelezze magát.

A jelen mozgalom alatt vagyoniilag károsultak kárpótoltassanak. A csatározások szűnjenek meg. A fejedelem és hívei által bármily cím alatt elvett birtokok adassanak vissza.

Hogy a békekötés után három hónap alatt a fejedelem külön követeket küld-e ő felségéhez, vagy a mostaniakat fogja-e megbízni, azt az ő ítéletére bizza.

Minthogy azonban a mostani tárgyalásokból is kitűnt hogy e mozgalomra ő felsége semmi okot nem adott, méltán kívánhatja, hogy a fejedelem által élvezett jövedelmek visszaadassanak és sokat szenvedett hívei kárpótoltassanak.¹

Ezekre a fejedelem nem késett válaszával.

Az első pontra azt feleli, hogy Erdélyben vallása miatt senkinek sem volt hántódása. A mit az ország törvénye nyújtott a katolikusoknak, abban megis tartattak, azután is meg fognak tartani. De hogy erről ő felségével az ország híre nélkül külön végzést hozzon, arra nincs eset, mert ő nem akar az ország rendei előtt gyanúba jönni. Ő felsége a király mutassa meg, hogy melyik erdélyi lakos lett megsértve vallásában, vagy kinek van még csak méltó panasza is e miatt? Azon egyházi személyek, melyeknek a törvény szabad benlakást enged, nem háborgattatnak, ezután is így lesz. De hogy ő az ország statutumi ellen másokat is bevigyen vagy bevitethessen, abban nincsen mód.

A második pontra hasonlóképen kijelenti, hogy azt nem teheti meg: mert az előtt is, mikor szövetségre lépett ő felségével, titkon elárulták a szultán előtt, úgy hogy csak nagy költséggel és fáradsággal lehetett a portát lecsendesítenie.

A várakra nézve és többi pontokra nézve könnyen meg-egyezhetnek, ha ő felsége őszintén akarja. A magyar ügyekbe

¹ *Puncta postulatorum Suae Majestatis a Domino Principe Transylvaniae.* A vörösvári levéltárban levő másolat hátíratá ez: Az ő felsége propositióiból való kívánságának punctumit így adták ki az commissarius urak die 22. Januarii. V. Szilágyi. 254—256. l.

mint fejedelem, nem fog avatkozni, de mint magyar főúr fen-
tartja jogát.

A szövetségre nézve Lónyaynak adott instructiójához ragaszkodik. A békepontokat kész megtartani, ha ő felsége is erre kötelezi magát. A vagyon visszaadásában sem lesz nehézség. De azt el nem fogadhatja, mintha a mostani mozgalomnak ő, t. i. a fejedelem volna okozója. «Ha — úgy-
mond — ő felsége édes hazánkat szabadságában, religiójában megtartotta volna, ez soha nem lőtt volna. A kik okot adta-
nak erre, azokra kellene vetni a contentatiót, mi magunkra nem assumaljuk.»¹

Végre mégis határozni kellett valamit. A nádor addig is, míg Ferdinánd királytól végleges választ nyer, a következő pontokat közölte elfogadás végett a fejedelmi követekkel:

1. Határoztatik, hogy az 1608. évi t.-cz. és a kir. hit-
levelek 6-ik feltétele, mely a parasztoknak vallásukban való
békén maradásukról szól, érvényben hagyassék, úgy hogy
azok senkitől semmi ürügy alatt ne háborgattathassanak, és
ha valaki eddig háborgattatott, ezentúl ne háborgattassék.

2. Hasonlóképen kinyilvánítassék, hogy az ország összes
rendeinek és a sz. városoknak szabad vallásgyakorlatuk
legyen, s mástól senki ne háborgattassék, hanem mindenki
szabadon gyakorolhassa a maga vallását.

3. Megegyeztek abban is, hogy a parasztok prediká-
torai, azoknak akarátja ellen a városokból és falvakból el ne
mozdítottassanak, az elmozdítottak és elűzöttek pedig a parasz-
tok megegyezésével a már létrejött egység értelmében ma-
radjanak meg nekik vallásuk gyakorlatára.

4. A kath. földesurak telkén levő templomokat illetőleg
határoztatott, hogy a béke kedvéért és az ország nyugalmaért
a jövő országgyűlésig semmi templomfoglalások ne történje-
nek; a templomok feletti vitát vagy barátságos egység által
vagy királyi hatalomszóval kell eldönteni; sőt, hogy a meg-

¹ Replica ad puncta postulatum Suae Majestatis. Vörösvári
levéltárból. V. ö. Szil. 256—258. l.

hasonlott kedélyek kölcsönösen kiengesztelődjenek, azon templomok is, melyek ezen zavaros időben mindkét részről elfoglaltattak, és a földesurak által nem használtatnak, és ha a parasztok vallásgyakorlata számára más templom nem léteznék, a jövő országgyűlésig mindkét részről visszaadassanak.

5. A temetkezés és haranghasználat körül abban állapodtak meg, hogy az a kegyuraknak mindkét részről szabad legyen; de a részletesebb eljárási mód a következő országgyűlésen határozottassék meg. Addig pedig a harangok használata a parasztoknak is megengedtessek.

6. A vallás ügyben felmerült sérelmek, melyek az ország alkotmányán alapúlnak, a rendek közmegegyezése és elintézése végett ő felsége által előterjesztessenek.

7. Elfogadtatott az is, hogy az ország határozatainak megszegői ellen a legközelebb tartandó országgyűlésen valami büntetés szabassék.

8. Ő felsége megnyugodott abban is, hogy az eddig végre nem hajtott országos törvények a jövő országgyűlésen végrehajthassanak, mire nézve magát kegyesen felajánlja.

9. Hasonlóképen megértetett, hogy akár a vallás ügyét, akár a haza szabadságait, akár az ország védelmét illetőleg a legközelebbi országgyűlésen valami bizonyos határozatassék.

10. Általános amnestia adassék a szokott formában, ő felségének külön biztosítéka mellett.¹

Erre a fejedelem küldöttei pontonként következőleg válaszoltak:

Ad 1. Ez a pont megmaradhatna, mert azt foglalja magában, a mit kívántunk, legfeljebb némely kifejezés volna javítandó.

Ad. 2. Erre nincs szükség, mert a rendekről intézked-

¹ Anno 1645. die 22. Januarii exhibita per dominum Palatinum, presente Kopcsáni, Szeccsenj et Daniele Eszterházi. Külön oldaljegyzésen még ez is áll: «Mivelünk nem accordálták ő nagyságok, hanem ha magok közt csak. I. vörösvári és löcsei levélt. V. ö. Szilágyi 206. és 207. l.

nek más törvények is, ha ezek elkülöníttetnének a községektől úgy tünnék fel, hogy ezek el vannak zárva a vallás szabadságától. Ezért jobb ezt elhagyni.

Ad 3. Ez is megmaradhatna: csak az a baj, hogy nem tették oda, hogy a predikátorok reducáltassanak, hanem hogy csak megmaradhassanak, a kiket kiűztek volt is iuxta factam conventionem. Ez homályos kifejezés. E helyett ígérük ezt iuxta factam declarationem, mely declaratio, mivel az első pontban az vagyok, hogy vallásgyakorlatukban ne háborgattassanak az pórok. Ez azt tenné, hogy papjoknak kell lenni. a mi nem lehetne másként, mint hogy vagy az marad ott. a ki volt, vagy mást kell hozni, mert nincs kitéve, hogy «reducáltathassanak». Ugyanezen ponthoz tartozik az is, hogy miképen maradhat meg valamely predikátor, ha parochiát és fizetést nem kap. De erre azt mondják, nem bánják, hogy fizessen az szegény embernek (?): azt is, hogy csinálhasson paplakot azon a földön, a hol a templom a paraszté leszen. az országgyűlésében való igazodás szerint, ott azután a parochiája is azé legyen. De mikor kívánják, hogy a mit mondanak, azt írásba vegyék, neheztelnek, azt mondván, hogy megengedik ugyan ezeket, végzés is lehet róla, de addig magokra törvényt nem csinálnak.

Ad 4. A templomokról szóló pontban is vannak difficultások. Először az, hogy a további foglalások csak az országgyűlésig tiltatnak, másodszor az, hogy csak e háborúban elvett templomok ígértetnek meg, azok is csak a jövő országgyűlésig és csak úgy, ha azok a földesuraknak magok reliigiója ususára nem kívántatnak. Harmadszor, hogy ő felsége hatalmi szavával döntetnék el a templomok felől való controversia, és így könnyű megítélni az eredményt.

Mind az által ebben olyan declaratiót tesznek szóval hogy hiszen mind az azelőtti foglalásoknak, mind a zavar alatt valóknak, mind a jövőndöbeli állapotoknak azért kell a jövő országgyűlésre halasztatniok, hogy ott eligazodjanak rajta a regnicolák: s nem kételkednek benne, hogy ott megleghe-tend határozni, mely templomok maradjanak a földesuraknak.

s melyek adassanak vissza, Abból, hogy csak maradjanak meg a földesuraknál, azt következtetnék, hogy maradjanak jövőben is nálok . . .

Ad 5. Ebben a pontban nincs nehézség, minthogy a földesurak szoktak kiváltképen a templomokba temetkezni, a harangozás pedig a parasztembereknek is megengedették. Ezt is ugyan a jövő országgyűlésre akarják halasztani, hogy a módokatokról ott végezzenek, de kevesebbet ott sem végezhetnek.

Ad 6. A sérelmek ügyében az a baj, hogy 1. csak az ezután felmerülendő sérelmekről beszélnek, de az eddigiekről nincs semmi emlékezés. 2. Hogy csak azokról akarnak szólni, melyeknek fundamentumok expresse vagyon a végzéseken, azt pedig tagadják, hogy a templomok odatartoznának. 4. Hogy csak elintézésökről és nem megszüntetésökről van szó. Erre nézve szóval, így nyilatkoznak: a meglevő sérelmek háromfélék. Először olyanok, a hol a paraszt embereket is háborgatták, másodsor, a hol papokat nem engedtek tartani, és a hol templomokat vettek el. Ez utóbbinak eligazítását az országgyűlésre hagyták, minek megtörténte után az lenne a sérelem, ha azokban aztán valakit megháborítának, mivel az már oly végzések elleni vétség lenne, melybe mind a béke tanácskozmány mind az országgyűlés megegyezett. Ez aztán országos közsérelemmé válnék, melyet ő felségének a törvény és koronázási diplomája szerint kellene megorvosolnia. Ez a dolog lényege.

Ad 7. Van nehézség, mert alig lehet hinni, hogy magok ellen hozzanak törvényt. Mi azt óhajtottuk volna kimondatni büntetésül, hogy a ki hol háborgatja a vallást, az veszítse el ottani vagyonát. De ők itt is violentiát emlegetnek vala, s nincs meg securitásunk erről is. Mindaz által hihető, hogy valamit csinálnak, mert megígérték, hogy bűnhődik, a ki a statutumok ellen vét. De minthogy az országnak már van erre vonatkozó törvénye László király VI. decr. 8. art., kérdés: jobb-e külön új törvény alkotásába megegyeznünk, s ezzel a régít elhomályosítanunk, vagy pedig ezt a pontot is az országgyűlésre hagynunk, hogy akar-e újat alkotni, vagy a

régít megújítani. Mert az bizonyos dolog, hogy a régi fölötté kemény végzés volt. és ha nagyon extensive akarják érteni, sokakat könnyen megbánthatnak vele. Különben is századok óta senkire sem alkalmazták, azért jobb volna mást csinálni.

Ad 8. Abban is fennakadás van, mintha másnak kellene végrehajtani a törvényeket és ő felsége csak hogy bene contenta certaue redderet, arra offerálni magát, ennek fölötté, hogy csak azok effectuáltatnának, az kik effectuere essent. Ez új vitára adhatna okot a felett, hogy melyek lennének végrehajtandók. De úgy reménylik, hogy ez nem fog nagy bajt okozni. Mindazáltal ezt is jól értvén helyben maradhatna, minthogy ő felsége is ugyan mások által szokta complanálni, és akárki által lennének, csak complanáltatnának, talán mind egyet tenne.

Ad 9. Az is difficultás, mintha ujabban kellene a vallásszabadság és az ország oltalma felől végezni. Az ő nézetük az, hogy csak az eddigi végzéseket kell végrehajtani; mert ha ujabban végeznek, ez által a régibb végzések kétségbevonatnak. Jobb volna azért ennek is elmaradni, mert az, a mi a pacificatióban tárgyalatott, mind a constitutiókban alapszik, csak meg kell azt tartani. De ez úgy adatott hozzá, hogy a mi a vallás felől declaráltatott, utóbb az is a törvénybe foglaltassék . . .

Ad. 10 Az amnestia formájában is van kifogás, mert általában csak szokott formát ígérnek . . .

Végül azt mondják: Mind ezen pontokban pedig leginkább a következő két consideratió vagyon.

Első az, hogy mindezen vallási viták csak községi állapotokra vonatkoznak, melyeknek a magok földes urával van bajok a vallás miatt, és nem a rendekre, kiknek jogait sem a templomokra sem egyéb vallási gyakorlatokra nézve nem vonták kétségbe, mint a községekéit, immár azért az országgyűléséig való több extensiókért az község kedvéért, az kik az urak hatalmában vadnak, ha földéről amoveálja is őket, kellessék-e a statusoknak is libertásokat az hadakozásnak kétséges kimenetelére bocsátani, avagy pedig a jó sinceritás

alatt nekik is mind most, az mint lehet, segíteni, mind az országgyűlésében, holott azért ugyan nagy nyერesség szegényeknek csak az is, ha immár az végzések szerint nem bántathatnak religiójokban és papot is tarthatnak, és több leszen annál, az mi az előtt volt, noha több declaratiók kellenének ezeknek is, ha lehetne.

Másik consideratió az, hogy ha az tizenhét conditiók és az effectuálhatatlan articulások, hogy ha effectuáltatnának in genere securitas leszen felőle, azért, hogy per species azokat most nem declarálja, kellessék-e mégis tovább való hadakozásokkal continuálni, azt állítván ő felsége commissariusi, hogy sub genere contineant et species és sokal től (?) volna azoknak, az kiket mi előszámláltunk, az melyeket effectuálni el kellene, és ezek is azokhoz maradhatnának, kiknek effectuatiójára magok is megígérték magokat.¹

Mindezen hosszú és fárasztó tárgyalásoknál a fejedelem követei ismét jelentést tettek, s felküldvén az eddig ismertett válaszok és viszonzválaszok tartalmát, felkérték a fejedelmet, közölje azokat a rendekkel és adja tudtokra elhatározását.²

¹ Lőcsei levéltár.

² Minthogy azért kegyelmes urunk — írják a követek — mi ennél többet ez ideig nem obtineálhattunk az közönséges dolgokban, nem akarók tovább késlelni ezekről való tudósításunkat, hanem hogy mindezeknek seriessit, ratióit, beszédit, és az dolgoknak circumstanciáit Nagyságod jobban megérthesse, szükségesnek itélők, hogy mint végső resolútióért Klobusiczki uramot bocsátanók vissza Nagyságodhoz. Mi eleget munkálkodtunk szüntelen, úgy hogy tudásunk szerint kevés nap mult rajtunk dolog nélkül, de ennél többet ez ideig nem obtineálhattunk, melyeket Nagyságod az ő kegyelme (a nádor) relatiójából voltaképpen és bővebben parancsolja tovább alkalmaztatnunk magunkat, várunk az Nagyságod kegyelmes parancsolatjától s kérjük is alázatosan Nagyságodat, hogy *ha Nagyságod körül vagynak arra rendelt atyafiak* az Regnicolák közül, méltóztassék ő kegyelmeikkel is közleni ezen dolgokat, kiknek ím mi is megküldöttük ezen actákat is, elhívén oly kegyelmességét lenni hozzájuk Nagyságodnak is, hogy az magok dolgát egyebekben is érteniek adja, melyekből jobban is eszkebe vehessék az közönséges dolgoknak állapotját. Követi jel. N.-Szombatból 1645. jan. 24.

Ők nem akarnak neki tanácsot adni, de figyelmeztetik, hogy rosszabbá ne tegye az állapotot. Nem tehetnek ugyan ők sem megelégedve a kivott eredménnyel, de bízhatnak istenben és a jövőnek szerencsés fordulataiban. Lám a vallás dolgában mégis elérték annyit, hogy a jövő országgyűlésen effectuálva lesznek az erre vonatkozó törvények. Nem lesz tehát kár megvárni az eredményt. Mert «ha — úgymond — az úr isten jó kimenetelit adná ott dolgainknak, örökké való háladatossággal tartoznának mindazok Nagyságodnak és szerelmes maradékinak, ha pedig különben lenne a dolog, az egy igazságnak és haza szabadsága kívánásának nyilvánban való léteért mind az igaz ügynek jóakarói többülhetnének, s mind pedig Nagyságod interim jó fundamentumúl praeparálván dolgait, azon az istennek hatalmában bízhatik ezután is, kinek segítségével módját esmerhetvén abban, ugyan segíthetne édes hazájának jövőjében is, s nem vádoltathatnék ezzel is Nagyságod, hogy ez kevés időt is patienter nem várta volna, a melyben mindeneknek elégséges complanatióját ígérték volna, nemcsak particulariter, hanem ugyan in genere.»¹

Lónyay Zsigmond egy külön levélben értesítette a fejedelmet a dolgok állásáról, különösen az ő személyét illető alkudozásokról.

A vallást illetőleg kijelenté, hogy ez idő szerint nem lehet többet kívívni. Ha — úgymond — újabb királyt, újabb regiment, újabb papokat és urakat nem szerezhetünk vagy nem reformálhatunk az országban, soha bizony a religió dolgát ebben az időben kívánságunk szerint nem effectuálhatjuk: mert a mostani idő, a magyarországi sok kedveskedő s részben éretlen pápista urakra nézve sokkal különbözik a Bocskay fejedelem idejében való sok keresztyén, öreg, értelmes, hatalmas, hazájok javát együtt segítő és szerető uraknak állapotjától. Ezeket ha el kívánná az ember előbb fogyni, az nem is lehetne isten csodáján kívül s úgy is

¹ Követi jelentés.

előbb el kellene az országot veszteni, mintsem megszállítani.»¹

Bízik, hogy ha valami szerencse nem változtat a királyiak szándékán, az országgyűlésen engedékenyebbek lesznek, mint eddig voltak. A maga részéről is engedékenységet ajánl a fejedelemnek. Kimondja őszintén, hogy nem barátja annak, ha némely törvények megtartása követeltetik, a többieké pedig nem. Nézete szerint helyesebb, ha általánosságban követeltetik a bécsi béke megtartása és a koronázási 17 feltétellel teljesítése, mert azokban benne vannak a részletek is. Általában figyelmezteti a fejedelmet, nézzen ez ügy hátrányos oldalára is, és inkább béküljön ki kevesebb eredménnyel, mintsem hogy fegyver eldöntésére, tehát kockára tétessék minden.²

Azonban a fejedelem nem hallgatott Lónyayra. Tudta jól, hogy Linczben semmiféle törvényre való hivatkozás nem bír hatással; és hogy egyedül a külső kényszer hatalma lesz képes engedményekre szorítani úgy a királyt, mint a nádort.

Most pedig len oly hadi tettek következtek egymás után a német csatatéren, melyek Rákóczynek helyzetét feltűnő módon javították. A svédek diadalmasan nyomultak elő. Rákóczynek módjában volt két szövetség között választani. Szövetkezhetett a svédekkel és a francziákkal, és békülhetett a németekkel, illetőleg a náddal. Az eddigi alkudozások semmi kilátást nem nyújtottak arra, hogy az utóbbi sikerre vezethessen. Azért, midőn egyfelől a felvidéki rendeket Bártfára hívta össze,³ másfelől febr. 1-jén írott levelében oda utasította követeit, hogy a király követeinél tudják meg, vajjon ő felsége egyáltalában semmit sem akar az 1638 óta elfoglalt templomok visszaadásáról tudni? A gyűlésre akar-

¹ Lónyay Zsigmond levele Rákóczy fejedelemhez, 1645. jan. 23. a magy. k. kamarai levéltárt.

² V. ö. Szilágyinál a követek jelentését, a 222. és 223. lapokon.

³ . . . mivel úgy látjuk — írja jan. 30-káról — most még olyan válaszok nem lőn az regnicoláknak, az melyet Kegyelmetek maga is ott fen reméltek . . . mi convocáljuk az regnicolákat . . . Szilágyi 224. l.

ják-e csakugyan halasztani a rendek által kívánt dolgokat? s a vallás ügyében nem akarnak-e engedni? Kérdezzék meg azt is, hogy ő felsége kész-e magát kötelezni a 17 feltétel megtartására és mások általi megtartására «avagy azt magyarázni s imide-amoda vonni, csigázni, és csak úgy akarja az «evangelikus statust» tovább is orránál fogva vezetni?...»¹

Lónyay Zsigmondnak Zboróról írja, hogy nem bízik az ausztriai ház ígéréteiben, sem a nádor biztatásaiban.² Bevárja, míg a király határozott és őszinte választ ad neki feltételeire. A nádor hiába haragszik keménysége miatt. Különbön úgymond, «jobb, hogy ő kegyelme haragudjék, mintsem az igazság elnyomassék.»

Igaz, hogy az ország dolgait országgyűlésen kell elintézni: de a régiebb gyűlések csak gyűlölséget terjesztettek.

Többnyire eredménytelenül osztottak el, mi arra figyelmeztet, hogy a dolgokat *így* is lehet eligazítani. Kár a vallás dolgában papoktól kérni tanácsot, holott a százados gyakorlat a király 17 feltétele, és a törvény világos. Csak őszinték és szótartók legyenek, akkor nincs baj.³ A magánügyekre

¹ Ad Dominos Commissarios Tirnaviam datarum par, ablatae per Michaellem Ugrom 1645. 1. Febr. Zboró. gr. Erdődy-féle vörösvári levélt. és magy. kamarai levéltár. A Lónyayhoz u. akkor írt levélben írja a fejedelem: «értse meg kegyelmetek Palatinus uramtól, és több császárról ő felsége commissarusától, akarnak-e, nem-e az Regnicolák kívánságára többre menni avagy nem; az mi contentatióinkban is az várnegyékben valamiben cedálni, avagy nem? éjjel-nappal értésünkre adván kegyelmetek, ottan resolváljuk kegyelmeiteknek magunkat. Mi is addig az király követének magunkat nem resolváljuk, s az confederationnak is confirmálását halasztjuk addig, azután magunkra gondot viselünk, s az statusokat is ad 12. febr. hivatjuk ide s értékre adni a mivel kegyelmetek Klobusiczky uramat idebocsátotta. U. o. 225. 1.

² Az mivel minket biztatna Palatinus uram, azon bizony mi semmit sem fundálunk, experiáltuk mi már, micsoda az ausztriai ház segítsége és patrociniuma... Rákóczy levele Lónyayhoz febr. 1. 1645. Szil. 225. 1.

³ Disputatiót sem kérdést nem kellett volna az Religió fölől tenni ő felségének, ha alattomban magokban ugyan extirpálásra való elvégezett akaratjok nem lőtt volna. Tanulhatna ebből is az evange-

vonatkozó pontok nem okoznak nehézséget, ha ő felsége a megyék kívánságát teljesíti. A megyék ragaszkodnak a fejedelemhez, a mint azt az ónodi országgyűlésen is kijelentették. Hivatkozik a Partium régibb állapotára, és azok iránt követett politikára . . . «Elhittük mi azt, a pápista atyafiak mint akkor, úgy most is nem kívánják azt érni s látni, azért is, hogy persequálhatnak alattomban is az evangélikusokat, s segíthetnénk is ő felségének, boszút is állhatnánk a kiben akarnánk, de azon kívül, a kik igaz evangélikusok, s ezt a nevezetel nem színesképen viselik, és a kik lelkök veszedelmével s gyalázatos hírnevek maradásával nem akarnak nekik szolgálni, bizony inkább maradnának mi alattunk, s még az pápisták közül is azt követni találatnának.» Rossz néven veszi a nádor fondorlatait és sértegetéseit: és utasítja követét, hogy ezért intse meg.¹

A további torzsalkodásnak annyival is inkább véget akart volna vetni a fejedelem, mivel ezen időtájban volt nála a francia királynak, nejének és a francia rendeknek követe, a ki hasonlóképen kíváncsian várta a tárgyalások befejezését.²

De a befejezés még távol volt. A főpapi tanácsosok

likus status, mint kellene megnyugodni az ő felsége Diplomájában, kinek köteléből — ha előhivatja ezután is az Theologusokat — fel kezdenék szabadítani, avagy talán mostan is olyanról elmélkedhesse-nek, s adhatták tetszéseket, és fen akarják talán ez utánra is tartani: Hereticis non est servanda fides . . . Rákóczy levele Lónyayhoz. febr. 1.

¹ Lehet talán az is — u. m. — kegyelmednek hírével, Palatinus uram minémű leveleket irogat az vármegyéknek, kik közül im mi is egypárt küldöttünk kegyelmednek. Kegyelmesen parancsoljuk kegyelmednek, csak magától intse meg ő Kegyelmét, hagyjon békét afféle mocskos írásoknak, melyek csak magában is nem nagy emberhez illendők, annál inkább fejedelmet gyalázni vele méltatlanul, mert kénytelen leszünk mi is pennánkat oly választélelre vetni, a melyen talán ő Kegyelme el fog busúlni . . . I. U. o.

² Az galliai király s királyné s Parlamentum követe nálunk vagyon — írja febr. 1-én — s ma lőn derekas audientiája, az ki bizony nekünk re ipsa is többet és sokat is ígér, és confirmálására jött a foedus-

oly színben tüntették fel a dolgok állását, hogy a király konokabbá lett, mint valaha.

Igy állottak a dolgok akkor, midőn Rákóczy február 1-jén gyűlésre hívta össze a hozzá hű vidék rendeit Bártfa városába.

nak, el sem akar innét menni, míg mindenek nem effectuáltatnak, melyet penes plenipotentes fiduciarias literas, quas habet a christianissima Regis solenni pompa in Regali Parlamento peracta akar végbe vinni. . .
Rákóczy levele Lónyayhoz.

9.

A bártfai országgyűlés megnyitása febr. 12. — A nagyszombati követek előterjesztése. — A gyűlés utasításai és elismerő nyilatkozata. Felhívás a fejedelemhez; annak higgadi magaviselete. — Hadi mozgalom. — A tanácskozás félbeszakad.

Rákóczy január 29-én fogadta Croissyt, a francia kormány követét Zborón. Nem lehet tagadni, hogy a szövetségre nézve tett ajánlatait szívesen meghallgatta: de mind addig nem adott határozott választ, míg az utolsó kísérletet is meg nem tette a Ferdinanddal való békekötés befejezésére.

Február 1-én azt írta követeinek, kérdezzék meg még egyszer komolyan a nádort, akar-e a király kedvezőbb választ adni a felvidéki rendek feliratára vagy nem? akar-e az ő kielégítésére nézve is valamit határozni, vagy nem? Mi is addig — úgy mond — a francia király követének nem resolváljuk magunkat, s a confoederatiónak is confirmálását halasztjuk addig . . . s az statusokat is ad 12. februárii hivatjuk ide, értésére adni (azt) a mivel Kegyelmetek Klobusiczki uramat idebocsátotta.»¹

Rákóczynak érdekében állott, hogy úgy hívei, mint ellenségei tudják a forduló pont beálltát. Híveit, a felső-magyarországi megyék és városok követeit, főurait és nemeseit Bártfára hívta össze, hogy a januári pontokat elibük terjeszthesse, és hogy tudomásukra hozhassa a francia király ajánlatait.

¹ Szilágyinál 230. l.

A rendek azonban lassan gyülekeztek. Azt lehetett volna remélni, hogy ha eddig együtt szenvedtek a fejedellemmel, úgy, most együtt akartak vele örvendeni a szerenese jobbrafordulása felett. De úgy látszik, hogy a válságos percز bekövetkezése gondolkodóba ejtette őket. Sok okuk volt arra, hogy a francia kormány iránt óvatosak legyenek.

A nádor, a mint tudjuk, mindent elkövetett, hogy a fejedelmet népszerűtlenné tegye a felvidéki vármegyék előtt, mivel *idegenekkel* szövetezik koronás királya ellen. Irogatott nekik, s lehetőleg fel akarta őket izgatni. Lónyaynak pedig, a ki a fejedelem sürgetései folytán megtette a fentebbi kérdéseket, azt válaszolta, hogy a király nem adhat más választ, mint a mit jan. 22-iki leiratában adott. Szóval és írásban ismételte ugyanazon pontokat. A külföldi szövetségre vonatkozólag pedig azt mondá, hogy a fejedelem csak ijesztés végett hirdeti a francia követ jelenlétét.

Mindezek azt mutatják, hogy Rákóczy előzékenysége kárba vezett: és hogy a nádor a külföldi eseményekről nem volt helyesen informálva.

Amíg ezek Nagyszombatban történtek, addig a felvidéki rendek összegyülekeztek Bártlán.

A gyűlés febr. 12-én megnyitván, mindenekelőtt felolvasták a nagyszombati követek válaszát az ónodi gyűlés határozataira vonatkozólag.

Klobusiczky András társai nevében köszönetet mond a rendeknek elismerő szavaikért. Ezután még inkább ösztönözve érzik magukat az eléjük tűzött feladat megoldására. Bemutatják a császári követeknek jan. 8-áról kelt iratát és az arra adott feleletüket. Ez utóbbiban kijelentik, hogy ők nem disputatiókra, hanem végezésre jöttek oda. Minthogy pedig tudják, hogy még tovább teendő észrevételeikre mi leune a válasz, azért úgy ítélik, hogy e vitatkozásnak nincs más bírója az istennél és a fegyvernél. Felhívják ennél fogva a rendeket, hogy addig is, míg a harcز újra kitörne, figyelmeztessék a nádort, viseljen gondot hazájára. Ők is figyelmeztették: el is vállalta. Külön pontokban nyújtották be

neki a főbb kérdéseket. De azokban nem bírtak vele meg-
egyezni; valamint azokban sem, melyeket viszont a közben-
járó nádor adott nekik. A haszontalan viták eredményét
tehát kötelességükhöz képest a rendek elé terjesztik. Bölcs
ítéletekre bízzák, hogy a nádor által kiadott pontokat elfo-
gadják-e, vagy pedig háborúra bízzák a dolog sikerét. Mi —
úgy mond — mind ez dologban szolgák és hazafiak is, kiket
kegyelmek nem háborúság, hanem békesség szerezni bocsá-
tott volt, megemlékezvén ebbeli hivatalunkról, kegyelmeknek
is nem egyebet inkább, mint az jó békességnek szeretetét
tanácsolhatjuk.*

A jelen állapotokat tekintve a követek azt hiszik, hogy
a meglevő pontok alapján a jövő országgyűlésen eredmé-
nyesebben lehetne tanácskozni, mint most fegyveres béke-
kötés mellett. Most különben is a rendek közül sokan hiány-
zanak. Ők három hónap óta hiába fáradtak a béke létre-
hozásán, s ha kívánnák tovább is fognak fáradni, de a
legközelebbi országgyűlésig nem remélnék eredményt. Azért
jobb lesz azt bevárni, mint bizonytalan kimenetelű harcra
bizoni a dolgot. Végül kéri a rendeket, vegyék mind ezt
kellő figyelembe, tanácskozzanak és végezzenek legjobb be-
látásuk szerint és őket az eredményről értesíteni szíves-
kedjenek.¹

Az összejött 14 vármegye és 6 sz. k. város követei
komoly tárgyalás után következő utasítással látták el a
nagyyszombati béketárgyalások folytatásával megbízott kül-
dötteiket:

1. A vallás ügyében épségben tartván a bécsi béke-
kötést, az 1608-diki koronázás előtti törvényezikket és a
királyi diploma hatodik feltételét, valamint más e részben
hozott határozatokat, elvetésével az eddigi különféle aka-
dályoknak és magyarázatoknak, határoztatott: hogy az ország
minden rendei, a sz. k. városok, úgy szintén szabadalmazott

¹ Tyrnaviae. 24. jan. Anno 1645. Servitores paratissimi. —
Lőcsői levéltár.

községek és a magyar véghelyeken levő magyar katonák szabad vallásgyakorlattal birjanak, a templomok, harangok és temetők szabad használatával együtt, és hogy szabad vallásgyakorlatában senki bárkitől, semmi módon és semmi ürügy alatt ne háborgattassék vagy akadályoztassék.

2. A parasztokról, hogy ezek saját hitvallásukban ne háborgattassanak és ne akadályoztassanak, azt kívánják határoztatni, hogy azok az ország jótévő békejeért és nyugalmaért, akár végvidékiek, akár városiak, akár falusiak legyenek is, bármely földesuraknak vagy ügyézségnek birtokain a fentebb említett törvények és feltételek szerint vallások gyakorlatában és használatában sem ő felsége, sem miniszterei, sem más földesurak által bármi módon és bármely ürügy alatt ne háborgattassanak; azoknak pedig, a kik eddig háborgatva és akadályozva voltak, az ő vallásuk szertartásainak szabadsága megadassék s más szertartásokra ne kényszeríttessenek.

3. Abban is megegyeztünk egymás között, hogy ezután a városi és falusi nép akaratja ellenére és beleegyezése nélkül a predikátorok vagy lelkészek paplakaikról el ne mozdíttassanak és semmiképen el ne üzessenek; sőt inkább az eddig elűzöttek és elmozdítottak visszahelyeztessenek és a városiak és falusiak többségének akaratja szerint helyettesíttessenek. — Parochiális jövedelmök pedig épségben hagyassék.

4. Azon templomok, melyek 1638 óta mindkét részről elfoglaltattak vagy elvétettek, az ország békeségesebb megmaradása kedvéért, a bennök folytatott vallásgyakorlat szabadságával együtt, azoknak, a kiktől elvétettek, az illető megyékben mindkét vallásból egyenlő számu küldöttek által tényleg visszaadassanak. A templomok további foglalásától és elvételétől, úgy az ország rendei, valamint a városok, falvak és véghelyek tartózkodjanak.

5. Az evangélikusok által mult 1638-diki országgyűlésen ő felsége elé terjesztett sérelmekre vonatkozólag határoztatott, hogy a legközelebb tartandó országgyűlésig küldjön

ki ő felsége minden megyében a két vallásbeliekből egyenlő számban választandó alkalmas biztosokat, kik az illető sérelmeket, hitelesen összeszedjék s azokat vagy a rendek barátságos egyezkedés által, vagy ha ez nem sikerülne, a protestánsok megnyugvására ő felsége által ugyanazon országgyűlésen elintéztessenek és kiegyenlítettessenek.

6. Határoztatott az is, hogy a vallás ügyében felmerülő sérelmeket ő felsége jövőben is a rendek közmegegyezése szerint orvosolja.

7. Abban is megegyeztek, hogy ő felsége a végzések megszegői ellen a jövő országgyűlésen megújítsa László király VI. decr. 8. t.-czikkét, vagy pedig más méltó büntetést szabjon reájok.

8. Hogy mindezek a végzések bővebb magyarázataul és a rendek közötti viszálykodás megszüntetése végett a legközelebbi országgyűlésen a törvénybe iktattassanak, az szintén elhatároztatott.

9. A jelenlegi béketárgyalások alkalmával felvett többi ügyek, jelesen a szentszék állapota, a jezsuitáknak az országból kitiltása, a II. András decretumának Lajos király általi megerősítése a javak adományozásáról, Ulászló király 3. decr. 55. t.-cz. megtartása a tizedek haszonbérletéről, az 1548: 6. t.-cz. megújítása és megtartása, az ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítése, az országgyűlésre meghívni szokott személyek megválasztása és szavazata, az idegen katonaságnak az 1625: 24. t.-cz. szerint az országból kivitele, az országos hivataloknak, valláskülönbség nélküli betöltése, a jog és igazság kiszolgáltatása, minden béketárgyalásoknak a törökkel és más szomszéd nemzetekkel született világi magyarokkal való intézése, és minden egyéb a haza szabadságait és védelmét a rendek és lakosok megmaradását érdeklő ügyek felől valami azonnal az első országgyűlésen határozassék, vagy a már eddig hozott határozatok ugyanott azonnal végrehajtottassanak.

10. Az egyetemes országgyűlés a mostani béketárgya-

lások befejezési napjától kezdve az oklevelek kicserélése után három hónap alatt, minden további halogatás nélkül olyképen tartassék meg, hogy ott az 1618-diki t.-cz. értelmében meghivatni szokott minden rendek szabadon megjelenhessenek és tárgyalhassanak s meglegyen az országgyűlésnek szokott régi szabadsága s ott az ország javát illetőleg eddig hozott, de végre nem hajtott törvények az 1638: 77. t.-cz. szerint valósággal végrehajtassanak és megtartassanak.

11. Ő felsége általános amnestiát adjon mindeneknek és egyeseknek az első bécsi békekötés alkalmával adott amnestia formája szerint olyképen, hogy az utolsó háborúban elvesztett javak és jogok, melyeket ő felsége vagy a nádor másoknak eladományozott vagy beirt vagy bárki bármi módon elvett, előbbi birtokosának vagy örököseinek azonnal és tényleg visszaadassanak és visszaálltassanak. És az ilyen amnestia felől ő felsége külön oklevelet adjon.¹

Ezen pontokat úgy lehetett tekinteni, mint utolsó megállapodásokat, melyektől eltérnie sem a fejedelemnek, sem az ő küldötteinek nem lehetett. A rendek nagy elismeréssel nyilatkoztak a követek működéséről. Febr. 27-én külön iratban is tolmácsolják irántuk megelégedésüket.

Meggyőződtek — úgy mond — arról, hogy hazájukhoz, nemzetükhöz és igaz keresztyén vallásukhoz hiven azon törekeshetnek, miként az országot emészto tűz eloltassék. Remélték, hogy ő felsége a király adott szavához képest kegyelmesebb resolútiót fog adni törvényes kívánságaikra. De ha már az isten annyira megkeményítette a katolikusok szívét, hogy miattok még legméltányosabb ügyük sem talál pártolásra a királynál, nem tudják mi a czéljuk. Úgy látják, hogy a császár követi által kiadott utolsó pontozatok nem hogy a

¹ Conceptus in Congregatione Bartphensi ad diem 12. Febr. per Illustrm. Dn. Principem indicta, per Ablegatos No. 14 Comitatum et 6 Civitatum Liberarum Nuncios, pro Instructione nostratium, Tirnaviae Pacis tractandae gratia commorantium Ablegatorum formatus. Lőcsei levéltárból. Szilágyi a bártfai másolatot közli i. m. 261—263. l.

vallásról hozott törvények világosítására, vagy a rendek megnyugtatóására s a nép lelkiismeretének és külső becsületének megoltalmazására szolgálának, de sőt azzal csak okot adnak a katolikusoknak arra, hogy a protestánsokat elnyomják s vallásuktól elszakítsák, lévén azokban sok homályos értelmű kifejezés. Jóllehet a királyi követek sok okot hoznak fel arra nézve, hogy a legutolsó országgyűlés óta elfoglalt templomok visszaadása lehetetlen, mégis az összegyűlt rendek vallásos buzgalma nem engedi, hogy ily törvényes kívánságoktól elálljanak, és hogy a vallást illető ily határozatok országgyűlésre halasztassanak. Hogy e kérdésben minemű kedvezőlen határozatok hozattak ekkor, szívbeli fájdalommal és keserves kárvallással tapasztalják. A meglett példákban tanulván és a felhordott okokat megfontolgatván, noha naponkint tapasztalják a háborúnak számtalan hátrányait, melyeket a hazájok pusztulása felett siránkozó hazafiak méltán a vallási gyűlölködésből eredetteknek állítják: mindazáltal a kiengesztelődés barátai lévén, elővették a követek pontozatait és a királyi követeknek erre adott nyilatkozatát. Ezen kettőből csináltak ők Klobusiczky jelenlétében egyet, s ezt a fejedelemmel való közlés után felküldik a többi követeknek is, kérvén őket, hogy a vallási törvényeknek valódi értelmét tovább is keressék, világosítsák, s ezzel édes hazájokhoz, szerelmes nemzetökhöz való szeretetüket és vallásukhoz való buzgóságukat megbizonyítsák.

Ha pedig a sziveket igazgató bölcs isten tovább is meghagyná szívök keménységét, és nem érnék el céljokat, akkor foglalják írásba a dolognak meritumát, megállapodásukat egy külön futár által közölik ő felségével, kérvén őt, hogy adott biztosító leveléhez képest a vallásbeli sérelmeket a bécsi békekötés tartalma szerint intézze el. Ha ez sem sikerülne, szakítsák félbe az alkudozást . . . és a békekötés folytatásának későbbi jobb reményével térjenek haza a rendek közé. Istennek atyai gondviselése alatt ennek utána eredményesebben fog folytatni a tárgyalás, mihez a fejedelem részéről is kellő információt fognak kapni.

Minekünk — úgy mond — biznyságunk az úristen, mind az kegyelmek jó tanácsolására és mind szerelmes hazánk pusztulására és édes nemzetünknek csaknem utolsó veszedelemben forgására nézve is csak egyedül az jó istenes és állandó békesség, egymás szereteti, és az közönséges haza oltalmára való concordia kelletnék. Azért is munkálkodunk eleitől fogvást.

És úgy hiszszük, annak kívánatos végbemenetele sem részünkről sem kegyelmes urunk részéről — meglévén ő nagyságának is édes hazánk és nemzetünk szabadságáért, religiónkért tett sok költségének méltó és illendő contentiója (melyben mi ő nagyságátul el sem akarunk szakadni), nem múlik. De ha az úristen dicsősége és igaz vallásunk mellett kénytelenítettünk ez után is az mi keresztény religiónknak háborgatóitól az hadakozásnak incommoditását szenvednünk, ilyen veszedelmes állapotjáról szegény hazánknak azok ad-janak számot az Istennek ítélőszéke előtt, az kik okai. Mi bizván a mi szentséges Istenünkben, kinek áldott szent nevéért eddig is szenvedtünk, most is szenvedünk — segítségében, a ki igaz ügyünkben mellettünk lévén, bennünket oltalmaz az mi keresztény hitünknek háborgatóitól. Nagy bizodalmunk lévén az Kegyelmes urunk ő nagysága reánk való gondviselésében is, hogy az vitézlő rendeknek is incommoditásával, édes hazánk ezután már szintén ennyire nem bántatik, hanem szigorúbb fegyelem alatt tartatik az hadakozás, ha ugyan fel kelletik lennie és arra kelletnék továbbra is menni az dolognak . . .

Ugyanekkor előterjesztették a rendek a fejedeleennek a katonaság által szenvedett sérelmeiket. A mint egyrésről hálával fogadják, hogy «az Keresztyén Evangelika religióra nézendő dologban» nem enged a császár követeknek, úgy másfelől félnek, hogy ha a nagyszombati békealkudozásokból semmi sem lesz, újra ki fog törni a háboru és az avval járó iszonyatos pusztítás, melyet a katonaság elkövet, a

népet tönkrevuttatja.¹ Kérik azért, hogy ezt háritsa el az országtól, és a megkezdett békét folytassa és megkösse.

Bármily nehéz volt is a fejedelemnek a fenforgó viszonyok között magát fékeznie, mégis megtette. Eltűrte a nádornak kifakadásait személye és vallása ellen. Eltűrte a jezsuitáknak azon garázdaságait, hogy a királyt nyilvános szónoklatokkal izgatták ellene, hogy küldötteire gúnydalokat szerkesztettek, és azokat, mint egy febr. 15-én kelt nagyszombati levél mondja — az illetők ablaka alatt énekeltek.

Március 2-án követeihez írott levelében hangsúlyozza, hogy ő a rendek kívánságához ragaszkodik, attól eltérni nem akar.² A nádor haszontalan szószaporításaira nem akar többé válaszolni, mert látja, hogy csak a hadi szerencsét lesi, mint 1633-ban az eperjesi béketárgyalások idején. A fejedelem bizik ügye diadalában.³ Egyébiránt azt kívánja, hogy az ő

¹ . . . Az hadak minémű insolentiákat cselekedtenek, templomokat, parochiákat, scholákat, udvarokat, nemes és parasztházakat, falukat, városokat, majorokat, malmokat felvertek; pinczéket és vermeket feltörték, felástak és azokból sine discretionē egyaránt nemes és paraszt emberek sustentálására való javait, buzáit, borait, kenyerét, ruháját elvitték; szarvas és lábas marháit leverték és egyéb javait felprédálták. Sirokat felásván, holt testeket megháborítottak, lakos és igaz járátheli jámbor kereskedő és egyéb embereket városokban és falvakban, házukban és újakban mindenökből kifosztották. Marhájokat elvonták, sokakat megkínóztak és megöltek és egyéb kimondhatatlan istentelenséget, keserves kegyetlenséget, tribulatiókat és oppressiókat cselekedtenek. Hogy pedig ezután efféle elszenvedhetlen insolentiákat ne cselekedjenek az hadak: Nagyságodnak, mint klgmes urunknak könyörgünk, méltóztassék jó gondviselése által . . . az vitézlő népet refrenálni és megbüntetni stb. *Gravamina Celsissimo Principi, Dno Dno Clementissimo per status proposita.* — Lőcsei lev.

² Elsőben az regnicolák kívánságira legyen meg az satisfactió, s azt kövesse az miénk, mert mi egyáltalában ő kegyelmektől el nem akarunk szakadni, az mint hogy ő kegyelmök sem mi tölünk . . . Rákóczy levele Bártljáról márcz. 2. Magy. E. kamarai lev.

³ Az minemű ratiókkal és csak colorizáló idővesztő szapora beszédekkel fárasztotta kegyelmeiket palatinus uram, az mint hogy az regnicolák, úgy mi is szükségesnek nem látjuk, hogy bőven repli-

kivánságait ne írásban, hanem csak előszóval adják elő, nehogy az írással újra visszaéljenek, mint már sokszor tették a császáriak.

A követek híven teljesítették urok kivánságát.

A bártfai országgyűlés határozatait haladéktalanul átnyújtották a nádornak és társainak, azon kéréssel, hogy azokat ő felségének elfogadás végett ajánlani sziveskedjenek.

Tiffenbach lakásán folyt ismét a tanácskozás. Testben, lélekben elfáradva már mind a két fél, sokalta a huzavonát, s egymást kölcsönösen nyakassággal vádolták. Emlegették «az szegény haza pusztulását», de azért nem könyörültek rajta.

A fejedelmi követek, átnyújtván a bártfai pontokat, csak előszóval adták elő a fejedelem kivánságait. De a nádor írásban kívánta. Azok ismét vonakodtak, hivatkozván az időre és a tárgy ismeretes voltára. A nádor új meg új kérdésekkel állott elő, mind az országgyűlési pontokra, mind pedig a fejedelem kívánataira nézve. Ezek ismét kijelentették, hogy elebb az országgyűlési pontokra kívánnak választ, és csak azután fognak a magánkérdésekre átmenni. Azon vádat, mintha ez által az időt halogatnák, visszautasítják. Ők nem időhalasztást, sőt inkább időnyerést akarnak elérni. Ezt tanúsítják azzal is, hogy a bécsi békére való hivatkozást és bizonyos fiscalis perek felőli dolgokat mellőzik.

Márczius 14-én már nagyon türelmetlenek voltak a fejedelem követei, és kijelentették, hogy «mivel a regnicolák azokat a punctumokat olyanoknak tartják, melyeket az ország statutumi és ő felsége diplomája szerint mind méltó kívánságnak ismerhettek lenni, sőt a két részről kiadott punctumokból így ítélték jobban facilitáltatni is azokat, ennél fogva ők nem változtathatnak rajtok». Kéri a nádort, hogy adjon ő

cáljunk, mert annak sem vége sem haszna, sem egyik sem másik részről nem lesz. Az igaz ígyet nem kell sok szóval és ratiocinálkodva oltalmazni és megrátolni . . . nincs kétségünk, az uristen igaz ígyünkre kegyelmesen fog vigyázni . . . U. o.

jó és cathgorica resolutiót. Azt majd ismét közölni fogják az országgyűléssel.

A nádor és társai Baltingert küldötték volt Linczbe a királyhoz, pro finali resolutione. A magok részéről készeknek nyilatkoztak a béke megkötésére. De ez mind haszontalan beszéd volt.

Időközben a harcmezőn a sors kedvezett a fejedelemnek. Torstenson diadallal vonult a magyar határszélekhez. Ez hatott a császár követeire.¹ De azért a király végső határozatát még nem adták ki. A nádor maga engedékenyebb lett, úgy hogy Lónyay is remélni kezdte a jó eredményt.²

Ezen reményben már arról is gondoskodik, hogy kik szövegezzék a megállapodásokat, és hogy mikép erősítse meg azokat az összehívandó országgyűlés. Ezt annál inkább teszi, mert Ferdinánd is országgyűlést hívott össze Nagyszombatba márcz. 29-ére; tehát a fejedelem is kénytelen lesz újra összehívni híveit, hogy a netán végleg megállapított békepontok országgyűlésileg is elfogadtassanak.³ A dolog természete kívánja, hogy addig a küldöttség munkálata készen legyen.

¹ Hidje nagyságod — írja Nyáry Bernát a fejedelemnek márcz. 15-éről Nagyszombatról — kegyelmes uram, az kik ezelőtt olyak voltak, mint az oroszlányok, olyak most, mint az bárányok, szomorúak, kedvetlenek, csak úgy vannak, mint az ágon: ehez képest már nagyságod is mint alkalmaztatja dolgait, álljon az nagyságod böles ítéletin. Magy. k. kam. levéltár.

² Palatinus urammal való discursusból, az mint conjiciálhattam, úgy reméltem, *ha meg nem változtatnák*, hogy derekasabb dolog el nem maradna az regnicolák részéről felküldött postulatumokban az 1638 esztendőitől fogva ez háborúig elvitt templomoknak mindjárt való restitutiójával, kiből mint ezelőtt, most is azon ratiókkal impossibilitást mondanak; de azokat is egy jövőendő gyűlésben az több ezelőtti gravaminákkal együtt assecurálná ő felsége complanálni pro satisfactione utriusque partis . . . *Lónyay Zs.* levele, Tirnaviae 25. marc. 1645. eredetie a m. k. kam. levéltárban.

³ Minthogy pedig emlékezem arra is kegyelmes uram, hogy szegény urunk (Bethlen) idejében, mikor hasonló állapotban lévén, visszamentem volna, mindenkor relatiót kellett tennem az regnicolák-

Azonban Lónyay vérmes reményei nem teljesültek.

Az ő általa jelzett nagyszombati országgyűlés nem tartatott meg, mert a nádor — ki minden részleges országgyűlésnek elvből ellensége volt, megakadályozta. A király részéről várt engedmények sem valósultak.

A linczi tanácsosok annyira megkeményítették a király szívét, hogy még a kedvezőtlen harci hírek daczára sem engedett annyit, a mennyit a fejedelem követői vártak tőle. Válaszában erősen hangsúlyozza azt, hogy ámbár kir. tekintélye sértve van, mégis csupa kegyelemből válaszol a felvidéki rendek kérelmére. Meghagyja nekik, hogy a rendek ezen válaszához alkalmazkodjanak, s félretelve minden izgatást, királyi kegyelmét készséges szívvel fogadják. Tiltakozik az ellen, mintha ő lenne oka az országban létező bajoknak: sőt inkább ő és küldöttei őszintén óhajtják a békét helyreállítani. Reméli, hogy a felvidéki rendek azt el fogják ismerni.

A mi a fenforgó kérdéseket illeti, azokra nézve pontonként foglalja össze válaszát:

1. A vallásra nézve határoztatik, hogy az eddigi törvények fentartása mellett, az ország minden rendei, a szabad kir. városok és kiváltságos községek, a végvidéki magyar katonák mindenütt szabad vallásgyakorlattal birjanak, a templomok, harangok és temetők szabad használatával együtt:

2. hogy a béke kedvéért a parasztok sem ő felségétől, sem tanácsosaitól, sem a földesuraktól vallásukban semmi ürügy alatt ne háborgattassanak;

3. hogy ezentúl a városi és falusi parochiákról a pre-

nak is, mostan is pedig magok írásában is ugyanazont kívánván ő kegyelmek is tőlünk, immár nagyságod kegyelmes akaratja leszen, ha convocálhatja-e ő kegyelmeket is commissiónk referálására, holott úgy látom egyébképen is, hogy ha békességnak kell lenni, megkívánják az vármegyék cessiójában az maguk consensusát is. Im itt is most leszen gyűlésök az idevalóknak ad 29. marc., de miről leszen propositio, s mit végezhetnek, azt nem tudhatjuk. U. o.

dikátorok el ne mozdittassanak: az elmozdítottak vissza-helyeztessenek;

4. hogy a vallási sérelmek, úgy az 1638-ban benyujtottak, mint az azóta felmerültek a jövő országgyűlésen orvosoltassanak, és a kiknek fog adatni a templom, azoké legyen a parochialis jövedelem is. Templomfoglalások ne legyenek. A mostani zavargások alatt elfoglalt templomok visszaadassanak. A vallás ügyében ezután felmerülendő sérelmeket pedig, úgy az evangélikusoknál, mint a katolikusoknál. felvétessenek, s ő felségének elintézés végett beterjesztessenek;

5. hogy ő felsége a törvények áthágói ellen a vallási dolgokban is vagy Ulászló király hatodik decretumának 8. pontját újítsa meg, vagy más méltó büntetést szabjon:

6. hogy az előrebocsátottak a végzések bővebb magyarázata, s a további egyenetlenség megszüntetése végett a jövő országgyűlésen megerősítettessenek;

7. hogy az e béketárgyalások alatt tárgyalt egyéb ügyek, mint pl. a szentszékek, a jezsuiták stb. felett a legközelebbi országgyűlés határozzon, vagy a már eddig hozott határozatok tényleg végrehajttassanak;

8. Hogy ő felsége három hónap alatt országgyűlést hirdet, és azt minden további halogatás nélkül akképen tartja meg, hogy ott, a koronázás utáni 1608-diki első t.-cz. értelmében meghivandó rendek biztosan megjelenhessenek és a régi országgyűlések szabadsága szerint tanácskozhassanak, és az 1638: 72. t.-cz. értelmében a végre nem hajtott törvények végrehajttassanak és megtartassanak.

9. hogy az általános amnestia mindenkinek az első bécsi békekötés formája szerint megadassék, olyképen, hogy a mostani zavargások alatt ő felsége vagy a nádor, vagy bárki más által adományozott, vagy ő felségének hívei által elfoglalt minden javak és birtokok előbbeni birtokosaiknak, vagy azok örököseinek azonnal visszaadassanak; és az ily értelmű amnestiáról ő felsége külön diplomát fog kiállítani.¹

¹ Resolutio ad supplicationem nonnullorum dominorum magnatum, nobilium, comitatum, liberumque civitatum partium regni Un-

Ugyanekkor a fejedelem magánügyeire és kielégítésére vonatkozó határozatot is kiadta ő felsége.²

De sem az egyik, sem a másik nem elégítette ki a fejedelem követeit; s ennél fogva a bártfai gyűlés határozatához képest, márcz. 28-án a tárgyalásokat ideiglenesen felfüggesztették, és a követek Nagyszombatról eltávoztak.

gariae superiorum in tractatu Tyrnaviensi punctorum exhibitorum per Commissarios Suae Majestatis Sacr. nomine ejusdem, iisdem exhibita.

² *Responsio dominorum commissariorum Suae Sacr. Caes. Regiaeque Majestatis, ad postulata Dni principis Transylvaniae, ultimo oretenus declarata, perque ejusdem commissarios representata . . . Szilágyinál 271—276. l.*

A BEKETTANÁCSKOZÁSOK FOLYTATÁSA ÉS BEFEJEZÉSE.

(1545. ápril 15-től december 16-ig)

I.

A király új tanácsosokat keres a béketárgyalásokhoz. — Törös János rövid jellemzése. — Első küldetése Rákóczyhoz. — A nádor ármánykodása, és a király általi fölmentetése.

A fejedelmi követeknek Nagyszombatból való eltávoztása nagy fordulatot képez a béketárgyalások történetében. A tanácskozások félbeszakításából eredő következményekért senki sem akarta elvállalni a felelősséget.

A fejedelem és követei leginkább a nádornak tulajdonították az eredménytelenséget. Maga Ferdinánd király is azon meggyőződésre jutott, hogy a nádor indulatossága és nyakassága egyáltalában nem alkalmas oly kényes ügyek elintézésére, mint a minők a békepontokban foglaltattak. És a királynak ezen meggyőződése nagy jelentőségű volt, mert annak az volt a természetes következménye, hogy más emberek után kellett néznie, a kik több tapintattal fogják a béketanácskozásoknak zátonyra jutott hajóját a révpartra vezetni.

Volt még egy más körülmény is, mely lényegesen befolyt arra, hogy a király alkalmasabb módokat keressen a béke létrehozatalára. Ez a külföldi hadi eseményeknek rosszra fordulása, mely azt javasolta, hogy a fejedelemnek nagyobb engedményeket tegyen, mint eddig tett.

Ezen két körülmény arra sarkalta őt, hogy a további alkudozások útjának egyengetésére oly férfiakat keressen

tanácsosai között, a kik egyrésről kellő tapintattal birjanak, másrésről pedig a fejedelem bizodalmát is megnyerhessék. Ilyenekül tartotta Törös Jánost, Kéry Jánost és Lászlóffy N.-t. Fel is hívta őket a tárgyalások folytatására ; de ők egészségi állapotukra való hivatkozással mentették ki magokat, minél fogva Ferdinánd Bossányi Gábort és Benczics Jánost küldötte ki a fejedelemhez. Utasításuk 14 pontból állott, melyek leginkább a fejedelem kielégíttetésére vonatkoztak. Azonban úgy látszik, feladatuk voltaképen csak az volt, hogy a fejedelem követivel érintkezvén, legalább a tárgyalások fonáljának végleges megszakítását akadályozzák meg.

Mikor ez sikerült, akkor a király Törös János kamarai tanácsosához fordult, — oly férfiúhoz, a ki úgy hűsége, mint eszélyessége által tűnt ki, és a ki nélkül — bátran mondhatjuk — a nagyjelentőségű linczi bekekötés soha sem jött volna létre.

Törös egyszerű nemesi családból származott, a ki igazán elmondhatta magáról, hogy saját esze és munkája által emelkedett fel az érdemek oly magas polczára, hogy a király 1625-ben a turóczmegyei Záturesát adományozta neki. Későbbben, vagyis 1639-ben, Borsodban az alsó-péli és Barsban az armai pusztát kapta. A királyi kegyelemnek illetén nyilatkozata még nagyobb tevékenységre ösztönözte. Mint korának hírneves jogtudósa a magyar kamaránál nyert alkalmazást, tanácsosi minőségben. Itt alkalmat nyert az államügyek legfontosabb részébe bepillantani, és meggyőződni arról, hogy a magyar királynak és országának mindenek felett hű és tiszta kezű tisztviselőkre van szüksége, a kik az egymással küzdő pártok érdekei fölé emelkedve a valódi tényállást terjeszték elé a királynak. Erre pedig sohasem volt nagyobb szükség, mint most, háborús időben, a mikor külső bonyodalmak és belső meghasonlás egyaránt veszélyeztették a hazát.

Törös birt az erős meggyőződés kimondásának bátorságával. Hivataltársai között épp oly nyugodtan és szerényen viselte magát, mint feljebbvalóival szemben. A legbonyolul-

tabb kérdésekben csakhamar megtalálta a fonalat, mely a megoldáshoz biztosan vezetett. Mikor a napi kérdések felett a legszenvedélyesebb viták voltak, ő higgadt tudott lenni, s éppen ezért világosabban láthatott, mint az indulat által elvakított társai.

Ferdinánd király, ki gyakrabban érintkezett vele, csakhamar fölismerte e jó tulajdonait. — Bámulta higgadtságát, szerette meleg hazafiságát és becsülte rendületlen hűségét, melyet az uralkodó család iránt nem egyszer tanusított. Innét van, hogy valahányszor az erdélyi fejedelemmel bizalmas közlendői voltak, őt nevezte ki követének, ő általa nyilatkoztatta ki óhajlásait. A királynak ezen kiváló bizodalma természet szerint sok irigyet és titkos ellenséget szerzett neki. Minthogy nem volt magas származású, a főurak, különösen az esztergomi érsek, kicsinylőleg nyilatkoztak róla. De ő ezt nem vette rossz néven. Ismerte az embereket, ismerte az egymással harczoló érdekek hatalmát, s jóllehet tudta, hogy sokan irigy szemmel kísérték, nem ragadtatta el magát alacsony boszuállásra, hanem a tiszta lelkiismeret öntudatával végezte a reá bizottakat.

Az erdélyi fejedelemmel senki sem tudott jobban bánni, mint Törös, a ki, midőn ura iránti hűségét minden tétével behbizonyította, magyar őszinteséggel fejtegette a fejedelem előtt a magyar viszonyok veszélyes voltát. A mily határozott volt Ferdinánd előtt, épp oly habozás nélkül mondta el Rákóczy politikája feletti ítéletét. Nem helyeselte a fegyverfogást, de nem volt annyira elfogulva, hogy be ne lássa, miként a felidézett háboru tüzét csak türelemmel és kölcsönös engedékenységgel lehet eloltani. Ezért lett ő oly nélkülözhetetlen tagjává a béketárgyalásokra kiküldött bizottságnak.

A király teljesen megbizott ügyességében. Azért április 6-ki rendelettel egész bizalmas természetű üzenetet küldött általa Rákóczynak, a kinek csak annyit írt, hogy Töröst a végett küldi át hozzá, hogy a nagyszombati tanácskozmányban felvetett némely kérdésekre nézve elmondja nézetét,

s hogy ennél fogva az általa mondandóknak teljes hitelt adjon.¹

Törös a király parancsát és utasításait véve, husvét táján, április 17-én megindult Pozsonyból; de csak Érsekújvárig mehetett, mert a fejedelem hadai Bakos vezérlete alatt már Nyitra megyében voltak. Attól tartott, hogy kellő menevéd nélkül elfogatik, a mint az Sárospatakon azon embereivel valóban megtörtént, a kiket előzetesen a fejedelemhez küldött volt. Nagy ismeretségénél fogva azonban néhány nap múlva mégis tovább ment. Léván, Palánkon, Gyarmaton és Füleken át április 28-án Murány várába érkezett.

Itt várnia kellett néhány napig, míg a kért *salvus conductus* megérkezik.

A fejedelem kiállította a kért menevédet, de Törös ezzel nem volt megelégedve s határozottan visszautasította. Bántotta őt, hogy a fejedelem a Sárospatakon elfogott embereiről csak röviden válaszolt, és hogy a *salvus conductus* nagyon általános kifejezésekből állott. Azért kijelentette, hogy ily körülmények között a fejedelemhez nem akar menni, a míg a *salvus conductus* az ő általa fogalmazott pontok szerint nem lesz kiállítva, és a míg azt ama saját küldöttjei által nem kézbesített, a kik Sárospatakon elfogattak. Ugyanezen alkalommal komolyan megintette a fejedelmet, hogy fogadja el ő felségének békeajánlatát. Ne döntse veszedelemben önmagát és övéit. Ő felségének hatalmas seregei mindenfelől tödülnek az országba; azoknak nem lehet ellenállani. Ha pedig a haza romlását előidéző ellenséges szándékától el nem áll, úgy ő lesz oka, ha isten boszuló keze eléri és családja kipusztul, s ha a nyomorult nép könnyes szemekkel kiált fel az égre. Ő felsége kimentve akar állani isten és világ előtt, hogy a békétől sohasem volt idegen

A fejedelem azonban ment a maga útján. Körülzárolta és ostromolni kezdte Szendrő várát.

¹ Par plenipotentialium pro egregio Joanne Törös. Szilágyi S. A linczi béke okm. 306. l.

Törös ezt meghallván, azonnal irt Ferdinándnak, egyrészt, hogy tudomására hozza eddigi eljárását, másrészt, hogy esetleg új utasítást nyerjen. Bécsben azonban lassan mozogtak. Az intéző körök még mindig a harcztéri szerencsétől vártak fordulatot. Egyedül a király kívánta őszintén a békét. A nádor, a ki bizonyos kárörömmel szemlélte Törösnek kevés reményre jogosító eljárását, természetesen minden incidenst felhasznált arra, hogy a király nézetét és indulatát a fejedelem ellen tüzelje. Másfelől a Töröshöz írott levelei is elárulják abbéli törekvését, hogy a békét meghiúsítsa.

Ugyanis mikor a fejedelem Törös kívánságához képest kiállította a második *salvus conductus*t; mikor levelileg biztosította, hogy nemcsak írásbeli menevédet, de katonai kíséretet is ad melléje, hogy teljes biztosságban jöhessen hozzá, akkor Esterházy, attól tartván, hogy Törös csakugyan összejön Rákóczyval, királyi *meghatalmazás nélkül* olyan két levelet irt neki, melyek ez összejövetelt megakadályozták. Az egyikben tudomására hozza Törösnek, hogy a bajor herceg fényes diadalt aratott a francia seregek felett; s ennek alapján komolyan inti, ne siessen a fejedelemhez, s egyáltalában semmiféle tárgyalásokba ne bocsátkozzék vele, míg ő felségétől újabb utasítást nem vesz. A másikban hasonló intelem foglaltatik a *salvus conductus*ra nézve. Azt írja neki, hogy, ha a kívánt *salvus conductus*t meg is kapná, addig ne induljon, míg emberei a sárospataki fogságból ki nem bocsáttatnak.

Törös azon hiszemben volt, hogy a nádor a király megbízásából írta neki e két levelet, csakugyan nem sietett a fejedelemhez, jöllehet a kívánt menevéd már a kezében volt. Hanem május 20-káról irt a fejedelemnek levelet, melyben a valódi indító ok elhallgatásával röviden csak azt mondja, hogy az udvartól veendő új utasításig legyen szives türelemmel lenni, annyival is inkább, mert ő is kénytelen volt néhány hétig várakozni, míg a *salvus conductus*t megkapta.

A fejedelem, sejtve a nádor ármánykodását, kedvetlenül

fogadta Törös levelét. Egy hétig türelmesen várt; de azontul, nem akarván katonáit is zavarba hozni, nem volt hajlandó tűrni, s neheztelő hangon kijelentette, hogy nem hagyja magát ámíttatni, s mind a két rendbeli *salvus conductus*át ezennel visszavonja. Ünnepestelen tiltakozván az ily eljárás ellen, megírta Törösnek, hogy ha a kapott menevédeket vissza nem küldi is neki, ő azokat ezennel semmiséknek és érvényteleneknek jelenti ki.

Rákócznak e határozott nyilatkozata váratlanul csapott le a nádor ármányos terveire. Törös maga is meg volt lepve, mert nem tudta, hogy voltaképen mi lehet ennek a szakításnak az oka. Azt hitte, hogy a szövetséges ellenfelek, t. i. a francziák és svédek újabb izgatása hatott a fejedelemre. Lám, — úgy mond a királynak írt levelében — most világosan kitűnik az, a miről a régibb tárgyalási irományok is tanuskodnak, hogy mikép akarja Rákóczy a békét! Szendrő várát éjjel-nappal löveti, a megyéket és a városokat, továbbá a tiszántuli hajdukat folyvást fegyverfogásra izgatja.

Ime, milyen térre vitetett a békeügy; mily hamar készen volt a szakítás, és mily gyorsan füstbe ment minden remény, arra nézve, hogy Törös működése eredményre vezethessen! Ő maga is visszahívását kérte a királytól; s azon hiszemben, hogy az alkudozásoknak vége, visszaküldte a *salvus conductus*okat is a fejedelemnek; és hogy a fejedelem hadainak kezébe ne jusson, életveszélyes uton, június 8-án Fülekre menekült.

Itt találta őt meg Tapolcsányi István, a kit a királyhoz a végett küldött volt, hogy a nádor által jelzett győzelmek következtében új utasítást hozzon neki ő felségétől. Ettől tudta meg, hogy a nádor egyáltalában nem volt megbizva ő felségétől arra, hogy ez ügyben írjon vagy utasításokat adhasson neki.

Természetes, hogy ez a közlemény nagy zavarba hozta Töröst, a ki a nádor illetéktelen beavatkozása által félrevezetettve követte el azt a hibát, hogy a fejedelmet szakí-

lásra kényszerítette. Diplomatikai ügyességének egész teljességére volt szükség, hogy a hinárból kijusson, és hogy a békétárgyalások elszakadt fonalát újra fölvehesse. Jól esett neki a királynak azon üzenete és komoly intése, hogy ezen-tul a nádornak semmiféle eltérő információjára ne hallgasson, hanem igyekezzék minden módon tisztességes utat találni arra, hogy a fejedelemmel összejöhessen és vele a tárgya-lást újra megkezdhesse. Jelentésében ő maga is elmondja a királynak, hogy milyen nagy zavarban volt, mikor ő felsé-gének e parancsát megkapta. A napokban történt előzmények után majdnem lehetetlen volt a megszakadt fonalat felvenni. Másfelől pedig az újabb erővel megindított ellenségeskedések miatt attól kellett tartania, hogy egy szép napon Rákóczy seregei, melyek alig voltak félórányi távolságban, egyszer csak körülveszik Füleket, s őt mint foglyot fogják a fejede-lem elé hurcolni.

Ettől a veszedelemtől csak a véletlen oltalmazta meg.

Ugyanis a fejedelem, a nélkül, hogy a nádor fennebb említett leveleinek tartalmáról értesült volna, önlelke sugal-latából késznek nyilatkozott a békére, s ezt Törösnek éppen azon pillanatban írta meg, mikor az már a legnagyobb za-varban volt.

Ez a véletlen különféle hatások eredménye volt. A hadi szerencse forgandósága és a felvidék kimerültsége legalább is annyi hatással voltak erre, mint a nádor azon goromba levelei, melyeket időközben a fejedelemnek írt. — E levelek által Rákóczy indíttatva érezte magát hasonló érdes hangon felelni vissza, és határozottan kijelenteni, hogy a béke egyedül a nádor fondorlatai miatt nem jöhet létre.¹ A míg annak

¹ . . . Látván — úgy mond Rákóczy május 17-én a nádorhoz írott levelében, — hogy sem közönségesen országul, s magunk is sem könyörgéssel, sem esedezéssel, reménykedéssel és egyéb lágyabb úton nem impetrálhattunk semmit ő Felségétől Kegyelmed miatt, kényte-lenek voltunk extremumot is tentalni, noha mi úgy tudtuk, hogy Kegyelmedet ez méltóságos tisztre szintén úgy választotta volt az evang. status, mint a romanus, úgy is kötelezte szabadságaiban való

kezei érezhetők lesznek, addig hiábavaló minden jó törekvés. De Törössel most is kész volt alkudozni.

Erről a király is meggyőződve, kénytelen volt a nádort, mint a béke legfőbb akadályát, eltávolítani, s az egész békeügy befejezését kizárólag Törös tapintatos kezére bízni. — Junius 5-én kelt levelében kellő kimélettel, de elég határozottan ezt tudomására hozta a nádornak, a ki husz év óta válságos időben és nehéz körülmények között első tanácsosa volt. Eszterháznak meg kellett érnie, hogy öreg napjaiban, mint hasznavehetetlen államférfiu félretolattassék, hogy miatta a béke létrejövetele ne kockáztassék!

«Törös küldöttétől hallom. — írja a király Eszterháznak — hogy Rákóczy akarja a békét, és hogy e részben utolsó határozatát megküldötte neki. Hogy ennek követeléseit nem közölte vele, t. i. a nádorral, annak oka, hogy a fejedelem veszélyt látott a késedelemben, ha a király végső határozatát azonnal meg nem kapja. Azután — úgy mond — azt is tudtomra adta, hogy kétségen kívül Kegyelmed iránti kedvetlenségből (*ex aliquo disgustu erga vos*) mind addig nem akar békét kötni, a míg Kegyelmed lesz benne a közvetítő. Ez ugyan elég nyomorult kikötés, de ez idő szerint

megtartásában, mint az más fél, mindazáltal mint bánt Kgl az evangélikus statussal 1638. esztendőben, jusson eszébe Kegyelmednek! Azután is a 14 vármegyebeliék mennyiszor küldtek Kegyelmedhez követeket, instáltak, reméinkedtek; de mit nyertek egyebet ringatásnál, pirongatásnál, fenyegetésnél? Magába szállván azért Kegyelmed, s józan ítéllettel elmélkedhetvén róla, több részt tulajdoníthat Kegyelmed magának . . . mintsem nekünk. Mikor ő felsége kegyelmesen akarta volna is magát az evang. statusnak resolválni és kötelessége szerint mind lelki, mind testi szabadságaiban az ország statutumiban rész szerint éltetni, Kegyelmed minden idegen nemzet csodájára oly keményen viselte édes nemzetéhez magát, s ellenezte ő felségének effectualni; ez által oly fellobbant üszköket is vete Kegyelmed e szegény magyar nemzet közibe, oly distractiót szerze ő felségének e részről is, melynek nem tudjuk, örheti-e Kegyelmed végét vagy nem . . . nekünk csak az jó, állandó és sincera békesség kellene, de istenes és oly. (hogy) lelkiismeretünkben sem éreznénk bántodást érette . . . Rákóczy levele Esterházyhoz május 17. Nemz. Múz. V. ö. Szilágyi S. i. m. 307—310. l.

nem tartottam mellőzendőnek. S végre, mivel a fejedelem majdnem semmi olyasmit nem proponál, a mire nézve a tárgyalások során ismételtlen nem hallottam volna Kegyelmed véleményét: és mivel a késedelemből veszély származhatnék, ennelfogva azonnal kellett határoznom.»

Egyébiránt tudomására hozza, hogy a fejedelem Szádvár helyett Regéczet követeli, mely Eszterházy kezén volt; s e tekintetben is jónak látja a fejedelemnek engedni, annyival inkább, mert a nádor maga többször nyilatkozott, hogy Regéczet inkább kész eladni, semhogy Rákóczy fenhatósága alatt bírja. — Tudja, hogy a nádor mennyire hordja szíven a közérdeket és mennyire ragaszkodik ő felsége uralkodó házához . . . Végül felhívja, hogy a közjó érdekében való egyéb teendőit továbbra is folytassa, biztosítva lévén királyi kegyelméről.

Látnivaló, hogy a királyi levél elég tapintatosan volt szerkesztve. A nádor nem volt megsértve, csak a közjó érdekében ideiglen egy kényes ügytől eltávolítva.

Most már Törös egyedül lett a béketárgyalások intézőjévé.

2.

Törös siet a fejedelemhez Rimaszombatba jun. 19-én. — Másnap Lonsczon előadja küldetése célját. — Kemény Jánossal értekezik. — Vallásügyi pontok, s a fejedelem magánügyei.

Mióta a király megírta Törösnek, hogy a nádor információira ne hallgasson, azóta egyszerre megváltozott a helyzet.

Az egymással szemben álló felek előzékenyebbek és őszintébbek lettek egymás iránt. A hang, a modor, melyet tárgyalásaikban használtak, nem volt többé oly kihívó, mint azelőtt. Kivánságaikat és czáfolataikat elmondották, a nélkül hogy egymást gyanúsítsák vagy gyalázzák.

Törös e tekintetben egészen más modoru ember volt, mint Eszterházy. A mint a fejedelemtől megkapta az alkudozások folytatására való felhívást, azonnal sürgette a *salvus conductus* kiállítását. A mint ezt a rimaszombati bíró meghozta neki, lázas sietséggel utnak indult; és jóllehet Füle körül még folytak a csatározások, ellenséges csapatok között, minden kíséret nélkül Osgyánba jutott. Itt találkozott Bálintfi Vazullal, a kit a fejedelem néhány dzsidás katonával elébe küldött. Másnap, vagyis június 19-én. délelőtt tíz órakor Rimaszombat városába érkezett, hol a fejedelem által ünnepélyesen fogadtatott és megvendégeltetett.

Az első nap tulajdonképen csak ünnepélyességekkel telt el. A fejedelem mellőzte a hivatalos komoly kérdéseket, és leginkább a királyi család tagjainak hogylétéről beszélge-

tett Törössel, a kinek figyelmes szeme csakhamar észrevette, hogy a fejedelmi udvarnál egy török küldött is van. De ezzel nem érintkezett, csak annyit jelentett róla urának, hogy látta Rakóczynál, de értekezésök tárgyát nem ismeri. Feltűnt neki az is, hogy a jelen volt francia követ feltékenységgel és látható kémkedéssel kísérte lépteit. Mind ez, valamint a füleki császári seregek rablásairól jövő hírek kellemetlenül hatottak reá.

A hivatalos audientia, melyen a békeügy elővétellett, csak másnap, vagyis június 20-án történt; de már nem Rimaszombatban, hanem Losoneczon, hova a fejedelem Törössel együtt átment. Törös megbízatásához képest előadta a király szóbeli üzenetét, azután pedig írásbeli előterjesztést tett, felkérve a fejedelmet, hogy hasonlóképen írásilag legyen kegyes válaszát közölni vele. A fejedelem szóval azonnal megadta a választ, mely határozott és férfias hangon hangsúlyozta eddigi követeléseinek indító okait. Írásilag nem válaszolhatott azért, mert hadi ügyekkel volt igénybe véve. Naponta új meg új híreket kapván a csatatérről, különösen a fülekiek garázdaságairól, kénytelen volt rögtön intézkedni, sőt személyesen a felmerült szükség színhelyére sietni. Már június 23-án elhagyta Losoneczot és Szécheny felé sietett, honnét a béketárgyalások folytatására Kemény Jánost küldötte Töröshöz Losoneczra.

Kemény János nemcsak jó hadvezér, de ügyes diplomata is volt. A fejedelem nevében kijelentette, hogy a király nyilatkozatával nem lehet megelégedve. Ha nem is voltak valami vérmes reményei a sikerre nézve, de azt az egyet mégis remélte, hogy ő felsége azokat, miket a nádor útján eddig nemcsak szóval, de írásilag is felajánlott, nem fogja visszavonni. Sőt várta, hogy Tokaj, Tarczal és Szádvár birtokán kívül, melyek többször voltak a fejedelemnek ígérve és felajánlva, egyebeket is fel fog ajánlani; mert a ki eredményyel akar alkudni, annak nem az a feladata, hogy az egyszer tett ígéreteket megtagadja, hanem inkább az, hogy újabb és újabb engedményeket tegyen. A fejedelem azonban,

nem csekély megütközéssel, éppen az ellenkezőjét tapasztalja. De nem akarja a saját magánügyeit előtérbe tolni; ké z azokat ezuttal teljesen mellőzni; csak azt akarja tudni: vajjon a Törösnek adott meghatalmazásban vannak-e olyan pontok, melyek a felvidéki magyar rendeknek a vallásra vonatkozó kívánságait figyelembe véve, lehetővé teszik, hogy Törös e részben valami jót eszközölhessen?

Keménynek ezen kérdésére Törös azt felelte, hogy a felvidéki magyar rendek vallásügyi sérelmeinek orvoslására vonatkozólag semmiféle utasítása nincs. Ő felsége azt hitte, hogy a felvidéki rendek azon nagymérvű engedményekkel, melyeket a nagyszombati tanácskozmányok idején ellogadtak, meg vannak elégedve. Ezt ő, Törös, a fejedelemnek is elmondotta akkor, mikor Losonczon értekezett vele, jóllehet az éppen az ellenkezőjét állította, t. i. hogy a felvidéki rendek nem elégedtek meg a nagyszombati engedményekkel. Hiszen a nagyszombati tanácskozmány éppen azért oszlott szét.

A második kérdés, melyet Kemény Töröshöz intézett, abból állott, hogy a fejedelem magánügyeire vonatkozólag fel van-e hatalmazva több engedményt tenni, mint a meny nyit írásban tett nyilatkozata magában foglal?

Erre a kérdésre kitérő választ adott. Jelesül azt felelte, hogy erre is kész válaszolni azon esetben, ha előbb ő nagysága a fejedelem nyilatkozik a következő két kérdésben:

1. Az első kihallgattatás alkalmával a fejedelem ezeket mondotta: gondolja meg ő felsége, beküljön ki hamar, mert az egész kereszténység fegyverben áll. Törös e szavakkal azt értvén, mintha a fejedelem oly szövetségre lépett volna társaival, melynél fogva azoknak engedelme nélkül nem is köthet békét ő felségével; ha ez áll, akkor hiába fogja tárgyalni a fejedelem privát ügyeit.

2. A második kihallgattatás alkalmával világos szavakkal mondá a fejedelem, hogy ő felsége semmi szín alatt nem békülhet ki, mindaddig, míg az nem orvosolja a felföldi magyar rendek sérelmeit, különösen pedig azokat, melyeket

vallásuk miatt szenvedtek. Minthogy e tekintetben a nagyszombati megállapodásokon túl nem mehet, tehát a privát ügyek tárgyalása nem volna egyéb időpazarlásnál.

Látjuk e kérdésekből, hogy a két fél eljárása hasonlít két hatalmas birkozónak eljárásához, melynél fogva mindekelőtt azt keresik, hol lehessen az ellenfelet jól átkarolni, a föld biztos talajáról fölemelni és ezzel egyszerre a földre teríteni. Törös érzi, hogy, ha egyenes választ ad a fejedelem kérdéseire, akkor okvetetlenül meggyengíti álláspontját, mert az ellenfél átkarolván derekát, legalább is fölemelheti a levegőbe. Jobbnak látta tehát hasonló fogáshoz nyulni, s tett kérdéseivel éppen oly helyzetbe hozni ellenfelét.

Kemény, e kérdésekre nem lévén felhatalmazva választ adni, visszatért küldőjéhez, a ki már akkor nem Széchénben, hanem Palánk és Gyarmat közötti táborában volt. Közölvén vele a két pontot, ez azonnal átüzent Törösnek, hogy látogassa őt meg táborában. Ez meg is történt. Törös megjelenvén, barátságos fogadtatásban részesült: még vacsorára is ott tartóztatta a fejedelem. A beszélgetés fesztelen, komoly volt. Főlemlegették a nagyszombati tanácskozmányokat s azoknak a vallásra vonatkozó megállapodásait is. A fejedelem nem tagadta, hogy a biztosok bizonyos kérdésekben megegyeztek, de emlékeztette Töröst a bártfai országgyűlésre, mely azokat csak bizonyos új záradékokkal volt hajlandó elfogadni. A rendek szabatosabb formulázást kértek azért, hogy jövőre nézve ne legyen ok újabb czivakodásra.

Törös e szavaknak igazságát nem vonhatta kétségbe. Nem is tett egyéb ellenvetést, mint azt, hogy e tekintetben nincs semmi határozott utasítása; de a fejedelem kívánságához képest kész volt ő felségét gyorsfutár által értesíteni az ügy állásáról, nehogy a késedelemből új veszély támadhasson. A fejedelem viszont megígérte, hogy bizonyos pontokra nézve írásban fog nyilatkozni.

Ezzel a barátságos beszélgetés véget ért. A fejedelem táborában maradt, Törös pedig Báthra ment. Itt kereste őt fel Kemény János, a fejedelem küldötte: s írásban mutatta

fel neki a vallási sérelmek azon pontjait, melyekre nézve a bártfai országgyűlésnek észrevételei, illetőleg kívánatai voltak. Ezekben pedig az volt, hogy az ország minden rendei, a szabad királyi városok, úgyszintén a szabadalmazott községek, továbbá a magyar véghelyeken lévő katonák szabad vallásgyakorlattal birjanak, a templomok, harangok és temetők szabad használatával együtt, és hogy vallása miatt senki, semmi ürügy alatt és semmiképen ne háborgattassék. Ezt a szabadságot a bártfai rendek a jobbágyokra is ki akarták terjesztetni. Ki akarták mondatni, hogy ezután a városokban és falvakban a lelkészek a nép akarata ellenére hivatalaikból el ne mozdíttathassanak s paplakjaikról el ne üzetthessenek; ellenkezőleg azok is visszahelyeztessenek, a kik eddig erőszakosan elűzettek.

A templomokra nézve, melyek 1638 óta mindket részről elfoglaltattak, azt kívánták kimondatni, hogy azok előbbeni birtokosaiknak visszaadassanak, a további foglalások pedig szigoruan betiltassanak. A többi sérelmek orvoslására küldessenek ki a megyékbe oly biztosok, a kik azokat a sérelmeket a helyszinén összegyűjtván, orvoslás végett országgyűlés útján ő felségének beterjeszszék. — Az országgyűlési végzések ellen vétőkre László király hatodik decretumának VIII. cikkét kívánták alkalmaztatni. Általában szabatosan kívánták formuláztatni mind azon kérdéseknek törvényes elintézését, melyek eddig akár a szentszék, akár a jezsuiták miatt minduntalan felújítottak: és az ország nyugalma érdekében egyetemes országgyűlést és egyetemes amnestiát ohajtottak.

Mindezeket Kemény bőven és tüzetesen megbeszélte Törőssel. Ez utóbbi megígérte, hogy ez ügyben újabb feltételeket teendő felségének.

A fejedelem magánügyeit illetőleg is nehéz kérdések voltak megoldandók. A hét vármegyére vonatkozólag a fejedelem ragaszkodott régebbi követeléseéhez. Kivánta, hogy azok neki és idősebb fiának, mint fejedelmi utódának átengedtessenek. Ezt annál inkább remélte megnyerhetni, mert —

úgy mond — előrehaladott koránál fogva már úgy sem élhet sokáig.

Tarczalra és Szádvárra vonatkozó kívánságait írásba foglalva kívánta külön küldött által ő felsége elé terjeszteni. De Törös, mielőtt e kívánságot teljesítette volna, személyesen kívánt találkozni a fejedelemmel. Fel akarta őt kérni, hogy adja elő, akár írásban, akár élőszóval azokat a pontokat, melyekben kívánságainak összege foglaltatik. E végből új audientiát kért. Junius utolsó napján a Garam melletti Macskarévre utazott, a hová a fejedelem eleve kitűzte volt az összejövetelt. Mint mindig, most is szíves fogadtatásban részesült; de azt nem nyerte meg, hogy a fejedelem írásban adja át föltételeit. Csakis élőszóbeli előadás után írhatta meg Ferdinándnak a következőket:

1. A fejedelem a minapában tett kérdéseimre akképen válaszolt, hogy ő Felségeddel szabadon és tisztességes cím alatt megkötheti a békét, a nélkül, hogy szövetséges társainak tett ígéretét megszegné, mivel a francziákkal kötött egyezése már nemsokára letelik; a svédeknek pedig semmivel sincs lekötve.

2. Kéri Felségedet, hogy a felvidéki rendeknek Nagyszombathban tárgyalt vallásügyi sérelmeit a már említett záradékok szerint orvosolni méltóztassék. Ha ezt Felséged megígéri és a következő pontokban összefoglalt magán kérelmét teljesítendi, azon esetben a béke megköthető.

Magánkívánságai ezek:

1. Kívánja magának átadatni Tokajt és Tarczalt háromszázezer forintban, és pedig a fiágra való szállás jogával; ha ez kihalna, akkor ezen összeg fizettségé ki a nőági örökösöknek, vagy a kiknek ő fogná rendelni. Ez esetben az illető birtokok a királyi fiscusra lennének szállandók.

2. Kívánja, hogy a Tokajhoz kötött fennebbi összeghez építkezés czímén irassék be ötvenezer forint, minthogy azon vár kívül-belül annyira meg van rongálva, hogy annak bástyái, különösen azok, melyek a folyóvíz felől állanak, nemsokára összedülnek. E várat azért is szükséges kijavítani.

hogy, ha a tiszántuli váracsok bármilyen módon veszélyeztetve lennének, a tokaji vár elővárul szolgálhasson. Kíváncsnak tartaná a fejedelem, hogy az e várban lévő épületek szakértő kőművesek által megvizsgáltatnának és megbecsültetnének.

3. Kívánja Regécz várát százezer forintban beiratni, de csak fiörökösei számára, kiknek kihalása esetén ez összeg a nőörökösöknek, vagy az általa más kijelölendőknek volna kifizetendő. Ő felsége elég móddal rendelkezik arra nézve, hogy a nádort kártalaníthassa.

4. Lennének még más apróbb kívánságai is, melyeket Klobusiczky fog neki összeírni.

5. Ragaszkodik előbbeni követeléseihöz. Ecsedet és Nagybányát illetőleg, fentartatván ő felségének egyéb jogai.

Ezek volnának azok, a melyeknek teljesítése mellett meg lehetne kötni a békét: a fejedelem a maga részéről még csak azon kéréssel járul ő felségéhez, hogy, mivel minden késedelem veszedelmet idézhetne elő, magát lehetőleg gyorsan elhatározni kegyeskedjék.

Ugyanis Törös maga látta, azon svéd követet Rákóczynál, a ki azt a hirt hozta, hogy Torstenson néhány nap múlva beveszi Brünn várát, mely esetben seregeit azonnal Pozsony ellen vezérli. Ha ez bekövetkezik, akkor legalább is nehezebbé válik az alkudozás.

A fejedelem, midőn a fennebbi pontokban foglaltakat Törössel közölte, még arra nézve is kijelentette óhaját, hogy ő felsége ezen béketárgyalásoknál a nádor tanácsát ne vegye igénybe, mert különben a béke sohasem fog létrejöhetni.

Törös mind ezeket részletesen megírván Ferdinándnak, Szenkvicz Mátvás titkárát, néhány fejedelmi katona kísérete mellett utnak indította Bécs felé.

3.

Szenkviczy meghozza a király resolútióját jul. 7-én. — A fejedelem kényes helyzete, s jul. 11-diki válasza. — Új követelései. — Törös aggodalmai, veszedelme. — A király felelete új fordulatot idéz elő.

Bécsben Szenkviczy megérkezése nagy feltűnést okozott. Az ott tartózkodó magyar főurak, köztük a mellőzött nádor, kíváncsian várták Törös működésének eredményét. Nem hiányoztak, a kik kárörömmel hirdették, hogy a királynak ez új kegyeltje elárulja az uralkodó család és a haza érdekeit. De jövődöléseik nem teljesültek.

A király kegyesen fogadta a Szenkviczy által hozottakat, és hogy mennyire méltányolta Törös sürgetéseit, azt azzal bizonyította, hogy azonnal válaszolt neki, s ugyancsak Szenkviczy által megküldötte a fejedelem kívánságaira való utolsónak nevezett resolútióját.

Ebben a Tokajra és Tarczatra vonatkozó kívánságot teljesítendőnek ítélte: úgy azonban, hogy a fejedelem, régiebb ajánlatához képest, fizessen Homonnaynak százezer forintot.

Regécze vonatkozólag ő felsége azt válaszolta, hogy habár ez ellen, a nádorra való tekintetből, a ki különben is nagy károkról panaszkodik, súlyos ellenvetései lennének: mindazáltal ezeknek mellőzésével, a közjó és közbéke kedvéért, e kívánságot is teljesítendőnek ítélte. — E szerint a fejedelem fizessen a nádornak százezer forintot, és pedig

akképen, hogy a nádornak Regéczben maradt, mintegy százhatvanezer forint értékű tárgyaiért illő kárpótlást adjon.

Ecsedre és Nagybányára nézve is teljesíti a fejedelem kívánságát a mostani birtokosok kihalása esetén.

A mi a magyarországi felvidéki hét vármegyét illeti, azokat is kész átengedni a fejedelemnek azon feltételek mellett, melyek alatt egykor Bethlen birta.

A mi végül a felvidéki rendeknek abbeli kívánságát illeti, hogy a vallásügyben tett engedményeken némi módosítások tétessenek, erre nézve ő felsége azon kívánságának adott kifejezést, hogy a Nagyszombatban mindkét részről történt megállapodások épségben tartassanak, s e részben semmiféle változás ne tétessék.¹

Szenkviczy e pontokkal július 7-dikén érkezett vissza Töröshöz, a ki még három nap előtt Nagy-Tapolcsányból Ripnye nevű faluba ment át, hogy a Krakovánban tartózkodó fejedelemhez közelebb legyen.

Tudnivaló, hogy a svédek ez alatt diadalmasan vonultak előre. Brünn bevételét, és már komoly intézkedések tétettek arra nézve, hogy Pozsony bevétessék. A svéd hadvezérek és követek majdnem mindennapos vendégei voltak a fejedelemnek: s éppen nem lehet csodálni, hogy a fejedelmet minden áron a béketárgyalások megszakítására akarták bírni. Azonban Rákóczy okosan vezette dolgát. Nem akart határozni mindaddig, a míg Ferdinándnak utolsó resolútióját meg nem kapja. Annak tartalmához képest kellett további eljárását irányoznia.

Mikor Töröstől arról értesült, hogy ő felségének nehezen várt végső határozata megérkezett, nem csekély zavarba hozta ennek azon kívánsága, hogy neki minél előbb audienciát adjon. Régi szokás szerint a király követét, valahányszor valami lényeges üzenettel jött, ünnepélyesen kellett

¹ Ad ultima illustrissimi ac celsissimi principis Transylvaniae postulata resolutio Suae Majestatis Caesareae Viennae 4. julii Anno 1645. facta. Szilágyi i. m. 318. és 319. l.

fogadni. Ez most annyiban járt volna kellemetlenséggel, a mennyiben a fejedelem környezetében lévő szövetséges küldöttek okvetetlenül megbotránkoztak volna amiatt, ha látják, hogy szövetséges társuk az ellenfél követét ünnepélyesen fogadja s vele nyilvános tárgyalásokat folytat. A körülmények és a közönséges eszélyesség azt kívánták, hogy ez a kellemetlenség kikerültesse; annyival is inkább, mert köztudomású dolog volt Duclos francia tisztjeinek azon fenyegetése, hogy, ha Törös oda jön, azonnal megölik.

A fejedelem ily körülmények között azt írta Törösnek, hogy bármily szívesen óhajtana őt minél hamarább fogadni és vele a béke ügyében személyesen értekezni: a nála lévő idegenek miatt ezt nem tartja helyesen keresztülvihetőnek. Minélfogva kéri, ne vegye rossz néven, hogy ha régi hű embere Bálintfi Vazul által fog vele érintkezni.

Törös belátta a helyzet kényes voltát, és beleegyezett a fejedelem kívánságába, de természetesen annak kifejezésével, hogy ebből ő felsége tekintélyének csorbitása ne következék, és hogy egyebekben a szokásos külsőségek tiszteletben tartassanak.

A fennebb közlött királyi resolutio pontjainál azonnal szembetűnik azon körülmény, hogy azok nem azon sorrendben vannak tartva, melyben azokat Törös fölterjesztette. Ott a közügyeket érintő pontok voltak elől, s úgy következtek a magánkívánságok. Itt megfordítva a privát kívánságokra adatik elébb válasz, és a legnehezebb pont, melyre Rákóczy kezdettől fogva legfőbb súlyt fektetett, legutoljára maradt. Ezzel a királynak azon óhajtása volt jelezve, — melyet különben levelileg is kifejezett — hogy Törös mindenek előtt a fejedelem magánkívánságait tárgyalja. A király azon téves nézetben volt, hogy, ha a privatumokban enged, akkor a közügyekre nézve is könnyen megegyeznek. Ez a nádor azon régi és sokszor ismételt állításának elfogadását jelenti, hogy a fejedelem csakis magánérdekből fogott fegyvert; s mihegyest családi érdeke kielégítettik, a vallással és a közszabadsággal nem sokat fog törődni.

Törös a király kívánságához képest szintén előtérbe tolta a privátügyeket. A Bálintfinak írásban átadott pontok hasonlóképen azon rendben voltak fogalmazva. Mikor azokat a fejedelem olvasta, csakhamar észrevette a fogást: de a hadi események gyors egymásutánja nem engedte, hogy ilyenek felett vitába ereszkedjék. Szeretett volna a dolog lényegére azonnal válaszolni. Nem tehetette, mert a hadvezérek jelentései minden idejét igénybe vették. Négy napig kellett várni, míg a királynak adandó válaszát elkészíthette július 11-én.

Ebben azt mondja, hogy ő felségének Tokajra és Tarczalra vonatkozó resolútiójával meg van elégedve: s ehhez képest a Homonnay részére kért százezer forintot két részletben, egy év alatt kész lefizetni.

Regécz ügye kissé bonyolultabb volt. A király százezer forintot kért és a nádor tárgyaiért százhatvanezeret. A fejedelem azt kívánta, hogy vállalja magára ő felsége a száz-ezeret, ő, a fejedelem, kifizeti a hatvanezeret. Későbbben azonban kisült, hogy kétszázötvenezerrel van a szó. Ebből a fejedelem kész volt elvállalni százezeret, a többinek elvállalását ő felségétől követelvén, úgy azonban, hogy az *inscriptio* kétszázhatvanezer forintra szóljon, örökös jogra fiágra, olyformán mint Tokaj- és Tarczalnál.

Azt is elfogadta, hogy Ecsed vára a hozzá tartozandó jószágokkal, Nagy- és Felsőbánya pedig hasonlóképen összes tartozékaival együtt Bethlen István és Péter halála után azonnal reá és örököseire szálljon. E mellett azonban szabadságukban legyen Bethlenének időközben másképen is intézkedni, ha a fejedelemmel megegyezhetnek.

A hét vármegyére vonatkozó királyi határozat ellen sincs kifogása: csak azt óhajtáná, hogy hozzátétessék még Szathmár vármegye és vára, továbbá Szabolcs vármegye és Kálló vára ugyanazon joggal, a minővel azokat egykor Bocskay István birta. — Tokaj várának jókarba hozataláért ötvenezer forintot kívánt magának inscribáltatni: Sárospatak kijavításáért huszonöt ezeret; Munkácsért hasonlóképen huszonöt ezeret. Az

ellen, hogy az épületek szakértők által megvizsgáltassanak és megbecsültessenek, nincs kifogása.

A vallás dolgát illető pontra nézve most is követelte, hogy a bártfai záradékok fölvétethessenek, mi által jövőre nézve minden sérelmek kikerültethetnének.

Végül azt is kérte, hogy ő felsége adasson neki a beszerzebányai bányából ötven mázsa rezet, és hogy április 26-kától számítva a bányavárosok és bányák jövedelme egész a béke megkötéséig neki adassék.

Törös, a mint a fejedelem e követeléseit Balintfitól átvette, látta, hogy itt valamivel több követeltetik, mint a mennyi a legelső kívánságokban volt. Meg is üzent Rákóczynek abbeli kérelmét: ne kívánja a két vármegyét se Szathmár és Kálló várait, mert ez által ő felségének új kellemetlenséget okoz. Elégedjék meg a hét vármegyével, úgy, a mint eredetileg javasolta volt, s akkor a béke létrejön.

Rákóczy azonban ragaszkodott követeléséhez: s viszont azt üzent Törösnek, hogy e kívánságát gyorsfutár által terjeszse elő ő felségének. — E kívánsághoz képest Szenkvicz július 13-án csakugyan Bécsbe utazott.

A míg ő oda járt, az alatt a csatatérről új meg új hírek érkeztek. A svédek diadallal nyomultak Magyarország felé. Torstenson követet küldött Rákóczyhoz, a szövetségesek nevében sürgetendőt, hogy minél előbb indítsa el megígért segédsapatait a svéd főhadsereghez. — Törös mindezekről tudomással birt, és nem csekély aggodalommal szemlélte a fejedelemmel való tanácskozásokat, melyekből könnyen a béke ügyének megghiúsítása eredhetett. Eschien Sándor, a svéd küldött oly kedvező színben tudta feltüntetni az eddigi hadi eredményeket: s a jövőre nézve oly biztosan számított a teljes diadalra, hogy Rákóczy nem térhetett ki indokai elől. A sürgetésnek és tanácskozásnak az lett a vége, hogy a fejedelem seregének nagyobb része, fiának vezérlete alatt, azonnal induljon a svéd tábor felé; a kisebbik része a fejedelemmel együtt maradjon helyben.

Törös július 13-káról szóló levelében mindezekről érte-

sité Ferdinándot, megírván azt is, hogy ő saját szemeivel látta, mikor Rákóczy Zsigmond és Kemény János vezérlete alatt a fejedelem seregének színe-java ágyúkkal és élelmi szekerekkel ellátva, harczy riadók hangzása mellett Morvaország felé indult.

Ebből természetesen bajt jósolt, és valóságos lelki szorongások között várta a király válaszát. Izgatottsága nőttön nőtt, mikor látta, hogy a fejedelem is folytonosan katonái között mozog s napról napra változtatja hadi szállását. Törös követte a fejedelem lépteit. Július 14-én Krakovánt elhagyván, Kosztolánba ment; innét másnap már tovább kellett mennie a hadsereggel Szomolány felé. Itt a fejedelem is megállapodott, és hogy a király követét is minél kényelmesebben elszállásolhassa, a Pongrácz család kastélyszerű kuriáját rendelte neki lakásul. A kuria a község szélén egy szép kert közepén állott, s úgy a külső táj szépsége, valamint a lakás berendezése is teljesen kielégítő, sőt úriás és kényelmes volt. Szegény Törös, mikor itt elhelyezkedett, nem is gondolt azon nagy veszedelemre, mely őt valóban komolyan fenyegeté.

Ugyanis a svédek mindig rossz szemmel nézték azt, hogy a királynak békekövete kíséri a fejedelmet. Törösben nem láttak egyebet, mint egy veszedelmes embert, a ki az ő szövetséges társukat el akarja csábítani, és a kinek működése kockáztatja az ő csatatéri diadalaikat. Találkoztak köztük túlságosan vérmes férfiak, a kik már-már Bécs falain látták a svéd diadalmas zászlókat lengeni, a kik a magyarok segítségével bíztak, azért rajongtak és halálos gyűlöletet tápláltak a császár iránt. Ezeknek sikerült Törös ellen, mint a császár embere ellen, oly izgalmat támasztani a jelenlévő svéd katonák között, melynél fogva ezek elhatározták, hogy őt megölik. Egyszer csak megrohanták a Pongrácz-féle kuriát, és iszonyú zaj, káromkodás és fenyegetőzés közben keresték Töröst, hogy megölhessék. A nagy zajra figyelmessé lett magyar és svéd tisztek, köztük Duclos is, azonnal a helyszínére siettek, és az őrjögő tömeget szétosztatván, Töröst a veszélyből kiszabadították.

Rákóczy a kellemetlen incidens felett mélyen megbotránkozván, a lázitókat keményen megbüntette; Törösnek pedig azonnal más és biztosabb lakást rendelt Szomolány községében, éppen a fejedelem közvetlen szomszédságában. Ezzel a csend és rend helyreállott. De Törösnek még napokon keresztül kellett látnia a svédek tüntetését a császár ellen. Nemcsak az exaltált idegenek, de a higgadtabb magyar katonák is rebesgették, hogy a fejedelem nemsokára megindul Pozsony felé, hol Torstensonhoz csatlakozván, beveszi a királyi várat.

Ez azonban be nem következett. A fejedelem nem Pozsonyra, hanem a Morvába ment fiára és seregére gondolt. Azok után indult július 22-én, és néhány napi fáradtságos utazás után Szenicze városába érkezett. Itt fogadhatta el ismét Töröst, a ki eleve jelentette neki, hogy Szenkviczy már megérkezett Bécsből a király újabb resolútiójával.

A fogadtatás rövid volt. Törös előszóval adta elő a király határozatát, melynek tartalma az volt, hogy ő felsége vele született kegyelménél fogva, és Magyarországa iránt táplált jó indulatától vezéreltetve, kész a fejedelem kívánságát teljesíteni, csak Szathmár és Szabolcs vármegyéket, s a bennök lévő két várat, t. i. Szathmárt és Kállót ne követelje, mert azokat már nem engedheti át. Erre ő felségének súlyos okai vannak. Ne kívánja tehát a fejedelem azt, a mi lehetetlen, hanem elégedjék meg az eddig felajánlottakkal.

De a fejedelem éppen nem tartotta lehetetlennek azt, a mit kívánt. Tüzetesen kimutatja Törös előtt, hogy a két vármegye átengedése által ő felsége állandó békét szerezhet magának: s ha itthon nincs baj, akkor Németországban is biztosabban fogja helyreállíthatni a békét. Hogy állításainak nagyobb súlyt kölcsönözzön, átnyújtotta Törösnek a bécsi békekötésnek egy legújabbban nyomtatott példányát, figyelmeztetve őt arra, hogy akkor a király még nagyobb engedményeket tett Bocskaynak. Pedig Rudolf királynak nem volt annyi ellensége, mint most ő felségének. Az örökös tartományokban és Németországban béke volt. Most mindenütt harcz

és háború pusztítja ő felsége birtokait. Napról napra súlyosabb a helyzet; minél fogva ő felsége saját érdekében cselekednék, ha a két vármegyét és várat neki és utódainak átengedné. Ismételve kijelenté, hogy e kívánságától, semmi körülmények között nem fog elállani. Elég kárt és jogtalanságot kellett Erdélyben szenvednie; utódai is azt szenvednék, ha e kívánságától elállana.

Törös mindent elkövetett, hogy a fejedelmet engedékenységre bírja. S midőn semmiféle ellenvetés, semmiféle új ok nem használt, elővette legutolsó argumentumát, mely abból állott, hogy, ha e kérdésben a fejedelem nem enged, akkor kénytelen lesz a tanácskozmányt felbeszakítani és eredmény nélkül urához visszatérni.

Azt hitte, hogy ezzel a fejedelemre nyomást fog gyakorolni. Azonban csalódott.

A fejedelem a legnagyobb nyugodtsággal azt felelte neki, hogy eltávozását nem fogja akadályozni.

Ha — úgy mond — ő felségének az a kívánsága, hogy ilyen okból hiúsíttassék meg a béke, ám legyen. Ő sajnálni fogja ezt, de különben biztosítja a császár követét szabad visszautazásáról. Kellő kíséretet fog melléje rendelni, hogy sérelmet ne szenvedjen.

Törös meg volt lepve a fejedelemnek e magaviselete által. Szomorúan ment vissza lakására, hogy holmiját összeszedvén, eredménytelenül visszautazzék urához. Már a kocsis készen állott.

Ebben a pillanatban lépett elő Szenkviczi, a ki Törös megbízásából a királynál járt, és kihuzott zsebéből egy királyi levelet, melyet az csakis azon esetre parancsolt neki átadni, ha Rákóczy semmiképen engedni nem akarna, és ez által szakításra kerülne a dolog. Most beállott ez az eset. Törös átvette a levelet. Izgatottan olvasta végig annak sorait, melyeknek tartalmából felhatalmazást nyert Kálló és Szathmár átengedésére is.

Ezzel egyszerre kedvező fordulat állott be a tárgyalás menetében.

Törös és Rákóczy vitája az örökösödés felett. — Szenkviczy meghozza a király beleegyezését aug. 3-án. — A békepontok szerkesztése új nehézséget okoz. — Puchaim császári vezér zavart idéz elő. De azt Törös elhárítja. — Rákóczy szavát adja, hogy a békét megtartja.

Rákóczy örömmel vette tudomásul a fordulatot. Most már hinni kezdte, hogy valóban létre fog jönni a béke, ha valami előreláthatatlan akadály nem fog előgördülni.

Törösnek ugyanazon alkalommal, mikor a Szathmárra és Kallóra vonatkozó eme kedvező határozatot vette, az is meg volt hagyva, hogy a békepontok fogalmazásánál vigyázzon, és ne egyezzek bele mindenbe egyszerre, hanem fokozatosan tegye az engedményeket. Ez általános szokás volt az alkudozásoknál.

Ehhez képest, mikor Szeniczről való eltávozás után néhány nappal utóbb Kopcsányban folytatták a tanácskozást, Törös nagy feneket kerített a dolognak. Elmondta, hogy ő felsége milyen nagy áldozatot hoz Magyarország békéjének, mikor a fejedelem kívánságának enged. Ime kész átadni ismét két vármegyét és két várat, hogy ezzel kegyelmét és atyai jóindulatát az országnak iránt bizonyítsa. De gondosan hozzátette, hogy a két várat a fejedelem halála után idősebb fia is birhassa.

Ez tulajdonképen azt jelentette, hogy a kisebbik fiú nem örökölheti az említett két várat. — Természetes, hogy e felfogás ellen azonnal felszólalt a fejedelem. Ő az átadást örökös joggal kívánta: úgy kívánja most is. Tehát nemcsak

idősebb, hanem ifjabbik fia is bírhasa a nevezett megyéket, ha fejedelemmé választatnék. Ez ellen ismét Törösnek voltak kifogásai. Ő felsége csak bizonyos feltételek mellett hajlandó átadni az említett vármegyéket: jelesül úgy, hogy azok a fejedelem két fiának elhalása után ismét az ausztriai házra szálljanak vissza. A fejedelem ennek ellenében azt kívánta, hogy e birtokot azon esetben is bírhasa a kisebbik fiú, ha nem lenne fejedelem. Abban hajlandó volt engedni, hogy a két fia halála után azoknak fiörökösei ne bírassák ugyan a két vármegyét, de örökölhessék a várakat.

Erre Törös azt felelte, hogy az nem lehetséges; ő felsége jövőre nézve nem kötheteti meg annyira a kezét. Végre abban állapodtak meg, hogy ám örökölhessék az utódok is e várakat, de csak ha fejedelmek lesznek, de mint magánemberek nem.

Rákóczynak még egy más lényeges kívánsága is volt, nevezetesen az, hogy ha e béke miatt akár a töröktől, akár más valakitől megtámadtatnék, azon esetben ő felsége oltalmat és segílyt igérjen neki; s engedje meg azt is, hogy, ha szükséges lenne, seregét a király országába is bevihesse. E tekintetben Törös kilátást nyújtott neki a király támogatására.

Nehezebb volt Szerednye várának ügye, melynek átengedését a fejedelem több alkalommal sürgette. Ebben azonban azon akadály merült fel, hogy azt egykori birtokosa Dobó Ferencz végrendeletileg nejének hagyományozta. Ezt tehát ez alkalommal nem intézhetvén el, a fejedelem azt kívánta, hogy az a legközelebbi országgyűlés elé terjesztessék.

Törös, nem érezvén magát illetékesnek ilyen ügyekben határozni, ismét Szenkviczyt küldötte Bécsbe, hogy ő felségének engedélyét, illetőleg a fejedelem kívánságába való beleegyezését kieszközölje. Ezt maga a fejedelem is így kívánta, és hogy Szenkviczy teljes biztosságban folytathassa útját, öt lovas kíséret rendelt melléje. Ez intézkedés azonban nem mentette meg Szenkviczyt a veszedelemtől. Alig indult el július 27-én; alig haladt egy pár mérföldnyire a fejedelem

katonái által megszállott vidéken: a svéd katonák útját állották és fegyvereikkel agyonveréssel fenyegették. Hiába hivatkozott *salvus conductus*ára, azok pisztolyt szegezve mellének, követelték tőle az iratokat. Kétségenkívül megölték volna, s az iratokat, melyeknek nyilvánosságra hozatalát a fejedelem igen sok oknál fogva nem kívánta, elkobozták volna, ha ebben őket a zajra előjött magyar katonák meg nem akadályozzák. A svédek annyira el voltak vakulva szenvedélyök által, hogy a felmutatott *salvus conductus*t sem tartották tiszteletben: ezért Rákóczy emberei, midőn megértették az ügy veszélyességét, erőhatalommal kergették el az útonálló svédeket.

Egyéb közbejött események is veszélyeztették a békét. A várnegyék protestáltak az ellen, hogy fiaik az ország határain kívüli háborúba vitessenek. Ezt a fejedelem tapintatosan és okosan intézvén el, egyszerre elterjedt a hír, hogy Lipót főherczeg nagy sereggel indult Morvaország felé, és hogy útközben a fejedelemnek Kopesányban lévő táborát akarja megtámadni.

Ez azonban nem történt meg. Ellenkezőleg a békeügy lényeges előhaladást tett az által, hogy Szenkvicz augusztus 3-án meghozta Bécsből a király kedvező válaszát a még felforgó vitás kérdésekre nézve. Ez lathatólag kedves benyomást tett a fejedelemre, különösen az által, hogy Szathmár és Kálló birhatási jogát ifjabbik fiára is kiterjesztette, még azon esetre is, ha ez nem lenne erdélyi fejedelem. Tudnivaló, hogy ez volt a fejedelem kedvence, a kinek részére a kivívt minden kedvezmény végtelen örömet okozott Rákóczy atyai gyöngéd szívének.

Törös ekkép minden fennálló nehézségek eltávolítása után elérte azt, hogy a békepontok szerkesztéséhez foghatott. A szerkesztés maga nem ment nehezen: a fejedelem többé nem volt követelő.

Mihelyt elkészültek, ő azonnal kész volt a preliminarékat aláírni, és sürgette, hogy azok megerősítés végett minél előbb Ferdinándnak is elküldessenek.

Ez meg is történt. A fejedelem személyes követeléseit

augusztus 8-án, a felvidéki rendek kívánságát pedig augusztus 20-án irta alá.

Mikor Szenkviczý visszahozta a király által megerősített okmányokat, Rákóczy figyelmesen átolvasta azokat, és a bevezető és befejező mondatokra vonatkozó megjegyzéseit közölte Törössel. Ugyanis a bevezetés azon kitételére nézve, mely szerint mondatik, hogy az engedmény némely vármegyék kívánságára adatik meg, azt kívánta, hogy az az ország kívánságára történt. A befejezésben hasonlóképen azon kitétel helyett, hogy «némely vármegyék biztosíttatnak,» kívánta tétetni ezt: «a karok és rendek», hogy a szöveg összhangban legyen elejével, a hol az mondatik, hogy minden karok és rendek szabad vallásgyakorlattal birjanak.

Természetes, hogy Törös mindent elkövetett, hogy e változtatások elmaradjanak, és hogy a fejedelmet megnyugtassa. Jelesül felhozta, hogy egész országra már csak azért sem lehet hivatkozni, mivel az a katolikus és világi rendekből is áll. Már pedig ezek nem vettek részt azon kívánságban, hogy szabad vallásgyakorlat legyen. Lehetetlen tehát az egész ország nevében beszélni. Végre hosszas vitatkozás után a bécsi békekötés alkalmával használt kitételhez folyamodtak, mely úgy hangzik, hogy ő felsége a fejedelem és a hozzá szító magyarok kívánságára tette az engedményeket.

Minthogy azonban a fejedelem szigorúan ragaszkodott azon kívánságához, hogy a conclusióban foglalt biztosítás Magyarország összes karainak és rendjeinek adassék; Törös pedig nem érezte magát felhatalmazva, ily lényeges változtatás megtételére: tehát ismét ő felségéhez küldötte Szenkviczýt, azon kéréssel, hogy e nehézséget eloszlatni kegyeskedjék.

A míg a követ odajárt, addig Rákóczy közölte Törössel azon biztosító iratát, melyet ő felsége részére volt kiadandó. Törös most úgy tett, mint előbb a fejedelem. Az iratnak különösen bevezető és befejező részét vizsgálta meg szigorúan. Kifogást tett a bevezetés azon kifejezése ellen, melyben Rákóczy mondja, hogy Magyarország és a nemzet szabadságainak megsértése miatt fogott fegyvert ő felsége ellen. Ez

— úgy mond Törös — sértő kifejezés a királyra nézve, melyet meg nem tűrhet, még akkor sem, ha e miatt a béke minden eddigi eredményét kockáztatná is.

Ekkor a fejedelem kiméletesebb kifejezést ajánlott. Legyen — úgy mond — úgy, hogy «súlyos okoknál fogva» — ob gravissimas causas.

Törös még ezt is keménynek találta. Egyáltalában nem akarta megengedni, hogy a háború okául ő felsége legyen feltüntetve. Rákóczy tehát, hogy utólagosan keserűséget ne okozzon, reá bízta a kellő kifejezés megtalálását. Ekkép e kérdés is elintéztetett.

Azonban a király serege részéről oly mozgalom támadt, mely majdnem egészen megghiúsította az eddigi eredményeket.

Ugyanis egyszerre híre terjedt, hogy gróf Puchaim és Lipót főherczeg Felső-Magyarország, illetőleg az erdélyi fejedelem ellen indultak meg hadaikkal. A bányavárosok veszélyben vannak: a polgárság feljajdult. Rákóczy ily körülmények között Töröshöz fordult. Előadta, hogy ime gr. Puchaim Trencsén megyébe törvén, híveinek birtokait pusztítani kezdte, hogy jelesül Illésházy Gáspárnak kastélyát majdnem földig rombolta, s egyéb nemesek kuriáit is kiraboltatta. Ezt ő tétlenül nem nézheti. Ennélfogva Bakos vezérét megbízta, hogy magához vévén a fejedelem fiának, és Duclosnak seregéből kellő számú csapatokat gróf Puchaim ellen vonuljon. Együttal jelenté, miszerint irt Torstenson tábornoknak is, hogy szükség esetén bizonyos számú hadcsapatokat bocsásson ezek támogatására. Ennek válaszát már bírja. E szerint Torstenson nemcsak segélycsapatokat ígér, hanem késznek nyilatkozik Brünn odahagyásával személyesen, összes hadaival, Puchaim ellen Rákóczyhoz csatlakozni, hogy így egyesült erővel harcolhassanak Ferdinánd ellen.

Rákóczy e levelet közölte Törössel, a ki meglepetésében nem tudott egyebet válaszolni, mint azt, hogy, ha ekképen a hadi tér hazánkba tétetik át, bizonyos, hogy a különben is sokat szenvedett és sanyargatott ország hamúvá lesz. Egyébiránt csodálkozik, hogy a fejedelem Puchaim föllépéséből oly

nagy zajt csinál. Hiszen katonai és hadi szempontból nem lehet ellene panaszt emelni, mivel nincs formális fegyverszűnet. — Szemére veti Rákóczynak, hogy ő is segélyt adott Torstensonnak, mikor az Brünn-t kezdte ostromolni, s megengedte, hogy Szomolány vára és több kastély kiraboltassék. Tehát a háború jogán Puchaim is tehetett hasonló.

Nem lehet tagadni, hogy a béketárgyalások ideje alatt mindkét részről sok visszaélés történt a harcmezőn. De most a béketárgyalások oly stadiumban voltak, hogy a már-már megerősített békét felbontani vagy kockára tenni csakugyan istentelenség lett volna. Gondoskodni kellett tehát alkalmas eszközökről, melyekkel az ily hadi támadások-okozta veszély legbiztosabban elhárítható legyen.

Törös azt javasolta, hogy a fejedelem addig is, míg a békeokmányok ünnepélyesen kicseréltethetnek, írásilag és fejedelmi szavával kötelezze magát a béke megtartására. Fogadja meg, hogy ő felségétől semmi körülmények között el nem pártol. Ha ezt megteszi, akkor Törös a maga részéről megígéri, hogy azonnal ír Lipót főhercegnek, hogy az gróf Puchaimot visszahívja. De másfelől követeli azt is, hogy Bakos az ő seregeivel a Morván át ne menjen.

A fejedelem őszintén akarván a békét, Törös javaslatát elfogadta. Csak egyet nem fogadott el, t. i. azt, hogy írásilag kötelezze magát. Egyébiránt fejedelmi szavát és kezét adta rá, hogy a már eddig elfogadott békétől el nem áll, ha az egész világ az ellenkezőt javasolná is.

Ezek után Törös Lipót főherceghez, Rákóczy pedig Bakoshoz küldött futárt, hogy az ellenségeskedésekkel hagyjanak fel.

5.

Rákóczyt külföldi szövetségesei óvják a béke megkötésétől. — Törös aggódik; de a fejedelem megállja szavát. — Torstensontól és többi társaitól elbúcsuzik aug. 20-án. — A békére vonatkozó nyilatkozata. — A béke megkötése általános örömet okoz. — A békeokmányok kicseréltetnek Linczen, decz. 16-kán. — A diplomák szövege.

Fennebb láttuk, hogy Szenkviczy Mátyás a fejedelem kívánságára adandó válaszáért ismét a királyhoz küldetett. Most visszaérkezett azon felelettel, hogy a kívánt változás az okmányok kicserélésének idejére halasztassék. Addig remélhetőleg a szövetségesektől való elszakadás is megtörténhetik.

Ez utóbbi azonban nem volt csekély feladat. Rákóczy-nak nagy tapintatra és diplomatai ügyességre volt szüksége, hogy a hozzá oly erősen ragaszkodó szövetségeseiktől minden kellemetlenség nélkül elválhasson. Tudjuk, a francia és svéd követek mindent elkövettek, hogy a béke létrejövetelét megakadályozzák. Ösztönszerűleg érezték, hogy ha Rákóczy felmondja a szövetséget, ez által a németországi harcok mezején is nagy fordulat fog beállani.

Duclos vezér és Eschien Sándor követ már augusztus elején sejtették, hogy Rákóczy béketárgyalásai Törössel eredményre fognak vezetni. Jelentették ezt Torstenson tábornoknak is, a ki szerencsésen nyomult előre s már Pozsony megvételére gondolt; s éppen azért követet küldött a fejedelemhez, megtudni, miben áll voltaképen az ügy.

Rákóczy éppen akkor fogadta szövetséges társainak követeit, mikor a békepontokra nézve majdnem teljes meg-egyezés jött létre. Ott volt a hesseni örgróf és kísérete. Törös nem kis aggodalommal nézte a fejedelem súlyos helyzetét. Félte, hogy nem lesz elég erős adott szavának megtartására. De kellemesen csalódott. A fejedelem, bár erősen ostromolta-tott, hogy ne vonja el támogatását a svédektől: bár a béke kockáztatása nélkül még nem fedezhette föl az ügy állását, szilárdan megállott ígéreténél. A jelen volt követek csak sejtették, de nem tudták a valót. A francia követ annyira el volt fogulva, hogy vacsora felett szomorúan elmélázott, és midőn kinálták, önkénytelenül könyek toltak szemébe.¹

A fennebb vázolt Puchaim-féle invasio eltávolítása és a király előzékenysége után lehetetlen volt a szövetség felmondását tovább halasztani. Mindkét részről féltek az ebből eredhető rossz következményektől. Csak Rákóczy bízott ügyének diadalában. Talán sohasem mutatta magát nyugodtabbnak és méltóságosabbnak, mint ekkor.

Mikor Törös azt kérdezte tőle: nem fog-e Torstenson nehézségeket okozni a katonák és ágyúk visszaküldésében, nyugodtan azt válaszolta: nem. És valóban a Brünn alatti csata után néhány héttel az ágyúk és katonák itthon voltak. Mikor ennek megtörténte után Törös azt sürgette, hogy most már cseréltesse ki a diplomák, Rákóczy ugyanazon nyugodtsággal azt felelte: nem teheti, míg Torstensont és más szövetséges barátait fel nem világosítja a helyzetről, míg meg nem győzi őket arról, hogy a szövetség érdekeit tovább nem szolgálhatja, mert a viszonyok azt kívánják, hogy Ferdinánd királylal kibéküljön. Ezt neki nyíltan a szövetséges társak gyűlésén kell megtennie, mert különben nem lenne méltó azok bizodalára. Neki úgy kell elválnia egykori bajtársaitól, mint becsületes embernek, a ki nem titkolja el cselejait és szándékait, a ki azoktól nem gyalázatosan megszökni, de tisztességesen elbúcsúzni akar.

¹ Törös jelentése. Szilágyinál.

Törös a fejedelem ezen férrias elhatározását aggodalommal hallgatta. Egy-egy pillanatra felébredt lelkében a gyanú, ha vajjon egy oly szövetséges tanács nem fogja-e Rákóczyt megingatni; nem fogja-e legjobb szándékát is megmégváltoztatni és újra Ferdinánd ellenségévé tenni? Egy bizalmas beszélgetés alkalmával e gyanújának kifejezést is adott, s megbízta Bálintfit, figyelmeztesse a fejedelmet adott szavának beváltására.

A figyelmeztetés szükségtelen volt. Rákóczy csak annyit felelt ra, ugyancsak Bálintfi útján, hogy türelmet kér, míg Torstensonnal személyesen találkozhatnak. Meg is hívta az ősz svéd tábornokot ebédre, hogy vele barátságosan beszélgethessen: de ez akadályozva lévén a megjelenésben, a fejedelem nem csekély zavarára elmaradt.

Tehát minden előleges érintkezés nélkül, nyilvános üléssen kellett találkozniok augusztus 20-án herceg Liechtenstein Károlynak Aisgrub nevű várában. A fejedelem néhány lovas és gyalog katona kíséretében indult a svéd vezérrel való találkozásra. Mintegy az út hosszának közepéig ment elébe lóháton. A találkozás ünnepélyes és megható volt. Jelen volt a hesseni örgróf, a württembergi herceg, és más előkelő férfiak, kik aztán Rákóczyval együtt vonultak be Aisgrub várába. Következett nagy ebéd: élénk tanácskozás, és azon határozat, hogy a komoly tárgyalások más napra halasztatnak.

Rákóczy, hogy minél előbb hozzáfoghassanak, társainak kívánsága szerint éjszakára is ott maradt. Azután megizente a nyugtalankodó Törösnek, hogy a tanácskozás eredményéről azonnal értesíteni fogja.

A tanácskozmány lefolyásáról nincsen részletes tudomásunk. Csak azt tudjuk, hogy Rákóczy őszintén előterjeszté helyzetét, és kérte magát a szövetségtől felmentetni, hogy a Ferdinánddal megkötött békét az okmányok kicserélése által befejezethetnek tekinthesse. A szövetségesek természetesen le akarták őt beszélni. De ő oly súlyos, oly meggyőző okokkal tudta cselekvésének helyességét, a békének szükségességét, s

ennélfogva a szövetségből való kilépésének elkerülhetetlenségét kimutatni, hogy maga Torstenson is helyeselni volt kénytelen. Nem vették tehát a jelenlevők rossz néven Rákóczy bűcsúját; sőt — a mint Törös jelenti — azt mondták, hogy ily módon Ferdinánd övelők is könnyen megköthetné a békét.

Mindezt a fejedelem hűségesen közölte Törössel. Együttal felajánlotta magát közvetítőnek az egyetemes béke létrehozatalára. Mindenki érezte, hogy a németországi nagy háború, mely kimeríté a fejedelmeket és országaikat, nem tarthat soká. Maga Rákóczy is azon törekedett, hogy a béke ott is helyreállíttassék. Mikor augusztus 22-én aláírta a kicserélendő békeokmányokat, katonái előtt is azon kívánságának adott kifejezést, hogy ez a béke legyen erős, állandó és örökké tartó. A maga részéről szentül megfogadta, hogy azt minden pontjában megtartja, ha ő felsége is meg fogja tartani. Nem fognak hiányozni — úgy mond — rossz emberek, kik hamis és légből kapott hírekkel igyekezni fognak, engem ő felsége előtt gyanússá tenni, s ez által a békét megakadályozni; de ezeknek gonosz szándékát ő felsége meg hiúsíthatja, ha szíves lesz az ilyen árulkodásokat velem közleni. Ő a maga részéről ezt fogja cselekedni ő felségével szemben. Így lesz a béke igazán biztosítva.

Törös örömmel fogadta a fejedelemnek biztatásait, s még az nap jelentette urának, hogy a fejedelem szilárdan viselte magát szövetségeseivel szemben, s hogy a béke biztosítva van.¹ Az öröm általános volt. Minden várban trombita és dobszó mellett hirdették ez örömhírt. — A fejedelem szeptember 17-kére hálaistenitisztelek tartását és bőjtölést rendelt el.² A foglyok szabadon bocsáttattak.

Azonban a közörmő vidám hangjai között az elégedetlenség szavai is hallhatók voltak. Rákóczy a béke megkötésével sok hazafit elidegenített magától. Azzal kezdték gya-

¹ Törös levele Holicsról, augusztus 22-kéről, Szilágyinál, 350. l.

² Rákóczy levele Kassa városához augusztus 30-ról, l. o.

núsítani, hogy a nagy eszmék csak arra valók voltak, hogy magánérdekeit előmozdithassa. Egyik legderekabbb vezére, Kemény János, ezt írja ez alkalomból: «Magyarországnak mind lelki, mind testi szabadságának helyreállítását töltük vala föl czélul, de az isten látja a szíveket, és hogy a fejedelmek csak ürügynek csinálják az isten dicsőségét.»¹

E gyanúsítás azonban nem volt alapos. Mert ámbár Rákóczy egyike volt a legfősvényebb embereknek, s ámbár az egyik szerződésben leginkább családja érdekeiről van szó, még sem lehet állítani, hogy a vallás ügyét elhanyagolta volna. A fennmaradt okmányok az ellenkezőt igazolják.

Mint eddig, úgy azontúl is következetesen követelte, hogy Ferdinánd a vallás ügyét királyi diplomájába foglalja, és a legközelébb tartandó országgyűlésen törvényileg is biztosítsa. Csakhogy természetesen szelidebb modorban, mint eddig. Mihelyt a békét aláírta és a régi szövetségesekkel szakított, az eszélyesség is követelte, hogy Ferdinánd iránt több bizalommal viseltessenek, mint eddig. Ezt annál inkább kellett cselekednie, mert még hátra volt a legfontosabb teendő: a békeokmányok kicserélése.

Ez ünnepélyes cselekmény végrehajtására Nyáry Bernátot, Chernel Györgyöt, Klobusiczky Andrást és Bálintfy Vazult küldötte ki — Linczbe. Utasításul adta nekik, hogy tapintatosan járjanak el, és okot új háborúságra és czivakodásra ne szolgáltatassanak. Kívánságait azonban el ne hallgassák.

A követek október közepén indultak Sárospatakról. Minthogy a felvidéken éppen akkor pestis uralkodott, sok viszontagsággal kellett megküzdeniök. Ugy látszik, az adott általános utasítás sem volt kielégítő, mert útközben Ónodról október 24-én több kérdést intéztek a fejedelemhez. Ilyen volt az, hogy vajjon a kívánságokat a békeokmányok kicserélése előtt vagy után adják-e elő? Attól tartanak, hogy, ha előtte teszik, ezzel megakad a főteendők, t. i. az okmányok kicseré-

¹ Önéletírása. 428—463. l.

lése. Azt is kérdik, hogy, ha kívánságaik akár egészben, akár részletekben megtagadtatnak, elfogadják-e a diplomát vagy sem? Más apró kérdések is voltak, melyekre nézve óhajtották a fejedelemnek határozottabb utasítását. Így többek között a fejedelem birodalmában lévő jezsuiták birtokaira nézve nem helyeselték azt, hogy ők tegyenek propositiót, mert az a törvény végrehajtását tenné kérdésessé; már pedig erről úgy az 1638-ki országgyűlés, mint a mostani végzés olyan határozatot hozott, melyet megváltoztatni avagy kétségesse tenni nem volna helyes. Sőt még ha az ellenfél követelné is, akkor sem kellene megengedni, hogy «efféle kívánságokkal újabb controversiákra okot adjanak.» A hét szőlőnek átengedésénél a fejedelem kegyelme hangsúlyozandó: a Kemény Jánosnak inscribálandó falvaknak a neve is kiteendő stb.¹

Néhány nap mulva Rimaszombatba érkeztek. Onnét írott levelök utóiratában október 27-én azt kérdik, hogy, ha a császárhoz nem juthatnak, kell-e mástól elfogadniok a diplomát?

A fejedelem november 3-án Gyulafehérvárról írott levelében csak általánosságban írja, hogy belátásuk szerint cselekedjenek, úgy, hogy sem az ő becsülete csorbát ne szenvedjen, sem pedig a béke állandóságát ne kockáztassák.

A követek csak Törös János kir. követtől várták a jelt, hogy mikor mehessenek ő felsége elé. Várták, hogy a kancellár is hozzájok fog csatlakozni.

A templomok ügyében az volt a nézetök, hogy, ha többet nem adnak is vissza, mint a mennyit ez utóbbi mozgalom alatt elfoglaltak, a többit a végezés szerint az országgyűlésen kell eligazítani.

A jezsuitákra vonatkozólag Klobusiczkynak az a nézete, hogy nem árendában, hanem valóban kell birnia azok jószágait, hiszen, ha valakinek fájdalmas volna, megszólalna érette, mert, ha árendát fizet a fejedelem nekik tőle, beis-

¹ A követek levele október 24-ről. Szilágyinál. 384—388. l.

meri azt, hogy jószáguk lehet Magyarországon. Az ellen pedig az országnak végzéseit vannak.

A kiküldött fejedelmi követek még november 10. és 11-én is Nagyszombatban voltak. A pestis és rossz utak miatt késtek. Itt Törös Jánostól átvették a királynak a fejedelemhez szóló levelét, és azt el is küldötték neki.

Nagyszombatból a követeknek Törös János és a kancellár társaságában kellett volna folytatniok útjukat Lincz felé. De a pestis miatt a kancellár kívánságához képest megváltoztatták tervöket. Bécsbe sem mehettek be, mert a király szigorúan meghagyta, hogy a ragályos helyeket kikerüljék.

Ez szeget ütött a követek fejébe. Sokalni kezdték a költséges idővesztegetést. Gyanús színben tűnt fel előttök annak gyakori emlegetése, hogy ily nagyszámú követség, ily veszélyes ragályos időben nem mehet be Lincz városába; és hogy ennél fogva a követek cselédeit — kiknek száma 30-ra rúgott — itthon kell hagyni. A biztosok egyike, t. i. Klobusiczky négy nap mulva, azaz november 14-én, azt írja Nagyszombatból a fejedelemnek, hogy Törös és a kancellár bizonyosan azért késleltetik elmenetelőket, hogy az országgyűlést minél továbbra halaszthassák. Nézete szerint jobb lett volna mindjárt a biztosító levelek kicserélése után a diplomákat is kicserélni. Ő tart a késedelem rossz következtétől. Azért kérdi a fejedelmet, mit tegyenek akkor, ha meggyőződnek, hogy egyedül csak az országgyűlés elhalasztása a céljuk? ¹

A fejedelem válaszát nem ismerjük; de igen valószínű, hogy most is csak azt válaszolta, a mit hasonló kérdésre az előtt egy hónappal, t. i. hogy a körülményekhez képest legjobb belátásuk szerint járjanak el; de vigyázzanak, hogy a becsület megóvása mellett a béke létrejöhessen.

Végre a követek, miután november második felében a Csepel-szigeten is sokáig késtek volna, december elején

¹ Kamarai levéltár.

Linczbe érkeztek. A császár még mindig remegett a ragálytól, és csak nagy nehezen volt rábirható, hogy a követeket elfogadja.

Végre december 16-án ez is megtörtént. A két diploma ünnepélyesen kicseréltetett, s ezzel az oly nevezetes linczi békekötés mindkét részről hivatalosan is elfogadottnak jelentetett ki.

A vallás szabad gyakorlatára vonatkozó diplomának szövege ez volt:

„Mi, harmadik Ferdinánd, Isten kegyelméből választott s mindig felséges római császár és Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-horvát-tót stb. országok királya, ausztriai főherczeg, Burgund, Brabant, Stájer, Karinthia, Karniolia herczege, Morvaország örgrófja, Luxenburg, alsó és felső Szilézia, Würtemberg és a két Lusatia fejedelme, habsburgi, tiroli és görczi gróf stb. Ezeknek rendjében adjuk emlékezetül és tudomásul mindazoknak, a kiket illet valamennyinek: Hogy midőn Magyarországunkban, a közelebbi múlt időkben némely belső mozgalmak és ellenségeskedések támadtak, és e miatt a béke, csend és az ország nyugalma fölháborított, mi, kegyelmes atyai indulattól indítva, azon fölidézett zavarokat inkább békés egyezmény útján, mint fegyveres erővel kívánván elnyomni és lecsendesíteni, hogy a keresztyén vér ontása megkiméltessék és az országban a visszavonás elenyésztetvén, a hazafiak csendben és nyugalomban élhessenek: nagyságos Rákóczy György erdélyi fejedelemnek, Magyarország némely részei urának és a székelyek grófjának s a hozzá csatlakozott magyaroknak kívánságára és követeléseire kegyelmesen nyilatkoztunk. Mely kegyelmes engedményeink rende

— miként az a nagyszombati egyezményben, úgyszintén a nevezett erdélyi fejedelemhez küldött követünk s hívünk. nemzetes Törös János magyar kamaránk tanácsosa közbejöttével utólag megállapítottatott — ekként következik:

Előszőr. Mi a vallásügyet illeti: Az 1608. évi koronázás előtt kiadott 1. czikk, és a kir. hitlevelek hatodik feltétele és az országnak más erről szóló törvényei érvényben hagyatván, nem állván ellent az eddig tett akadályok és magyarázatok, kijelentetett és határoztatott: hogy az országnak minden karai és rendei, magok a szabad királyi városok, valamint a szabadalmazott városok, az ország véghelyein lévő magyar katonák, mindenütt szabad vallásgyakorlattal birjanak, templomok, harangok és temetők szabad használatával, és senki szabad vallásgyakorlatában senki által, semmi módon és semmi ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék.

Másodszor. A magok hitvallásában nem akadályozandó és nem háborgatandó parasztsokra nézve kijelentetett és határoztatott: hogy az ország jó békességeért azok is — legyenek akár véghelybeliek, akár falusiak — bármely földesuraknak és ügyész-ségnek birtokain, az előbbirt törvényczikk s feltétel ereje szerint vallásuk szabad gyakorlatában és a fentebbiekhez hasonló használatában ő királyi felségétől vagy annak tanácsosaitól, avagy földesuraiktól semmi módon és semmi szín alatt ne háborgattassanak, ne akadályoztassanak; az eddig háborgatottaknak, akadályozottaknak és kényszerítetteknek pedig megengedtes-sék, hogy vallásgyakorlatukat újra megkezdhessék, gyakorolhassák és folytathassák és a vallásukkal ellenkező más szertartásokra ne kényszerítessenek.

Harmadszor. Azon megegyezés is történt közöttünk, hogy ezentúl az egyházak papjai és lelkészei, az ő városi és falusi papságukból senki által el ne mozdíttathassanak és semmiképen el ne üzethessenek: a kik pedig eddig elmozdítottak, azokat szabad legyen visszahelyezni, vagy helyettök másokat alkalmazni.

Negyedszer. A vallásügyre és a templomok elfoglalására vonatkozó sérelmek kérdései, úgyszintén azok, melyek ő felségének 1638-ban előadattak, a legközelebb tartandó országgyűlésen az ország nyugalmanak, fenmaradásának, érdekében, és a szivek egyesülése czéljából vagy az országlakó urak barátságos elintézésével megszüntessenek, vagy királyi hatalommal, az evangélikusok kielégítésével végképpen kiegyenlítsessenek; és a kiknek a templomok használata fog odaitéltetni, azoké legyen a lelkészi jövedelem is; templomfoglalások pedig többé ne történjenek. Azon templomok, melyek ezen zavaros időben mindkét részről elfoglaltattak, az oklevelek kieserélése után azonnal a nevezett evangélikusoknak, valamint a katolikusoknak is visszaadassanak. Azonban úgy a katolikus mint az evangélikus emberek azon vallásügyi sérelmeit, melyek a jövőben fognak felmerülni, valamint az evangélikus és katolikus országlakóknak egyéb sérelmeit is, ő felsége a tizenhetedik feltétel értelmében, minden országgyűlésen kiegyenlíteni fogja és pedig az evangélikusok rövidsége nélkül.

Ötödször. Arra nézve is egyesség jött létre, hogy ő felsége a vallásügyi törvények áthágói ellen a jövő országgyűlésen gondoskodni fog vagy Ulászló király hatodik decretuma 8-ik czikkének megújításá-

ról, és megtartásáról, vagy pediglen valamely végrehajtóval illő büntetést is méltóztatni fog megállapítani.

H a t o d s z o r. Elhatároztatott, hogy az előrebocsátottak, a szabályok bővebb kifejtése, és az országlakók további egyenetlenségeinek megszüntetése végett, a legközelőbb tartandó országgyűlésen mind megerősítsenek és az ország köztörvényeibe beiktattassanak.

H e t e d s z e r. Egyéb, ezen békekötés alatt mindkét részről felhozott és tárgyalt dolgokról, mint: a szentszék állapotáról: a jezsuita atyáknak az országtól való távoltartásáról: második András rendeletének első Lajos által történt megerősítéséről: a tizedek bérletéről szóló 1548. évi 61. cikk megújításáról, és sikeres megtartásáról: ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítéséről: országgyűlésekre meghívni szokott személyeknek megválasztásáról, és az országgyűlésen a szavazatok összegyűjtéséről és vizsgálatáról: külföldi katonaságnak az 1624. évi 24. t.-cz. szerint az országból való kiviteléről, úgyszintén a magyar katonáknak az ország véghelyeiről való ki nem viteléről: az ország nagyobb és kisebb tisztségeinek s hivatalainak valláskülönbség nélkül való osztogatásáról: a jog és igazság kiszolgáltatásáról, valamint Magyarországra nézve a törökökkel vagy bármely más szomszéd nemzetekkel való egyezkedésnek született magyarokkal teendő viteléről, minden egyéb, a haza szabadságait és az ország lakosainak védelmét és igazságát érdeklő ügyekről, hogy azonnal az első országgyűlésen valami bizonyos rendeltesség, vagy a melyek már rendeltettek, ugyanott tényleg fogatatosítsassanak, szintén elhatároztatott.

N y o l c z a d s z o r. Az országnak szóbanlevő közgyűlését méltóztatni fog ő czászári és királyi szent felségének a jelen egyezmény befejezésétől és az oklevelek kicserélésétől számított három hónap alatt — lecsendesítettén az erdélyi fejedelemmel való zavargás — kegyelmesen kihirdetni és minden további halasztás és késedelem nélkül akkép megtartani, hogy az 1608. évi koronázás után kiadott 1. t.-cikk szerint, az országgyűlésre meghivatni szokottak mind az országgyűlésnek régtől gyakorlott szabadsága szerint ott bátran megjelenhessenek és működhessenek: melyben az ország javát illető egyéb, eddig végre nem hajtott t.-cikketek is az 1638. évi 72. cikk szerint tetteleg foganatosítassanak és megtartassanak.

K i l e n c z e d s z e r. Ő szent felsége méltóztatni fog minden egyes országlakónak a bécsi békekötés szerinti előbbeni bocsánat formájához képest bocsánatot adni, akképen, hogy mindenkinek ezen zavaros időben ő felsége, vagy a nádor, avagy mások által bárkinek adományozott, átruházott, vagy ő felségének hívei által bármiképpen elfoglalt és elvett birtokai és birtokjogai előbbeni birtokosaiknak vagy azok örököseinek azonnal és tetteleg visszabocsátassanak. Hasonlóképpen visszaadassanak a könyörgő országlakóknak is. És az ilyféle bocsánat iránt ő szent felsége méltóztatni fog külön oklevelet kiadni.

Mi tehát a fentirt összes és egyes engedményeket és t.-cikkeket és mindazokat, melyek bennök foglaltatnak, úgy a hogy azok tárgyalattak és határozattak s ezen levelünkbe szóról szóra iktattattak, elfogadjuk, helybenhagyjuk és hitelesítjük: biztosítván az említett erdélyi fejedelmet s parthíveit és ne-

mes Magyarországunk összes és egyes karait és rendeit is, királyi szavunkkal és jó keresztyén hitünkkel, hogy egyenkint mindazon t.-czikkelyeket minden pontjaikban s záradékaikban mind magunk szentül és sértetlenül megtartandjuk, mind minden más alattvalóink által, kiket illet, vagy illetni fog, bármily rendűek s állapotúak legyenek, megtartatni fogjuk. Ennek megtartására utódainkat is, tudniillik Magyarország törvényes királyait, kötelezetteknek akarjuk, ezen kezünk aláírásával megerősített levelünk erejénél és tanuságánál fogva.

Keltlinczi várunkban, Felső-Ausztriában, deczemberhó 16. napján, az Úrnak ezerhatszáz negyvenötödik évében, római uralkodásunk kilenczedik, Magyarország és stb. huszadik, Csehországinak pedig tizen-nyolczadik évében.

Ferdinánd s. k.

Szelepcsényi György s. k.

veszprémi vál. püspök.

Orosy György s. k.¹

Ugyanazon aláírással ugyanott és ugyanakkor kelt a másik diploma is, mely a fejedelem személyes kielégittetését foglalta magában, s mely szerint, Tokaj s Regécz várai, Tarczai városával, (mely most zálogban van gr. Csáky Istvánnál) Keresztúr, Szántó, Tállya s több azokhoz tartozó minden városokkal, falvakkal együtt a fejedelennek adatnak, némi kárpótlások mellett: s ha Bethlen István és Péter örökös nél-

¹ Az eredeti példány a vörösvári levéltárban pergamenre van írva, s szokott formában 6 levélből áll, melyből a két első és utolsó tiszta. A király czíme arany betűkkel van írva. V. ö. Szilágyi S. 402—405. l. és Corpus Juris 1646. évi V. articulust, Szalárdi: IX. könyve, Nemz. k. 214—217. l.

kül halna el, Ecsed vára is Felső- és Nagy-Bányával együtt, örököül szálland a fejedelem nemzetségére. A hét vármegye, melyeket egykor Bethlen fejedelem birt, u. m. Abauj, Zemplén, Borsod, Bereg, Ugocsa, Szabolcs és Szathmár, míg él, a fejedelem birtokában marad; halála után az öt vármegye visszaesik a koronára; de Szabolcsot és Szathmárt a fejedelem fiai is holtukig birandják; Szathmár vára és városa pedig mindig Erdély mellett maradjon, míg annak fejedelmi székén a Rákóczy nemzetség ül.¹

Ugyanakkor iratott alá az általános bocsánatról szóló külön okmány is,² mely a kedélyek megnyugtatóására a legjobb hatással volt.

Fájdalom, e hatás, a mint látni fogjuk, nem sokáig tartott. A béke csak a papíron volt meg, míg az ellenfelek szívében ott háborgott a régi ellenséges indulat, mely a békepontok felforgatásában lelte gyönyörét. Innét van, hogy a végrehajtás oly nehezen ment, és hogy az arra kiküldött biztosok ismét egy hosszas üdvtelen tárgyalásba bonyolódtak.

¹ Ennek eredetije is Vörösvárott őriztetik. Alakja teljesen egyezik az előbbennivel, csak hogy 8 pergamenlevélből áll. L. Szilágyi 405—411. l. V. ö. Szalárdy 216. l.

² U. o. 411—412. l.

A TOKAJI TANÁCSKOZMÁNY 1646-BAN.

(Április 1-től szeptember 10-ig.)

A közhangulat. — Ferdinánd kiküldi biztosait és utasítást ad nekik. — Lippay ellenkező törekvése és javaslata.

A linczi békeokmányok aláírása és kicserélése után következett volna a békepontok végrehajtásának eszközlése. De ez a mozgalmas időben sok nehézséggel járt.

Nem szabad felednünk, hogy a németországi harmincz-éves vallási háború még mindig tartott. Az ellenfelek azonban már tudták, hogy tarthat soká. Anyagilag teljesen ki voltak merülve; de a szellem, a mely fegyvert adott kezeikbe, még élénken foglalkoztatta a lelkeket. Minden ütközet megnyerésének öröme vagy elvesztésének gyásza visszhangra talált a különböző hitfelekezeteknél. A császár diadalainak tapsolt a katolikus világ: a svédek győzelmeit a protestánsok ünnepelték.

Mindenik fél azt várta és remélte, hogy a németországi harczmezőn bekövetkezhető nagyobb esemény új fordulatot adhat a dolognak, és a végrehajtásnál nyerhet még valamit. Különösen azoknál volt ez tapasztalható, a kik a háboru alatt állást és vagyont szerezvén, a béke következtében attól elválni kényszerültek.

Nevezetes, habár a történelemben éppen nem ritka tünemény volt az is, hogy a béke létrejövetelét és e békepontoknak végrehajtását éppen azok elleneztek legbuzgóbban, a kiknek szent hivatásuk a békének és keresztyéni szeretet-

nek hirdetése lett volna, t. i. a papi fejedelmek, s ezeknek élén az esztergomi érsek: Lippay György.

Ferdinánd királyban meg volt a jóakarát arra nézve, hogy a béke az illető pontoknak erélyes végrehajtása által biztosíttassék. Már csak a németországi háború is erélyesen ösztönözhetette arra, hogy Magyarországon minél előbb rendbe hozza ügyeit, és hogy aztán összes erejét nyugodtan a német földön dülő ellenségeinek legyőzésére fordíthassa. Ezért a linczi békeokmányok kicserélése után csakhamar kinevezte biztosait a végrehajtás feletti tárgyalások folytatására és befejezésére. Hosszuthóthy László váradi püspök, Szunyogh Gáspár kir. tanácsos, Törös János kamarai tanácsos, Kerekes András kir. személynöki ítélőmester, és Aszalay István voltak azon férfiak, a kikre e nagy előrelátást és tapintatot igénylő ügy elintézését bízta.

Még 1645. decz. 27-én adta ki számukra a kellő instructiót, melyben meghagyta nekik, hogy kéznél tartsák az erdélyi fejedelemmel megkötött béke pontjait, és az 1622-diki nikolsburgi pontokat s azok szerint járjanak el; hogy 1646. január 25-én Nagy-Szombatban megjelenvén, kiküldetésökről értesítsék az erdélyi fejedelmet, felhíva őt arra, hogy követeit Kassára küldje s az ott leendő tárgyalásokra az időt tűzze ki. A végrehajtást, egyébiránt kezdjék meg azonnal Nagy-Szombatban, és folytassák a többi sz. kir. és bányavárosokban. Fogadják el a hódolati esküt ő felsége részére, és adják át a visszaadandókat. Szendrő, Fülek és Putnok végvárai lakosait biztosítsák ő felsége kegyelméről. A várbeli agyukat vegyék át: a zavargás idején elfoglalt templomokat pedig mindenütt adják vissza.

Ha a fejedelem Kassán van, ő felsége nevében üdvözlőjük illő módon, s biztosítsák, hogy ő felsége a békét őszintén fogja fentartani. A hét vármegye adassék át: s a karok és rendek biztosíttassanak, hogy ő felsége mindenkit megtart régi szabadságaiban, kiváltságaiban, jogaiban, javaiban és szokásaiban, csak a fejedelem is teljesítse kötelességét. Meghagyta nekik, biztosítsák a hét vármegye rendeit és

Kassa városát, hogy kész amnestiát adni és országgyűlést összehívni, melyen az összes rendek megjelenvén, sérelmeiket előadhatják. Indokolja, hogy miért adta át Rákóczynak a hét vármegyét és Kassa városát; továbbá mért engedte át Szathmárt és Szabolcsot a fejedelem fiainak. Véget akart vetni a pusztításoknak és úgy az uralkodó családnak, mint a nemzetnek békét akart biztosítani. Elvárja a felvidéki rendektől, hogy szintén arra fognak törekedni: és hogy a főtisztviselők, főispánok, kapitányok és hajduk le fogják tenni a nikolsburgi békeben meghatározott hűségi esküt.

Azt is meghagyta a király biztosainak, hogy a szepesi kamara levéltárát átvizsgálják és hű ember őrizetére bizzák, ki a netán szükséges iratokat pontosan kiszolgáltassa. Kívánják a foglyok szabadonbocsáttatását, különösen Megyeri Ferencz és Kovács János kiszabadíttatását. Minthogy pedig nemcsak a világiak, hanem az egyháziak jogai is sértetlenül fentartandók, tehát kívánni kell az egri káptalan kassai házának visszaadását: úgy szintén egyéb oly javak és jövedelmek visszaállítását, melyek idegen kézbe jutottak. Barkóczy László, Sennyey Sándor, Dévényi István és Homonnai János örökösének birtokai átadandók: a jezsuitáknak ugynevezett

Hétszöllő és Baratszöllő*-jeért járó összeg felveendő: s általában az egyházi rendnek minden régi collégiumai és lakásai visszaköveteltessenek. Ha a fejedelem a jezsuita atyákat se Kassára, se Szathmárra bocsátani nem akarná, azon esetben más alkalmas helyek jelöltessenek meg számukra. Tiszán innen és azon túl. Csáky Lászlónak és Istvánnak a Prépostváry-féle örökséghez való igénye megvizsgálandó: úgyszintén a Sennyey Sándor árváinak és a bécsi kereskedőknek ügye is.

Gondoskodni kell, hogy a fejedelem kívánságához képest Murány és Balog várai és tartozékai — melyeket Wesselényi elfoglalt — illető birtokosaiknak visszaadassanak: mely gondoskodás azonban meghiusított az esztergomi érsek beavatkozása által. Ha a fejedelem követelné azt az ötvenezer forintot, melyet Bethlen hajdan a nikolsburgi béke értelmében

a végvárak megerősítése czéljából kapott, arra nézve az legyen a válasz, hogy erről a béketárgyalások idején nem tétetett említés. A hét vármegyében szedendő harminczadadó kiigazítandó. A szoboszlói birtok, mely valaha a fejedelemnőt illette, megvizsgálandó és az igazsághoz képest a fejedelemlőnek visszaszolgáltatandó. Ha pedig komoly nehézségek merülnének fel, erről ő felsége értesítendő. A szathmár-vármegyei Ujváros felett Lónyay Zsigmond és a Sennyey család között fennálló régi pör eligazítandó.

Mindezeknek elvégzése után a biztosok Eperjesre menjenek és ott a felvidéki városok, jelesül Bártfa, Szeben és Lőcse tanácsaitól vegyék át a hűségi esküt, és minden felmerülendő eseményről ő felségének jelentést tegyenek.¹

Látni való, hogy a király őszintén akarta a végrehajtást eszközöltetni. Azonban az esztergomi érsek, Lippay György, a ki a linczi békekötésnek pontjait nem helyeselte. lényének egész súlyával. buzgalmának és gyűlöletének olthatatlan tüzével mindent felhasznált arra, hogy a végrehajtást megakassza. Valamint a nagyszombati tanácskozások idején szüntelenül tüzelte a különben is zsémbes nádort, úgy most a király szelid lelkére akart hatni oly irányban, hogy követelővé tegye Rákóczyval szemben.

Bámulatos az a nyakasság, sőt vakmerőség, melyet e hatalmas főpap még a királylyal szemben is tanúsított. Csak a legnagyobb mérvű fanatizmus képes oly szavakat használni, minőket Lippay nem egyszer használt urával és kirá-

¹ Datum in arce nostra Lincensi di. vigesima septima mensis Decembris A. D. 1645. — Egykorú másolata az országos levéltárban. Ezen kívül időközben is kaptak magán utasításokat egyes egyének birtokait és a jezsuiták ügyét illetőleg. Ez utóbbiakra nézve például febr. 14-én ezeket írja: «Benigne porro cuperemus, ut duos ex Religiosis Patribus Societatis Jesu, et intimatione praefati archiepiscopi ad hoc destinatos, velut Patres spirituales vestros Cassoviam introducere et simul habere velletis, donec iidem juxta vigore Pacificationis ac instructioni Vestrae ibidem in sue . . . residentia et loco relinquuntur, reponeren turque. Ferd. levele biztosaihoz. Lincz febr. 14. 1646. Orsz. lev.

lyával szemben. Más embert felségsértés czíme alatt régen kivégezték volna azért az ellenzésért, melyet a szeretet valóságának ezen szeretet nélküli hirdetője kifejtett a linczi békepontoknak végrehajtása ellen.

A királynak fentebbi utasításaival nem lévén megelégedve, arra akarta birni a királynak bécsi tanácsosait, hogy oly utasítási javaslatokat készítsenek, melyeket a fejedelem kénytelen legyen visszautasítani. Kifogyhatatlan volt a régi panaszok és új követelések fölhordásában. A vallásügyi pontokban a katholicismusra oly veszélyt látott, melyet csak e pontoknak megváltoztatása, vagy megsemmisítése által vélt elkerülhetni. E szellemben izgatott folyvást. Fenyegetve, rémítve, jósolgatva tüzelte a tanácsosokat, és sokszor a királyt is Rakóczy ellen.

Azt mondotta, hogy a fejedelem és némely előkelőbb hívei még most is összeköttetésben állanak a svédekkel: minél fogva azokban bizni s velök békét kötni nem lehet. Követelni kell a fejedelemtől, hogy azonnal kezdje meg a végrehajtást, és adja vissza az elfoglalt javakat. — ezek között első sorban az egyházi javakat s köztük a jezsuitákat is. Az eddig jogtalanul szedett harminczadról mondjon le; az elfoglalt katolikus templomokat pedig haladék nélkül adja vissza, s ne várja, míg ő felsége ugyanezt teendi a prot. templomokkal. Mert ő felsége a hatalmasabb úr, miből következik, hogy ő csak akkor lesz köteles szavát beváltani, ha a fejedelem már mindent visszaadott.

Az a fogalmazvány, mely a király elé terjesztendő végrehajtási módokat foglalja magában, s melynek majdnem minden pontján az érsek tett javításokat, egyike a legérdekesebb okmányoknak a linczi békekötés történelmében. Egész lapokon át Lippay érseknek jegyzetei fejezik ki azt a gyűlöletet, melylyel ő a fejedelem és a protestansok iránt viseltetett; valamint azt a törekvést is, hogy a már megkötött béke felhomoljék.

A többi tanácsosok csak kevés ellenvetést tettek neki. Ha pedig a vallás ügyét tolta előtérbe, és a mellére ütve

azt mondá nekik: «ego sum theologus, non vos» — azonnal elhallgattak.

Ily körülmények között a tanácskozások gyakran félbeszakadtak. A német tanácsosok meg voltak elégedve a már kész utasításokkal és javaslatokkal, de Lippay nem hagyott nekik békét. Még mindig remélte, hogy sikerülni fog a végrehajtást megakadályozni, ha az ő propositioi fognak elfogadtatni.

A királyi javaslatok egyes pontjaira nézve a német tanácsosoknak is voltak észrevételeik. Például a koronára nézve azon véleményüknek adtak kifejezést, hogy az Győrött őriztessék: és mivel koronaörök voltaképen nincsenek, a jövő országgyűlésig ő felsége rendkívüli módon gondoskodik a korona őrzéséről. De a lényegesebb pontoknál Lippaynak nézete döntött. Így a végvárakról és a törökök fekentartásáról lévén szó, az érsek különösen Érsekújvárnak fontosságát hangsúlyozta. Ennek őrségéről mondá, hogy ha nem láttatik el teljesen, akkor vagy kénytelen leszen a törökök latørságát tűrni, vagy pediglen — a mit különben is naponta tesz a szomszéd földmivelő népséget fosztogatni. Hogy véleményének minél nagyobb súlya legyen, hozzá teszi, miszerint hallomás szerint Rákóczy ezer lovas katonát akar a törökök fékezésére tartani. S ez a baj, mert ez által, nézete szerint, a katolikusok szenvedni fognak. Ennek eltávoztatásáról ő felsége gondoskodik, mert borzasztó, a mit a szegény népnek naponkint szenvednie kell.

A felvidéki és dunántuli vármegyékre nézve azon véleményben van, hogy azok a jövő országgyűlésig külön részleges gyűlésen gondoskodjanak lovas katonaságról, mely képes legyen ellentállani a török pusztításoknak.

Az országgyűlés összehívására nézve nagyon eltérő vélemények voltak. Lippay érsek, a kinek az volt a célja, hogy az országgyűlés lehetőleg elodáztassék, összeállította az összehívás *mellett* és az összehívás *ellen* felhozható okokat. Ezeknek mérlegbe vetése által kívánta eldöntetni a linczi békepontoknak erre vonatkozó igen lényeges pontját.

Elismerte, hogy az országgyűlés összehívását első sorban maga a békekötés javasolja, sőt követeli. E mellett szól az a körülmény is, hogy a nádori szék üresen áll, és hogy annak betöltését a törvény követeli. Végre az is mellette szól, hogy a végvidék védelméről is csak az országgyűlés gondoskodhatik.

De — úgy mond Lippay — vannak lényeges ellenokok is, melyek az országgyűlés összehívása ellen szólnak. Egyik az, hogy ő felsége a németországi fontos ügyek miatt nem lehet jelen. Másik az, hogy országszerte pusztít a pestis, mely még veszélyesebbé válhatik az által, ha az ország különböző vidékeiről való rendek összegyülekeznek. Harmadik az, hogy a templomok ügye ezen országgyűlésen alig volna megoldható. Ezen okok alapján Lippay csak úgy javasolja az országgyűlésnek megtartását, ha a kiszabott időig remélhető a németországi békének megkötése.

A gyűlés helyére nézve nem volt eltérő nézet. A tanácsosok természetesnek találták, hogy az Pozsony legyen. Mint-hogy pedig az országgyűlést a békepontok értelmében bárom hónap alatt kellene megtartani, a mit Lippay mindenképen ki akarna kerülni, tehát azt az expedienst javasolja a királynak, hogy ám hívassék össze a gyűlés a kikötött három hónap alatt, de ne tartassék meg! Talán szt. György táján meg is lehetne tartani, a mikor valószínűleg a pestis megszűnik, a lovak számára pedig fű lesz a mezőkön. Az is megtörténhetik, hogy ő felsége megköti az óhajtott külföldi békét, mely esetben lejöhetne Magyarországra. A kiküldött végrehajtó bizottság pedig elvégezheti teendőjét.¹

¹ Consultatio Tyrnaviensis pro die 8. Januarii 1646. Fogalmazvány az orsz. lev.

2.

A biztosok átveszik Nagyszombat hódolatát. — Ezt követték a többi sz. kir. és bányavárosok. — A fejedelem Tokajt, a király Kassát tüzi ki a tanácskozás helyéül. — Végre Tokajban történik a megállapodás. — A fejedelem biztosai.

Hogy mi hatása volt az esztergomi érsek javaslatainak a királyra, azt látni fogjuk elbeszélésünknek következő fejezeteiben. Most nézzük, hogyan és mikor fogtak munkájukhoz a kiküldött biztosok.

A fejedelem biztosai még alig voltak kinevezve, mikor a királyi adott utasításukhoz képest 1646. elején útra kerekedtek. Január 25-kén már Nagyszombathán voltak, hogy átvegyék e városnak hódolatát.

Január 28-kán a város tanácsa teljes számban megjelent a gyűlésteremben, hogy a királyi biztosoktól meghallja a királyi akaratát. Küldöttségileg jelentették együttlétüket: mire a királyi biztosok ünnepélyesen vonultak a városházához. A kapunál néhány senator fogadta őket és fölvezette a díszterembe.

Az egybegyűlt tanács szónoklattal üdvözölte őket. Ezután a biztosok elmondák küldetésöknek célját: hogy ő felségének legfőbb gondját az ország békéjének helyreállítása képezi: azért küldötte ki őket, mint biztosokat, hogy a linczi békében megállapított pontokat végrehajtsák és azokat, kik az erdélyi fejedelemnek esküvel kötelezvék, ezen eskütől fölmentsék és ő felsége hűségére visszavezessék. Minthogy pedig

egyideig ez a város is a fejedelem hatalma alatt állott, ő felsége azt kívánja, hogy annak előljárói mások példájaul most azonnal tegyék le a hűségi esküt.

Erre fölemelkedett a város bírása és a tanács s az egész város nevében hálát mondott ő felségének atyai gondoskodásért és a kénytelenségből való elpártolás után irántok tanúsított elnézéseért; kéri ő felségének további jóakarátát és kegyelmét. A város kész a kívánt hűségi esküt letenni, azon kikötéssel, hogy ennek ne legyen azon értelme, mintha e város az előtt is nem viseltetett volna kellő hűséggel az ausztriai ház iránt, és mintha önként pártolt volna el Rákóczyhoz. Istent hívja fel tanuúl, hogy e város nem birt ellenállni a fejedelem fegyvereinek, és hogy csak a város elpusztításának kikerülése végett volt kénytelen csatlakozni s magáról reversalist adni a fejedelemnek. A király követeit csak arra kérte a bíró, hogy előlegesen közöljék vele a leteendő eskü szövegét. Ennek megtörténte után az egész tanács letette az esküt, s utána a város többi polgárai is.

Ez ünnepély után a biztosok búcsút vettek Nagyszombattól s még az nap Galgóczra és Szent-Keresztre jutottak, hol Szunyogh Gáspár várakozott rájuk. A váradi püspök a távolság miatt nem érkezhett meg; de társai minden órában várták. Addig is, míg megérkezik, az esztergomi érsek útján nyert utasítás értelmében előleges tanácskozást tartottak egymás között február elsején. Idő nyeres tekintetében írtak a fejedelemnek. Tudtára adták neki, hogy ő felsége a végett küldötte ki őket, hogy a békekötés pontjainak végrehajtásában közreműködjenek. Jelentik azt is, hogy működésüket már megkezdették. Felkérlik, hogy az ügy gyorsítása szempontjából, bocsássa szabadon az eddig fogva tartott foglyokat: és a hét vármegye átadására helyet és határidőt tüzzön ki, hogy ott ők is megjelenhessenek. Felkérlik arra is, hogy az erdélyi rendek biztosító iratát még a vármegyék tényleges átvétele előtt eszközölje ki.

Február 5-én távoztak el Szent-Keresztről, és útközben összejövén a nagyváradi püspökkel, Körmöczbányára

jutottak, hol a város népe mintegy fél mérföldnyire elibök ment, zászlók lobogása és trombiták hangjai közt kísérve be őket. Másnap a többi szabad kir. és bányavárosokat, jelesül Selmeczet, Ujbányát, Bakabányát, Libetbányát és Besztercebányát idézték magok elé, és a nagyszombati beszédekhez hasonló beszédekkel szólították fel a hűségi eskü letételére. Ez február 8., 9., 10. és 12-kén megtörtént: természetesen azon szokásos mentegetőzések kíséretében, hogy a városok csak kényszerűségből csatlakoztak Rakóczyhoz.

Február 14-kén Korpona, a következő napokon Késmárk, Lőcse, Szeben és Bártfa előjárói tettek le a hűségi esküt.

Február 28-kán, midőn Eperjes felé közeledtek, diszlovas csapattal nagyszámu nemesség és polgárság élén elibök ment Soós János Sárosvármegye alispánja, majd a város polgársága, s a város falain kívül üdvözlőlvén őket, nagy ünnepélyességgel, ágyúdörgés s a nép örömiadalma között vonultak be a városba, hol aztán márcz. 1-én átvették a város tanácsának és népének hűségesküjét. A harminczadbeli hivatalnokok is követték a városok példáját.

A fejedelem ez időben irt a császári követeknek, válaszul adván azoknak febr. 4-kén írott levelére, hogy ő a maga részéről Tokajt óhajtja a tárgyalás helyéül kitűzni, hová e hó 7-kére kiküldi saját követeit, kik közölni fogják kívánságait.

A császári követek a fejedelem e készségét szép levélben megköszönték: de a helyre nézve kifogást tettek, a mennyiben az ő utasításaik szerint Kassán kellene a tanácskozásokat megkezdeniök. Ez minden tekintetben alkalmasabb hely, mint Tokaj, a mennyiben ott van a szepesi kamara levéltára is, melyet rendbehozni és valamely hű ember kezére bízni szükséges, és a melynek irományai mind a két résznek használatára szolgálhatnak. Megkérték tehát a fejedelmét, hogy követeit mihamarább Kassára küldje, s általok küldje meg egyszersemind a felvidéki vármegyéknek, főuraknak, nemeseknek és városoknak a békekötésben említett reversálisát is. Hogy könnyítsék a dolgok menetét, másolatban megkül-

döttek neki a Bethlen korabeli reversalis pontjait, hogy a szerint állíttassa ki az erdélyi rendek reversálisát.

Ugyanekkor értesítették a királyt a fejedelem kívánságáról s kértek tőle határozatot Tokajra vonatkozólag. A válasz megérkezéig némely végvárok ügyét és az eperjesi katkolikusok ügyét tárgyalták.

Ugyanis Eperjesen többségben voltak az evangélikusok. Minthogy pedig a linczi béke pontjaiban kimondatott, hogy a szabad vallásgyakorlat, úgy a szabad kir. városokban, mint a véghelyeken biztosíttatik, kívánták, hogy az eperjesi királyi tisztviselők számára hivatalos helyiség, a katolikus istentiszteletre hasonlóképen alkalmas hely, a lelkész számára pedig alkalmas paplak jelöltessek ki. A városi tanács ennek következtében három tagból álló küldöttséget menesztett a biztosokhoz, azon kéréssel, hogy legalább négy-öt napi időhalasztást adjanak, míg a teljes számban összehívandó városi gyűlés meghallgattatik. A biztosok ezt megadták: ámbar gyanították, hogy a tanács tulajdonképen csak időt akar nyerni, hogy erre nézve a többi szabad kir. városoknak tanácsát kikérje.

Öt nap elmúltával azt a határozatot adták a biztosoknak, hogy a királyi tisztviselők hivatali helyiségéről gondoskodni hajlandók; ellenben a katolikus vallás gyakorlására és a pap lakására alkalmas helyiséget nem adhatnak, mert az eddig nem volt szokásban. Ennélfogva a város e részben saját szabadságának rovására semmiképen nem engedhet, ha csak az ország másképp nem határoz.

Márczius 10-kén érkezett a fejedelemnek Erdélyben márcz. 1-jén, Uj-Egyházán kelt levele, mely szerint ragaszkodik azon kívánságához, hogy a tárgyalások helyéül Tokaj tűzessék ki. Mire azonban a király biztosai megint csak azt felelték, hogy utasításuktól nem térhetnek el: s ennélfogva ismételten kérik, hogy követeit Kassára küldeni kegyeskedjék. Ugyanezt írták válaszul a fejedelem követeinek is, a kik időközben jelentették jövetelöket.

A fejedelem márczius 14 én Gyulafehérvárról írott leve-

leben még egyszer megsürgette a császári követeket, hogy e hó 21-kére Tokajban megjelenni sziveskedjenek. Ő a maga részéről a mondott napra oda küldi biztosait.

Végre, a király biztosai, nehogy az idő haszontalanul teljék, elhatározták, hogy engednek a fejedelem kívánságának. Márczius 21-kén levelet írtak uroknak, melyben elpanaszolják, hogy a fejedelem, daczára annak, hogy követeinek elküldését márcz. 7-kére ígérte, még most sem teljesítette ígétét. Minthogy az országgyűlés május 1-jére összehívott, félnek, hogy az idő rövidsége miatt nem végezhetik el teendőiket. Kérdik a királytól, mitevők legyenek azon esetben, ha a fejedelemnek átengedett hét vármegye átadása után olyan ügyek maradnának, melyeket az országgyűlésig elvégezni nem lehet? Térjenek-e vissza ő felségéhez, avagy maradjanak tovább is Eperjesen és tárgyaljanak? ¹

A király válaszát nem ismerjük; de tény, hogy a biztosok márczius vége felé megindultak Tokaj felé.

Márczius 25-kén Eperjesről értesítették Ferdinándot, hogy a fejedelem óhajához képest úthán vannak Tokaj felé; azt is újságolták, hogy e vidéken az erdélyi fejedelem hírszerint katonaságot gyűjt. ² Ez ugyan csak puszta hírek után való tudósítás volt; de látszik belőle a bizalmatlanság, melylyel Rákóczy iránt viseltettek. Természetes, hogy a fejedelem se nagyon bízott a király őszinteségében. De erre határozott tények szolgáltattak okot. Ugyanis Ferdinánd, a linczi egyezség daczára, még mindig halogatta a maga részéről tett ígéretek végrehajtását. Ilyenek voltak a réz megadása, az országgyűlésnek a kikötött három hónapon túl való halogatása; a zavargás idején elfoglalt templomok visszaadása; Illésházy Gábor és Balassa Simon urak jószágainak visszaadása; a hét vármegyében főispánságoknak önkényes osztogatása, a mi úgy a régi fejedelmek jogával,

¹ Orsz. levélt.

² Acta Publica Transylv. 1646. márcz. 25.

mint az újabb példákkal is ellenkezik. Mindezekből — úgy-
mond Töröshöz írott levelében — mit várhatunk, nem
tudjuk. Mi, bizonyosságunk Isten, igaz sinceritással végeztünk
ő Felségével Kegyelmed által. Az Isten mindeneket lát, ért;
ő felsége előtt titkon semmi nem lehet. Legyen azért ke-
gyelmednek mindeneknek idejében való effectuálására oly
gondja, (hogy) se maga becsületes hite neve, se — a mi
még nagyobb — az ő felsége méltósága is e dolognak
effectuálására való kötelessége idegen ítéletet senki szívében
ne szerezzen s e világi emberek előtt is exemplumban ne
kelljen.¹

Márcezius végén szerencsésen Tokajba érkeztek a király
követei. Utközben díszlovasság élén zászlókkal ment elibök
Kassáról² Szemere Pál egész Pozsonyig, hol nagy mulatsá-
got rendeztetett számukra. Másnap, vagyis márcezius 17-kén
Gönczön, 18-kán Tályán haltak. 29-én az erdélyi fejedelem
követei, kik már előbb érkeztek Tokajba, egész Tarczalig
mentek elibök és ott a fejedelem nevében üdvözlőlvén, ünne-
pélyesen kísérték be őket Tokajba, hol hasonlóképen nagy
lakomát rendeztek tiszteletükre, és pedig a fejedelem házá-
nál. Természetesen már ekkor nem láttak semmi gyanús készü-
lődést a fejedelem részéről.

Márcezius utolsó napján ültek össze a fejedelem kül-

¹ Rákóczy levele márcz. 27-ről. Acta publ. Trans. orsz. lev.

² Nevezetes, hogy mikor Kassán keresztül akartak utazni, Kún
György kassai vicegeneralis nem merte őket átbocsátani s éjszakára
ott megállapodni. Erről a császár követei így írnak: «Volentes igitur
per Cassoviam die praefixa iter nostrum continuare, requisiveramus
tempestive litteris tam magistratum cassoviensem, quam etiam Vice
Generalem Principis ejus loci Georgium Kun, quatenus nobis ibidem
pro condescensione vel unius noctis, hospitia accomodassent. Ad quas
rescripserunt nobis . . . quod ipsi absque singulari commissione et
ordinatione Principis id facere minime auderent, aut possent, praeser-
tim cum scirent locum pro tractatu praesenti Tokayini esse ordina-
tum, ubi jam etiam Principis Commissarii adventum nostrum expec-
tarent; adeoque etiam iter nostrum per possessionem Rozgon dictam

dötteivel; jelesül: Chernell Györggyel, Haller Istvánnal, Klobusiczky Andrással és Kőrössi Istvánnal. Ezeken kívül még Nyáry Bernátnak, Barna Györgynek és Szemere Pálnak is meg kellett volna jelenniök; de ezek még ekkor nem jöhettek el, mivel a fejedelem külön utasítását várták.

et Oppido Göncz, Tálya optime institui posse svadebant, quas eorum litteras etiam in specie humillime transmiseramus **Mti** Vestrae Sacratissimae. — Relatio Commissionis super effectuatione Pacificationis, cum Illmo Principe Transylvaniae Georgio Rakoczy initae, in Partibus Regni Hungariae Superioribus institutorum, medio introscriptorum Commissionariorum Anno Domini 1646. Eredetije az orsz. levéltárban.

3.

A fejedelem utasításai. — Az első ülés április elsején. — A királyiak írásban adják elő kívánságaikat. — A pótkívánságok.

A fejedelem, a kinek Patakra való megjelenését várták, Segesvárról február 27-én keltezve küldötte meg utasításait a biztosok számára. De ezek csak általános, előleges utasítások voltak, és csak azért készültek, hogy a császári biztosok február 4-ki sürgetésének elég tétessék. Meg volt bennök hagyva, hogy a biztosok «egybegyűlvén s igen jó correspondentiát, egységes értelmet viselvén egymással,» igyekezzenek ő felsége küldötteit akképen fogadni, hogy se a császár, se a fejedelem méltósága «meg ne sértődjék.» Tárgyalásra kerülván a dolog, kívánják mindenek előtt a hét vármegyének átadását. Ha ez megtörtént, és ha a császáriaknak valami kívánságuk lesz, azt azonnal adják a fejedelem tudtára. «Mi tőlünk — úgymond — négy dolgot kívántak: 1. a rabok elbocsátását; 2. a főispánoknak, kapitányoknak és városi biráknak megesketését; 3. a hét vármegye követeinek a végből való megjelenését, hogy a császárral való béke megkötését mindnyájan meghallják; 4. az ország olynemű biztosítását, a minő Bethlen idejében volt.» Ezt meg lehet ígérni; de ha ezen kívül más kívánságaik is lennének, azokat írásba foglalva küldjék ő hozzá, t. i. a fejedelemhez.

Hogy mik legyenek viszont Rákóczy kívánságai, azt a biztosok Szemere Pál útján fogják megtudni. Másrészről utasításul fog szolgálni nekik a Nyáry Bernátnak adott instructió, és a császár edictuma, melynek hű másolatát minél

hamarább megküldeni igéri. Részletesebb utasítást, meghatalmazást Fehérvárról fog küldeni. Ott vannak az eredeti diplomák és egyéb hivatalos okmányok.¹

A mindkét részről összegyülekezett biztosok április 1-jén a szokásos ünnepélyességek s a szent léleknek segítségül hívása után az eljárási módot határozták meg. Felolvasták a fejedelem követének megbízó levelét, azután a királyi követek főlemlegették, mennyire sajnálják, hogy a fejedelem, sürgetésök daczára is ily későn, nem Kassára, hanem ide Tokajba küldötte követeit. Erre a fejedelem követei megjegyezték, hogy ez nem a béke iránti idegenkedésből, hanem egyrészt a követek távoli lakása, másrészt pedig a Linczben járt küldöttek késedelmes visszatérése miatt történt. Ez utóbbiak meghallgatása nélkül nem akart a munkához fogni.

A rendes tárgyalások a propositiók és kívánatok előterjesztésével kezdődtek. Mind a két fel írásban terjesztette elő urának kívánságait, hogy azok annál inkább összehasonlíthatók legyenek az utasítások és diplomák tartalmával.²

A király kívánságai és propositiói ezek valának:

1. hogy a fejedelem szabadoknak nyilvánítsa ő felségének minden alattvalóit és városait, s azoknak törvényeit adja vissza;

2. hogy ő felsége egyházi és világi hiveinek összes javait és birtokjogait, melyek a mozgalmas időben bármi czím alatt tőlök elvételtek, visszaadja. A jezsuitáknak visszaadja a mislei prépostságot minden tartozékaival együtt; továbbá a homonnai collegiumot, Kemencze, Petiche, Modra és Valova birtokokkal, a kassai és szathmári residentiákat, az ügynevezett tokaji Barátságzóval együtt; továbbá a széplaki és apáthi apátságot és egyéb egyházi birtokokat. A világi birtokokból Füzér, Vásárhely és Kuppony, Rozgony,

¹ Rákóczy instructiója febr. 27-ről. Szilágyinál 423. l.

² A királyi követek jelentése Tokajból április 3-káról. Acta Publ. Transyv. orsz. lev.

Vajkócz és Györke, Kosztolán és Lipócz, Komorócz és Tálya hasonlóképen adassanak át törvényes birtokosaiknak :

3. hogy a birtokokkal együtt az írásbeli okmányok is kiadassanak az illető családoknak :

4. hogy a felvidék borszüret-collectái a váradi püspöknek és másoknak megadassanak :

5. hogy a foglyok a fejedelem részéről is szabadon bocsáttassanak :

6. hogy a Liptóújbárból, Gyármáthból, Putnokból, Regéczből, Palocsából, Bódogkő- és Korlátókőből elvitt hadiszerek visszaadassanak :

7. hogy a harminczad a régi szokás szerint szedessék be, s újítások ne tétessenek :

8. minthogy a békekötés értelmében mindenkinek visszaadandó az, a mi az övé, méltányos, hogy az egyháziak jogai is épségben fentartassanak ; hogy tehát az egri püspök és káptalan tiszántúli tizedeit ismét élvezhesse ; hogy ugyanezen káptalannak bizonyos kassai házai visszaadassanak, mire nézve, ha a városnak kifogása lenne, a törvényes utat lehetne követni ;

9. hogy a zavaros idők alatt a katolikusoktól elvett templomok visszaadassanak, ilyenek : Abaujvármegyében Somogy és Zemplénben Varannó ;

10. hogy Eszterházy László adósságainak egy része fizetessék ki Regécz fejében, melyet a békepontok értelmében kénytelen a fejedelemnek átengedni :

11. hogy a Regéczen található ingóságok az említett családnak megadassanak :

12. hogy a fejedelem egyik vezére Szentiványi Mihály által elfogott Mraczkó István, s ennek halála után a váltságdíjat nem fizető más elfogottak szabadon bocsáttassanak :

13. hogy az eddig Eszterházy László birtokán tartott katonák máshová vitessenek ;

14. hogy a hivatalnokoktól az általuk kezelt birtokokra nézve csak a békeokmányok kicserélése előtti időről kívántassék számadás :

15. a bécsi kereskedők panaszkodnak, hogy váltoik, kötelezvényeik a legközelebbi zavargós időkben Kassán a fejedelem részére lefoglaltattak. Kérik, hogy azok most megsemmisíttessenek, s a károsultak kártalaníttassanak:

16. méltányosnak találják azt is, hogy más bécsi kereskedőknek a háború kitörése előtt 1644-ben Mészáros Márton kassai pénztárnoknál letett, utóbb nagyobb biztosság kedvéért Pap Imre magyar paphoz vitt tárgyaik és kincseik — melyeket végre Keviczky János bíró vett magához — visszaadassanak;

17. kívánják, hogy Szegedi Ferencz hadibírónak kassai fogsága idején szenvedett kárai megtéríttessenek:

18. hogy az elhalt Török Andrásnak Nádasdy Pál által adott sinnei birtok, melyet a lefolyt háború idején a kassai kamara a fejedelem részére lefoglalt — Nádasdy Ferencznek adassék;

19. hogy a nevezett Török Andrásnak minden egyéb birtokai, úgymint a kassai háza, és bárhol található szőlei szintén Nádasdy Ferencznek adassanak át;

20. úgyszintén az ott levő lakosok is;

21. kívánják a császár követei, hogy Erdély és kapcsolt részeinek rendei oly reversalist adjanak a hét vármegyére és Kassára nézve, a minőt adtak Bethlen korában:

22. hogy a fejedelem a neki jutott hét vármegyének tisztviselőit és más illetékes rendeit minél előbb gyűlésre hívja össze.¹

Ezek voltak röviden összefoglalva azon kívánalmak, melyekkel április elsején a király követei fölléptek, s melyekre nézve a fejedelmi követek válaszát kérték. Azonban ezek, nyert utasításukhoz képest, nem adtak azonnal választ. A propositiót április 4-kén átküldötték a fejedelemnek, s

¹ Puncta vigore diplomatum pacificationis ex parte Illni accels. principis Transylvaniae antequam resignatio septem comitatum fiat effectuanda, eiusdem dnis Commissariis per Suae M. Sacr. Caes. Regiae commissarios proposita. Szilágyi 424—432. l.

mind addig nem akartak tárgyalni, míg ettől választ és részletes utasítást nem nyernek.

A válasz azonban késett. Rákóczy nem jöhetett el óhaja szerinti időre Magyarországra. Ennek következtében a király követei, kétségen kívül az esztergomi érsek ösztönzésére, arra használták fel az időt, hogy április 9-kén pótlólag összeírtak még több kívánságokat, melyeket pontokba foglaltan Szenkvicz Mátvás titkár által azon üzenettel küldöttek át a fejedelem követéhez, hogy szem előtt tartván a király tekintélyét, minél előbb adjanak választ. Sürgessék a fejedelem részletes utasítását, annyival is inkább, mert az ő régiebb és újabb kívánságai csak azt tartalmazzák, a mi különben is benn van a diplomákban. E kívánságnak különös nyomatékot véltek kölcsönözni az által, ha kifejezik abbéli félelmöket, hogy ő felsége a haszontalan idővesztegetést megunja, s a már kitűzött országgyűlésre való tekintetből köveit vissza fogja hívni.

Válaszúl azt nyerték: ne kételkedjenek a fejedelemnek a diplomák végrehajtása iránti készségében. Legyenek meggyőződve, hogy a mit ígért, azt meg is fogja szentül tartani. Csak egy-két napi türelmet kérnek, míg a fejedelmi válasz megérkezik.

Világos, hogy az új kívánságok[•] benyújtása által magok a kir. biztosok okot adtak a válasz késleltetésére: mert azon új 29 pontba foglalt pót-propositió igen sok ellenvetésre adott alkalmat.

Nézzük csak, mit kívántak még a fentebb felsoroltakon kívül?

Kívánták, 23. hogy a fejedelemnek átengedett hét vármegyében a róm. katolikus vallásnak nemesak szabad gyakorlata biztosíttassék, ne csak minden elfoglalt kath. templom visszaadassék, hanem az egyházi törvénykezés is teljesen visszaállíttassék; azonkívül, hogy Erdélyben az erdélyi kath. püspök, akár saját személyében, akár mások által szabadon megvizsgálhassa a kath. parochiakat és gyülekezeteket.

24. Továbbá: hogy a jezsuitáknak szent és házi tár-

gyaik, bútoraik, melyek Kassán vannak, épségben teljesen visszaadassanak; s azonkívül az egykor Lamdi János által kath. kápolna számára tett hétszáz tallérnyi alapítvány istentiszteleti czélokra szintén visszatéríttessék;

25. hogy az egri püspökségnek és káptalannak, úgy szintén a tapolczai Szt. Péter apátságnak és más bekebelezett szerzeteseknek lefoglalt borbéli tizedei megadassanak;

26. hogy az egri püspökség és káptalan, továbbá a jászói apátság jószágain előlegesen felvett census visszaállíttassék;

27. hogy a Szt. Péter prépostjainak és a szabolesi archidiakonuosoknak oltári jövedelmei és felvételi hetedei és tiszántúli tizedei úgy megfizettessenek, mint az Bethlen idejében történt;

28. hogy a varannói, egykor betegek ápolására szánt, s most az erdélyi fejedelem által ref. lelkésznek adott birtok, a kórháznak visszaszolgáltassék;

29. hogy az ónodi harminczados, a békével ellenkező és jogtalan harminczadszedésben megakadályoztassék;

30. hogy a Lente Dávid szoboszlói kapitány által a békekötés után erővel elfoglalt pénz és lovak visszaadassanak;

31. hogy a Jakusics család birtokain a fejedelem alattvalói által már a békeokmányok kicserélése után elkövetett kár 730 frtban visszatéríttessék;

32. hogy a kassai várnagy által elfoglalt miháldi birtok Barkóczy Lászlónak visszaadassék;

33. úgyszintén, hogy a kassai provisor visszaadja neki a kállói házat, földet, kertet, melyeket Barkóczy a háború előtt pénzen vásárolt;

34. ezen kívül a kállói szolgák is visszaadassanak neki — úgy a mint azt neki a fejedelem megígérte;

35. Becskereki Ferencz részére örökség czímen kívánják a nővére után maradt Fony nevű birtokot, melyet a fejedelem Keviczky Jánosnak adományozott;

36. hogy a Homonnai család örököseinek a zemplén-megyei Stancz nevű birtokra irt 700 tallérja megtéríttessék;

37. hogy a sárosmegyei Kosztolán és Lipócz, Dévényi István kielégítése mellett adassanak vissza a Homonnai örökösöknek;

39. hogy az ungmegyei főurak és nemesek azon panasza, mely szerint a fejedelem harminczadosai még saját boruknak egy helyről a másikkra való vitele miatt is megszarcolják őket, megszüntetessék; és

40. hogy a katonáknak zászlókkal való csatangolása és általok a népnek fosztogatása beszüntetessék;

41. hogy némelyek a háború alatt nyert birtokaikat a békepontok értelmében előbbeni birtokosaiknak visszaadják; ilyenek Pozsgai János és Fekete Ferencz;

42. hogy Vitkai János adja vissza Csiba Istvánnak birtokait;

43. hogy a Telegdi István által jogtalanul Tárkányi Istvánnak eladott birtokok törvényes birtokosaiknak visszaadassanak;

44. hogy Putnoki Mihály a még át nem adott házat és szőlőket is visszaadja Palági István árváinak;

45. hogy Bocskay István is adja vissza az Ungban elfoglalt orosz-komoróczyi birtokot;

46. hogy az összes várbeli hadi szereknek leltár szerinti átadására mindkét részről szakértők küldessenek ki;

47. hogy a szepesi kamara levéltára rendbehozassék;

48. hogy Csáky Istvánnak vagy a bogdáni szőlő, vagy annak ára megadassék; úgy szintén Megyeri Istvánnak a csekei szőlő, vagy annak ára;

49. hogy Csáky Istvánnak tisztje, Biró János igazolás végett kihallgattassék;

50. hogy Oroszláni Mihálynak nádaskai birtoka visszaadassék; ha az ellen Szegedi György kassai várnagynak kifogása van, azt a törvény útján érvényesítse;

51. hogy a fejedelem Erdélyi Zsuzsánna árvaleányainak a szerencsi nemesi házat és szőlőket visszaadassa.¹

Természetes dolog, hogy e kívánságok azért szaporodtak fel oly nagy számba, hogy legyen miből engedni. Törös maga sietett értesíteni a fejedelmet, hogy ő felsége a kevésbbé lényeges pontokban kész lesz engedni. A templomok visszaadására vonatkozólag azt írja, hogy nem igen van panaszos.² Illésházy jószágát illetőleg, valamint a hét vármegyében né tán jogtalanul történt kinevezéseknél ő felsége nem fog nehézségeket gördíteni, — mert őszintén óhajtja a békét.

¹ Continuatio postulatorum et propositionum a parte suae Sacrae dnis commissariis cels. principis Transylvaniae exhibita die 9. aprilis anno 1646. 432—437. l.

² «Az mi az templomok restitutióját illeti — írja Törös — látja Isten, magunk kívánnánk, ha valaki requirálna bennünket, hogy vigore diplomatis . . . restituáltassanak. De az egész utunkban csak egy sem találtaték az evangélikusok részéről. Ex parte Catholicorum jöttek három vagy négy rendbeliek, az ő felsége Ditiójában levők, kiknek a Diploma continentliája szerint lett válaszok. Azokat, a kik Nagyságod ditiójában vannak, remittáltuk Nagyságod Commissariusival való együtt-létünkre» . . . Törös levele Rákóczyhoz. Tokaj. 3. ápr. 1646. Orsz. lev.

A fejedelmi követek kérdései és a fejedelem proposíciói. — A végrehajtás sora feletti meddő vita. — A királyi követek sürgetései. — Az ellenfél válasza. — Engedékenység a király részéről.

A fejedelem követei azonban nem szerették a sok pontot. Tapasztalásból tudták, hogy ez csak sok haszontalan szószaporításra fog adni alkalmat: és hogy a sok szónak «sok az alja, kevés a magja.» Szerintök a békepontok elég világosak arra, hogy tudják, mi a visszaadandó és mi nem. Csak a visszaadás módja felett lehetne értekezni, hogy t. i. miképen lehetne minél kevesebb érdek megsértésével, minél több megnyugvást szerezni. De a királyiak előterjesztéséből azt látják, hogy abban nem annyira a mikéntről, hanem egészen *új tárgyakról* tétetik említés. Mi lenne abból, ha ők is hasonló eljárást követnének? Bizonyosan az, hogy a császáriak visszautasítanák.

Mielőtt tehát a magok részéről megtennék az előterjesztést, próbakép kérdést akartak hozzájuk intézni.

Április 12-kén összejövén a két fél követei, a fejedelmiek azt a kérdést intézték a császáriakhoz: vajjon mind azokat, miket nekik elő fognak terjeszteni ezen bizottsági tárgyalások folyamán, hajlandók-e és képesek-e végrehajtani, vagy nem? Mert ők a fejedelem részéről akarják is, képesek is végrehajtani.

E kategorikus kérdésre a császáriak nem voltak elkészülve. Zavarodottan néztek egymásra. Mit feleljenek erre?

Ha azt felelik, hogy *igen*, akkor szavoknál fogják rögtön : ha azt felelik, hogy *nem*, akkor vége szakad az alig megkezdett tárgyalásnak. A kérdés oly fontos lévén, engedelmel kérték, hogy azt előbb egy mellék teremben egyedül magok között beszélhessék meg.

Megtörtént. Kevés idő múlva a bizalmas tanácskozás eredményét összefoglalván, kijelentették, hogy igen is mindazokat, *melyek a diplomákban foglaltatnak*, akarják is, képesek is végrehajtani.

Most már a fejedelmi követek, kik minden órán vártak uroknak resolútióját, bele bocsátkoztak a tárgyalásokba. Április 14-kén reggeli hét órakor nyilvános közös ülés alkalmával elő terjesztették a fejedelem kívánságát.

Hosszas bevezetés után, melyben a békepontok végrehajtásának szükséges volta hangsúlyoztatik, előadják azon pontokat, melyek szerintők a linczi békekötés intenciójához híven elintézendők volnának.

1. Minthogy a legközelebbi békekötés alkalmával elhatároztatott, hogy a jelen zavargás idején elfoglalt templomok visszaadassanak, és ezen visszaadásról nem régen a fejedelem kérelmére ő felsége biztosította is a követeket, — tehát mindenek előtt azt kívánják, hogy az említett időben bárki által bárhol elfoglalt templomok, jelesül a Nádasdy gróf csejti, dunántúli és csallóközi birtokain elfoglaltak is, valósággal visszaadassanak.

2. A békekötés alatt kiadott királyi diplomában ugyan el van tiltva a templomok további foglalása, mégis *ennek daczára* és ő felsége tekintélyének csorbitásával *az esztergomi érsek a béke megkötése után elvételte az evangélikusok* templomait Pole, Bucusu, Moez, Sulló, Sallo és Páth nevű községekben. Mihez képest a fejedelem kívánja, hogy a béke ellenére elfoglalt eme templomok előbbeni birtokosainak visszaadassanak.

3. Csodálkozással látja a fejedelem, hogy ő felségének tekintélyét némely alattvalói annyira *megvetik*, hogy a megállapított béke fentartása iránti akaratát, melyet a felség

szigorú parancsából ismernek, teljesíteni nem akarják. Ő felsége nem régen is kiadta rendeletét, hogy a megkötött béke ellen senki se merészeljen vétetni. De ezt némelyek nemcsak hogy nem követik, hanem a kir. tekintély sérelmével, az óhajtott békét vakmerően felforgatni akarják. Ilyen Wesselényi Ferencz, a kinek már régen vissza kellett volna adnia Murány és Balog várait Illésházy Gábornak és Liszty Jánosnak. Balassa Ferencz és Bálint nem adták vissza Balassa Simonnak és néhai Balassa András özvegyének az illető várat és birtokokat. Ugyancsak Balassa Ferencz nem teljesítette kötelességét Ebeczky László irányában a sztraczenai és sklabinai birtokokra nézve. Csáky István Máriássy István irányában és Csáky László a Zsembéri család irányában, és igen sokan mások, a kik a legújabb zavargás idején birtokokat foglaltak. Sőt a visszaadásnál oly nyakasságot tanúsítanak, mely ő felsége parancsának egyenes megvetését jelenti. Kifakadásaik még reményt se nyújtanak arra nézve, hogy valaha az elfoglalt birtokokat vissza akarnák adni. Ekkép a béke megbonthatik. Minthogy pedig a közügyek csak ott folyhatnak üdvösen, s biztos megmaradást csak ott lehet remélni, a hol a legfelsőbb hatóság parancsolatai őszinte készséggel végrehajthatnak: azért igazságos és méltányos kívánság az, hogy ő felsége az ily engedetleneket, az ő rendeleteinek megvetőit, az általok elfoglalt birtokok visszaadására kényszerítse. Ez által ő felsége az egész keresztyén világ előtt bebizonyítaná, hogy fenn akarja tartani a békét. Ily példa által a fejedelem is arra ösztönöztetnék, hogy a maga részéről minél készségesebben teljesítse a békepontokat.

4. Az is bebizonyodott, hogy Tököly Istvánnak lengyelországi Blasova nevű birtokát, mivel a fejedelemből pártolt, szintén Wesselényi Ferencz foglalta el, és pedig hallomás szerint, ő felsége akarataival. Minthogy pedig nevezett Tökölyi István már ő felségének híve lett, méltányos lenne, ha birtokait, a békepontok értelmében, ugyancsak ő felségének közbevetésével visszanyerné.

5. És minthogy Gombkötő János főleki hadvezér (duc-tor) a kis árva Bölöni János birtokát, Kovács Pál várőrző katona a Mácsi család szaránkai birtokát a lefolyt háborúság alatt elfoglalták, és még most is erőszakosan birtokukban tartják; a fejedelem kívánja, hogy ő felsége biztosai a diploma záradéka szerint e birtokokat is visszaadassák.

6. Ámbár Osztrosith urak ő felsége részéről felhivattak, hogy Bán Jánost ezentúl bántani ne merészeljék, azok, *ennek daczára is* az illetőt elmarasztalták. Minthogy pedig a mult zavargás idején elkövetett vétségek mindkét részből amnestiát nyertek: a király követeli gondoskodjanak arról, hogy a nevezett Osztrosith urak tartózkodjanak Bán elleni minden további zaklatástól.

7. Megütközéssel hallá a fejedelem, hogy a diploma szerint neki átengedett vármegyékben ő felsége *főhivatalokat osztogat*, jelesül, hogy Borsod vármegyec főispánjává Forgách Ádámot nevezte ki, kinek azon vármegyében birtoka sincs. Minthogy ez ellenkezik a fejedelem jurisdictiójának és kormányzásának jogával; minthogy Bethlen példája, melynek nyomán a fejedelem bírja e megyéket, azon jogát bizonyítja, és a békediplomában ő felsége magának ilyen jogot nem kötött ki, sőt ellenkezőleg a teljes jurisdictió a fejedelem részére van fentartva. Ezen jogáról a fejedelem nem lévén hajlandó lemondani, a főhivatalok osztogatásának jogát magának tartja fenn. Minélfogva a királyi fenség által a diploma ellenére kinevezett főispánokat ilyenekül elismerni nem fogja.

8. A fejedelemnek átengedett megyékben levő vég helyek és várbeli katonák fentartására, Bethlen korában, a nikolsburgi békében 50 ezer forint fizetésére kötelezte volt magát az elhunyt király. Minthogy azon megyéket és vég helyeket a fejedelem ugyanazon módon, és ugyanazon haszonnal kapta, mint egykor Bethlen, tehát kívánja, hogy a vég helyek és várbeli katonák fentartására azon 50,000 forintot a diploma záradéka értelmében, ő felsége évenként kifizetni méltóztassék.

9. Jöllehet a főleki, szendrői és más várbeli katonák-

nak ő felsége komolyan meghagyta, hogy a fejedelem alattvalóit, kik a véghelyekhez közel a csetneki és serkei birtokon laknak, ne bántsák: mégis a *királyi parancs megvetésével*, elnyomják a szegény népet. Hogy tehát a törvényeknek és a diplomáknak e tekintetben is elég tétessék, s hogy azoknak vakmerősége által a szegény nép napról-napra jobban ne pusztíttassék, érdemes lesz az ilyenek ellen szigorú rendszabályokhoz nyúlni.

10. A zavargás idején a fejedelem pártján volt Török Máté ügyben, a ki azért, hogy a fejedelemnek esküvel lekötöztetett csejtei provisort, a ki titokban a császári sereghez menekült, visszahozta, a biztosító levelek kicserélése után agyonveretett; ő felsége Linczben a fejedelmi biztosok kérelmére megígérte, hogy vizsgálatot fog tartani, s a méltányosság és béke követelményei szerint fog eljárni. A vizsgálat azonban mindez ideig függőben maradt. Minthogy e gyilkosság az amnestia hatálya ellenére, a biztosító levelek kicserélése után követtetett el: gondoskodniok kellend a királyi biztosoknak, hogy Falusi Mátyás és Branik András csejtei tisztviselők, kik e halál okozói voltak, mint a közbéke megháborítói, érdemlett büntetésöket elvegyék.

11. Minthogy Nádasdy Ferencz a már említett biztosító levelek *kicserélése után*, a fejedelemnek némely hiveit elfogatta s azok közül némelyeket, jelesen Szluha Jánost, csak váltságdíj lefizetése mellett bocsátotta szabadon; a fejedelem azt kívánja, hogy e váltságdíj, ha eddig nem fizetett volna, elengedtessek, ha pedig megfizettetett, Szluhának visszaadassék, nehogy más hivei is hűségök miatt szenvedjenek; sőt inkább úgy személyökben, mint vagyonukban biztosíttassanak.

12. Az előbbeni pontokban említett Ebeczky László, a fejedelem szolgálja, egyszer egy török foglyot vett pénzen, hogy általa néhány barátját a török fogságból kiszabadíthassa, ezt ő biztosabb őrizet végett Kékkő várában tartotta. Ennek a töröknek visszaadását Balassa Imre özvegye, nem tudni miért, egyszerűen megtiltotta, az illető panaszosnak

— a ki barátait csak úgy remélte kiszabadítani — nem csekély kárára és az illető keresztyén foglyoknak nagy fájalmára. Kivánják tehát, hogy a király biztosai gondoskodjanak, hogy a török fogoly visszaadassék miáltal a békének is elég tétetnek, a fogoly keresztyének is megvigasztaltatnának.

13. Az ő felsége által a fejedelemnek engedett fölösleg réz visszaadására a beszterczebányai kamara, ő felségének *ismételt parancsára* sem hajlandó. Nem tudni miféle rez-eszközöket akar még a fölöslegből készíttetni. A biztosok tehát intézkedjenek, hogy a nevezett kamara az illető rezel minden levonás nélkül adja ki.

14. A szendrői polgárok elvonatnak a fejedelem hatósága alól, s a diploma által nekik engedett harminczad jövedelmek nem adatnak át. Ezt szintén a kir. biztosoknak kell eligazítaniok, s úgy a polgárok, mint a harminczad ügyét a Bethlen korabeli mód szerint eldönteniök.

15. Wesselényi Ferencz a füleki végvárhoz tartozó nagydaróczi birtokot *nem adta vissza* törvényes birtokosainak, t. i. Barna Györgynek és Ferencznek, sőt tisztje által fenyegetéssel illeti a jobbágyokat, ha a nevezett birtokosoknak engedelmeskednek. A fejedelem kívánja, hogy e birtokok is tényleg átadassanak.

16. A tiszáninneri tizedek és az apáti birtok arendatíója a Bethlen korabeli módon fizetessék . . .¹

Ha az itt közlött tizenhat pontban összeállított kívánásokat összehasonlítjuk a fentebb közlött ötvenegy pontba foglalt császári követelésekkel, azonnal szembeötlik a nagy különbség, mely a két fél felfogásában nyilvánlik.

Az ötvenegy pont készítői új követelésekkel léptek fel.

¹ Propositiones Commissariorum Celsissimi Principis Transylvaniae in presenti Tractatu Tokajensi Dominis Commissariis S. Sac. Mitis pro effectuatione Continentiarum Diplomatum inter eandem Sacratissimam et Caes. Mattem atque Suam Celsitudinem Principalem, nuper solemniter permutatorum destinatis exhibitae. Orsz. lev. V. ö. Szilágyi 448-455

Sok idejükbe került, míg azokat össze birták állítani, mintha csak a pontok sokasága által akarták volna elijeszteni ellenfeleiket. Ritkán hivatkoznak a diplomára, annál gyakrabban a régebbi sérelmekre, és olyan magánügyekre, melyek a fejedelem tényeivel szoros összefüggésben nem állanak. Ilyenek például a bécsi kereskedők által a kassa polgároknál letett kincsek, a kassai jezsuiták bútorai, és egyes családoknak egymás közötti magán követelései.

A fejedelem követei ilyen térre nem követték őket. Kivánságukat kevés pontban foglalták össze; de azt mind az illető diploma pontjaira vezették vissza. Midőn egyfelől hangsúlyozzák, hogy a fejedelem minden ígétét be fogja váltani, ugyanakkor másfelől rámutatnak oly tényekre, melyek azt bizonyítják, hogy a király vagy nem bírja vagy nem akarja teljesíteni azt, a mire kötelezte magát. Mit, tartsanak olyan királyról, a kinek parancsait alattvalói daczosan megvetik? Miből meritsenek reményt a végrehajtás módjainak megállapítására, mikor a már befejezett tények sem respektáltak?

Ugy látszik, hogy az a méltóságteljes hang, mely a fejedelmi propositiók tizenhat pontjában nyilatkozik, megtette hatását az ellenfél követeinél, a kik csak nem régen, ünnepélyesen jelentették ki, hogy a diplomában foglaltakat képesek végrehajtani.

Most egyszerre megakadtak. A fejedelmi kivánságokra nem mertek válaszolni mindaddig, míg előbb urok nézetét és határozatát meg nem kapják.

Április 15-én külön futár által tettek jelentést ő felségének. A fejedelmi követek előtt azonban szükségesnek találták kijelenteni: ne gondolják, hogy ezt azért teszik, mintha ül meghatalmazást kérnének, vagy mintha nem volna hatalmuk a teendők végrehajtására. Ismétlik, ők megteszik kötelességüket, csak a fejedelem is tegye meg. Két nap múlva újlag megsürgették a fejedelemnek első propositiójukra adandó válaszát.

Ezzel a sorrend meddő, haszontalan kérdése nyomult előtérbe. A császáriak a fejedelemtől: ez viszont amazoktól

kivánta a végrehajtás megkezdését. Erre nézve a következő okokat hozták fel:

1. Ő felségének királyi és császári tekintélye megköveteli, hogy jó példával menjen elől és a diplomában tett ígéreteit teljesítse;

2. az ő felsége részéről teendő végrehajtás több időbe kerül, mivel nagyobb fontosságú ügyeknek több szükséges;

3. ő felsége a diplomák kicserélése idején arra kötelezte magát, hogy a nehézségek kiegyenlítésére biztosokat fog kiküldeni; már ezért is illő dolog, hogy előbb ő felsége eszközölje a végrehajtást;

4. a hét vármegyében végrehajtandó ügyek egészen a fejedelem hatalmában lévén, azok három—négy nap alatt elintézhettek;

5. minthogy a fejedelem a maga részéről is készségét ajánlja a végrehajtásra, már ezért is ő felségének kell végrehajtania azt, a min az egész békekötés és tárgyalás alapszik.

Ez indokokra a császári követek siettek megjegyezni:

1. hogy a tárgyalás rendje és természete azt hozza magával, hogy a két fél követi előbb adják elő nehézségeiket, azután mind a két részről adassék meg rájuk a válasz és viszonzválasz. Máskülönben kikerülhetetlen a zavar. Lám ezen tárgyalás kezdetén beadattak mind a két részről a propositiók, szükséges tehát, hogy mind a két fél adja meg rájuk válaszát és netaláni kifogásait;

2. a jó és bizalmas tárgyalásnak szabálya az, hogy a kiküldött biztosok egymás között előbb a tárgyalás módját állapítsák meg;

3. maga a fejedelem is azt írta leveleiben, hogy véleményét a Tokajba küldendő biztosok által fogja közölni; s nem mondja, hogy előbb válaszoljanak azok által előadandó kívánataira, és azokat complanálják; továbbá most a fejedelem válaszában lenne a sor;

4. a fejedelmi követek készeknek nyilatkoztak válaszolni a nekik adott propositiókra, mihelyest az első pontokra vonatkozó fejedelmi resolutio megérkezik;

5. ő felségének császári méltósága is azt követeli, hogy előbb a fejedelem, mint kisebb hatalom, eszközölje a végrehajtást;

6. azért is jobb lenne, hogy a kevesebb időt igénylő ügyek hamarabb végeztessenek, mivel a dolog természeténél fogva egyszerre mindent nem lehet kezdeni és végezni;

7. a mit ő felsége a diplomák kicserélése idején ígért, azt meg is tartotta; de azzal nem kötelezte magát arra, hogy ő kezdje a végrehajtást;

8. ő felsége elfogadja ugyan a fejedelemnek a végrehajtásra vonatkozólag tett ígéretét: de kívánja, hogy az rögtön és tényleg is megtörténjék a diploma szerint: ez fog történni ő felsége részéről is;

9. a mi a Bethlen korabeli eljárást illeti, arra nézve eltérő nézetek vannak; s ennél fogva az nem is lehet kötelező; nem is volna illő ő felsége méltóságához, hogy követői innét eltávozván, Dunántúlra mennének végrehajtást eszközölni: azután ismét Tokajba térjenek vissza.¹

Látnivaló ez indokolásokból, mily bőviben vannak a biztosok mind a két részről a kifogásoknak; milyen jól értenek a szalmacséplés mesterségéhez, és az idő pazarlásához. Már azon kérdésnek felvetése: ki kezdje el a végrehajtást? mutatja, hogy egyik fél sem őszintén tárgyal; mindakettőnek van hátsó gondolata, melyet lehetetlen volt elpalástolniok.

Mindazáltal április 19-ére tüzték ki a tárgyalás folytatását.

A császáriak ismét azon kezdték, hogy a fejedelmi követek írásbeli választ adjanak a tett propositiókra és a végrehajtást eszközöljék. Ezek azonban előbbeni álláspontjokhoz ragaszkodván, kijelentették, hogy urok, a hét vármegye átadásán kívül, már mindent megtett, a mivel diplomája szerint tartozott. Katonáit kivonta, a királyi és bányavárosokat átadta: míg ellenben a király alattvalói részéről semmi sem történt. Nem is remélik, hogy történjék

¹ Relatio Commissionis etc. Orsz. lev.

ha csak Wesselényi, Csáky és Balassa komolyabb eszközökkel nem fognak kényszerítettetni, hogy az illető birtokokat átadják. A fejedelem a maga részéről komolyan veszi a dolgot, s kívánja, hogy minden záradékok és kikötések teljesítenek.

Hogy szavuknak nagyobb nyomatéka legyen, közölték a fejedelemnek azon levelét, melyben írja, hogy ha a császár részéről a békekötés előtt és után elfoglalt összes javak és templomok előbbeni birtokosaiknak vissza nem adatnak, akkor a fejedelem a maga részéről tett ígéreteit sem fogja végrehajtani. Mert hiteles forrásból tudja, hogy ő felsége alattvalói nem hajtják végre a végrehajtandókat, sőt a vallás szabad gyakorlata körül is új nehézségeket tesznek, a mennyiben némely kath. földesurak zaklatják protestáns jobbágyaikat.

Ezeket hallván a császár követei, igyekeztek czáfoló érveikkel odahatni, hogy minden nehézségek írásba foglalassanak és a legközelebbi ülésen kölcsönösen közöltesse egymással. Addig is jelentést tettek ő felségének az eddigi tárgyalások eredményéről és várták az új utasítást.

Ferdinánd még április 17-én utasította őket, hogy a békét fentartani és megszilárdítani igyekezzenek. E czélból felhatalmazza őket, hogy a murányi vár ügyében és Illésházy követelésében engedhetnek. Egyebekben azonban ragaszkodjanak előbbeni utasításaikhoz. Ha pedig a fejedelem részéről új nehézségek támasztatnának, azon esetben új utasítást kérjenek. De arra különösen figyelmezteti őket, hogy az alkudozásokat az ő tudta és beleegyezése nélkül még az országgyűlés határidejének megérkezésekor se szakítsák félbe: ellenben, ha a fejedelem részéről katonai mozgósítás indíthatnék, arról ő felségét azonnal értesíteni el ne mulaszták.¹

A király ez utasítása alig érkezett a követek kezébe, midőn ezek a magok részéről újabb jelentést tettek a fejedelmi követek részéről tett követelésekről. Elmondják, hogy a fejedelem kijelentette, hogy ha a békekötés értelme szerint

¹ Ferdinánd levele ápril 17-éről Orsz. levéltár.

a Nádasdy Ferencz által elfoglalt templomok, és a Wesselényi Ferencz, Balassa Ferencz és Csáky István s mások által elfoglalt javak az ő előbbi igazi birtokosaiknak vissza nem adatnak, akkor a maga részéről tett ígéreteket sem fogja semmiképen végrehajtani. Ily értelemben utasította követeit is. Ebből a királyi követek meggyőződtek arról, hogy ezzel szemben hiába fognak harczolni; hiába fogják akarni Illésházyt és Lisztty Wesselényivel kibékíteni, mivel ezek személyes gyűlölködés következtében egyezségről még csak hallani sem akarnak. A követek nem látnak abban semmi veszélyt, ha Murány vára átadatik a követelőknek; mert minthogy Wesselényi örökös főkapitánya e helynek, kétségen kívül őrseget fog ott tartani, a mely a várat ő felsége hűségében fogja megtarthatni.

Mindezeknél fogva kéri ő felségét, hogy a nevezett Illésházy és Lisztty ügye a közjó tekintetéből, és a haza felmaradásaért elintéztessék; Wesselényi, Nádasdy, Csáky és Balassa pedig komolyan és hathatósan megintessenek és utasíttassanak, hogy a békekötések és királyi diploma tartalmához alkalmazkodván, a visszaadandókat valóban vissza is adják.

Nádasdy ügyére, vagyis a dunántúli templomok ügyére vonatkozólag, azt javasolják, hogy mivel az ügy bonyolódott, legjobb lenne a templomok visszaadását az országgyűlésig elhalasztani; mert máskülönben az átadás eszközzésére három vagy négy hónap is szükséges leend. Azért, hogy a fentebb sürgetett intézkedések minél előbb megtörténhessenek, kéri ő felségét, hogy erről rendeletet kibocsátani sziveskedjék. A mi a titkos utasítást illeti, azt most nem tartják szükségesnek, mivel a fejedelem részéről semmi olyas veszedelmes mozgást, vagy készülődést nem vesznek észre, mint a minőről Eperjesről írtak a királynak. Csak azt tudják, hogy a fejedelem a linczi megállapodáshoz képest ő felségének megedklelevelével Dániel Jánost követségbe küldötte Torstensonhoz, a tartozás megfizetése tárgyában, úgy azonban, hogy az

illető követ előlegesen ő felségénél Bécsben vagy Linczben jelentkezzék és annak beleegyezésével folytathassa útját.

A mi már a békesség ügyének előhaladását illeti, arra nézve április 20-ki jelentésekben azt írják, hogy április 19-kén összeülvén, a fejedelem követeit arra akarták bírni, hogy kívánataikra írásilag válaszoljanak, és a végrehajtást előre eszközöljék. De azok ragaszkodván saját propositiójokhoz, állíták, hogy erre nem lehet őket kötelezni, mivel az ő urok fejedelmök a békekötés értelmében már mindent megtett, a mivel tartozott, kivéve a hét vármegyében, a hol néhány nap mulva szintén minden végre lesz hajtva; míg ellenben a király részéről semmi sem lett végrehajtva, s alig is lehet remélni, ha csak ő felsége komoly eszközökhöz nem nyúl. Például hozták fel Murányt és Máriássy János birtokát, melyet Csáky a rendelet ellenére elfoglalt, és most is bír. Ennél fogva az erdélyi fejedelem nem írásbeli ígéretet, de valóságos visszaadást, és az egész egyezés határozatainak komoly végrehajtását követeli. Ezt igéri a maga részéről is.

Mindazáltal hosszú vita után abban állapodtak meg, hogy mint azelőtt, úgy most is mindkét felől való replikák írásba foglaltassanak, és a legközelebbi ülésen végrehajtásra kiadassanak. Bethlennek még a nikolsburgi békekötés idején kikötött 50,000 frtra nézve, mely a fejedelmi követei részéről most is követeltetik, a király követei azt válaszolták, hogy erről az erdélyi fejedelemmel folytatott alkudozások alkalmával semmi említés sem tétetett; de minthogy azt hiszik, hogy ahhoz az ellenfél nyakasan fog ragaszkodni, kéri ő felségét, hogy erre nézve újabb utasítást küldjön számukra...¹

Ez iratokból látjuk, hogy úgy a király, mint az ő követei be kezdik látni, hogy Rákóczyval csak úgy boldogulhatnak, ha kívánságához képest engedményeket tesznek neki. Ha ezt őszintén azonnal megtették volna, a tanácskozás kétségen kívül, még az országgyűlés megnyitása előtt befejez-

¹ Commissarii Tokaini constituti ad Suam Majestatem 20. Apr. 1646. Orsz. lev.

telhetett volna. Azonban a császáriak, jóllehet az engedmények adására urok részéről fel voltak hatalmazva, ismét a régi követeléssel állottak elő: a fejedelem követei írásban adják be követeléseiket.

Az e napokra vonatkozó jelentéseikben úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a fejedelmi követeken mult volna minden, a mennyiben az ápr. 18-diki megállapodásnak nem felelnek meg, késvén a propositiókra teendő írásbeli válasz elkészítésével. Azonban az ügy tulajdonképen másutt akadt meg.

A míg ugyanis a királyi követek sürgették a fejedelem követeinek írott válaszát, addig Lippay György érsek a császárhoz írott leveleivel ellene működött azon békülékeny és engesztelő szellemnek, mely a királyt áthatotta, és melyre az országnak valóban oly nagy szüksége volt.

Lippay szerepe a tanácskozás alatt. — Ápr. 21-diki levele a királyhoz. — Kassának esel által való elfoglaltatására készített terv.

Lippay érseknek szereplése hasonlított az «Ember trágédiájának» azon rossz szelleméhez, mely mindenütt háborúságot és szenvedést idéz elő. A két tanácskozó és békét kereső fél között igyekezett egyenetlenséget idézni elő. Felhasználva egyházi állásának méltóságát, folytonosan ostromolta és izgatta a királyt Rákóczy ellen. Majd császári és királyi tekintélyére, majd vallásos lelkületére hivatkozott, mint a melyek nem engedhetik meg, hogy a fejedelem akarata teljesüljön. Az csetnekség bűnét senki sem tudta élénkebben és túlzottabban festeni, mint Lippay érsek.

Folytonos összeköttetésben lévén a király biztosaival, az alkudozásnak minden mozzanatát figyellemmel kísérte. Bántotta őt, hogy a fejedelem követei a vallási kérdésre oly nagy súlyt fektetnek és olyan pontokhoz ragaszkodnak, melyeknek végrehajtása, az ő nézete szerint, a katolicizmus megaláztatását jelenti.

Legérzékenyebben vette pedig a fejedelmi követek kívánságának három első pontját, melyek szerint a fejedelem azt követeli, hogy a lefolyt háborúban elfoglalt templomok, a

linczi békekötés értelmében visszaadassanak a reformátusoknak. Sőt a második pont egyenesen őt nevezi meg, azon vád emelésével, hogy ő felsége tekintélyének megvetésével, még a békekötés után is merészelt templomokat foglalni: míg a királynak más hivei — mint például Wesselényi Ferencz, Balassa Ferencz és Balint, továbbá Csáky István — határozottan ellene szegülnek a király akaratának és a kiadott diplomának!

Lippay ezt nem tagadhatta, mert tények bizonyították. De azért ápr. 21-kén a királyhoz intézett levelében igyekezett megmagyarázni e tényeket és a fejedelem iránti bizalmatlanság felköltése által akarta a király figyelmét másra fordítani. Ugyanis elterjedt a hír, hogy Rákóczy követet menesztett Torstensonhoz. Ezt az érsek arra használta fel, hogy lefesse a király előtt az abból eredhető veszedelmet. Az erdélyiek kívánságaira nézve azt a diplomatikus tanácsot adja ő felségének: jelentse ki egész általánosságban, hogy mindent a diploma szerint fog végrehajtani. Hogy némelyek mindez ideig végre nem hajtottak, annak oka maga a fejedelem, a ki oly soká tartja ott a követeket és késik a megvétkkel ő felsége részére letétetni a hűségi esküt. Nem lehet mindent egyszerre végrehajtani. Hiszen ha minden végre volna hajtva, akkor nem kellene fölötte tanácskozni. Különben jelentse ki a király általánosságban, hogy a két követség tegye meg kötelességét és minden a diplomához képest méltányosan hajtassék végre. Figyelmeztet arra, hogy az erdélyiek panaszaí között sok hamis vád foglaltatik, mert az átadandó birtokok között olyanok is említetnek, a melyek már tényleg átadattak. Ilyen a Sembergy-birtok és mások.

Az érsek ismételtén óvja a királyt, hogy adandó válaszában részletekbe ne bocsátkozzék; csak a kiválóbb pontokra fektesse a súlyt, minő például a hetedik pont, mely a hivatlok adományozásáról és a hét vármegyéről szól. Ezekre nézve, véleménye szerint, azt kellene válaszolni, hogy a mi

Bethlen korában volt, az most is megtartassék. Akkor csak az a hivatal volt érvényes, melyet a király megerősített.

A nyolczadik pontra nézve azt lehetne válaszolni, hogy a követelt ötezer forint helyett elég volna a harminczad is.

Itt aztán a pontokat összezavarva, és tényleg részletekbe bocsátkozva, majd a negyedik, majd a tizenharmadik pontokra nézve ad tanácsot. A negyedikre azt, hogy ő felségének nincs mit tennie Lengyelországban, mivel a hazán kívül nincs jurisdictiója. A tizenharmadikra azt, hogy a rezet meg lehet adni, mert az van elég.

A harmadikra nézve: Wesselényi ügyében ő felsége eléggé van informálva. Egyéb e pontban foglalt ügy már el van intézve; valamint el van intézve az 5., 9., 10., 11. pontok nehézsége is. A 12., 15. és 16. pontok nem tartoznak a dologhoz.

Annál nagyobb súlyt fektet a két első pontban foglalt ügyekre, vagyis a templomok elfoglalására és visszaadására. Erre nézve ajánlja, ő felsége általában csak azt felelhetné, hogy a diploma értelmében fog eljárni; remélvén, hogy a fejedelem is megteszi azt, a mit megígért. A mennyiben pedig ő maga, az érsek, azzal vádoltatik, hogy a békekötés után is foglalt templomokat, erre nézve megjegyzi, hogy ő csak oly templomokat foglalt el, melyek az ő birtokain vannak, vagy melyek előbb katholikusokéi valának, és vagy az új mozgalom által, vagy a tisztviselők hanyagsága által kerültek a protestánsok kezeibe. Különben, mintegy önelklének megnyugtatóására siet megjegyezni, hogy az efféle békekötések nem szoktak megtartatni. Például hozza fel, hogy a Bocskai-féle mozgalom lecsendesítése után 1608-ban, 1609. és 1613-ban, utóbb a Bethlen-féle mozgalom után 1622-ben, sőt még régebben I. Ferdinánd király korában hozott törvények soha sem voltak oly pontosan végrehajtva; nem is lehetett pontosan végrehajtani, kivált azokat, melyek birtok és várak visszaadására vonatkoztak. Mindig maradt valami, a mit a felmerült nehézségek miatt végrehajtani nem lehetett,

és a mit országgyűlési eldöntés alá kellett bocsátani. Szabad országban lévén — mondja tovább Lippay — a hol senkit sem lehet előleges megidézés nélkül elítélni, nem csoda, hogy ily dolgokban néha késedelem történik. Sok lényeges pontot tudna felhozni, melyekben a fejedelem megsértette a békét, de nem akarja felsorolni, nehogy — mint eddig — most is a béke megghiúsítására való törekvéssel vádoltathassék.¹

Látni való, hogy Lippay, a ki nyíltan beismeri, hogy a békekötés *után* is foglalt templomokat, a multból felhozott példákkal könnyen meg tudta nyugtatni úgy a saját, mint a király lelkiismeretét. Lám, a multban nem tartották meg a békefeltételeket. Mért kellene most olyan nagyon pontosnak lenni a végrehajtásban?

Ezt az okoskodást könnyen érthetővé teszi azon fondorlat, mely éppen ekkor készült, t. i. *Kassa városának csel által való megszerzése*, melynek sikeres keresztülvitelétől Lippay az egész békeügynek megváltozását remélte.

E fondorlat titkába kevesen voltak beavatva, mert nagyon kényes természetű volt. A király beleegyezése nélkül senki sem merte végrehajtani. Az volt a kérdés: ki közölje hát vele, és minő alakban? Az illető tervezők jól tudták, hogy a király hajlamaitól függ minden. Ha az belevonatja magát, akkor két lehetőség áll elő: vagy sikerül vagy nem. Ha sikerül, akkor teljesül az érseknek akarata s az alkudozás megghiúsul; ha nem sikerül, akkor is megghiúsul a béke, mert a fejedelem okvetlenül fegyvert fogna ragadni ily galád megtámadtatásért.

Lippay magára vállalta e tervnek a királylyal való közlését. Összeszedte minden ügyességét, s úgy adta elő a dolgot, mintha ő másoktól kapta volna a kész tervet arra, miként lehetne a Kassán kiűtött felekezeti czivakodást a király és a katholicizmus javára felhasználni!

¹ Lippay levele a királyhoz 1646. ápr. 21. Acta Publ. Orsz. levéltárban.

A kassai viszonyokra nézve ugyanis tudnunk kell, hogy ott az ágostai hitvallású evangélikusok többségben voltak. A városi tanácsban is ők uralkodtak, és pedig olyannyira, hogy még a velük együtt küzdő testvér helvét hitvallásúak iránt sem voltak méltányosak. Ebből általános elégedetlenség keletkezett. A katolikusok azon voltak, hogy a város főtemplomát kezükben tarthassák, és hogy a jezsuita atyáknak odatelepítése által biztosítsák magoknak a jövőt. De viszont az evangélikusok is érezvén az ebből következhető veszélyt, erősen ragaszkodtak Rákóczyhoz, mint ügyüknek természetes védőjéhez.

Mindazáltal a közös védekezésnek szüksége sem gyakorolt oly erős hatást szíveikre, hogy a külön felekezetiiség érdekét előtérbe ne tölték volna.

A helvét hitvallásuak csekély számban voltak Kassán. Se templomuk, se iskolájuk nem lévén, ezek számára külön területet kértek a várostól. A többségben levő ágostai evangélikusok azonban nem voltak hajlandók e kérelmet teljesíteni. Ebből feszültség, sőt nyílt egyenetlenség támadt a két testvérfelekezet között. A helvét hitvallásuak panaszukat természetesen a felekezetükhöz tartozó fejedelem elé vitték, a ki meg is ígérte igazságos ügyöknek elintézését. Ekkor a túlzók mind a két részről szítani kezdték a féltékenység és a gyűlölet tüzét. Voltak, a kik a lutheránusokat a kálvinista fejedelem haragjával fenyegették s nagy hangon hirdették, hogy az evangélikusok templomába behozzák a kálvinista isteni tiszteletet s a fejedelem reájuk fogja kényszeríteni a zsoltárokat! Ekként a kassai viszonyok napról napra mindinkább elmérgesedtek.¹

¹ «Nagyságod is — írja Klobusiczky a fejedelemnek aug. 3-kán Sárosból — jó alkalmatossággal kegyelmesen igyekezzék az dolgot complanálni, ha isten beviszi Nagyságodat közükbe, ne serpat negotium in publicum, mert totus civilis Status confundetur. Ugy vagyon kegyelmes Uram, volna más módja is Nagyságodnak azoknak compescálásában, és az mieinknek ott való confirmálásában, de status est novus

Ezt az egyenetlenséget akarták most felhasználni a császárhoz szító katolikusok arra, hogy Kassát elhódítsák, és pedig a fejedelemtől félő evangélikusoknak segítségével. Az volt a terv, hogy a kálvinistákkal összeveszett és most a fejedelem haragjával fenyegetett evangélikusokat a császár védelmébe fogadván, lázadást idézzenek elő Kassa városában, mely esetben külsegély kilátása mellett lehetne a várost Ferdinánd hatalmába keríteni.

E terv közlését a császárral Lippay érsek vállalta magára, a ki ápr. 23-án írott levelében nagy óvatossággal szól ezen ügyről. Valóban — úgymond — ez nagy jelentőségű és megfontolásra méltó ügy, mely mélyebben megvizsgálandó lenne, kik azok, a kik erre vállalkoznának? minő kiviteli módot ajánlanak? Vajjon őszintén és szilárdul működnek-e a király részére, mivel tudvalevő dolog, hogy a fejedelem összes alattvalói között ezek voltak ő felségének legnagyobb ellenségei. Egy pillanatra felvillan agyában a sikertelenség veszedelme, s jámborúl azt írja a királynak, hogy minek bocsátkoznék új bonyodalmakba, midőn még a svéd és francia béke sincs állandósítva, és minek szegné meg csak nem régen adott királyi szavát? Ha az illetőknek erős és határozott szándékuk van, azt a közelgő országgyűlésen vagy másutt is elmondhatják. Mindazáltal — folytatja tovább egy fordulattal — azt hiszem, a kassaikat nem kellene egészen elutasítani. Azoknak jóindulatára, kivált ha a fejedelem meghal, nagy szüksége leend felségednek. Azért mégis azt ajánlja, hogy a király adná titkon értésére Hosszuthóti püspöknek, miszerint a kassai elégületleneket, mint különben is saját hű alattvalóit, kész pártfogásába és védelmébe fogadni . . . ezzel, úgymond, semmi sem történnék a fejedelem és szövetség ellen. Wesselényi, közel levén, kedvezhetne az illetőknek.

s tovább is köll gondolkodni et alioquin etiam potentia mediocriter exercita omnia quesita facilius conservabuntur . . . Szilágyi, Adatok az 1646/7-ki orszgy. történetéhez. Egyh. és isk. I. 1885. évf. 42. sz.

Ezen óvatos tanács mellett szokottan megjegyzé az érsek, hogy ő azért nem viseltetik rossz szívvvel a fejedelem és a békeügy iránt, a mivel eddig is vádolták némelyek.

A tanácskozások menetére vonatkozólag különben kijelenti abbéli véleményét, hogy az egyezés nem fog létrejönni, természetesen a fejedelem hibája miatt. A következő napon, vagyis ápril 24-dikén ismét irt a királynak, sürgősen figyelmeztetvén őt arra, hogy a fejedelem követeléseinek ne engedjen.¹

¹ Lippay Gy. levelei a királyhoz ápril 23. és 24-éről N.-Szombatról. Orsz. lev.

6.

Lippay levelének hatása. — A királyi követek sürgetésére ápril 25-én kiadatnak a fejedelem pontjai. — A király levelei ápril 30. és május 4-éről. — Törös meglátogatja a fejedelmet Nagyváradon május elején.

A míg Lippay Kassa városának elszakításán és a béke meghíúsításán dolgozott, addig a császári követek ugyancsak sürgették a fejedelem követeinek írásbeli válaszát.

A fentebbi fondorlatokba csak kevesen voltak beavatva. Ezek közül Törös minden oly tett elkövetésétől óvta a királyt, mely annak tekintélyét kockáztathatta volna úgy a fejedelem, mint a külhatalmasságok előtt. — Mindazáltal a Bécsből érkezett levelekből azt kellett tapasztalnia, hogy az érsek tanácsai meghallgattatnak, és hogy az újabb utasítások annak szellemében adatnak ki. Ez csak ösztönül szolgálhatott neki arra, hogy a fejedelem újabb resolúcióját, társaival együtt megsürgesse és tanácskozmányokat végbefejezésre kívánja juttatni.

Minthogy az ápril 21-ki sürgetésnek nem volt kellő eredménye, három nap múlva több oly levelet küldtek át a fejedelmi követekhez, melyekből világosan látható volt, hogy Lippay nem egészen eredménytelenül működik Bécsben. — Tudomásukra hozták, mily rossz néven veszi ő felsége először azt, hogy a tárgyalások nem Kassán, hanem Tokajban folynak; másodszor azt, hogy két hónapi időpazarlás után voltaképen még semmit se végeztek. Minélfogva attól tartanak, hogy a király visszahívja őket. Csodálkoznak, mért nem

küldik át a fejedelem resolútióját, ha már egyszer ki van adva? Az országgyűlés megnyitása közeledik: a követeknek majd oda kellend menniök, és jelentést tenniök. Ha ennek daczára mégis húzzák halasztják a dolgot, kénytelenek őket gyanúsítani, hogy ezt csupa idővesztegetés czéljából teszik.

Ezen szemrehányásokra aztán a fejedelmi követek kénytelenek voltak válaszolni. Mentegetik magokat, hogy a propositionokat kénytelenek voltak a fejedelemmel közleni, mert arra kötelezve vannak utasításaik által. És ámbár az első propositionra vonatkozó fejedelmi resolúció már kezökben van, de mivel a másodikra is egyszerre akartak válaszolni, tehát az elsőnek átküldését elhalasztották. Minthogy azonban a császáriak oly nagyon sürgetik, ezennel kijelentik, hogy az elsőre vonatkozó resolútiót a következő napon, vagyis ápril 25-én, a másodikra vonatkozót pedig, mihelyest a fejedelemtől megérkezik, minél előbb át fogják nyújtani.

Valóban ápril 25-én megtörtént az átnyújtás. Az iratban kijelentik, hogy a fejedelem a maga részéről jobhára mindazt megtette, a minek visszaadására a diploma által kötelezve van; jelesül: átadta a világi és egyházi javakat, a várakat és erősségeket, a szabad kir. bányavárosokat, úgyszintén a harminczadokat és egyebeket. Ellenben ő felsége alattvalói részéről nagyon csekély vagy semmi sem történt a diploma végrehajtása ügyében; sőt, fájdalom, a mint a jelek mutatják, ezután is alig lehet valamit remélni. Mindazáltal a fejedelem az őszinte béke iránti hajlamánál fogva, úgy, mint a haza és nemzet fenmaradása iránti érzelménél fogva is, kész a netán még végre nem hajtottakat eligazítani. Reméli, hogy ő felsége követei is hajlandók lesznek a fejedelemnek a diplomában gyökerező kívánságait teljesíteni. Egyébiránt a király nevében tett kívánságokra részletesen és pontonként válaszolnak.¹

A következő napokon mind a két fél együtt tanácsko-

¹ Responsio Commissariorum ill. ac. cels. Dni Principis Transylvaniae etc. 25. Apr. 1646. Szilágyi i. m. 137. l.

zolt. Összeszedték mindazokat az argumentumokat, a melyek által álláspontjokat erősíthetni hitték. Öt nap múlva a császáriak írásban nyújtották át ismét észrevételeiket.

Szokás szerint ők is átküldötték azokat uroknak, az erdélyiek is.

A császáriak időközben külön futárok által sürgették urok válaszát az ápril 15. és 20-án irt jelentésekre. Féltek, hogy a fejedelem követei ott hagyják a tanácskozást; legalább azt vették ki azon nyilatkozatokból, melyek szerint adandó válaszuk az utolsó leszen.

Végre megérkezett a királynak Linczből április 30-káról keltezett levele, melyben írja, hogy miután a biztosok a fejedelem kívánságára küldettek ki a hét vármegye és Kassa város átadására, reméli, a fejedelem azt hálával fogja fogadni.

Az előterjesztett pontokra vonatkozólag, Lippaynak tanácsához képest azt írja, hogy azokra csak általánosságban válaszoljanak. Semmi sem fekszik ő felségének inkább a szívére, mint hogy mindazok, melyek végeztek és a diplomákban foglaltatnak, végrehajtassanak, és a megállapított béke fentartassék. Ezért küldte ki követeit. Ha az mind ez ideig meg nem történt, annak a fejedelem az oka, a ki a király követeit oly soká tartotta fel, és az ügyet ez által késleltette. Nem lehet mindent egyszerre végezni; de igéri, hogy a diplomákban foglaltakat végre fogja hajtani. A végrehajtást úgy, mint Bethlen korában történt, a vármegyék átadásával kívánja megkezdeni; azután következhetik az eskületétel, az egyházak és javak visszaadása stb.

Ismételve hangsúlyozza, hogy ő a maga részéről mindent pontosan meg akar tartani, a mi végezve volt. Ha azonban a fejedelem nem engedi meg, hogy a végrehajtást az ő neki átengedett részen kezdődjék, ha a vármegyék átadását nem engedi, a mi pedig a fő, ha a hűségi eskü letételét nem akarja, és azt, hogy a templomok előbb ott adassanak vissza, megakadályozza, akkor ő lesz a hibás. Ha továbbá nem akarja belátni, hogy mindezeknek az országgyűlés előtt kellene megtörténniök, mert miképen lehet az, hogy a főispánok és

főurak letegyék az esküt, holott az országgyűlésen személyesen kell megjelenniök, — az ily halogatásnak senki más nem lesz oka, mint maga a fejedelem.

Utasítja tehát követeit, intsek meg a fejedelmet, hogy hajtassa végre a határozatokat először az ő birtokain, akkor a király is végre fogja hajtani a maga birtokain.

Egyébiránt az egyes pontokra való feleletét is csatolva, küldi követeinek, intvén őket, hogy továbbra is utasításaik szerint járjanak el, és az alkudozás helyéről engedelme nélkül el ne távozzanak s a tárgyalásokat félbe ne szakítsák.¹

Alig küldötte el Ferdinánd levelét, midőn megérkezett hozzá a fentebb említett április 30-ki replika, és az annak kapcsában tett újabb kérdések.

Ezekre május 4-kén Linczben keltezett levelében válaszolt. Hivatkozik az április 30-kán kelt levelének tartalmára.

Most is csak azt akarja: biztosítsák a fejedelmet arról, hogy ő, Ferdinánd, a diplomákban foglaltakat végrehajtani és sértetlenül fentartani akarja. Reméli, ezt a maga részéről a fejedelem is meg fogja tenni. A Wesselényi és Illésházy közötti murányi ügyet barátságos úton szeretné kiegyenlíteni. A füleki és szendrői rendetlenségnek megszüntetésére megtette a szükséges intézkedéseket. Igéri újra, hogy mindent kész orvosolni. A fejedelem abbeli panaszára, hogy az országgyűlésre, a régi szokás ellenére, nem hivatott meg, azt válaszolja, hogy e mulasztást helyre üti, s a regalist számára megküldi. Kívánja azonban, hogy mivel ő a fejedelem foglyait szabadon bocsátotta, tehát a fejedelem is bocsássa szabadon a király foglyait.²

Rákóczy és családja április utolsó napján Székelyhidára érkezett: de minden harczy szándék és katonai kíséret nélkül. Itt kereste őt fel egyik biztosa, Klobusiczky András, hogy közölje vele a legközelebbi megállapodásokat.

¹ Ferdinánd levele követeihez április 30. 1646. Eredetije, az orsz. levéltárban.

² Eredetije az orsz. levéltárban.

A fejedelem állhatatosan követelte a templomok és javak visszaadását, különösen pedig a dunántúli részeken. Törös, ki ez időben a királynak külön bizalmas leveleket írt, erre nézve azon véleményben volt, hogy a dunántúli részeken távolságuk miatt egy külön bizottságot kellene szervezni, hogy hamarább érjenek czélt; mert a fejedelem a hét vármegyét mindaddig nem akarja átadni, míg a diplomákban foglaltakat Ferdinánd nem teljesíti. Ezt pedig csak halogatási szándékból teszi, hogy lássa, minő véget fognak érni a német birodalmi események.¹

A király látván, hogy a tokaji tanácskozások ügye nem vezet eredményre, s félvén attól, hogy a külföldi események fejleményei a fejedelemnek különben is fogytán levő türelmét végkép kimerítik, s könnyen a tárgyalások megszakítására fogják birni: jónak látta követeinek egyikét egyenesen a fejedelemhez küldeni, s közölni vele kívánságait. Az a sok egymásnak ellenmondó hír a fejedelem terveiről; az a szünet nélküli izgatás, melyet az esztergomi érsek folytatott; az a sok eltérő tanács, melyet főembereitől naponként vett — végre azon férfias elhatározásra birták, hogy egyenesen a fejedelemhez forduljon; attól hallja, mi való van a sok izgató hirben: és miben áll a béke legfőbb akadály.

Ennek megtudására senki sem volt alkalmasabb férfiú, mint a linczi béketárgyalások alkalmával oly nagy tapintatot tanúsított Törös János, a ki urához való ragaszkodás mellett, birt fogékonysággal az ellenfél álláspontjának helyes megítéléséhez is.

Törös május első napjában sietett Nagy-Váradra. A fejedelem Székelyhidáról azonnal sietett Nagy-Váradra, hogy őt illően fogadhassa.

A fejedelem illő tisztelettel és fejedelmi pompával fogadta a király követét. Még a tervbe vett fürdői és vadászati kirándulását is elhalasztotta, mihelyest arról értesült, hogy Törös

¹ Lásd Törös János levelét a királyhoz, Tokaj. 1646. május 2-kán. Orsz. levéltár.

Váradhoz közeledik. Egy fél mértföldre elébe küldötte saját hintáját, nébány udvari emberét és diszlovasságát. A kihallgatás május 8-án történt. Jelen volt a fejedelem udvara és családja. A királyi követ meg volt lepve azon «leirhatatlan szivességg és tisztelet» által, melylyel itt találkozott.

Törös a király üdvözlétének kijelentése után átadta megbízó levelét, és azon pontokat, melyek a király követei részéről szerkesztettek. A fejedelem némely kérdések után egyes pontozatokra azonnal felelt: de az érdemleges választ másnapra ígérte.

Az alatt következett az ebéd, mely a királyi követ tiszteletére volt rendezve, s a mely előtt Törös meglátogatta a fejedelem családjának tagjait, jelesen az idősb és ifjabb fejedelemnőket és a hercegeket. Kiemelte előttök a királyi család jó indulatát és üdvözlését, és a király meglegedését a felett, hogy a fejedelemnő szintén közreműködött a béke helyreállításán. Reméli, hogy annak fentartását is pártolni fogja; ha netalán némelyek ellenkezőre akarnak birni a fejedelmet. A fejedelemnő azt válaszolta: nem kell kételkedni a fejedelem szilárd akaratában, a béke fentartása iránt; lelke üdvösségén kívül semmit sem óhajt inkább, mint azt, hogy a béke szentül fentartassék.

E bizalmas természetű látogatás után vigan ültek a fejedelmi asztalhoz, a hol finom borital mellett felállva poharat emeltek a király és az egész ausztriai ház egészségére. Ebéd után a követ kirándulást tett a közel fekvő váradi fürdőbe, honnét csak másnapon tért vissza.

A második kihallgatás alkalmával a fejedelem érdemleges választ adott minden egyes pontra nézve: és pedig: a három első ponton kívül, melyek csak bevezetést képeztek, a negyedikre azt mondá, hogy alázatos készséggel fogadja ő felségének azon kegyes intését, hogy a jelen országgyűlésre alkalmas követeket küldjön, s azoknak oly utasítást adni sziveskedjék, hogy az egész keresztyénség javára, az ország fenmaradására, s ő felségének a rendek üdvére czélzó törekvését előmozdítani képesek legyenek. A fejedelem tekintettel

a király jó indulatára és a közjónak előmozdítására, készséggel megígérte, hogy követei gyanánt Chernel Györgyöt, Szemere Pált és Klobusiczky Andrást fogja elküldeni a pozsonyi országgyűlésre.

Az ötödik pontra nézve azt felelte, hogy nagy igazságtalanságot követtek el iránta azok, a kik ő felsége előtt hamisan bevádolták. Tanúbizonyságul hívja fel istent és lelkiismeretét, hogy semmiféle követet nem küldött Osnabrückbe és hogy Francia- és Svédországokkal semmiféle újabb alkudozást nem folytatott. Azt hiszi, ez a gyanúsítás onnét eredt, hogy két jó családból származott francia szolga, kik Balassa Ferencz kis fia mellett voltak alkalmazva, azon hirre, hogy szülei és testvérök elhaláloztak, engedélyvel kimentek Franciaországba. Ezekhez a fejedelem egy szolgája is csatlakozott. Ez alkalommal válaszolt a fejedelem a francia királynak régebben irt levelére, s azt az osnabrücki francia követhez küldötte, előadván benne az okokat, melyek őt a francziák szövetségétől elvonták és a magyar királylyal való békekötésére ösztönözték. A mi a százezer tallért illeti, azt ő felségének bölcs ítéletére bizza, vajjon azon összegért kellett-e ily nagy terhet vállalnia?

A hatodik, hetedik és nyolczadik pontokra szintén azt válaszolta, esze ágában sem volt a portán azt terjeszteni, hogy ő felsége a velenceiekkel szövetkezett a törökök ellen, és hogy Zrinyi Miklóst azok segítségére akarja küldeni... Ő inkább azt adta tudtúl a töröknek, hogy ő felsége és a Francia- és Svédországok között kötendő béke már közel áll. Ezt pedig azért cselekedte, hogy ha a török, a francziák közbenjárására kibékülne a velenceiekkel, a magyarok ellen teendő török támadást megakadályozza... Nem akarja eltitkolni, hogy egy portyázás alkalmával a töröktől elfogott némely horvát és magyar katonák a portára küldetve, azt vallották, hogy őket Zrinyi Miklós ő felségének beleegyezésével a velenceiek segélyére küldötte. Ekkor tett kérdést a fejedelem a portánál: vajjon ő felsége küldött-e és hány katonát a velenceiek segítségére? E kérdésre azt a feleletet

kapta: hogy ő felsége oly sok ellenségtől körülvéetve, kétségtelenül sereget vont össze, de hogy mi czélból, az nem bizonyos.

A fejedelem ismételten kifejezte abbéli óhaját, hogy neki legfőbb gondját és törekvését képezi, hogy az ő felségével kötött békét szentül és sértetlenül fentartsa és alattvalóival is megtartassa. Óhajtja, bárcsak ezt tennék ő felségének miniszterei is a diplomában foglaltaknak végrehajtása körül. De ebben ő naponta sok ellenkezést, ő felségéhez intézett sok ellenkező informatiót és nyilvános ellenmondásokat tapasztal.

Ezután elmondá a külföldről kapott újabb híreket: 1. hogy a persák a törököknek Velenceze elleni expeditiója alkalmából fellázadtak a törökök ellen; 2. hogy a muszkák hasonló alkalmából Aszakot akarják ostromolni; 3. hogy bizonyos Capello nevű velencei tábornok sok erős hajóval előrehaladván, csak három napi járóföldre van Konstantinápolytól, s útközben egy szigetet elfoglalván, az egész török expeditiót megzavarta. Mindezek okot szolgáltathatnak arra, hogy a török a velencei köztársasággal kibékülvén, ellenünk fordulhat.

Azt is hozzá tette, hogy a porta két moldva-oláhországi vajdának meghagyta, hogy bizonyos számú katonasággal személyesen siessenek a török haderő segítségére. A fejedelem tart tőle, hogy azok példája szerint ő hozzá is hasonló parancs fog érkezni, a mint az Murat császár idejében is történt, midőn ez Lengyelországba akart törni. Ha ez bekövetkeznék, azon esetben azonnal követet fogna küldeni Ferdinánd királyhoz, hogy kikérje tanácsát a teendőkre nézve.

Törös ezek után a fejedelem kisebbik fiával meg szemlélte a várat és annak felszerelését, miközben örömmel tapasztalta a herczeg jóindulatát a király iránt. Végre vidám, fényes lakoma után búcsút vett a fejedelemtől, annak egész családjától és udvarától. Visszamenet Székelyhidát szemlélte meg, melynek erősségét bevehetetlennek találta.

Úgy látszik, hogy a fejedelmi udvar egészben véve jó

benyomást tett Ferdinánd követére. Ezt bizonyítja azon hang melyen jelentését tette, és azon tanács, melyet a királynak a diploma megtartására nézve adott. Őszintén elbeszéli azon tapasztalatait, hogy a fejedelem rossz néven veszi az esztergomi érseknek és Balassa Ferencznek némely templomok elfoglalása körül kifejtett buzgóságát. De a mellett bevallja azt is, hogy egész váradi mulatása alatt semmiféle ellenséges mozgalmat nem vett észre. Sem svéd, sem francia követek nem jartak a fejedelemnél. Azok pedig, a kikről előbb ő is tett jelentést a királynak, mérnökök, építészek és más iparosok voltak, részint Kurlandból, részint Sárospatakról. Visszajövet is találkozott Törös egy német iparossal, a kiről téve sen mondták, hogy svéd követ.

Végre még arról is értesíti a királyt, hogy a vármegyék követei utasításokkal ellátva útra keltek Pozsony felé. Borsod vármegye Zákány Andrást és Aszalay Istvánt küldötte fel követekül, kik a fejedelem különös kegyelméből az ő költségén mentek az országgyűlésre. Ezeknek utasításul adatott: 1. hogy minden módon a vallás ügyét mozdítsák elő; 2. hogy tőlök úgy régebben, mint újabb zavargás idején elvett templomok mind visszaadassanak; 3. hogy mindenek ne csak az új diplomák, hanem a bártfai határozatok értelmében is végrehajtassanak; 4. hogy az országgyűlésre küldött összes követek a fejedelem követeitől eltérőleg vagy azok előleges tudta nélkül semmit se merjenek cselekedni.

Azt sem hallgathatja el, hogy a fejedelem, mielőtt Erdélybe menne, ifjabbik fiát Rákóczy Zsigmondot Magyarország felső részére küldi, hogy komoly utasításaihoz képest ő felsege iránti hűségét kimutassa. Figyelmezteti a királyt, hogy hamis információk után ne induljon, mert az csak ellenségeskedést idézhet elő, hanem bizzék a fejedelemben, a ki hasonló őszinteséggel kíván eljárni.¹

¹ Relatio Törösi in Ablegatio ad Principem Transylvaneae. Tokaj, 1646. máj. 14.

7.

A főpapok ellenhatása. — A királyi követek engedékenyek. — A négy pont. — és a feleltők folyt viták. — A templomok ügye; és a fejedelmi követek keménysége.

Mikor Törös azt írta királyának, hogy ne induljon hamis információk után, bizonyosan a főpapi befolyásra gondolt, mely igen gyakran hiusította meg a béke létrejövetelét. Most is egy valóságos titkos szövetség állott szemben a király jó szándékával, mindenféle ürügyeket felhasználva, hogy a Törös által egyengetett béke útját elzárhassa. Lippay és Szelepcsényi folyvást azokkal az urakkal érintkeztek, a kik a linczi béke pontjai által anyagi tekintetben voltak érdekelve, a kiknek tehát egyik-másik birtokukat át kellett volna adniok a fejedelemnek. Semmi sem volt könnyebb, mint ezeket ellenállásra bírni; s valahányszor megintették, mindannyiszor a fejedelemnek állítólagos titkos fondorlataira akarták a király figyelmét fordítani.

Szelepcsényi György veszprémi püspök május 8-áról írja a királynak Pozsonyból, hogy némelyek «a kikről Bécsbe írt» már harczkészen állanak: hogy parancsára az esztergomi érsek is megjelent, a ki mindent elkövet, hogy a kellő hangulatot megcsinálja. Sokat foglalkozik Pálffy Pállal, a kit a kamarái prefectusságtól megfosztottak. Írja azt is, hogy Szunyogh és Aszalay követektől titkos értesítést nyert a fejedelemről, a miről azonban szóbeli jelentést fog tenni a

magyar titkár. Úgy látszik, hogy a fejedelem húzza-halasztja az ügyet, várván az egyetemes béke eredményeit.¹

Nem tudjuk, mire vonatkoznak Szelepcsényinek fentebb idézett szavai; de az bizonyos, hogy a primás rossz néven vette a királynak, hogy Töröst a fejedelemhez küldötte. Érezte, hogy ha Törösnek sikerül a fejedelem és a király között egyetértést hozni létre, az az ő befolyásának csökkenését, sőt talán teljes ellensúlyozását fogja előidézni.

Ez érthetővé teszi Lippay áskálódását Törös ellen; de egyúttal megmagyarázza azt is, miért igyekezett a többi követeket is arra bírni, hogy Törös működését eredménytelenné tegyék.

A követek május első napjaiban ismét sürgették a fejedelmi küldöttek válaszát.

Ez megadatott május 10-kén azon kijelentéssel, hogy — ha szükséges — a fejedelmi követek készek szóval is felvilágosítást nyújtani. A következő napon megtartott közös tanácskozmányban a császáriak elég engedékenyek voltak. Eloszlatták a harminczadot illető nehézséget: eligazították a hét vármegyében szereplő főhivatalok adományozását oly formán, a mint Bethlen korában volt. Eligazítottak még igen sok kényes kérdést; csak négy, illetőleg hat pont maradt megoldatlanul, melyekre nézve egyik fél sem volt hajlandó engedni. Ilyen volt:

1. a Dévényi Istvánt illető pont, melyben a fejedelmiek Dévényinek reversálisát azért nem akarták visszaadni, mivel az a hűségi kötelezettségen kívül — melytől különben már előbb a diploma szerint fölmentetett — mást is foglal magában;

2. a kassai és szathmári jezsuiták lakát egyszerűen megtagadták, ellenben kívánták, hogy Botta és a mislei prépostság ne a jezsuitáknak, hanem a zavargás előtti törvényes birtokosaiknak adassék vissza, vagy pedig bizassék más egyházi kezekre, míg az országgyűlés valamit határoz

¹ Szelepcsényi jelentése 1646. máj. 8-ról. Acta Publ. Trans. U. o.

e szerzetes atyákról. Állíták, hogy a jezsuiták az ország törvényei és a bécsi békekötés czikkei értelmében nem birhatnak javakkal ez országban, s ennélfogva e törvények ellenében a királynak sincs joga azt megengedni. Ha azonban az illető törvényes birtokosok megengedik nekik, hogy az országgyűlésig birják, ám legyen, de ott t. i. az országgyűlésen azt is ellenezni fogják:

3. a szatmári, tokaji és regéczi várak hadi készletének összeszámlálását az örökösség okán, a többi végvárakban pedig azért nem akarják, mivel ez az előbbi béketárgyalások alkalmával sem volt felhozva, sem Bethlen idejében nem volt követelve;

4. az erdélyi rendek biztosítéklevelét azért nem birják kezöknél, mivel Erdélyben nem volt országgyűlés; de a fejedelem kész ő felségét a maga nevében biztosítani;

5. a hét vármegye rendének hűségesküjét nem tartják szükségesnek, mivel a nikolsburgi békekötés értelmében a fejedelemnek nem tartoznak esküt tenni; azért ő felségének sem kell esküdniök;

6. azt sem akarták elismerni, hogy a kapitányok, végvidéki várnagyok, a vármegyék és a hét vármegyében levő városok birái és tanácsnokai hűségesküt tegyenek ő felségének mindaddig, a míg ő felsége vissza nem adja a békekötés előtt és után elvett azon templomokat és javakat. minő Murány és Balog vára is, melyeknek visszaadására a diploma által kötelezve van.

A király biztosai különösen ez utolsó pont ellen tiltakoztak; s tiltakozásukat a fejedelemmel is közöltetni kívánták.

Másnap folytatták a vitatkozást. A fejedelmi követek határozottan kívánták, hogy úgy a esejti, mint a Nádasdy által elfoglalt dunántúli és csallóközi templomok visszaadásának — és pedig a tárgyalások befejezésétől számított egy hónap alatt. Ha még ezt sem teszik meg a császári követek, akkor ők inkább haza mennek, de velök tovább tárgyalni nem hajlandók.

A császári követek azonban nem engedtek. Különösen

a kitűzött határidő rövidsége ellen volt kifogásuk. Hosszas vitatkozás után azonban megegyeztek, hogy hat hét alatt adassanak vissza azon templomok, melyek a zavargás idején erőszakkal vétettek el. De itt is kivételt tettek a samarjai templomra nézve, mely fölött a hivek — állítólag — egymás közt megegyeztek.

A fejedelmi követek a diplomára hivatkozván, nemcsak a zavargás idején, de az annak utána elfoglalt templomokat is visszakövetelték. Rámutattak az esztergomi érsek, Balassa Ferencz és más főurak erőszakosságaira, a kik megvetvén a linczi béke pontjait, önhatalmúlag járnak el evang. jobbagyaikkal szemben. Kijelentették, hogy a míg ezek nem engedelmeskednek a király által elfogadott diplomának, addig az egyezségről szó sem lehet. E pont fölött mind a két fél újra tüzelegni kezdett. Kölcsönös protestatiók emeltettek. Ha ez a főpont meg nem oldatik, akkor a többi pontokban létrejött egyezés sem érvényes, mert ebből ered minden háborúság az országban. A vallás szabad gyakorlatának korlátozása; a templomok erőszakos jogtalan elfoglalása volt oka a háborúnak. Ha ez az ok meg nem szüntettetik, akkor az okozat örökké ismételtetni fog. A fejedelmi követek ki is jelentették a fejedelemnek e pontra nézve többször tett nyilatkozatát, mely szerint inkább akar a háborúban elesni, és dicsteljes halált szenvedni, mint e pontban, mely az egész békekötésnek főpontjait képezi, engedni. Lám eddig is azt hiesztelték a fejedelemtől, hogy csak a saját érdekeit védi, megelégszik Tokajjal és Regéczczel; de a köztügyekkel, a vallás szabad gyakorlatának biztosításával nem sokat törődik! Ezt nem lehet elviselni, és a fejedelem követői ezennel újra és ismételve kijelentik, hogy az országgyűlésen sem a karok és rendek, sem a megyék és városok nem fognak semmiféle tárgyalásokban részt venni, míg a mult zavargás alatt és után elfoglalt templomok tényleg és teljesen vissza nem adatnak.

E határozott nyilatkozatok következtében a császári követek május 16-án elkészítették az ő felségének szóló jelentéseket.

Mielőtt azonban ezt a jelentést elküldötték volna Ferdinándnak, fölkérték a fejedelem követeit, kísérték meg még egyszer az egyezséget. Tették pedig ezt azért, mert alapos sejtelmők voltak arról, hogy a fejedelem nyilatkozata meg fog érkezni.

És valóban jött is a fejedelem levele, melynek alapján a követek május 17-én újra tárgyalni kezdettek. De csak nem mehettek előre, daczára minden jó törekvésöknek. Hiába intette és buzdította Rákóczy saját követeit, hogy törekedjenek a béke biztosításán. Hiába írt bizalmas leveleket Töröshöz, hogy ő felségét világosítsa fel a tényállás iránt. A primás részéről minduntalan új információk érkeztek a királyhoz, melyek az ügyet hátráltatták.

Érdekes az, a mit Rákóczy május 13-kán bizalmasan írt Váradról Töröshöz, kérvén őt «instáljon ő felségénél, az diploma szerént effectuálódjanak mindenek idejében, és ne halasztódjanak; más ratiót, akadékot ne engedjen ő felsége az diplomák közibe elegyedni; az informatoroknak ne adjon hitelt ő felsége . . . hogy ne kellessék nekünk is becsületes hivünk által oly panaszszal terhelni ő felsége füleit, az melyet minden úton el akarnánk távoztatni, és oly panaszt se kellessék tennünk, az minövel kegyelmedet ő Felsége hozzánk küldte vala most, mert mi igen szemünk előtt akarjuk azt viselni, oly köteleseknek tartván magunkat minden ígéretünknek effectuálására, hogy csak az legkisebbik mellől is el nem mehetünk, valamig ő felsége maga fel nem szabadít az alól. Látja az úristen, édes Törös úr, semmi feltett czélunk egyéb nincsen az jó igaz állandó békességgel illendő szeretettel. legyen azon az ő felsége részéről is kegyelmed, követtessék azon . . . »¹

Nincs okunk kétségbe vonnunk Rákóczy szavamak őszinteségét. A mivel őt vádolják, hogy t. i. csak húzni halasztani akarja a dolgot, azt ő haszontalan pletykaságnak

¹ Datum in Arce nostra Varadiensi die 13. Mai Anno D. 1646. Orsz. lev.

tartja. Hiszen neki is minduntalan ugyanazt írják barátai ő felségéről. De ő arra nem ad semmit, csak tegye meg mindenik fél azt, a mire kötelezte magát. E tekintetben ő a királyi biztosok őszinteségétől és becsületességétől várt legtöbbet. Azért ugyanazon levélben kéri Töröst, intse meg társait «ne mutassanak imide-amoda, és holmi csekély ratiókkal ne halogassák azt effectuálni, a mire ő felsége alaküldötte őket . . . » Ismételve kéri, legyenek őszinték és igazságosak, ne keressenek módokat a diploma újabb megsértésére.

De hiába való volt minden kérelme. A király követei nem engedtek, és a fent említett jelentésökben (máj. 16.) azt írták Ferdinándnak, hogy a fejedelmi követek a következő négy pontban nem akarnak megegyezni:

1. hogy a jezsuiták lakhelyét Kassán és Szatmáron, sem másutt megfürni nem akarják: az ügyet az országgyűlés elébe viszik és a nevezett páterektól elvett birtokot visszaadni nem akarják: 2. hogy a hét vármegye és az azokban lakó rendek mindaddig nem akarják letenni a hűségi esküt, míg a diplomában megjelölt dolgok ő felsége részéről nem teljesítelnek: 3. hogy a Murány várára vonatkozólag kiadott királyi resolútióról, mely szerint az ügy az országgyűlés alatt megvizsgálendő lenne, hallani sem akarnak, hanem azonnal visszaadni követelik: 4. hogy a békekötés után elfoglalt templomok rectificatióját nem az országgyűlésen, hanem azon küldöttségi tanácskozás alatt kívánják elvégezni. Ennek következtében haszontalannak tartják a további alkudozást. Kérik ő felségének válaszát.¹

Addig is azonban, míg a kért királyi válasz megérkeznek, arra akarták használni az időt, hogy a fenforgó nehézségeket eloszlassák. Május 18-án újra összeültek és az egyes pontokat fejtegetni kezdték: de minden fáradozásnak az lett az eredménye, hogy a fejedelmi követek kinyilatkoztatták, miszerint a már előterjesztett kívánságaiktól egy hajszálnyira sem hajlandók eltérni.

¹ A követek levele Ferdinándhoz 1646. máj. 16. Őrsz. lev.

Ferdinánd meghallgatja bécsi tanácsosait. — Lippay érsek levele a királyhoz máj. 21-én. — Rákóczy iránti bizalmatlanság és követelése. — A négy vitás pontra adandó válasz. — A fejedelem rossz néven veszi az országgyűlés elhalasztását. — Törös ismét hozzáküldetik. —

A királyi követek kívánságai, — s azokra a fejedelmiek válasza

Ferdinánd király, tudomást szerezvén magának követei által az ügyek állásáról, ismét oly helyzetbe jutott, mint a nagyszombati tanácskozások idején, mikor követeivel nem boldogulhatott, s kénytelen volt saját lelkének sugallata szerint határozni.

Összehívta bécsi tanácsosait, hogy meghallgassa véleményeiket.

A tanácsosok nézeteiből azonban nem tudott kiokosodni, mert azok nagyon eltérők voltak egymástól. Egy részök a külföldi fejleményekre való tekintetből hajlandó volt engedni. A másik rész a jövőre való hivatkozással erélyesebb magatartást ajánlott. Legtöbb ellenvetést tett az esztergomi érsek, a ki nagyon gyanús körülménynek találta azt, hogy Törös a fejedelemnél oly szép fogadtatásban részesült. Ő a fejedelmet ravasz és dicsvágyó embernek tartotta, a kiből éppen ezért bízni nem lehet. A ki pedig bizalommal viseltetik iránta, az nem lehet ő felségének hű és megbízható embere.

Igy gondolkodván, május 21-én ismét egy izgató levelet irt a királynak. Ebben egyrészt a fejedelmi követek utolsó követelése ellen kívánja őt hangolni, másrészt pedig ellensúlyozni akarja Törösnek befolyását. Minden fejtegetéseinek

végeredménye az: nem kell hinni a fejedelemnek! Lám, ha őszinte volna, nem akadályozná a vármegyék hűségesküjének letételét. Ha Rákóczy azt akarja, hogy bizzanak benne, miért nem bízik ő a király szavában? Ő felsége ne engedje kezeit megkötöztetni. Vagy tegyék le a vármegyék az esküt, vagy maradjon el az átadás!

A békekötés pontjaiban, úgymond, az is van, hogy mind a két fél adja vissza az elfoglalt birtokokat. Ebből következik, hogy a jezsuitáktól elvett birtokok is visszaadásának a jezsuitáknak és ne adassanak másnak: ha pedig erre nézve törvény létezik, akkor annak végrehajtása nem a kiküldött követek, hanem az országgyűlés elé való. Következik továbbá az is, hogy a jezsuitáknak ne csak javaik, hanem lakhelyeik is visszaadandók lennének. A diplomában világosan van kifejezve, hogy a katolikus vallás gyakorlása a templomokkal együtt mindenütt szabad legyen, jóllehet a katolikusok nem szorultak ilyen engedményre. Ámde ezáltal hogy se a jezsuitákat nem akarják megtérni a hét vármegyében, se a katolikus vallást a városokban, nemcsak megsértik a diplomákat, hanem azon felül még azt is kétségtelenné teszik, hogy a fejedelem azon hét vármegyéből teljesen ki akarja irtani a katolikus vallást, úgy mint a tisztántúli négy vármegyében tette, a hol három jezsuitán kívül nincs több katolikus pap. Eddig, úgymond, Lippay, két módon lehetett az országot a katolikus vallásban megtartani, t. i. katolikus urak és katolikus iskolák által. — A katolikus urak kezei a diploma által köttettek meg, most már a jezsuiták iskoláit akarják megszüntetni!

Ily körülmények között kéri a királyt, ne engedje, hogy a katolikus vallás kiirtassék; ne engedje át a fejedelemnek a testtel együtt a lelkeket is, nehogy a fejedelem alapot nyerjen azután az országgyűlésen azt mondani, hogy a jezsuitákat az egész országban meg kell fosztani birtokaikól. E pontnál hivatkozni kezd a király lelkiismeretére, és hatályos szavakban ekkép folytatja: a jezsuiták elleni törekvést a lelkiismeret megsértése nélkül semmiképen sem lehet

megengedni. — Ő felsége nem tartozik engedni: azt a diploma sem kívánja, sőt éppen az ellenkezőt mondja. De ha engedne is, azzal még sem szerezne magának békét Magyarországon, mert mindig maradna ok a nyugtalanságra és a lázadásra, a mint azt tényleg látjuk a fejedelem irataiból. Törös hiába akarja jámborrrá, szentté tenni Rákóczyt, a ki teli van gonoszsággal és ravaszsággal.

Végre a templomok ügyében ekképen nyilatkozik az a Lippay, a ki arról szeret panaszkodni, hogy őt a béke ellen törekvéssel gyanúsítják: «Én már — úgymond — gyakran említettem, s a legnagyobb alázattal most is állítom, hogy, én egyházi kötelességemnél és hivatásomnál fogva semmiféle egyezségbe nem egyezhetem bele, hanem elődeim nyomdokain járva, *ezennel ellentmondok felséged előtt úgy a vallásszabadságnak, mint az eretneknek részére adott engedményeknek, és így a templomok visszaadásának is.* Ez azonban nem akadályozza felségedet abban, hogy a diplomában ígért templomokat a fejedelemnek átadja. Nem is éppen szükséges, hogy az én beleegyezésemmel történjék, a ki *inkább akarok meghalni, mint engedni.*»

Ezen alázatos ellenmondás után, melyből világos, hogy ő a királyi diplomát magára a klérusra nézve kötelezőnek nem ismeri el, még a külügyekre is felhívja a király figyelmét. Ha — úgymond — ő felsége békét köt Németországban, akkor az országgyűlésen biztosan lehet előrehaladni: ha ellenben a németországi béke nem sikerül, akkor kössük meg a békét mi a törökkel és az erdélyiekkel úgy, a hogy lehet, hogy azután annál erélyesebben lehessen föllépni más ellenségeink ellen. Ha még van egy kis idő a remélt németországi béke megkötéséhez, akkor van ő felségének alkalmja és elegendő oka a magyar országgyűlés elhalasztására, mit a megjelent követek előtt a császárné halálával lehetne indokolni. Ha Németországban béke lesz, akkor még a diplomában említetteknek megtartása mellett is sokat lehet javítani a legközelebbi országgyűlésen; s erre szerinte van is mód. Csak arra kéri ő felségét, hogy magát

minél előbb elhatározni s erről és a Törös-féle jelentésről őt értesíteni kegyeskedjék.¹

Látnivaló, hogy Lippayt leginkább Törös Jánosnak a közbenjárása nyugtalanította, mert abban a béke biztosítására való törekvést látta. Ez pedig homlokegyenest ellenkezett az ő törekvéseivel. Nem is igen fékezte Törös elleni kifakadásait. Megbízhatlan, kétszínű, veszedelmes embernek mondotta, a ki elárulja a királyt. Sőt a király előtt is merészelte őt rágalmazni és lealacsonyítani. A fentebbi levél után hat nappal későbben írott hasonló levelében azt írja a királynak, hogy a Törös-féle jelentésről nem érdemes még csak szólni sem. Hiszen a szerint a fejedelem nem hibás. Az a kétes mentegetés azt bizonyítja, hogy Törös ő felségének ügyeit elárulta.

A mi már a négy vitás pontot illeti, melyekre nézve a biztosok ő felségének végelhatározását kérik, arra nézve az érsek és az ő általa összehívott tanácsosok azt mondják, hogy azoknak fölvetése által a fejedelem csak időt akar nyerni. Erre neki többféle oka lehet, melyeknek felsorolása után végül csak azt ajánlják ő felségének: ne engedjen a fejedelemnek, mert az úgy sem fogja megtartani szavát, hanem mindig új követelésekkel fog föllépni.

A négy pontra vonatkozólag olyképen világosították fel ő felségét, hogy a fejedelem követői egyenesen a diploma ellen cselekesznek, midőn a jezsuitáknak a vármegyékben való lakását megtagadják, minthogy ezen ügynek végleges elintézése a diploma szerint az ország gyűlésére halasztatott. A mi a jezsuiták vagyonát illeti, még az sincs a diplomában említve, sőt világosan az van mondva, hogy mindenkinek vagyona visszaadassék. Ugy látszik, hogy mikor ezt a kifejezést «törvényes birtokosok» betették, odaczelóztak, hogy a jezsuiták nem törvényes birtokosoknak tartotta őket, mikor jószágokat adományozott nekik. Maga az ország sem fosz-

¹ Lippay Gy. levele a királyhoz Pozsonyból, 1646. május 21. Orsz. lev.

totta meg őket ítéletileg birtokaiktól. A bécsi békekötésben, mely minden országgyűlésen megerősítetett, az áll, hogy a magyarok nem engedik, hogy a jezsuiták állandó birtokkal bírjanak, de ő felsége ragaszkodik jogaikhoz.

A második pontot is nagy méltatlankodással bírálta az érsek, mint olyat, mely szerinte határozottan ellenkezik a diplomával és a Bethlen-korabeli 1622-diki 29. törvényezikkel, melyből világos, hogy az ellenfél követői hibásan állítják, hogy a vármegyék főispánjai nem tartoznak ő felségének esküt letenni. Minthogy e pont egyenesen a diploma felbontását célozza, s azt akarja, hogy a vármegyék a törökök adassanak át, azt nem kell megengedni, hanem követelni kell, hogy a diploma úgy, a mint van, megtartassék és végrehajtsassék. Nem kell itt egyéb biztosíték: elég biztosítéka van a fejedelemnek a diplomában. Ha ő nem bízik ő felségében, hogyan bízhatnak mások ő benne? Ha ő azt állítja, hogy a diplomából a főispánok és hajduk esküjének kötelezettsége nem tűnik ki, miért ígérte hát meg az esküt? . . . Ragaszkodni kell szorosan a diplomához.

A harmadik pontra vonatkozólag elismeri, hogy Wessényi a murányi és balogi vár körül nem ok nélkül vádoltatik, minthogy azonban a diplomában világosan kimondatik, hogy ezáltal a közbéke meg ne zavartassék, azt tanácsolja ő felségének, adja ki parancsát a végrehajtásra két figyelemreméltó kivétellel.

A negyedik pontra nézve azt javasolja az érsek, hogy fentebb érintett *ellenmondásának épségben tartása mellett* (!) ám teljesíttessék a diploma rendelkezése. Azonban nem lehet akadályozni azon parasztokat, a kik önkényt katolikus papot akarnak tartani, különben a diploma ellenére meg volna sértve a vallásszabadság.

A mi azt illeti, vajjon a határozatok és diplomák előbb a fejedelem birtokain hajtassanak-e végre, arra nézve már elég ok hordatott fel; de legerősebb azon hivatkozás, hogy Bethlen korában is így volt. A végrehajtás annak birtokán kezdetett meg. Miért kötekedik tehát most a fejedelem? . . .

Ha azt akarja, hogy követei re infecta térjenek vissza Tokajból, jó; ekként az ügy elodáztatik; de ha akaratjához alkalmazkodva, a kath. papok elüzetéséhez járulnának, akkor erőtt kell alkalmazni. Az a kérdés, ha a fejedelem nyakasan ragaszkodik kívánságaihoz, mi történjék akkor? Félbeszakíttassék-e a tárgyalás, visszahívassanak-e a követek, vagy halasztassék el a dolog? E tekintetben a király tanácsosai, az esztergomi érsekkel egyetértőleg leghelyesebbnek találták bevárni a németországi fejleményeket. Ha ott béke jó létre, akkor ő felsége tetszése szerint engedhet vagy nem, még a diploma ellenére is. Ha csak biztos remény van a békéhez, akkor ő felsége tegyen úgy, mint a fejedelem: keressen módokat az ügy elhalasztására mindaddig, míg nem látja, mi lesz a német birodalmi alkudozásoknak eredménye. Akkor aztán lehet határozni.

Mindezekhez az érsek még azon kérelmet csatolja a királyhoz: ne engedjen a jezsuita atyák ügyében; ne engedje őket elűzni vagy birtokaiktól megfosztani, különben attól fél, hogy az isten a vallás veresége miatt új csapást fog mérni az országra. Mutasson ő felsége állhatatosságot s ne térjen el a diplomától. Az ellenfél előbb-utóbb kezét nyújt és ő felsége teheti azt, a mit akar. Ha azonban *enged*, akkor sohasem fog új meg új követelésektől megszabadulni. Különben Lippay most is azon meggyőződését fejezi ki, hogy Rákóczy csak akkor fog megszűnni háborút keresni ő felsége ellen, ha már egészen leverte.¹

A király elfogadta az érsek javaslatainak nagy részét. Egészen utána indult az országgyűlés megnyitásának elhalasztására vonatkozólag is; de Törös iránti jóindulatát továbbra is megtartotta. Lehetetlen volt meg nem győződnie, hogy csak az az engesztelékeny szellem képes a békét létrehozni, melyet Törös képvisel. Az érseknek elfogult álláspontja képes

¹ Lippay levele a királyhoz Pozsonyból 1646. május 27. Orsz. levéltár.

az országot felforgatni, de nem alkalmas arra, hogy a meglevő alapon egyetértést és békét hozhasson létre.

Ugyanis a fejedelem méltán panaszkodhatott a fölött, hogy a király, az érsek tanácsain haladva, nem tartotta meg a diplomának azon leglényegesebb részét, mely őt az országgyűlésnek három hónap alatt való összehívására kötelezi. Boszantotta őt, hogy a májusra határozott országgyűlésre nem kapott rendes meghívót; és hogy azt csak erővel, magyar honpolgári és főnemesi jogára való hivatkozással kellett kierőszakolnia. És mikor úgy Törös közbenjárására a meghívót megkapta, és ennek alapján Chernell Györgyöt, Szemere Pált és Klobusiczky Andrást követei gyanánt ki is küldötte: akkor egyszerre azzal lepték meg, hogy az országgyűlés összehívása augusztusra halasztott!

Ferdinánd maga is sejtette, hogy a fejedelem ezt rossz néven fogja venni. Az országgyűlés elhalasztását sürgető Lippaynak ellenvetésképen el is mondotta abbeli sejtelmét, hogy a fejedelem ezért szőszegéssel és a diploma megsértésével fogja őt vádolni. De már benne volt a rossz helyzetben, melyből nehéz volt a kimenekülés. Törös tapintatosságára és higgadtságára volt ismét szüksége, hogy azt, a mit az érsek rossz tanácsa következtében elrontott, némiképen kiigazíthassa. Június elején tehát ismét elküldötte Töröst a fejedelemhez, hogy szőszegését kimentse, és a királyné halála miatt az országgyűlés elhalasztásába való belenyugvását kieszközölje.

Törös szokott ügyességgel járt el küldetésében. Előadta a fejedelemnek, hogy ő felsége őszinte jóakarattal kívánja végrehajtani mindazt, a mire a linczi békepontokban kötelezte magát. Az országgyűlés összehívását is csak azért volt kénytelen elhalasztani, mert a királyné súlyos betegség után elhalálozott.

A fejedelem hasonló jóindulatot és tapintatot tanúsított a király fájdalma iránt. De midőn egyfelől őszinte részvétét fejezte ki a királynénak gyászos kimulta fölött, másfelől habozás nélkül kijelentette azt is, hogy az országgyűlés

elhalszítását nem helyeselheti. Ha csak az én ügyemről volna szó — úgymond — könnyen bele tudnék nyugodni ő felségének intézkedésébe, de mivel az országgyűlésnek halogatás nélkül való összehívását a magyar rendek összesége és ő felségének diplomájának ereje hathatósan követelik, azoknak megváltoztatása vagy más értelmének elfogadása nem áll hatalmamban.¹

Törös ez alkalommal a vitás pontokat is megbeszélte a fejedelemmel.

Teljes önérzettel mutathatott azon békülékeny szellemre, melyet az érsekkel szemben ő erősített meg a király követelében, a kik június 1-jén írott levelökben egyebek között arról értesítik a királyt, hogy Murány várát illetőleg azt írták a fejedelemmel, vesse magát közbe Illésháznak, hogy Wesselenyivel egyezzen ki. De hozzá teszik, hogy ettől ők magok sem várnak eredményt, mert a templomok visszaadása után Murány ügye volt a fejedelem részéről tett halogatásnak legfőbb oka. Meggyőződtek a felől, hogy a fejedelem mindaddig nem fogja eszközölni a végleges végrehajtást, míg a nevezett Murány és Balogh vára át nem adatik Illésháznak és Lisztinek és míg a békekötés után elfoglalt templomok is vissza nem adatnak. Azért hasztalannak és veszélyesnek tartják e várak átadásának halogatását.

Arról is értesítik a királyt, hogy május utolsó napján a fejedelmi követekkel folytatott tanácskozás alatt meggyőződtek, hogy a fejedelem nem hajlandó engedni az ismeretes pontokra nézve. Szigorúan ragaszkodik előbbi resolútiójához úgy a jezsuiták ügyében, mint a hét vármegyében lakó rendek esküjére nézve is. Ez utóbbit illetőleg három érvet hoznak fel: 1. hogy a diplomában nincs arról szó, hogy előbb vagy utóbb teendő-e le az eskü; 2. hogy Bethlen korában is csak mindenkinek végrehajtása után tették le az esküt; 3. hogy kötesnek látják, ha vajjon ő felsége és hivei végre fogják-e

¹ Rákóczynek levele jún. 6-áról 1646. Orsz. lev.

hajtani a templomok, s a murányi és baloghi vár átadását, mivel eddig is az ellenkezőt tapasztalják.

Ily körülmények között a követek nem látják szükségesnek, hogy továbbra is Tokajban hagyassanak, sőt ellenkezőleg szükségesnek tartják, hogy a diploma értelmében végrehajtandóknak végrehajtása tovább ne halasztassék. Végre a fejedelmi követek felhívása folytán kéri ő felségét, hogy Balassa Ferenczet komolyan meginteni kegyeskedjék, hogy a fejedelem irányában sértő szavaktól tartózkodjék.¹

Törös, a király és társai nevében, ezeket kívánta a fejedelemtől:

1. az erdélyi rendek biztosító okmányt adjanak a hét vármegyét illetőleg:

2. a hét vármegyében lakó rendek térítvényt adjanak és tegyék le az esküt;

3. ő felségének minden hivei, úgy a főurak, nemesek, szabad kir. és bányavárosok és egyebek, valamint Dévényi István térítvényt adjanak hitletétel és a javak visszaadásának kötelezettsége mellett, a diplomák értelmében;

4. a tapasztalás mutatja, hogy a fejedelmi biztosok visszaadó rendeletének ellentállanak azok, a kiknek kezében a múlt zavargás idejében elfoglalt birtokok és templomok találtak; intézkedjék tehát ő nagysága fejedelmi hatalmánál fogva, hogy a biztosok visszaadási rendeletének minden híveinel érvény szereztessék:

5. adassék ki visszaadási rendelet késedelem nélkül a somogyi és más templomokra vonatkozólag, az egyezség pontjai értelmében;

6. a diplomák valódi értelméhez képest adassanak vissza a jezsuitáknak, mint a zavargás előtti igazi és kétségtelen birtokosoknak: a mizslei prépostság, az ondi, zombori és a tokaji hegyekben levő barátságzölősi szőlőkkel együtt; az ingatlanokra és lakásaikra vonatkozó kérdés a legközelebbi országgyűlésnek hagyatván fel;

¹ A követek jelentése jún 1-ről 1646. Orsz. lev.

7. a fejedelem jelöltesse ki bizonyos helyet Kassán a kath. vallás szabad gyakorlása czéljából:

8. állíttassa vissza a fejedelem a bécsi kereskedők kincseit, pénzt, úgy aranyban, mint tallérokban, úgyszintén a Kassán és másutt elhelyezett kötelezvényeket:

9. a királyi biztosok írásbeli kérvényt nyújtottak be a fejedelemnek Kovács János kötelezvényével és a pozsonyi harminczados kérvényével együtt 500 birodalmi tallér ügyében, mely 1642. okt. 18-án ő felsége engedélyéből a fejedelemhez hajtott ezer ökörért jár:

10. Adorján és Margita birtokának felét a diplomák és resolutio értelmében adassa vissza Csáky Lászlónak.

E pontokra a fejedelem biztosai azt felelték, hogy:

1. a mi az erdélyi rendek biztosító okmányát illeti, arra nézve be kell várni az országgyűlés összehívását, mely nélkül semmit sem lehet tenni: mihelyest az alkalmas idő bekövetkezik, a fejedelem e tekintetben szívesen alkalmazza magát a diplomához:

2. minthogy a hét vármegye rendeinek térítvényadása az 1622-diki diplomában nincs kikötve, tehát azt nem is kell követelni: de hogy némely hivatalnokok az esküt letegyék, arról a fejedelem az előbbi békekötések példája szerint gondoskodni fog:

3. ő felségének minden hivi térítvényt adnak, Dévényi Istvánnal együtt; érvényben maradván némely birtokok ügyében a fejedelemmel kötött szerződések:

4. hogy némelyek a fejedelmi biztosok visszaállítási rendelete ellen cselekedtek, az a fejedelem tudtán kívül történt. Egyébiránt ő nagysága gondoskodni fog, hogy a hibák még e bizottsági tárgyalások alatt kiigazíttassanak:

5. a somogyi és más templomok a biztosok határozata szerint adassanak vissza:

6. a mizslei prépostság adassék azok kezébe, a kiké volt a zavargás előtt. Az ondi és zombori szőlők azonban maradjanak azon állapotban, a mint a jog és határozatok kívánják: fennmaradván ő nagyságának öröklési joga, a mi

a barátszólót illeti. arra nézve már van határozat, hogy a fejedelemé marad:

7. a fejedelem nem ellenzi, hogy a hét vármegyében szabad vallásgyakorlat legyen a diploma szövege és az arra hozott határozat szerint:

8. a királyi biztosoknak erre nézve már van resolútiójuk:

9. Kovács János örökösei az ügy tisztába hozatalára atküldetnek, és ha ki fog tűnni, hogy a fejedelem a kívánt fél harminczadot fizesse, azt nem fogja ellenezni:

10. hogy Adorján és Margita birtokait a fejedelem visszaadja birtokosaiknak, az az illetők közti egyezség dolga.

E válaszból újra meggyőződhetett a király, hogy a fejedelem nem fog engedni. Éreznie kellett, hogy az országgyűlés elhalasztása miatt a bizalmatlanság új tápot nyert: és óhajtania kellett annak mielőbbi megszüntetését.

Mikor követei június 1-jén megsürgették, hogy részletes jelentésökre válaszolni kegyeskedjék, akkor június 12-én kelt válaszában röviden csak azt mondá, hogy az érintett dolgokra nézve már május 31-ki levelében megadta az utasítást. Most is a mellett áll. Inti azonban őket, hogy a tárgyalásokat az ő előleges értesítése nélkül félbe ne szakítsák. Értesíti őket arról, hogy Balassa Ferenczet megintette, hogy a fejedelem ellenében szórt rágalmazó szavaktól tartózkodjék. Ugyanez a Balassa Ferencz késznek nyilatkozott, hogy nemcsak a Balassa-féle birtokot, de a várbeli portiót is kész visszatadni, a mit tehát végre is kell hajtani.¹

¹ Eredetije orsz. lev.

Törös látogatása a fejedelemnél felkölti Lippaynak féltékenységét. —
Levelet ír Törös és Rákóczy ellen.

Törös János látogatásának jó hatása csakhamar érezhetővé vált a tanácskozások további folyamán.

A fejedelem minden hátsó gondolat nélkül megígérte, hogy ő felségének minden kívánságát teljesíteni fogja, csak a jogtalanul elvett templomok és javak adassanak vissza az evangélikusoknak. Rámutatott az igazi akadályokra, melyek a végrehajtást lehetetlenné teszik. Megnevezte azokat az urakat, a kik ő felségének rossz tanácsokat adnak s a végrehajtás terén parancsait megvetik. Ezek között volt első sorban az esztergomi érsek és néhány érdekelt főúr. Azt kívánta tehát: mutassa meg ő felsége Murány és Balog várainak tényleges visszaadásával, hogy tud parancsolni alattvalóinak!

Lippay sokkal ügyesebb diplomata volt, semhogy észre nem vette volna, hogy Törösnek befolyása egyenesen az ő intencióit veszélyezteti ő felsége előtt. Féltékenysége egészen odáig fejlődött, hogy úton-útfélen gyalázni és gyanusítani kezdte azt a férfiút, a ki a békét óhajtotta, és a ki a királynak kegyét teljes mértékben bírta. Az udvarnál tehát kétségbe esett harcot indított meg Törös ellen. Érezte, hogy e férfiúnak népszerűsége és a király előtti kedveltsége az ő befolyásának csökkenését, sőt teljes hatástalanságát jelenti. Ennélfogva megkísérelte az utolsó erőfeszítést, hogy őt az udvarnál is gyanussá és kegyvesztetté tegye.

Junius 18-kán Pozsonyban kelt és egyenesen a királyhoz intézett levelében nyílt kifejezést adott ebbeli törekvésének. Hallotta, úgymond, hogy Törös beküldte a fejedelemmel tett látogatásáról szóló jelentését, melyet azonban vele nem közlött. Ezt valószínűleg az erdélyi fejedelem rábeszélése folytán cselekedte, a ki a kutyák eltávolításával a juhnyájjal szeretné a békét megcsinálni. A «kutyák» alatt itt a lelkeseket értette, a kik szerinte első sorban hivatvák a nyájat megvédelmezni.

A fejedelem, úgymond, az előtt mindig a nádort vádolta; most az érsek ellen panaszkodik, valótlanságokat fog rá és mások szavai után indul. Ha mindazokat, melyek róla vig lakomákon a császáriak részéről mondatnak, jegyzékbe veszi, s a miatt a békét felzavarja, akkor sohasem lesz béke. A nyelvet Szt. Jakab bizonyága szerint senki sem uralhatja; már pedig minden más veszett állatok szelidekké lesznek. A fejedelem akkor is, mikor azt a romlást támasztotta, bizonyos famózus iratokra panaszkodott, a melyekről aztán soha többé nem tett említést. Ő mindig a kákán is csomót keres.

A fejedelemnek ekképeni jellemzése után áttér Lippay Törösnek jellemzésére, természetesen azon szent meggyőződésben, hogy ezzel sikerülend a fejedelem jóindulatát elfordítani tőle. Előre bocsátja abbéli megjegyzését, hogy valahányszor Törös követségbe küldetett a fejedelemhez, mind annyszor rosszabbá változott ő felségének helyzete. Ez történt most is. Ez pedig azért van, mondja az érsek, mert ez a férfiú megtiszteltetés, szép szó által — mint a gyermek a dió által — annyira elbódíttatik, hogy azokra kész esküdni, és úgy állítja oda a fejedelem szavait, mintha azok csupa szent igazság lennének. Ugy tett akkor is, mikor a fejedelem be akart törni, s ő felségét esküvel biztosította az ellenkezőről. Emlékeztet arra, mit tesz a fejedelem folyvást ő felsége ellen a töröknél. Ebből látható, milyen őszinteséggel és jóindulattal viseltetik ő felsége iránt. Az érsek azon véleményben van, hogy a fejedelemnek most sincs módjában a

támadás. A töröktől nincs erre engedelme: annál kevésbbé várhat tőle segédelmet most, mikor a lengyel király egész erővel készül ellene. Az érsek szükségesnek látja hivatkozni az erdélyi bizalmas emberekre, a kik állítólag most is azt tanácsolják ő felségének, legyen állhatatos és ne féljen a fejedelem részéről támadható háborútól. Kettő bizonyosnak látszik előtte: először az, hogy a fejedelem Budán megint valami rosszat forral ő felsége ellen; másodsor az, hogy követeket küldött titkos utasítással Lengyelországon és Kurlandon át Svédországha. Az is bizonyos, hogy a svédek napokint megfordulnak nála.

Ezen kis kitérés után, keserves panaszt emel az ellen, hogy Törös nem őszintén tárgyalta a jezsuiták ügyét a fejedelemmel. A királyi biztosok azt adták neki utasításul, hogy azok számára Kassán és Szathmáron residentiát eszközöljön ki; ő pediglen, a mint az érsek értesült, még a vallás szabad gyakorlatát sem követelte Kassa és más helyek számára: annál kevésbbé sürgette a jezsuiták residentiáját.

Mindezeknél fogva ismételten kéri ő felségét, ne tűrje, hogy a jezsuiták kizárassanak a hét vármegye területéről és megfosztassanak saját lakhelyeiktől. Mert szerinte bizonyos, hogy azok elűzésével maga a kath. vallás is ki fog irtatni: sőt hogyha a jeget már ott megtörték, a jövő országgyűlésen az ország többi részéből is ki fogják akarni űzni, különösen pedig Erdélyből, a hol már csakis azok tartják fenn a kath. vallás erekljeit. Csodálatos, hogy mikor saját országában nem engedi kizárni a jezsuitákat, ő felsége országában, ennek beleegyezésével akarja őket kizárni! Pedig ő felségének külső ügyei most jobban kezdenek menni; a hollandokkal megkötött a béke: remélhető, hogy a francziákkal és a svédekkel is létre fog az jönni. A lengyel király és a velenceiek elfoglalják a törököt. Ha tehát ő felsége a katholikus vallás iránti buzgalmával az istennek nagyobb jótéteményét akarja kiérdemelni, ne engedje, hogy a fejedelemnek átadandó országban a kath. vallás legkevésbbé kiirtassék, a mi okvetlenül be fog következni, ha a jezsuiták kiűzetnének. . . .

Lippay érezvén sürgetéseinek hatálytalanságát, újra kéri a királyt: ragaszkodjék erősen első határozatához és attól ne tángitsjon. Késznek nyilatkozik adandó első alkalommal bebizonyítani, hogy a fejedelemnek most nem lehet támadnia. S ha ilyet merészelné forralni, azt azonnal el lehet fojtani. A jezsuitáknak kevés residentiaja, vagy benmaradása miatt nem fog háborút kezdeni, és ha igen, akkor más okot fog arra keresni.

Ismételve visszatér Törös eljárására, és fájlván azt, hogy a királyhoz szóló jelentését nem közölte vele is, másokra való hivatkozással ócsárolni kezdi képességeit, sőt származását is. Minthogy — úgymond — Törös neki semmit sem jelentett, sem ő felségéhez szóló levelét vele nem közölte, tehát nem tudja, mi foglaltatik benne. De az országnak több nemes tagja méltatlankodva csodálkozik azon, hogy oly nagy, s az ország életére és mindnyájok üdvére vonatkozó ügynek vezetése *ily közönséges emberre* bízott, a ki az ország kormányzásához csak keveset ért, a kinek *sem kellő tekintélye, sem hivatása nincsen!*

Hogy kik voltak e csodálkozók, azt az érsek jónak látja elhallgatni, habár nagyon is világos, hogy csak is a maga véleményének akart ily alakban hatályosabb kifejezést adni. Minthogy az országgyűlés elhalasztása miatt volt Törös kiküldve a fejedelemhez, Lippay jónak látja erre nézve erősíteni, milyen nagy szerencse, sőt valóságos isteni gondviselés ténye, hogy az országgyűlés megnyitása augusztusra elhalasztott: mert különben, szerinte bizonyos, hogy a fejedelem az összes rendek helyeslése mellett azt hozta volna fel az elhalasztás okául hogy ő felsége csak ürügyet keresett a tett engedmények meg nem tartására. A fejedelem azt akarja, hogy ő felsége biztosítsa, miszerint az országgyűlésen minden az ő akarata szerint fog történni. Ő felsége megtette kötelességét: tudtára adta az elhalasztás okát. Most már nem szükséges semmi további mentegetőzés, sem ígélet, hanem csak az, hogy mind a két fél teljesítse a diplomában foglalt pontokat.

Végül tanácsolja, hogy a lengyel királyné koronázására menő Wesselényi által üzenje meg a lengyel királynak, hogy Rákóczy folytonosan denunciálja a töröknél, mintha nem teljesítené ígérését stb. Intse meg tehát a fejedelmet, hogy ne követeljen többet, hanem elégedjék meg avval, a mie van . . .¹

Ime, a királyi udvarnál működő főpapnak törekvése a maga valóságában. Szükségesnek tartottuk néhány levelének tartalmát lehető híven feltüntetni, hogy világosan láthassuk azokat a nehézségeket, melyekkel a jóakarató királynak megküzdenie kellett.

¹ Lippay levele jún. 18. 1646. Eredetije az orsz. lev.

A király újabb nyilatkozata. — A fejedelmi követek kérdései és nézete a nehézségek iránt. — A fejedelem félbe akarja szakítani a tanácskozmányt. — A protestatio.

Június közepén úgy állott a dolog, hogy a tárgyalások mind két részről félbeszakíttatnak.

A király követei előtt nem volt titok, hogy a fejedelem a négy pontra nézve semmi körülmények között nem fog engedni. De érezniök kellett azt is, hogy a tárgyalások megszakításából kiszámíthatatlan bonyodalom fog származni.

Törös, ki az érsek rágalmai miatt elkedvetlenedett és most hideglelés miatt fölmentetni kívánta magát a követi állástól, még egyszer komolyan kérte urát, béküljön ki a fejedelemmel, mert nagy baj lesz, ha eredménytelenül kelend szétoszolniok.

«Eddig ugyan — írja — minden csendben van a fejedelemnél: de ha a commissio eredmény nélkül oszlik el, és a német birodalmi béke meghiusulása esetén az ellenség közelebb jön, akkor kétségtelen, hogy az országgyűlés elhalasztása miatt is megsértett diploma alkalmat fog adni új fegyverfogásra.»

Többi társai időt akarván nyerni a legvégső elhatározásra, jún. 15-kén még egyszer előterjesztették azon isme-

retes pontokat,¹ melyekre nézve a király a fejedelem részéről teendő végrehajtást illetőleg még egyszer előadta óhajtását jelesen a jezsuiták lakára és birtokára, — a hét vármegye eskületételére, — az elfoglalt templomok visszaadására, — Murány és Balog várának átengedésére vonatkozólag.

A fejedelmi követek gyanús szemmel fogadták e pontokat. Hamarjában nem tudták elképzelni, mi változás történhetett a királyi udvarnál, hogy egyszerre váratlanul új pontokat terjesztenek elibök. Első meglepetésökből tehát engedelmet kértek a király biztosaitól, hogy e pontokat előbb magok között megbeszélhessék, s válaszukat azután előterjeszthessék.

Ez megtörtént. Válasz helyett azonban először azon kérdést intézték a király követeihez: ez-e ő felségének végleges és utolsó válasza? avagy még más is van?

— Ez a végleges és utolsó válasz — felelték ezek — s ezen kívül semmi egyéb utasításunk nincsen.

— Ha így áll a dolog — mondták a fejedelem követei — akkor nem tárgyalhatunk mindaddig, míg ezt a fejedelemmel nem tudatjuk és annak válaszát nem kapjuk. Egyébiránt megígérték, hogy a fejedelem válaszát minél előbb igyekezni fognak közölni.

Magán beszélgetés folytán azonban elmondák nézeteiket: jelesen azt, hogy ha a diploma megsértéséről van szó, akkor azt ő felsége mindjárt a végrehajtás kezdetén megsértette. Először az országgyűlésnek oly hosszú időre való elhalasztása által, holott pedig a diplomában az van, hogy ő felsége a diplomák kicserélésétől számítandó három hónap alatt, minden halogatás nélkül fogja a gyűlést összehívni. Másodszor abban is megsértetett a diploma, hogy daczára minden további templomfoglalás határozott tilalmának, némelyek mégis mindjárt a diplomák kicserélése után, sőt e

¹ Lásd: *Resolutio suae mtis super certis difficultatum punctis dominis commissariis principis Transylvaniae per eiusdem commissarios representanda*. Szilágyi: *Linczi béke* 480—483. l.

tárgyalások folyama alatt is, foglaltak el templomokat; például Balassa Ferencz Hontban és mások, s ő felsége e templomok ügyének eligazítását is az országgyűlésre terelte.

Ezeknél fogva kijelentették, hogy nem látják, miből merítsen reményt a fejedelem arra nézve, hogy a diploma ezentúl meg fog tartatni; és hogyan engedje meg, hogy a hét vármegye magát ő felségének esküvel lekösse, mikor már is régen megsértette a diplomát! Harmadszor az által is sértve látják a diplomát, hogy Murány és Balogh várai még eddig sem adtak vissza törvényes birtokosaiknak, s ő felsége nem is akarja a diploma igaz értelmét alkalmazni, hanem előleges osztozást emleget. Csodálkozva és méltatlankodva hallják, hogy Wesselényi huszonhat ezer forintot követel, melyet már e tárgyalások folyama alatt vett fel e birtokra, és a maga javára felhasznált, és most minden jog és méltányosság ellenére osztozni akar.

A mi a jezsuitáknak Kassán és Szatmáron való lakását illeti, arra nézve csodálkozásukat fejezték ki: mi okon, mi ürügy alatt kívánnak a jezsuiták e két városban lakni, a hol semmiféle jóra való házak nincsen. Igaz, hogy Kassán a főparancsnoki házhazban a generalis szíveségéből, Szatmáron pedig a kapitány mellett néhány évig tartózkodtak; de azért ezt helyesen nem lehet a jezsuiták lakásául, residentiául tekinteni.

A templomok és javak visszaadása körül is sok nehézség forgott fenn.

A fejedelem Törös által is követelte a templomoknak visszaadását; a maga részéről is megígérte azt, ha ő felsége őszintén fog eljárni. De minthogy Ferdinánd se Murány és Balogh várát, se a békekötés óta elfoglalt templomokat visszaadni nem akarja, azért az ő követői nem igen remélik az egyezséget. Mindazáltal kérnek új utasítást, mely 3—4 nap alatt valószínűleg meg fog érkezni. Addig egy kis türelmet kérnek Ferdinánd követeitől.

Ezek azonban attól tartottak, hogy a fejedelem szándékosan fogja halasztani az időt, s egyszer csak visszahívja

követeit. Ez esetben a király tekintélyén pedig nem kis csorba ejtetnék. Kénytelenek lennének Eperjesre vonulni urok birtokára. Kérik tehát ő felségét; adjon utasítást, mit tegyenek? Maradjanak-e továbbra is Tokajban, vagy haza menjenek?

Magok a kir. követek is beismerték, hogy Murány és Balogh várának, továbbá a békekötés után elfoglalt templomoknak vissza nem adása képezi a bizalmatlanságnak és gyanakodásnak legfőbb okát. Remélték is, hogy ha ő felsége e két pontra nézve teljesíti a fejedelem kívánságát, akkor az egyetértés helyre áll. Azért jún. 16-kán kelt jelentésükben azon nézetöknek adnak kifejezést, hogy a békekötés után elfoglalt templomokat — ha ugyan ilyenek vannak, — úgyszintén a két említett várat is, vissza kellene adni törvényes birtokosaiknak. Wesselényi követelését is vissza kell utasítani.

A hét vármegye által leteendő eskü idejére nézve a diploma határozottan nem rendelkezvén, nem tartják érdemesnek, hogy e miatt fennakadás legyen. Sőt nagyobb baj elkerülése tekintetéből, ajánlják, hogy fogadtassék el a fejedelem ajánlata. Mert bizonyos, ha a tárgyalások megszakításával a követek elszélednek, az egész ország felzúdul és fegyverre kél. A fejedelem annyira készen áll a felkelésre, hogy ha akarja, három-négy hét alatt talpra állíthatja hadseregét, mely nem csekély számú katonaságból áll. Ezt a követek nem akarnák: azért kérik a királyt: határozza el magát minél hamarább.

A mi a jezsuitáknak Kassán és Szathmáron való lakását illeti, ebben is engedékenységet ajánlanak Ferdinándnak azon esetben, ha a fejedelem továbbra is ellenkeznék. Mert bizonyos, hogy a jezsuitáknak Kassán a főparancsnokság házában kívül egyéb lakásuk nem volt: s alig lehetne helyesen követelni, hogy azokat a fejedelmi követek, mint vallásuk üldözőit, befogadják. Hasonló nézetben vannak a szathmári lakásra nézve is, ámbár elismerik, hogy e rend mind a két említett helyen sokat tehetne a kath. vallás érdekében. A javakra nézve megelégedhetnének azzal, hogy azok ő felsége

követeinek kezében maradjanak, mit a fejedelem se elle-
nezne, továbbá, hogy a homonnai lakást továbbra is bírják,
míg t. i. ő felsége másképp nem fog intézkedni.

Az egész jelentésből világossá lesz, hogy a követek
tökéletesen kimerültek, és hogy minden áron szabadulni akar-
nak Tokajból.¹ Ugyanaz nap Szenkviczý Mátýás titkár által
jelentették, hogy a fejedelem az ismeretes négy pontban nem
enged — kérnek tehát utasítást: mit tegyenek?²

A királyi követeknek e jelentéséből látható, hogy a
fejedelem kemény magatartása mily nagy hatást gyakorolt
ellenfeleire. Világossá lón, hogy egyedül a fenyegető veszély
birt kényszerítő hatással az alkudozókra. A mit eddig hatá-
rozottan tagadtak, azt most hajlandók elismerni; a miről
eddig hallani sem akartak, azt most egyszerre megengedhe-
tőnek jelentették ki.

A fejedelmi követek el voltak határozva véget vetni a
haszontalan huzavonának. s június 22-kén tartott közös ülés-
ben ünnepélyes óvást jelentettek be a királyi követek azon
eljárása ellen, mely szerint az elfoglalt templomok vissza-
adása körül új meg új nehézségeket tesznek. Igaz, hogy a
királyiak e magatartást a csatatérről érkezett kedvezőtlen
híreknek tulajdonították; de a fejedelmi követek több rend-
beli leveléből világossá lesz, hogy komolyan fölbe akarták
szakítani a tárgyalásokat.

Magok a királyi követek is azt jelentették a fejedelem
biztosainak azon kijelentését, hogy a fejedelem nem hajlandó
engedni az ismeretes 4 pontban: és hogy a király részéről
ilyenek fészegetésében csak szándékos idő halasztást látnak.
Ez nem mozdítja elő a békét: de nem felel meg a diplomák
tartalmának sem.

Azért a fejedelem azt hagyta meg nekik, jelentsék ki
protestatiojokat és szakítsák fölbe nem a tárgyalásokat egé-
szén, de csak az e biztosokkal való tárgyalást. Kéressék

¹ A követek jelentése jún. 16-káról 1646. orsz. lev.

² Ugyanott.

meg ő felsége, küldjön ki oly biztosokat, a kik ő felségének őszinte szándékát és határozatát fogják előadni, és nem hamis informatiót fognak neki tenni.

A fejedelmi követek protestatiója ellen viszont a király követei is protestáltak, és kijelentették, hogy minden hiteles helyen protestálni fognak, lássa a világ, hogy a király részéről minden megtéetett a diplomákban foglalt pontok végrehajtására: de a fejedelem, a ki a biztosok közelében tartózkodván, nehéz feltételeket szabott, sőt mi több, magát a commissiót is ok nélkül szétozlatni akarja. Ebből világos, hogy a fejedelem nem őszintén tárgyal ő felségével. Meg is kérték az illető követeket, beszélnek rá a fejedelmet, ne szakítsa meg a tárgyalásokat, mi által a közbéke botrányt, ő felségének tekintélye pedig csorbát szenvedne: hanem várja be ő felségének a szóban levő nehézségekre adandó újabb resolútióját.

Ezt azok meg is ígérték. Ezzel az nap a tanácskozás véget ért.

A fejedelmi követek aztán egy gyors futárt küldöttek át a fejedelemhez, a ki jún. 26-kán azt a feleletet hozta, hogy a szóban forgó négy pontra vonatkozó válasza az utolsó volt, attól egy hajszálnyira sem hajlandó eltérni; annál kevésbbé hajlandó felette tanácskozni. Ám kérjenek a királyi biztosok Linczből ő felségétől erre új resolútiót, s azt 14 nap alatt közöljék ő vele.

Szenkviczy jún. 28-kán megindult Linczbe, s ott társai nevében előadta, hogy mivel a jezsuitáknak a zavargások előtt se Kassán, se Szathmáron rendes lakásuk csakugyan nem volt, e pontban engedni kellene a fejedelem kívánságának. A hét vármegyében lakó rendek eskületétele is elhalasztható az átadásig: miről a fejedelem térítvényt adhatna, melyben fejedelmi szavával és keresztyén hitére fogadná az átadást. A mi a zavargás idején és a békekötés után elfoglalt templomok visszaadását illeti, arra nézve a diploma világosan nyilatkozik, *mihez képest az esztergami érsek és Nádasdy komolyan lennének megintendők en-*

gedelmességre. Murány és Balogh várát szintén át kellene engedni előbbi birtokosaiknak. Csáky Istvánt, Balassa Ferenczet és Giczy Istvánt kényszeríteni kellene, az illető várerőségek és birtokok átadására.

Ezzel megelégednék a fejedelem, helyreállana a béke.

A király engedett az okoknak. A templomok visszaadására kiküldötte Szunyogh Gáspárt és Kerekes Andrást, hogy azok magokhoz véve a fejedelem részéről is két követet, járjanak el a dologban. Addig pedig a többi követek maradjanak Tokajban.¹

¹ Törös jelentése 1646. júl. elején.

A király megint az érseket és a többi engedetlencet. — Ezeknek magatartása. — Az érsek tanácsai.

A királynak valóban nehéz helyzete volt.

Egyrészt az alkudozó biztosok azt ajánlották neki, engedjen; más részről az esztergomi érsek, a kinek háta megett állott az egész klérus, azt tanácsolta: ne engedjen!

De a helyzet komolyságának megfontolása után a szíve is, az esze is azt javallta, hogy Törös és a többi biztosok okaira hallgasson és hogy a béke akadályozóit, különösen az esztergomi érseket, Nádasdyt és Wesselényit komolyan megintse és engedelmességre szorítsa. Ez az elhatározás királyhoz méltó elhatározás volt. Egyébiránt követelte azt az országnak jól felfogott érdeke, és az ő megingott királyi tekintélye.

E végből egyik régi hű tanácsosát küldötte el Pozsonyba a primáshoz, azon határozott utasítással: figyelmeztesse királyi akaratára és óvja attól, nehogy tovább is ellenkezzék vele, mert ellenmondásával nemcsak a királyi felséget sértené meg, hanem a békét is kockára tenné. Tudomására hozta, hogy a templomok visszaadását elrendelte, s arra két biztost nevezett ki, a kik a fejedelemnek szintén két biztosával együtt a helyszínére kimenendők lesznek.

Figyelmeztette nemcsak arra, hogy a békeügynek ne álljon útjában, hanem arra is, hogy Wesselényit hasonlóképen igyekezzék rábírní Murány és Balogh váraknak, úgyszintén

a zavargás idején elfoglalt templomoknak visszaadására. Szívére kötötte, hogy e tekintetben járjon elől jól példával az által, hogy a maga birtokain levő és a diplomák kicserélése óta elfoglalt templomokat a protestansoknak adja vissza.

Az is utasításul volt adva a kiküldöttnek, keresse meg Wesselényit, adja át neki a császár levelét. Ha nem találná Pozsonyban, küldjön utána futárt, a ki a levelet okvetlenül kezéhez szolgáltatassa.

Végre ne mulasztja el felkeresni Pállit. Adja elő neki mindazt, a mit a primásnak: és komolyan intse meg, hogy ne akadályozza a békének létrejövetelét. A birodalmi kanczelláriának jún. 28-káról szóló emlékirata, mely a birodalmi állapotokat festé, a nagynehezen megállapított békepontoknak végrehajtását hasonlóképen sürgeti, nehogy a török is új okot találjon új háborúra.

Ez volt a királynak írásbeli erélyes utasítása. Természetes, hogy élő szóval még bővebb utasítást is adott, melynek előterjesztését a kiküldött követnek tapintatosságára bízta.

A császári megbízott követ július hó 3-kán indult Linczből és 6-kán érkezett meg Pozsonyba.

A következő nap reggelén megjelent a primásnál, a ki gyönyörű kertjének hűs árnyékában fogadta őt. Rövid üdvözlés után elmondá küldetésének célját; s átadván megbízó levelét, előszóval is igyekezett meggyőzni a főpapot a helyzet veszélyes voltáról, és a linczi békepontok végrehajtásának szükségességéről.

A primás kissé meglepetve, de mégis rendkívüli szívesességgel fogadta a király küldöttjét. Hízelgő szavakban fejezte ki köszönetét fáradozásáért. Majd mentegetőzéshez fogott. Ő nem akar zavart előidézni. Biztosíthatja ő felségét engedelmességéről és hűségéről. Sajnálná, ha ő felsége azon véleményben lenne, mintha ő a béke végrehajtását akadályozni akarná; vagy mintha az erdélyi fejedelemnek okot és alkalmat akarna szolgáltatni ő felsége elleni föllépésre. Ez ellenkeznék főpásztori hivatásával, mely szerint inkább a béke,

mint a háboru létrehozásán kell fáradoznia. Távolságra legyen tőle, hogy ő az ártatlanok vérének ontására és az ország pusztítására ingert akarna adni.

Mindazáltal nem titkolhatja el fájdalmát a felett, hogy a béke az ő tanácsának *meghallgatása nélkül* kötöttet meg, a ki pedig mint Magyarország primása, mint esztergomi érsek és magyar theologus, jobb tanácsot adhatott volna, mint a külföldiek. Jobban megtudja ő ítélni az ország jelenlegi helyzetét és szükségét, mint azok: jobban tudja ő azt is, hogy a béke kedvéért mit nem szabad engedni a kath. vallás és egyház szerelmére.

De tudja, hogy ez az egész ügy egyedül Törösre bízott. Nem akar vitatkozni a felett, hogy mit és meddig lehet engedni az eretnekeknek a közszükség esetén. Néha ugyan lehet valamit engedni permissive, de positive sohasem. Azután elbeszélte, hogy vannak a békekötésnek olyan pontjai is, melyek a kegyesség, igazság és az ország épsége mellett nem teljesíthetők. A többek között rámutat arra, hogy a fejedelem leginkább sürgette azt, hogy ő felsége az eretnekek biztosítására megígérje, miszerint a László király-féle törvényt megújítja, vagy a legközelebbi országgyűlésen más hasonlót fog helyette hozni. S minél tovább beszélt, annál inkább belemelegedett kedvencz tárgyaiba és festeni kezdé a katholikusoknak rossz helyzetét. Szerinte Rákóczynak és híveinek az a végső törekvése, hogy bármi ürügy alatt felforgathassák az ország törvényeit, büntetlenül megtámadhassák a katholikusokat, lemészárolják a világiakat és kifosztogassák a papokat, és hogy a katholikusoknak semmiféle törvényes eszközük ne legyen vallásuk szabadságának védelmére. Az egyházi javak, úgymond, elidegenítettek és átadottak a lázadóknak. Az ország fele átadott Rákóczynak országos törvények ellenére, mert a rendek köznegegyezése nélkül, országgyűlésen kívül semmit sem lehet ígérni. A császárt capitulatioja erejénél fogva a katholikusok pártfogásába helyezték, s félő, hogy ezek teljesen elhagyatva, más eszközök után fognak nézni, melyekkel magokat és jogaikat törvényesen megvédelmezhes-

sék. Nem volt még olyan nagy a szükség, hogy — ha Götz tábornok és a nádor kötelességüket serényen akarták volna teljesíteni — az ellenséget vissza ne verhették volna. Rákóczy akkor Torstensonnak inkább terhére, mint előnyére volt, mivel nem volt elegendő élelmi szere, úgy, hogy egymással együtt sokáig nem maradhattak volna. Minél fogva Torstenson maga intette Rákóczyt: igyekezzék a császárral becsületes békét kötni.

Ezeket és ezekhez hasonló dolgokat emlegetett a primás, a ki, úgy látszik a vezérek haditetteit is ép oly könnyűséggel tudta kárhozatni, mint az eretnekek követeléseit. Annyit azonban mégis kijelentett, hogy ámbár ő így van meggyőződve, mégis, mivel a létrehozott békét meg nem törtéنتté tenni nem lehet; ő a maga részéről a békének végrehajtását *ő felsége iránti tekintetből* nem ellenzi, sőt azt előmozdítani kész, de csak *a következő kikötések mellett*:

1. Ő felségének csak azt kell megtartania, a mit világosan megígért és a mi hatalmában áll; mert azon felül nincs kötelezve. A katolikusoknak eddigelé két módjuk és eszköze volt az eretnekek térítésére, és azoknak hűségben való megtartására. Egyik volt a főnemesség, melynek nagyrésze katolikussá lévén, barátságosan áttértette jobbjait is, úgy hogy a hol egykor száz eretnek volt és alig tíz katolikus, ma megfordítva áll a dolog, s van száz katolikus és tíz eretnek. Másik volt a jezsuita rend és az iskola. Ezen eszközöket ő felsége ez után is használhatja a békekötés megsértése nélkül; mert nem ígérte meg sem az egyiknek, sem a másiknak destructióját. A főurak nem engedhetik meg, hogy az ő alattvalóiknak más vallásúak hozzanak törvényt. A jezsuiták is bent maradhatnak az országban, ha ő felsége nem egyezik bele kiűzetésükbe. A főurak szívesen megtartják őket magoknál még akkor is, ha nem engedtetnék meg nekik valahol lakniok.

Arra kéri tehát a primás ő felségét, tartsa fel ezt a két eszközt továbbra is, s ne engedje magát az ellenkezőre senki által rábeszéltetni. A katolikus főnemességnek szám-

talán módja van arra, hogy jobbágysait a maga vallásában tartsa, a közbéke és az ország törvényeinek megsértése nélkül is.

2. Ő felségének nem kell sürgetnie Rákóczytól a diploma megtartását: hajtassa végre azt, a mit megígért és aztán várja be, hogy Rákóczy a maga részéről mikép felelt meg kötelezettségének. Mert ha nem teljesen adja át az átadandókat; ha nem adja ki a térítvényt arra nézve, hogy a hét vármegyét nem fogja Erdélyhez csatolni: ha nem engedi meg, hogy a hét vármegye rendei ő felségének letegyék a hűségi esküt: akkor ő felsége teljes joggal felbonthatja az egyességet, és azokat, melyeket engedett, kijavíthatja. Más-különbén ha nagyon erősen sürgetendi a térítvényt és az eskületételt, akkor megerősitené ő felsége a nevezett egyességet, a mi rossz következményt idézne elő. Megfosztaná magát azon hatalomtól, hogy visszavonhassa adott ígérését, ha isten erre alkalmas eszközöket nyújtana.

3. A többi érdekelttekre vonatkozólag kijelenté a főpásztor, hogy meg fogja őket inteni, alkalmazták magokat ő felsége akaratahoz, és adják vissza az elfoglalt birtokokat. Tényleg már fel is hívta Wesselényit, a ki nem kíván egyebet, mint hogy Murány vára biztosíttassék, míg a béke állandósítva lesz, és míg az ő jogainak visszaszerzésére alkalmas idő bekövetkezik. Szívesebben megelégednék azzal, ha a 24,000 frtnyi összegben más vár iratnék be neki, ámbár nehezen viseli, hogy őt ő felsége a lengyel útról visszatérítette.

4. Az eretnekek számára visszaadandó templomokra nézve kijelenté Lippay, hogy nem akar ellenkezni; de kívánja, hogy a katolikus jobbágyokra, vagy a kath. vallásra tértekre ne tukmáltassanak a prédikátorok. Nádasdy nyilvánosan kikérdezte jobbágysait: inkább akarnak-e prédikátorokat vagy katolikus lelkészeket? És valamennyien azt felelték, hogy katolikus papot kívánnak, kivéve egy falut, melynek kíván-ságához képest azonnal visszaadták prédikátorát.

5. A mi Lippay érsekprimás birtokain levő templomokat illeti, azokra nézve azt mondá, hogy csak vér árán

fogja átengedni. Mint katolikus érsek és pap, lelkiismerete és esküje ellen nem űzheti el a katolikus lelkészeket és nem vezetheti vissza a prédikátorokat. Kész inkább *százszor meghalni*, mint egy katolikus lelkészt elűzni s helyére prédikátort tenni. Ő felsége ítéletétől és hatalmától függ, hogy biztosai által e templomokat elvétesse és a protestáns prédikátoroknak adassa. De ő, elődeinek példája szerint, *ez ellen protestálni fog*. Kéri ő felségét, hogy ezen nyilatkozatával megelégedni s egyebet e pontra nézve tőle várni ne méltóztassék.

6. Az ellenszegülő birtokosok és más fölmerülendő nehézségek ellen nincs más segítség, mint az országgyűlés. Azt találjuk az évkönyvekben és más köziratokban, hogy I. Ferdinánd, II. Rudolf és II. Mátyás korában az ilyen ügyek országgyűléseken nyerték a végső megoldást.

7. Figyelmezteti ő felségét, hogy ámbár minden befejeztetett, Rákóczy fejedelemnek ne higgyen, hanem inkább őrizkedjék tőle. Mert az nem fogja megtartani szavát, nem fogja teljesíteni minden ígérését: nem adja vissza az erdélyieknek és a vármegyéknek reversálisát, mely tényleg nála van, hanem törekszik, hogy a vármegyék örökre nála és utódainál maradjanak. Szünet nélkül alkudozik a törökökkel és a svédekkel. Követét Torstenson nem régen Lipcsében nagy lelkesedéssel fogadta és ajándékokkal bocsátotta el. Másik két követét Svéd- és Kurországekba küldötte. A svédektől százezer forintot kér, és ha ezt megnyeri, akkor új támadást ígér ő felsége ellen. Egyedül a töröktől fél, a kivel meg azt akarja elhitetni, hogy ő felsége segílyt akar nyújtani Velen-czének, és hogy a német birodalmi békének megkötése után minden haderejét Magyarország ellen szándékozik fordítani, ostromolni akarja Budát. Esztergomot s innét kiűzni a törököt. Ezen ürügy alatt rendeletet kért a moldvai és oláh fejedelmekhez, hogy azok szükség esetén 30,000 fegyveres emberrel induljanak ő felsége ellen, kétségtelen, hogy Rákóczy új betörést fog tenni. Ennélfogva ő felsége korán gondoskodik a visszaverés eszközeiről.

Ez volt az első nap beszélgetésének eredménye.

Másnap, vagyis július hó 8-án, Lippay érsek alaposabban átolvasván a hozzá intézett iratokat, újra tárgyalni kezdte az ügyeket. Kedvetlenségét fejezte ki a fölött, hogy ő felsége a némely helyeken eszközözlendő végrehajtás czéljából a fejedelem részéről is két biztosnak kiküldésébe beleegyezett. Szerinte ő felsége helyesebben cselekedett volna, ha csak az ő biztosait küldötte volna ki, mert Rákóczy biztosai lázítani fognak ő felsége ellen, s a maguk urának új híveket fognak szerezni. Ha az ügy nem volna még befejezve, azt tanácsolná, hogy ez a pont kijavíttassék.

Azután azon kívánságának adott kifejezést, hogy ő felsége semmiképen se engedje meg a jezsuiták kiűzetését, mert azzal nem tartozik. Ha a fejedelem nem akarja őket megtűrni a maga birtokain, maradjon az ügy eldöntetlenül, nehogy a katolikusok joga megrövidíttessék. Azalatt a jezsuiták maradhatnak másoknál.

Ujra kívánta, hogy ő felsége követelje, miszerint a jobbágyok akaratjok ellenére ne kényszeríttessenek elfogadni protestáns prédikátorokat: uraik könnyen megtalálhatják a módját, hogy ne essenek vissza az eretnekségbe.

A német birodalmi békét illetőleg azt tanácsolá, hogy ő felsége mindenképpen egyezsége lépjen a francziákkal, s ez által nyerje meg magának a pápát, az olasz fejedelmeket és más katolikus hatalmasságokat.

Ezeket ajánlotta Lippay a király küldöttjének, s ez által ő felségének. Az ember azt hinné, mikor ezeket olvassa, mintha a király azért küldötte volna hű tanácsosát hozzá, hogy becses tanácsait kikérje. Pedig voltaképen azért volt küldve, hogy intse meg és fenyegetse meg, nehogy továbbra is ellenkezni merészelden királyi akaratával! De Lippay ezen túltette magát. Ő, a megintett, intelmeket ad a királynak, a megintőnek! Elmondja ugyan, hogy esze ágában sincs a béke ügyét akadályoznia: de más pontban azonnal föllázad lelkiismerete és némi hősiességgel jelenti ki, miszerint kész inkább száz halált elszenvedni, mint egy templomot visszaadni az evangélikusoknak. Hozzá teszi nagylelkűen, hogy azért ő fel-

sége cselekedhetik tetszése szerint. Ő is azt fogja tenni, a mit az ő papi kötelessége parancsol.

Látni való, hogy az érsek a királylyal egyrangúnak képzei magát, és a maga tetszése szerint külön politikát követ. Szerinte is óhajtandó a béke, de annak csak azon pontjai érvényesek, melyek a katholicismusnak kedveznek; a többi kijátszható. Szerencse, hogy a király oldala mellett voltak méltányosabban gondolkodó férfiak is, a kik az érsek veszedelmes tanácsainak ellensúlyozására elég értelmi és erkölcsi súlylyal bírtak.

A király küldöttje megkereste még Pálfit is, a kinél több okosságot és több méltányossági érzetet talált, mint az érseknél. Ez a főúr dicsérettel emlékezett meg ő felségének a béke végrehajtása ügyében kiadott resolútiójáról. Határozottan azon véleményének adott kifejezést, hogy a Rákóczy-nak tett ígéretet teljesíteni kell. Hiába valónak mondá a fölött vitatkozni, ki kezdje a végrehajtást. Bethlen korában a nikolsburgi béke végrehajtását a császár kezdette meg. Nincs más mód a fenforgó nehézségek megszüntetésére, mint az, hogy a király biztosai a hely színére menjenek intézkedni, és ha még valami eligazítani való maradna, az az országgyűlés elé vitessek ¹

¹ Declaratio Reverendissimi domini Archiepiscopi Strigoniensis et Comitiss Pálffy ad Comissionem Caesaream pro promovenda executione Pacis cum Rakoczyo conclusae. Tacta oratenus 7., 8. et 11. Julii. Anno 1646. Országos levéltár.

A király enged. — A templomok átadására kirendelt követek nehézségekkel küzdenek. — A tokaji tanácskozások vége.

A míg a király, külön küldöttje által akarta az esztergomi érseket a béke megrontásától visszatartani, addig követei folytatták az alkudozásokat.

Június második felében már azt lehetett hinni, hogy a követek «re infecta» fognak visszatérni. Azért egy kimerítő protestatiót készítettek, melynek feladata volt a világnak szeme elé állítani azt, hogy Rákóczy miatt nem jöhetett létre a béke. Ez a protestáció azonban fölöslegessé vált;¹ mert ő felsége, Törös tanácsán indulva, engedett. A fejedelmet mindenképen meg akarván nyugtatni, igéri, hogy az országgyűlés összehívását tovább halasztani nem fogja, a templomokat visszaadhatja, a nyakas esztergomi érseket pedig meg fogja inteni.

Ez, a mint láttuk, meg is történt. A templomok visszaadására kiküldött biztosok tényleg kimentek a hely színére, hogy érvényt szerezzenek a király és a fejedelem akaratának.

Azonban a dolog igen nehezen ment. Sok időbe került, a míg csak az átadandó templomok számát irták össze. Hát még az illető templomokhoz tartozó jövedelmek meghatározása és átadása, képzelhetni minő bajokkal járt! Sok helyen a katolikusok, más helyeken ismét az evangélikusok állottak ellent és adtak be protestatiót az eljárás ellen. A kiküldött

¹ Megjelent szerzőnek «*A tokaji tanácskozmány*»-című akadémia értekezésében 1886. 52—59. lapon.

biztosok gyakran panaszkodnak a fölött, hogy a papoknak nem annyira a templom, mint inkább a jövedelem átengedése fáj. Megtörtént az is, hogy némelyik pap otthagya a kis jövedelmű parochiát.¹

Tokajban a tárgyalás folytatására hátra maradt fejedelmi követek július 26-án azt a kérdést intézték ismét a császáriakhoz, mondják meg őszintén, vajjon ő felsége végelegesen határozott-e már a négy pontra vonatkozólag? vajjon köti-e magát ahhoz, hogy az eskületétel az országgyűlés előtt megtörténjék? Továbbá kíván-e ő felsége új biztosítékot a fejedelemtől a diploma megtartására? Végre ha ezek függőben maradnának, vajjon a megegyezett pontok részleteiben kívánnak-e tovább tenni valamit?

E kérdésekre pontonként azt válaszolták: 1. hogy nekik semmiféle új resolútiójok nincs ő felségétől, nem is szükséges, de azt igenis óhajtja ő felsége, hogy az eskületétel még az országgyűlés előtt történjék meg; 2. hogy mivel a követek szóval és írásban már többször kijelentettek a fejedelemnek abbéli készségét, hogy saját nevében hajlandó biztosítékot adni, ő felsége óhajtja, hogy a diplomára nézve új biztosíték nyujtassék; 3. hogy a megegyezett pontokra nézve igen is hajlandók lennének tovább is tenni valamit, ha az egri püspökség és káptalan tizedeire és a bécsi kereskedők kívánására nézve meg tudnának egyezni.

A fejedelmi követek e föltételekre tagadó választ adtak. Augusztus 2-án pedig átadták nekik a fejedelem választát, mely még egyszer és utoljára fejti ki a többször említett négy pontra nézve elfoglalt álláspontját.²

¹ Klobusiczky július hó utolján írt levelében többek közt ilyen panaszra fakad: «Nagyságod költ, fárad, eped, szerez liberum exercitum religionis, s így könnyen mennek el mellőle az emberek, haec omnia in defectum. A hátát is meg kellene ültetni jó prédikátornak magának. Ebből is kitetszik, hogy csak zsiros konyha kell némelyiknek. Szilágyi i. m. 487. l.

² Finalis declaratio Commissariorum illustrissimi celsiss. dni dui principis Transylvaniae super ultimari resolutione Dominorum commissariorum. Szilágyi S. Linczi béke okm. 493—495. l.

Augusztus 3-áról Hosszútóti, Törös és Aszalay követek már Tokajból értesítik a királyt, hogy reményökben a fejedelem engedékenységre vonatkozólag csalódtak. Daczára annak, hogy követei többször nyilatkoztak, hogy a fejedelem kész reversalist adni magáról arra nézve, hogy a végrehajtás után a két vármegyével letéteti az esküt, most se reversalist nem akar adni, sem az esküt nem akarja letétetni az országgyűlés megtartása előtt. Azt mondják, hogy az «effectuatis effectuandis» szavak alatt a fejedelem az országgyűléseket is értette, az ő diplomájának záradéka szerint. Továbbá, hogy a reversalis adásnak és eskületételnek a vármegyék átadásakor kell megtörténni: addig tehát nem is kell sürgetni.

A császári követek ugyan világosan kimutatták, hogy e magyarázat helytelen, hogy az országgyűlések nem tartoznak oda, hanem csak a bizottságiak, és hogy ennélfogva az eskületétel nem halasztható az országgyűlésig, de a fejedelem nyakasan ragaszkodik saját nézetéhez, s attól eltérni nem akar. Ezt a követek nem tudták előbb, mert különben értesítették volna felőle ő felségét.

Azt is kijelentették a fejedelmi követek, hogy urok még az országgyűlés után sem akarja megengedni, hogy a hét vármegye, a vártisztek és városok reversalist adjanak, mert a nikolsburgi békekötésben is csak eskületételről, de nem reversalisról van szó. Nincs is arra példa, hogy azon békekötés szerint valaki köteleztetett volna reversalis adására. Igaz, hogy 1627-ben történt ilyes, de nem a nikolsburgi béke alapján, hanem későbbi időben követeltetett, az illetők szabadsága ellenére.

A Regéczéért és Tokajért adandó összegek, valamint a jezsuitáknak leteendő ötezer forint kifizetését is az országgyűlés utáni időkre kívánja halasztani.

Abba beleegyezett a fejedelem, hogy ez a comissió ő felsége új határozataig fenmaradjon, és hogy az ő követei addig Kassán, a királyiak pedig Eperjesen tartózkodjanak, és aztán egy közbeeső helyen — talán Somoson — összejöjjenek tanácskozássra.

A császári követek ily körülmények között azt írják, hogy ha ő felsége engedni akar a fejedelem nyakas kívánságának az esküre nézve — mire különben sem fektetnek nagy súlyt, mert ime Bethlen korában az eskü daczára is fellázadtak — nem látják be, miért kelljen nekik továbbra is ott maradniok. Hiszen azok, a melyekért itt tartózkodnak, a fejedelem szándéka szerint úgy is előfordulnak az országgyűlésen.

Jobbnak vélnék, ha a reájok haszontalúl fordított költség a szendrői és más várak szegényeinek adatnék, mert az országgyűlés szerencsés befejezése után ismét összejöhetnének az eskü átvételére. Minthogy azonban a fejedelem a maga követeit szabadságolta, ők is elhatározták, hogy 5-én indulnak Eperjesre. De hogy e felett a nép meg ne botránkozzék, azt üzenték a fejedelemnek, hogy úgy a megyéket, mint a városokat értesítse Eperjesre való távozásuk okairól.¹

A fejedelem kemény magatartására nézve a császári követek általában rosszul voltak értesülve. Elfogultságuknál fogva jót nem is tételeztek fel a fejedelemről. Csak Törös birt objectiv szempontokra emelkedni, a ki augusztus 4-éről sietve írja a királynak, hogy a fejedelem nyakasságának okát sikerült kéz alatt megtudnia egy előkelő bizalmas emberétől. Ugyanis bizonyos, hogy ő felségének ellenségei újra nemcsak biztatták, hanem egyenesen felkérték a fejedelmet, hogy szakitson a királylyal. De a fejedelem azért megmaradt adott szava és hűsége mellett. Törös határozottan kifejezi abbeli nézetét, hogy e tekintetben nem lesz baj egész az országgyűlés végeig. Ha ott a sérelmek orvoslása körül nem fog teljesedni a fejedelem és hiveinek akarata, akkor majd meg lehet tudni, mit gondolnak.

Most a fejedelem, a vármegyék és szabad kir. városok követei már készülnek az országgyűlésre. Minden a németországi ügyek fejlődésétől függ. Ha ő felségének nem ked-

¹ A követek jelentése Tokajból aug. 3-án 1646 orsz. lev.

vez a szerencse, abból sok baj fog következni Magyarországon is . . .¹

Törösnek igaza volt. A fejedelem sok kísértésnek volt kitéve; de nem akart okot adni új háború kitörésére, míg az országgyűlés magatartásából meg nem győződik a béke fenntartásának lehetetlenségéről. Hogy nem sok reménye volt a jó eredményhez, az bizonyos. Ahhoz képest tette meg intézkedéseit a birtokában levő vármegyéek területén. Jelszava volt: kibékülni a linczi pontok alapján, ha lehet, de megkísérelni a fegyver szerencsáját is, ha kell.

Az országgyűlésre menő követek mind így voltak lelkesítve. Nem csináltak belőle titkot, hogy ha ő felsége a linczi béke pontjait törvény által nem biztosíttatja, készek újra fegyverhez nyúlni.

Törös ezekről értesülvén, Eperjesen augusztus 13-áról kelt levelében értesíté a királyt, hogy Rákóczy fejedelem magához hivatván a hét vármegyének Pozsonyba menő követeit szigorúan meghagyta nekik, hogy ha a prágai koronázáshoz hasonló koronázás szándékoltatnék keresztül vitetni, abba semmiképen ne egyezzenek bele. Attól tartott, hogy ezek a dunáninneni és túli részek követeit is megfogják rontani, mit nézete szerint meg kellene akadályozni.

Más rossz híreket is közöl. Nevezetesen azt, hogy a fejedelem hatalma alatt levő vidéken titokban hadikészületek folynak. A körüljáró biztosok lázítják a vármegyéket. Ujjonnan ismétli, hogy ha a jelenlegi országgyűlésen a birtokok és templomok visszaadása és a sérelmeknek ígért orvoslása meg nem történik, és esetleg ő felsége seregei megveretnek, a háború okvetlenül kitör. Különben a biztosok várják ő felségének határozatát a fejedelem utolsó resolútiójára.²

A várt resolutio azonban késett egész e hó végeig. Ekkor augusztus 30-án már Bécsből érkezett válasz a követek

¹ Törös levele a királyhoz Tokajból aug. 4-kén 1646. Eredetije az orsz. levéltárban.

² Datum in Eperjes die 13. Aug. 1646. Joannes Törös. Orsz. lev.

augusztus 3-diki tudósítására. Ő felsége nem hiszi, hogy a fejedelem a mostani commissio ügyében az országgyűlésen is a diploma szerint akarjon eljárni. Ő ugyan óhajtotta volna, hogy a commissio az országgyűlés előtt mindent elvégezett volna; de mivel már néhány nap múlva a rendek együtt lesznek, azokkal kíván tanácskozni a további teendők fölött. És minthogy követeknek jelenlétére az országgyűlésen szükség lesz, beleegyezett, hogy Eperjest elhagyván, Pozsonyba siessenek. Nehogy azonban távozásuk által okot adjanak a tárgyalások megszüntetésére, helyettök oda rendelte Tassy Gáspárt és Mozdóssy Imrét azon utasítással, hogy siessenek Eperjesre, és a még ott levő követektől vegyék át a további utasításokat. Erről értesítsék a fejedelem köveit; s mindaddig ne mozduljanak Eperjesről, míg a nevezett helyettesek ott nem lesznek.¹

Tassy Gáspár és Mozdóssy Imre szeptember 10-kén már elfoglalták helyeiket; átvették elődeiktől az információt az azon pontokra nézve, melyek még függőben maradtak.

A többi követek siettek Pozsonyba, hogy részt vehessenek a várva várt országgyűlés tárgyalásaiban.

¹ Ferdinánd levele követeihez Bécsből aug. 30. 1646. Ugyanakkor kelt a Tassyhoz és Mozdóssyhoz írt levél. Mind a kettőnek eredetije az orsz. levéltárban.

A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉS

1846—47-ben.

1.

Az országgyűlés összehívása. — A közhangulat. — A gyűlésen jelen volt főpapok, urak és követei névjegyzéke. — A király megnyitja a gyűlést. — Rákóczy követeinek üdvözlése. — A kir. propositió kiadása után Draskovics nádorrá lesz.

A fentebbi fejezetekből láttuk, hogy az országgyűlés összehívása nagy gondot okozott a jóakarató királynak.

A linczi béke 8-dik pontja értelmében okvetlenül és elodázhatlanul három hónap lefolyása alatt kellett volna összehívnia a rendeket, hogy az eddig történt dolgokat tudomásul vegyék és a még megoldatlan kérdések felett döntsenek.

Azonban részint Lippay érseknek fentebb érintett tanácsai, részint a végrehajtásra kiküldött bizottságok hosszas tanácskozásai miatt az országgyűlés összehívása elodáztatott. Május havában ugyan formasierőleg kihirdettetett, de meg nem tartatott.

Ez által a már különben is nagymérvű elégedetlenség még magasabb fokra hágott. Felujultak a királyi szószegés miatti régi vádak. Mindenféle mende-mondák keletkeztek, melyek úgy a királynak, mint a fejedelemnek szándékait ellenséges színben tüntették fel. Beszéltek a király neheztezéséről a magyarokra, melynek következtében nem akar jönni az országba. Beszéltek rejtélyes status-csínyről, mely állítólag a királyi koronáztatásakor fog végrehajtatni. Beszéltek a klerusnak leendő tiltakozásáról, a pápa fenyegetéséről, és az

erdélyi fejedelemnek ezzel szemben használandó erőszakosságairól A közvélemény valóban nagyon fel volt izgatva.

Már ez a körülmény is azt javasolta, hogy a rendek minél előbb összeüljenek, s a közvélemény ezzel lecsillapíttassék. A gyűlés aug. 30-ára hivatott össze.

A vármegyékben a viszonyok ziláltságához képest heves harcok folytak. A követeknek megválasztása és az azoknak adandó utasítások elkészítése sok kemény vitára adott alkalmat. A nádorválasztás és királykoronázás kérdései, melyek máskor az összes rendek figyelmét vették igénybe, most másodrendű fontosságuakká lettek. Előterbe lépett a valláskérdése. Ez foglalkoztatta az embereket; ez tartotta hullámozásban a kedélyeket: ennek nevében és érdekében akart új vívmányokat kiküzdeni mind a két párt. Mert nagyon sok részletes kérdés volt az országgyűlés eldöntésére halasztva. Az írásba foglalt pontokat mindenki a maga nézete és érdeke szerint magyarázta.

Mondanunk sem kell, hogy a protestáns vallási vidékek és városok az 1608-ki törvények megerősítését és kibővítését követelték: s ezt adták utasításul követeiknek is.

A kellő utasításokkal ellátott kövtek és főrendek augusztus végén és szept. elején nagy számban gyülekeztek össze Pozsonyban.

Az elhalasztás csak nagyobbította a bizalmatlanságot; míg a tokaji tanácskozás jóformán eredménytelen maradt. Nem csoda, hogy mindenki rendkívüli nagy érdeklődéssel várta a megújítandó gyűlés tárgyalásait ¹

A főpapok majdnem teljes számban voltak jelen. A

¹ Klobusiczky aug. 23-káról útközben ezeket írja a fejedelemnek: «Mi immár kegyelmes uram, vagy leszen vagy nem az országgyűlése, de csak felmegyünk. Mindazon által jóllehet igen hirdetik, hogy bemegyén ő felsége, s ugyancsak megleszen az ország gyűlése, de ha azért casu aliquo meg nem lenne a gyűlés, privatumokhoz nyuljunk-e, nem-é? Ezekről méltóztassék Nagyságod bennünket alkalmatossággal kegyesen informálni . . . » Szilágyi S. Adatok az 1646/7-ki országgyűlés történetéhez. Egyh. s isk. lap. 1885. 42. sz.

kalocsai és bácsi érsek Telegdy János, a váczai püspök Hosszú-
tóthy László és a zágrábi püspök Bogdán Márton követek
által képviseltették magokat. Ott voltak:

Lippay György, esztergomi érsek.
Jakusith György, egri püspök.
Draskovics György, győri püspök.
Pisky János, nyitrai püspök.
Szelepcsényi György, veszprémi püspök.
Széchenyi György, pécsi püspök.
Kisdý Benedek, nagyváradai püspök,
Zongor Zsigmond, csanádi püspök.
Simándi István, erdélyi püspök.
Francisci András, szerémi püspök.
Bielovith György, tinnini püspök.
Petronella János Chrisostomus, rosonai püspök.
Maxiani Péter, zenggi és modrusi püspök.

Káptalanok küldöttei:

Rohonczi István és Hoffman Pál, esztergomi,
Pálfalvay János, főprépost, egri,
Bényi János siklósi apát, és Ciriakus György lipthói pré-
post, győri.
Schinzler János és Soósi János, nyitrai,
Tolnay Ferencz, vasi,
Rezeny György és Suella György, pozsonyi,
Bobery Tamás és Luther Imre, szepesi,
Zalay János, veszprémi,
Oboreczky Márton és Dienesvith Miklós zágrábi és chas-
mei, somogyi és zenggi káptalanok követei.

Prépostságok küldöttei:

Rohonczy István, esztergomi,
Pálfalvay János, egri,
Bobery Tamás, szepesi, győri, szepesi, ó-budai, vasi és
eszprémi,

Zalay János, fehérvári,

Oboreczky Márton és Dienesevith Miklós, zágrábi prépostsági követek.

Konventek küldöttei; és pedig: a jászói, leleszi, túróczi. sz.-benedeki és sz.-jánosí követek, kiknek neveit nem ismerjük.

Apátságok küldöttei:

A szentmártoni főapát,

Pálfalvay János. tapolesai szt. Péter, Ajtay János beéli.

Somogyi Ferencz és Pálfalvay János, pásztói.

Telegdi György, szekszárdi,

Pozsgay Miklós, földvári,

Mihályi István, pécsváradi.

Hoffman Pál, visegrádi,

Hustvéth Ambrus, rajki,

Berkosi Péter batkai prépostságok küldöttei.

A pálosok részéről: Petrovics György és Ivanovics Pál.

A czímzetes prépostok és apátok a rendek közül kihagyattak, ezek:

Péchy András, pécsi prépost.

A honti prépost.

Rohonczy István, a túróczi jezsuiták prépostja.

Mohácsi György, gúti prépost.

Lónyai András, váradi prépost.

Baróthi Ferencz, titeliensis? prépost.

Bény János, siklósi apát.

Hoffman Pál, visegrádi apát.

Dosseteczky György, belai apát.

Hoffman Pál, a jezsuiták pornói apátja.

A világiak közül ott voltak a következő

Zászlós urak:

Draskovich János gr., Horváth-Szlavon és Dalmátorszá-
gok bánja, a kit ezen országgyűlésen nádorrá választottak.

Pálffy Pál gr. országbíró.

Batthyáni Ádám gr. kir. asztalnok.
Zrinyi Miklós gr. kir. főlovászmester.
Erdődy György gr. kir. kamarásmester.
Csáky László gr. ajtónálló.
Forgách Ádám gr. pinczemester.
Nádasdy Ferencz gr.
Csáky István gr. tárnokmester.

Tanácsosok :

Frangepáni Terzáczy Miklós gr.
Illésházy Gáspár gr.
Erdődy Gábor gr.
Wesselényi Ferencz tábornok.
Mikulich Tamás personalis.
Eszterházy Dániel.
Barkóczy László.
Révay László.
Szunyogh Gáspár.
Kéry János.
Lippay Gáspár.
Forgách László.
Czobor Bálint.

Grófok :

Zrinyi Péter.
Széchy Dénes.
Eszterházy László.
Pálfi Miklós.
Rákóczy Zsigmond.
Illésházy Gábor és György.
Erdődy Miklós, Tamás, Péter, Imre és Simon
Draskovics Gáspár.
Erdődy Farkas és ifjabb Miklós.

Bárok :

Perényi György és Imre.
Forgách Ferencz.
Révay Ferencz, István és András.
Czobor Imre.
Balassa Simon.
Károlyi Ádám.
Perényi Ferencz.
Gyulaffi Kristóf.
Liszty János és László.
Keglevich Ferencz és Péter, Zsigmond és István.
Nyáry Lajos.
Pongrácz János és Dániel.
Eszterházy Farkas, Ferencz.
Zay Zsigmond és László.
Forgách István és György.
Id. Malakóczy Miklós és ifj. Miklós.
Jakusith János.
Palóczi Horváth Gábor.
Osztrosith Miklós, koronaőr.
Osztrosith Pál és Mátvás.
Vizkeleti Mihály.
Amade Lénárt, ki az országgyűlés alatt elhalt és János
Majtényi György.
Kolonics Kristóf Ferdinánd.
Ráskay Miklós.
Briberi Melith Péter és György.
Véglai Horváth Ferencz és Zsigmond.
Pogrányi Ferencz.
Sennyei Ferencz.
Czyráky Ádám.
Konszky Mihály.
Joó Miklós.
Koháry István.
Czikulin Ferencz.

Gerzei Pethő István és Zsigmond.
 Pethő János.
 Rottal Lajos és János.
 Viczay Ádám.

A királyi tábla birái és ülnökei:

Mikulth Tamás személynök, ki az asztalfőnél foglal helyet; mellette jobbról:

Kisdy Benedek, váradi püspök.

Cziráký Ádám báró.

Rohonczy István és

Majtényi Mihály, az esztergomi érsek ülnökei.

Egresdi Balázs, Morócz István és Ujjfalusy András, világi ülnökök.

Balról: Ordódy István alnádor.

Keresztúri László alországbiró.

Aszalay István nádori ítélőmester.

Barna György országbirói ítélőmester.

Darázs István és Kerekes András személynöki ítélőmesterek.

Nagymihályi Ferencz, ülnök.

Alvinczy Péter, királyi ügyész.

Az erdélyi fejedelem követei.

Chernel György.

Szemere Pál.

Klobusiczky András.

A távollevő mágnások követei:

Bethlen István helyett Pongrácz Pál és Jancsovith Miklós.

Csáky István h. Fekete Lőrincz és Meray István titkár.

Erdődy Gábor h. Lindamári Lénárt.

Illésházy Gábor h. Illavai János, barsmegyei jegyző.

Lónyay Zsigm. h. Lövey István és Apághi Miklós.

Zay Ferencz h. Rajmann János.

Nyáry Bernát h. Jancsovith György és Koronthály Ferencz.

Szunyogh Gáspár h. Kruspér András.

Thököly István h. Feigel Zsigm. és Kőszeghy Gáspár.

Kún István h. Mándy János és Morvay János.

Balassa János-Zsigm. h. Draskóczi András és Igló Ferencz.

Perényi Zsigm. György h. Farkas Fábán.

Melith Péter h. Zatureczky Lőrincz.

Boeskey Istv. h. Székely András.

Ráskay Péter h. Zupanich Márton.

Palóczay Istv. és Zsigm. h. Nemessányi Matyás.

Révay István h. Zatureczky János.

Dóczy Zsigm. h. Malejkovith Miklós.

Dóczy László h. Jeszenszky Máté.

Dóczy Menyh. h. Benesik János és Dolinay Miklós.

Balassa Bálint h. Krih Péter (Mih.)

Megyeri Zsigm. h. Szegedi Ferencz.

Serenyi Pál és Pázmány Miklós helyett senki.

Özvegyek követői:

Sándor Miklós és Ujfalusi András, mint Homonnai Drugeth János özvegyének követői.

Sennyei Ferencz, mint Szunyogh Mózes özv. k.

Baranyai Gáspár és Rassai György, mint Balassa Imre özv. köv.

Janchocz Mihály, Megyeri Zsigmond és Szegedy Fer. mint Ráskay Pál özv. k.

Lanzer Gáspár és Csitáry Mihály, mint Liszty Kristóf özv. köv.

Benyovszky György, mint Balassa András özv. k.

Török Zsigmond, mint Forgách Zsigm. és Miklós özv. k.

Bornemisza Ferencz, mint Pálfi János özv. k.

Majtényi Mihály, mint Balogh Istv. özv. k.
 Malikovics Miklós, mint Dóczy Mih. özv. köv.
 Rakicza János, mint Apponyi Balázs özv. k.
 Pázmány Miklós és Zatureczky Ferencz, mint Eszterházy
 Pál özv. követe.
 Kerekes András, mint Héderváry István özv. k.
 Zatureczky Ferencz és Mikoviny Sámuel, mint Révay
 Pál és Pogrányi János özv. k.
 Tornay János, mint Konszky Gáspár özv. k.
 Turánszky Ferencz, mint Thurzó Mihály özv. k.
 Bogdán Márton, mint Pogrányi György özv. k.
 Burgovszky György, mint Balassa Andr. özv. k.
 Forgách Ferencz, mint anyjának Forgách Miklós özv. k.
 Erdődy Farkas, Károlyi Mihály, Keglevics Miklós és Czo-
 bor Mihály özvegyeit senki sem képviselte.

Vármegyék követei.

Darázs István és Botka Ferencz veszprémi,
 Pernyeszi Ferencz és Bessenyei István somogyi és zalai,
 Nádasdy Boldizsár és Káldy Ferencz vasi,
 Darás István és Kisfaludy István soproni,
 Kerekes Menyhért mosoni,
 Benkovics Péter és Szeghi János győri,
 Járfás Gáspár és Pesti János komáromi,
 Batik János és Dorokfy Miklós pestpilissolti,
 Morócz István és Kerekes András pozsonyi,
 Keresztúri László és Egresdy Boldizsár nyitrai,
 Török Zsigmond és Emődy György barsi,
 Palásty Pál és Bartakovics Gáspár honti,
 Ráday András és Madách János nógrádi,
 Zolnay Péter és Gyürky Gáspár ¹ zólyomi,
 Pongrácz Péter és Szentiványi Rafael ² lipthói,

¹ Utóbb Dubecius András.

² Utóbb Szerechiáni Péter, Kubinyi Fer. János és Farkas Tamás.

Zmeskál György és Abaffy Gáspár ¹ árvai,
 Draskóczy György és Beniczky Gábor turóci,
 Máriássy János és Horánszky György szepesi,
 Horváth András tornai,
 Barna György és Hamvay Péter abaujvári,
 Szirmay Péter és Tuzay Jakab zempléni,
 Zákány András és Aszalay István borsódi,
 Ivocz János és Dőry István gömöri,
 Gehőczy László unghi,
 Komlóssy György bereghi,
 Fejérpataky Kristóf ugocsai.
 Szilágyi Ferencz és Bornemisza István szatmári.
 Nyakas György szabolcsi és külsőszolnoki,
 Vámosy István és Irányi Ferencz hevesi,
 Százady Ferencz és Józsa István ² esztergomi,
 Ordódy István és Mednyánszky Jónás trencsényi,
 Divényi István és Melczer Lajos sárosi követek.

Szabad királyi és bányavárosok követei.

Kassáról: Pattantyús István és Soporny Miklós.
 Pozsonyból: Schedel Márton és Hromada Miklós,
 Eperjesről: Questoris Jakab, Klein János és Seredy János.
 Lőcséről: Goszniczer Mátyás és Genersich Dávid.³
 Bártfáról: Huldreich Lénárt és Glőcz Jakab.⁴
 Szebenről: Holczer Tamás és Kassa András.
 Nagyszombatról: Pexa János, Kis János, Santa Pál, Balásy Miklós és König János.
 Sopronból: Vittnyédy István és Gráczy György.⁵
 Szokolczáról: Rakolubszky János és Bogáti Mihály.⁶

¹ És Koniczky János.

² És Soós István és Kömödy Pál.

³ És Alauda József.

⁴ És Kristiani Ábrahám.

⁵ Más forrás szerint Grád Gy. és Steiner Jakab, Breining Jakab András, Fekete, Hist. Dippl. App. 8. l.

⁶ . . . és Vásárhelyi Péter és Ribenszky András.

Korponáról: Kusztra János és Podmaniczky Gábor.

Trencsénből: Sujánszky Mihály, Tekenczy Pál és Melkó György.

Besztercebányáról: Grebner Frigyes és Zaladinus Eliás.

Nagybányáról: Nagy Albert és Petri István.

Körmöczbányáról: Zaladinus Dávid és Marcius Kristóf.

Selmeczbányáról: Lanczer Gyula

Zólyomról: Zsemeri János, Alberti István és Huditiás András.

Modorból: Vörös Bálint, Kempius János, Marcius János és Schreiber Sámuel.

Bazinból: Wizer János és Csernák János.

Szentgyörgyről: Váczy Miklós, Fischer Kristóf és Moticska István.

Bákabányáról, Libetbányáról, Bélabányáról és Ujbányáról Roznauer András.

Zágrábból: Zuppanics Márton és Rátkay Péter.¹

A király szept. 11-én este felé nagy pompával vonult fel a pozsonyi várba. Az országos rendek Köpcsényig elébe mentek, s ott nevőkben az esztergomi érsek Lippay György üdvözölte őt.¹ Két nap múlva fogadta ő felsége az erdélyi fejedelem követeit, kik uroknak üdvözlétét és részvétlevelét azon kéressel nyújtották át, hogy a linczi békekötésnek pontjait az ország törvényei közé igdatni, és azokhoz képest az elvett templomokat és javakat visszaadatni, szóval a vallási sérelmeket az evangélikusok megelégedésére megszüntetni méltóztassék. A király meghatott szívvel fogadta a neje halála feletti részvétnyilatkozatot, s megígérte, hogy a békepontokat őszinte készséggel fogja végrehajtani. Az ország főbb tisztviselői és a király tanácsosai, még a

¹ V. ö. Hist. Dipl. App. 8. l. és Acta Generalis Diaetae . . . per Andream Krusper. Nemz. Muz. 543. sz. fol. lat. és 380. quart lat. Jeszenák-féle gyűjt. A Nemz. Muz.

² Lásd a fejedelem követeinek levelét. Prot. egyh. és isk. lap 1885. évf. 43. sz.

németek is, mint Tiffenbach, Schlik, gr. Kevenhüller és Puchaimb, barátságosan fogadták az erdélyi követeket. Nem úgy Lippay érsek, a ki itt sem birta elpalástolni neheztelését¹ az «eretnek fejedelem» iránt.

Szept. 19-kén a személynök összehívta a rendeket s javaslatot tett nekik arra nézve, hogy még a királyi propositiók kiadása *előtt* a mult évben elhalt Eszterházy Miklós helyére új nádor választassék. A katolikusok egy része a klérussal együtt helyeselte a javaslatot, de a többség hivatkozván arra, hogy az országgyűlés első teendője mindig a királyi propositió meghallgatása szokott lenni, hogy a meghalt nádor, sőt régebben a többiek is a propositió kiadása *után* választattak, elhalasztá a nádorválasztást. A király három nappal utóbb, vagyis szeptember 22-kén adta át propositióit, melyekben utalván az ország szomorú helyzetére és az ő atyai indulatára, melynél fogva a megzavart békét helyreállítani igyekezett, felhívta a rendeket, hogy félretéve minden versengést, a haza nyugalmaról és fennmaradásáról gondoskodjanak.² Lippay érsek vette át a kir. propositiókat, s az ország nevében megköszönte a király atyai gondviselését. S midőn a rendek elhagyván a királyi várat, a főtérén levő országházban gyülekeztek volna össze, Rákóczy fejedelem követei ünnepélyesen átnyújtották uroknak a magyar nemzethez intézett iratát. Az érsek ezt is átvette, de nem engedte felolvasni, mivel — úgy mond — az országnak nincs két királya, tehát két propositiót nem lehet egymásután felolvastatni. Hiába sürgették az erdélyiek úgy, mint a magyarországiak is az irat felolvasását, Lippay nem engedett, és a rendek nagy ingerültséggel osztak szét.

¹ Mindnyájan nagy böcsülettel vötték az Nagyságod méltóságos levelét és igen nagy szeretettel is ajánlották magokat az Nagyságod szolgálatjára, az egy érseken kívül, az kinek ajánlása merő csak színes palástolás . . . Ezt jelentik a követek Pozsonyból szept. 25-kén Magy. k. kamarai levélt.

² Propositio Suae Majestatis exhibita die 22. Septembris Anno 1646. Hist. Dipl. Appendix. 9—10 l.

Most újra a nádorválasztás kérdése hozatott elő. A vármegyék azt akarták, hogy mindenek előtt a linczi békeokmány erősíttessék meg és foglaltassék az ország törvényei közé. Felhozták például a bécsi békekötés utáni országgyűlést, melyen előbb szintén a békeokmány erősített meg, és csak azután következett Illésháznak nádorrá választatása. De a klérus feltűnő buzgalommal sürgette a nádorválasztást, s mindjárt kezdetben kimutatta abbeli törekvését, hogy a linczi békekötés megerősítését megakadályozza, miből sok gyűlölség származott.¹

Szeptember 25-kén a négy jelölt közül, úgymint: Draskovics János horvát bán, Forgách Ádám érsekújvári főkapitány, katolikusok; Bethlen István és Nyáry Lajos evangélikusok közül az első helyen jelölt Draskovicsot 120 szavazattal ültették a nádori székbe. A klérus győzelme teljes volt. Az új nádorban a katolicizmusnak erős támaszlopát üdvözölték, a ki hitbuzgalmával először is saját nejét Thurzó Borbálát, a nagynevű Thurzó György egykori nádor evang. leányát, a kath. vallásra térítette, és a ki a szűz Mária tiszteletére egy imakönyvet is kiadott.

A protestansok természetesen aggodalommal néztek a jövő elé; féltek, hogy a különben is túlbuzgó papság, ily nádor segítségével, a vallásszabadságnak eddig kivívt eredményeit meg fogja semmisíteni.

¹ Elég rút gyűlölséggel kezdénk ehhez az országgyűléshez, — írják az erdélyi kövelek a fejedelemnek, — kinek mi bizony semmi kedvünk szerint való jó progressusát s annál inkább kimenetelit nem reménylhetjük; mindazáltal az kegyelmes úristen az emberek remény-sége felett mindezeket jobban adhatja az ő nagysága szentséges nevének dicsőségére. II. o.

2.

A linczi békeokmány tárgyalása. — Lippay a klérus nevében ellentmond. — Az erdélyi rendek felszólalása. — A király kívánja a békeokmány törvénybe iktatását. — A klérus ellenmondása örökre érvénytelennek nyilvánítatik.

A nádor megválasztása után a linczi békepontoknak törvénybe iktatása képezte az országgyűlés legfontosabb s egyúttal legnehezebb feladatát is.

Minthogy a királyi propositiókban nem voltak részletezve a felveendő tárgyak; tehát a következő napokon nagy viták folytak a felett, hogy mi legyen az első tárgyalandó kérdés? A katolikusok régi szokás szerint az országos sérelmeket; a protestansok ellenben a vallás ügyét, különösen a békeokmány átvizsgálását és megerősítését sürgették. A vita éles, de eredménytelen volt. Hivatkoztak az ország nyomorára, a sok kiontott vérré, a hosszas linczi előtanácskozmányra, melynek eredménye, mint főtárgy ime megerősítés végett a gyűlés elé terjesztetik. Az erdélyiek határozottan kijelentették, hogy ha tíz esztendeig kellene is itt maradniok, ők az eddigi megállapodásoktól el nem térhetnek.

Ily körülmények között a tanácskozás lehetetlenné vált. Három napig nem volt nyilvános gyűlés, de annál több volt a magántanácskozás és czivakodás.¹ Végre Ferdinánd király

¹ *Nimium odiosae et rancorosa exortae sunt inter nos Evangelicos et Romano-Catholicos disputationes et altercationes; multis argumentis nobis asserentibus eandem conclusam pacem ipsos aequae*

az által kívánt véget vetni a kellemetlen állapotnak, hogy Khevenhiller és Prikelmair biztosai által okt. elsején a békeokmányt, mely sok siralmas harcznak véget vetett, átküldötte az országházba, azon kívánságának kijelentésével, hogy félretéve minden egyenetlenséget, azt a rendek a törvénykönyvbe iktattassák.

A rendek többsége örömmel fogadta a király kijelentését; de az esztergomi érsek, Lippay György, az összes papság, valamint a veletartó néhány kath. világi főúr nevében is ellentmondott a békeokmánynak, a mennyiben az a válás ügyét is magában foglalja, és a mennyiben nézetük szerint az sérelmet képez a kath. vallásra nézve. Azt követelték, hogy előbb a sérelmek orvosoltassanak, és csak ha ez megtörtént, fognak a békeokmány becikkelyezéséhez szólni. Ha a rendek nem hajlandók e sérelmek összeírására, akkor a klérus maga fogja saját sérelmeit összeírni és ő felségének külön benyújtani.

Ez által a klérus oly térre akarta vinni a tanácskozást, melyről biztos volt, hogy ha az országgyűlés reá lép, a békeokmány megerősítetlen marad. De a rendek ezt igen jól tudták, s ennél fogva okt. 4-kén követek által tudtára adták a klérusnak, hogy a békeokmány becikkelyezése előtt semmiféle más tárgyat nem fognak elővenni. Az erdélyi követek ily körülmények között okt. 6-kán audientiát kértek ő felségénél, és a klérus ellenében egy *emlékiratot* nyújtottak be neki, melyben mindenek előtt fájdalmukat fejezik ki a felett, hogy a kath. status, különösen pedig a főpapság nem akarja tiszteletben tartani a két fejedelem között oly nehezen létrehozott békét, nem akarja törvénybe iktatni azon békeokmányt, melynek 8-ik pontja szerint ő felsége kötelezte magát a törvények végrehajtására és a békének meg-

ac ad nos pertinere, communibus itaque votis ejus confirmatio et effectuatio urgenda esset merito apud Suam Mtem, sed frustra omnia. Catholico statu contumacia tenaciter persistente : . . Szemere Naplója.

erősítésére. Figyelmeztetik ő felségét, hogy az elmúlt zavarok alatt elfoglalt templomok visszaadását határozottan rendeli a békeokmány. 4-dik pontja, és hogy ennek ellenében a klérus az országgyűlés előtt megtartott tokaji tanácsokmány által visszaadni rendelt templomokat is visszafoglalja, és a szegény népet mindenféle ürügyek alatt háborgatja vallási szabadságában; most pedig a kir. diploma 5-dik pontja ellenére nem akarja megengedni, hogy a linczi határozatok megerősítsenek és törvénybe iktattassanak. Mindezeknél fogva kéri ő felségét, mint az ország atyját, örködjék az óhajtott béke felett, és ne engedje, hogy őt adott szava megtartásában a klérus megakadályozza, kéri a fejedelem nevében is, hogy ígéretét beváltva, a békeokmányt a törvények közé iktattatni kegyeskedjék. A magok részéről biztosítják ő felségét, miszerint mindent el fognak követni, hogy a békeokmánynak a fejedelem részéről is elég tétessék.

Harmadnapra a király Khevenhiller és Prikmaier tanácsosai által atyailag megintette az ország összes rendeit, kik az úgynevezett «zöld házban» voltak egybegyűlve, hogy az erdélyi fejedelemmel kötött békét, a békeokmány 6-dik pontja értelmében megerősítsék és az ország törvényei közé ígtassák. Mihelyest azonban a tanácsosok eltávoztak, előlépett az esztergomi érsek, Lippay György, s a maga és az összes papság valamint a vele tartó néhány katolikus főúr nevében az egész ország előtt ünnepélyesen ellentmondott a békeokmánynak, mint olyannak, mely a kath. vallásra nézve sérelmes.

Szavai általános felháborodást idéztek elő. Gr. Pálffy Pál országbíró azonnal hangosan tiltakozott a papság ezen eljárása ellen, s figyelmeztette a papokat azon komoly következményekre, melyeket ezen eljárással előidézni fognak. A főrendek többsége osztotta Pálffy nézetét. Egyedül Csáky László szólalt fel a papság mellett, míg ellenben az alsóház tagjai hevesen tiltakoztak ellene és a megbotránkozás éles kifejezései között hagyták el a zöld ház nagy termét.

Nemsokára jött hozzájuk a főrendek küldöttsége: és

pedig Szelepcsényi György kancellár és veszprémi püspök vezérlete alatt gr. Wesselényi Ferencz és Osztróth Pál. Ezek előadták, hogy a főpapok a főurakkal együtt abban állapodtak meg, miszerint hozzájárulnak a békeokmánynak a törvénybe való igttatásához; de az okmány 4-dik pontja értelmében kívánják, hogy a vallási ügy barátságos elintézésére a rendek módot és alkalmat nyujtsanak nekik. Erre a rendek hasonlóképen küldöttségileg, jelesen Pozsgai esztergomi káptalanbeli követ, Barna György és Zákány András által üzenték a főrendeknek, hogy mivel az ellenmondás az egész ország előtt nyilvánosan történt, tehát kívánják, hogy az elébb visszavonassék, vagy világosan jelentessék ki, hogy a főrendek az *egész* okmánynak beigtatásához hozzájárulnak, mert különben nincs értelme nyilatkozatuknak. Ezt a kívánást okt. 10-kén egy más küldöttség által ismételték, azon hozzáadással, hogy máskülönben jelentést fognak tenni ő felségének. A főrendek erre kijelentették, hogy ellenmondásukat annál kevésbé vehetik vissza, mivel elődek az 1618-ki országgyűlésen szintén így cselekedtek. A mi pedig az ő felségének teendő jelentést illeti, arra nézve csak azt válaszolják, hogy kár ő felségét ilyenekkel terhelni.¹

Azt nem kívánják, hogy ellenmondásuk a törvénybe iktattassék; de ezt sem ellenzik, hogy a békeokmány egész terjedelmében beigtatva legyen; de az ellenmondást nem vonják vissza.

Igy folyt e boldogtalan czivakodás majdnem három

¹ Rákóczy ez alkalommal így inti követeit: Az 10-die ejusdem (nov.) lött actát is látjuk, melyben micsoda követséggel bocsáták volt kegyelmetekhez az Prelatusok nem akarván cedálni az Diplomának publice lött contradictiójoknak, disvadeálván az mellett, hogy ő felsége ne requirálna kegyelmetek, s azt is akarván elhíttetni, hogy azon contradictióból semmi alkalmatlanság nem fogna következni; de minden bizonynyal, ha az úgy maradna, angvis latet in herba; annak okáért szükséges kegyelmeteknek is megtartani: «estote prudentes sicut serpentes . . . » s hogy kegyelmetek unanimi voto et consensu nem cedált, hanem 11. die lött begyűlésében azon haereált, istenesen cselekedte kegyelmetek . . . Rákóczy lev. nov. 14-kéről. A vörösvári levélt.

hétig. Az üzenetváltásoknak végehossza nem volt; míg végre a rendek azon kívánságára, hogy a törvényben a békeokmány beiktatása után ezen záradék tétessék: «hogy a klérusnak és némely világi katolikusoknak ellenmondása figyelembe nem vétetik, sőt örök időre érvénytelennek nyilvánítatik,» a főrendek hajlandók voltak ilyen szöveget elfogadni: «a klérusnak és némely világi katolikusoknak ellenmondása, kik az okmány érvényét megakadályozni akarják, figyelembe nem vétetvén, a békeokmányt az ország összes rendei elfogadják és megerősítik.» Azt, hogy ellenmondásuk örök időre érvénytelennek jelentsék ki, nem akarták.

Azonban a rendek egy szót sem akartak engedni, s ily értelemben előterjesztést tettek ő felségének, ki őket okt. 19-én tanácsosai által a klérussal és a katolikus főurakkal teendő barátságos egyességre hívta fel. Következő napon titkos tanácsülés volt a királynál a felett, hogy a beadott előterjesztésre minő választ adjon a rendeknek. E tanácskozás eredményét okt. 22-kén közölték a rendekkel. E szerint a király meghallgatván a rendek jogos kívánságát, következő szövegben adta ki határozatát: «a királyi békeokmány teljes épségben az összes rendek által elfogadtassék, megerősíttessék és a törvénybe iktattassék, ellent nem állván a klérus és némely más világi katolikusok ellentmondása, sőt az örökre érvénytelennek nyilvánítatván.»

Ezen leirat világos tanubizonysága annak, hogy a király a helyzet magaslatára emelkedett, és hogy a pápai befolyás alatt álló papság sürgetéséből eredő veszélyek felismerése mellett elég férfias bátorsággal birt a törvény és igazság mellett állást foglalni. Fájdalom, a klérus nem méltányolta a király helyzetét, hanem rövidlátó buzgalmában még azután is erőlesen harczolt nem ugyan a békeokmány becikkelyezése ellen, hanem az abban elintézetlenül maradt pontok, jelesen pedig a templomok visszaadása ellen. Ugyanis a békeokmány negyedik pontja azt rendeli, hogy a templomok elvételeből származott vallási sérelmek ezen országgyűlésen a protestansok megnyugvására megszüntettessenek,

hogy templomfoglalások többé ne történjenek, hanem a háborús időben mindkét részről elfoglalt templomok az oklevelek kicserélése után azonnal visszaadassanak. Az alsóház ehhez ragaszkodott; sőt voltak olyanok is, a kik még a háborúság előtt 1608 óta elfoglalt templomokat is visszakövetelték.

A klérus erről hallani sem akart, és kezdődött újra egy hosszú és elkeseredett harcz a templomok visszaadása felett, mely éppen úgy, mint az eddigi, a klérusnak szűkkeblűségéről és minden törvények fölé helyezkedő hatalmaskodási hajlamairól tesz szomorú tanubizonyságot. Lássuk e harcz lefolyását a következő fejezetben.

A templomok visszaadásának kérdése. — Biztosok kiküldetése ; és utasításai. — A dunántúli biztosok eljárásáról való jelentés. — A dunáninneniek jelentése.

Mikor a templomok és más egyházi javak visszaadásának kérdése először felmerült, a klérus azonnal csatarendbe helyezkedett s ellenzett minden engedményt. Hogy e részben mégis némi eredményhez jutott az országgyűlés, azt egyedül a király józanságának és igazságszeretetének lehet tulajdonítani.

Ugyanis a rendek október 23-án tartott tanácskozmányból egy küldöttséget menesztettek a főrendekhez azon felhívással, hogy az országgyűlés előtti, sőt még a háborúság előtti időben erőszakosan elfoglalt templomok és más egyházi javak visszaadásának keresztülvitelére katolikusokból és protestánsokból álló egyenlő számú királyi biztosok küldésének ki teljhatalommal és pedig azon utasítással, hogy eljárásuk eredményéről még ezen országgyűlésnek jelentést tegyenek. Bármily természetes folyománya volt ez a már elfogadott békeokmánynak, a klérus ezt mégis határozottan ellenezte és a maga küldöttsége által kijelentette, hogy ám küldje ki ő felsége a biztosokat saját akaratja szerinti utasítással, ok, t. i. a papok, maradnak eddigi nézetök mellett. De a rendek ezélt akarván érní, magok akarták megállapítani a szükséges utasításokat, nehogy ismét, mint eddig, eredménytelen maradjon a biztosok működése. Minthogy pedig mindenik fél ragasz-

kodott a maga nézetéhez, kész volt az összeütközés. «És — így írják az erdélyi követek — nem kicsiny haraggal és búsulással visszabocsátván az urakat, magunk között ismét annál gyűlölségesebb disputációk okkuráltak, látván, hogy teljességesen azon mesterkedik a klérus némelyekkel, hogy a templomok odamaradnának».

Végre a személynök vetette magát közbe. Átment az urakhoz, és — mivel a templomok átadására eddig kiküldött biztosok működésének kevés sikere volt, abban állapodott meg velök, hogy mindkét felekezetű új biztosok küldésének ki azon utasítással, hogy: a diploma értelmében a templomok és javak azonnal még ezen országgyűlés alatt visszaadassanak. A már eddig visszaadottak maradjanak úgy; ha pedig tévedés történt volna, azt a biztosok javítsák ki, a végre nem hajtottakat exequálják és ha netalán a visszaállított templomok újra elvételtek volna, azonnal adassanak vissza. A mely templomok pedig a zavaros idők *után* egész e napig elfoglaltattak, vagy visszavételtek, azok a diploma értelmében javaikkal együtt mindkét részről visszaállíttassanak. A zavarok ideje 1644. febr. 3-kától 1645. nov. végeig számítandó. . . . Ha pediglen a templomok és javak visszaállításánál a biztosok legyőzhetetlen akadályokba ütköznének, azokról ő felségének jelentést tegyenek s kérjék ki külön határozatát.¹

A zavarok *előtti*, vagyis 1608-tól a háborúság kezdetéig elfoglalt templomokról még külön vita folyt; de a fentebb említettekre nézve kiküldettek kerületenkint a teljhatalmú országos biztosok. Eleinte senkisémet akart vállalkozni ezen kellemetlen munkára, míg végre hosszas vonakodás után okt 31-kén ezek szánták el magokat: A dunántúli részekbe *Cziráký Ádám* kir. táblai bíró, *Bessenyei István* somogyi követ katholikusok; *Botka Ferencz* veszprémi és *Hanvai*

¹ *Instructio* pro fidelibus nostris etc. aláírva Ferdinánd, ellenjegyezve Szelepcsényi György veszprémi püspök és Orossy György által. — A vörösvári levéltár. V. Ö. Hist. Dipl. Append. 65., 66. l.

Péter abauji követek evangélikusok; — a dunáninneni részekbe: *Forgách Ferencz* kir. tanácsos, *Turánszky István*, *Thurzó Mihály* özvegyének képviselője, katolikusok; *Bartakovics Gáspár* honti és *Dőry István* gömöri követek evangélikusok.

A katolikus párt azt kívánta, hogy a fejedelem hatalma alatt álló hét vármegyébe is menjenek ki kir. biztosok. Ezt a fejedelem követei feleslegesnek találták, mivel ott már rendben van minden; a végre nem hajtott néhány eset végrehajtását pedig a fejedelem nevében megígérték.¹ Voltak olyanok, a kik azonnal előállottak követelésekkel, be sem várva a biztosok kimenetelét a vidékre; mások a tanácskozások könnyítését abban keresték, ha a két fél kisebb bizottságok által érintkezik egymással. A protestans rendek azonban a nyilvános összes ülések megtartása mellett nyilatkoztak.

Ez alatt a megválasztott biztosok — utasításaikhoz képest — kimentek kerületeikbe, és hozzáfogtak a munkához; de — a mint jelentéseikből kitetszik — eljárásukat nem nagy siker koronázta, mivel részint a klérus tagjai, részint pedig a katolikus földesurak ezek intézkedéseit és határozatait kijátszották, vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyták.

A dunántúli részekben nov. 8-kán kezdték meg munkájukat Vasmegyében, Nádasdy Ferencz jószágán. Saár nevű faluban visszaállították a templomot a paplakkal együtt. Ezt ugyan az előbbi biztosok is megtették volt, de a földesúr fenyegetései miatt protestans papot nem vittek be. Nádasdy most

¹ Az hét vármegyébe jövő Commissáriusok és Dévényi dögában kegyelmek soha annál tovább ne menjen, az mire egyszer ment. holott az hét vármegyékben mi mindeneket restituáltunk; nincs ott semmi igazítások. Az mely négy punctum még hátramaradt, azt is mindjárt effectuáltuk, mihentest ő felsége elsőben mindeneket az Diploma szerint effectuál. Kassai kápolnát mi életünkben meg nem adjuk. Szathmár várában is bizony jezsuita nem miséz, paplakójul be nem megyen. Ezek mellől kegyemetek el ne menjen csak egyáltalában. Inkább juthat kegyelmek eszében, cedáltak is ezekkel az ő felsége commissarusinak... *Rákóczy* utasítása nov. 14-kéről. Vörösv. lev.

is protestált a templom visszaadása ellen; hivatkozott patronatusi jogára és őseinek gyakorlatára. Ugyanaz nap régi állapotában hagyták a sárvári templomot, mivel az még a «disturbium előtt» vétetett volt el a protestansoktól.

A következő napon visszaállították a semjéni és ikervári templomokat és parochiákat. Ez utóbbit már előbb is visszaadták volt szóval és jogilag a protestansoknak, de tényleg mégis bent maradt a kath. plebános. A péczeli templom és parochia, mely gr. Erdődy birtokán volt, szintén csak akkor adatott vissza.

November 10-kén szintén olyan templomokat restitultak Nagy-Eölbön, Cséngen és Bejcsén, melyeket az előbbeni birtokosok is visszaadtak volt, de az illetők ellenszegülvén a végrehajtásnak, a plebánosok tényleg bentmaradtak a parochiákban és a templomokat is kath. isteni tiszteletre használták. Volt olyan eset is, hogy időközben a zaklatott nép áttért a kath. vallásra. Ilyen helyen a templom kath. kézben maradt. Bú községben a protestansok maradtak régi birtokukban. Hegyfalván újra vissza kellett helyezni parochiájába a ref. lelkészt. Csepregen a kis templom és a városon kívül levő más templom az evangélikusoknak adatott vissza; de a főtemplom, mivel az szintén a disturbium *előtt* vétetett el, megmaradt a katolikusoknál. Itt Nádasdy, mint földesúr, újra protestált és kijelentette, hogy előzőtt jobbágyságait nem bocsátja vissza a városba.

Már az előbbi biztosok által voltak visszaadva a horváthi (vagy harpáchi?), a lövői, a lósi templomok; de mivel a plebánosok nem akartak engedni, tényleg most is bent laktak a parochiákban. Ez utóbbi helyen a plebános nem adta át a kulcsokat; Viczay Ádám pedig, hivatkozással patronusi jogára és arra, hogy ősei ott fekszenek a templomban eltemetve, a végrehajtásnak ellenszegült. Hasonló okból protestált a biztosok egyike: Bessenyei István is a pinnyei templom visszaadása ellen. Kövesd a katolikusoké maradt.

Különösen sok hely volt olyan, hol a templom még az

elébbi biztosok által visszaadatott ugyan, de protestans papot a parochiába a kath. urak nem engedtek vinni. Ezekre nézve most kellett volna szigorubban eljárniok az új biztosoknak. Ki is jelentették sok helyen, hogy a templom és parochia a jövedelmekkel együtt adassék vissza; de a végrehajtás többnyire elmaradt. Így történt ez a szt-miklósi, bogyoszlói, jobbaházi, csapodi, szili, tatai, babarcsi. kaposvári, széplaki, sarródi, söjtöri, barbacsi és beő-sárkányi egyházakban; így történt a hegykői, hidegségi, nagyczenki, beledi és viczai templomokkal is. A beledinél Cziráky Ádám, a követek egyike most is protestált a visszaadás ellen, mert ő ragaszkodott patronatusi jogához.

Nem említve a filialis gyülekezeteket, igen sok anyagyház maradt restitúálatlan, úgy a Rábaközön, mint a Muraközben, hova a biztosok a nagy árvizek miatt nem is mehetek el. A Hanvai Péter által aláírt jelentés végén az egész eljárás jellemzéseül a következő szavak olvashatók: „sehol ezek restitutionalist nem adtak az faluknak super restitutione templorum. Mert a pápista commissariusok nem annuáltak neki, s jelenlétekben predikátorok sem introducáltattak, hanem csak *szóval* lett az executio. Ergo sicut erat in principio, ita nunc et semper etc. Jus patronatusnak is reserválásárúl is protestáltak az földesurak, de ugyan magok az commissarius urak is. Micsoda securitás ez, avagy micsoda sinceritás?”¹

A hivatalos jelentés Pozsonyban lett összeállítva november 20-kán,² s teljesen megegyező azzal, melyet Hanvay az az erdélyi fejedelemnek küldött.

A dunáninneni biztosok jelentése sokkal későbbben, t. i.

¹ Dunántúl mint jártak az Commissariusok in templorum restitutione. A vörösvári levéltárban levő eredetiből.

² Relatio Commissariorum ultra Danubiorum super executione ipsorum facta. Hist. Diplom. Append. 63.

1647. január 12-én kelt;¹ de lényegileg szintoly kevésbbé volt kielégítő, mint a dunántúliaké.

Ebben elmondatik, hogy daczára a számtalan nehézségeknek és akadályoknak, a biztosok Zólyom sz. k. városában kezdték meg munkájokat. A csabi templomot, melyet a legközelebbi zavarok alatt Balassa Ferencz foglalt volt el, az evangélikusoknak visszaadták, de ebben a katolikus lakosság meg nem nyugodott. Visszaadták a véglesi várhoz tartozó s gróf Csáky László által elfoglalt nagy-zalatnai, zolnai, ocsovai és czeredi templomokat kulcsokkal, harangokkal és egyéb fölszerelvényekkel egyetemben. Visszahelyezték a Kékkő várához tartozó birtokaiiba Ebeczky Lászlót, a ki már az előbbi biztosok által jogaiba helyzetetett volt, de Balassa Ferencz által onnét erőszakosan kizavartatott.

Ezek után átmentek Gömörmegyébe, hol mindenekelőtt a murányi várhoz tartozó birtokokon kívántak rendet csinálni, és a háborúság előtti állapotokat visszaállítani. Erre nézve utasításuknak hatodik pontja azt a kivételt foglalta magában, hogy Wesselényi Ferencz, mint Murányvár főkapitánya ezután is helyén maradjon és a kulcsokat birja. S valahányszor a részbirtokosok a várba kívánnak menni, azt szabadon és minden akadály nélkül tehessék, de mégis azon megszorítással, hogy a nőkön kívül minden birtokos csak tízenként taggal mehet be. Ezt Széchi Katalin, Liszthy Jánosnak a neje, tartozó engedelmességgel fogadta. De Széchy Éva, Illés-házy János neje, erősen protestált ellene.

Literáti Horváth Mihálynak jolsvai házát, mely erőszakosan volt tőle elvéve, visszaadták örököseinek.

Az utasítás hetedik pontja értelmében Balogh várát és birtokait is előbbi urának kellett visszaadni, mi ellen azonban Széchy Dénes, mint e vár egyik örököse, ünnepélyesen pro-

¹ Ad sacratissimam Caes. Regiamque Majestatem, Dominum Dm ipsorum Clementissimum Executionis Templorum ac Bonorum restitutorum humillima Relatio. Hist. Dipl. App. 75—78. 1.

testált. Csak István pedig, ki a gölniczbányai harangok visszaadására volt fölhíva, nem is válaszolt.

Liptó vármegyében Tepla nevű városban kellett volna visszaadni a protestánsok templomát, melyet a katolikusok a háború előtt vettek volt el tőlök, s melyet ezek a háború idején ismét visszafoglaltak, de a királynak 1646. márczius 5-kén Eperjesen kiadott rendelete következtében a katolikusoknak csak nem régen visszaadni kénytelenítették. Mint-hogy azonban a biztosok utasításának negyedik pontja azt mondja, hogy a már eddig átadott templomok maradjanak birtokosaik kezében, azért a teplai templom a katolikusoknál maradt.

Turócban öt templomot kellett volna visszaadni a protestánsoknak, u. m.: a mosonit, a szentandrásit, a beleit, a szent-mártonit, de a biztosok nem tudtak egyetértésre jutni. Mert jöllehet Révay Ferencz a nevezett templomokat a háború előtt elfoglalta az evangélikusoktól, de a háború idején önkényt odaadta azokat Bakos Gábornak. Azonban bekövetkezvén a béke, nem várta be a király biztosait, hanem újra visszavette.

Igy állván a dolog, a biztosok, mivel megegyezni nem birtak, utasításuk tizedik pontja értelmében ő felsége elé terjesztették ez ügyet végleges eldöntés végett.

Még kevesebb eredménnyel jártak Nyitrában, hol a csejti ev. templom kelyheit nem akarták visszatenni a földesurak. Midőn a kir. biztosok Liptay Ferencz várnagyhoz fordultak, hogy a kelyheket adja ki, azt a választ nyerték, hogy a reá bizott kelyheket mindaddig ki nem adja, míg Nádasdy Ferencztől erre külön felhatalmazást nem nyer. A dolog abba maradt, mert a biztosok oly gyengék voltak, hogy például ugyanitt Csejten, midőn az elhalt evang. papnak Krman Jánosnak szőlőjét és szántóföldjét árváinak visszaadták, azt Nádasdy tiszteje azonnal visszavette, a mint ők lábaikat onnan kivonták. Így volt a kir. biztosok tekintélye, s ezzel együtt az őket kiküldött országgyűlés is nevetség

tárgyává téve mindenütt, hol egy-egy hatalmas katolikus földesúr lakott.

Hevesben a pásztói templomot csak azért adták át a protestánsoknak, mert nem volt ellentmondó főúr. Szakolczán is az ev. vallás szabad gyakorlatát, csak szóval állították vissza, mert az illető földesurak protestáltak ellene. Miután még Esztergommegyében három templomot állítottak volna vissza, siettek Pozsonyba, hogy eljárásukról jelentést tegyenek ő felségének és az országgyűlésnek.

Az országgyűlés két háza közötti viták a templomok felett. — Az evangélikusok kívánatai november 2-án; a katolikusok válasza november 5-én. — Az evangélikusok sérelmei. — Vegyes bizottság. — A király sürgetése haszontalan. — A protestánsok kérik a templomok visszaadását. — A katolikusoknak egyezségi föltételei. — Az evangélikusok kérelme a királyhoz november 20. — Rákóczy nyugtalanodik.

A míg a kiküldött országgyűlési biztosok kint jártak a vidéken, hogy érvényt szerezzenek a békepontoknak, addig a főurak és követek háza között heves viták folytak a templomok kérdése fölött.

Az evangélikusok november 2-kán írásban foglalva adták be kívánataikat a personalisnak.

Hivatkoztak az ország siralmas állapotára, mely nézetök szerint leginkább onnét következett, hogy a vallási üldözés következtében egyenetlenség és belháború dúlja a nemzetet. Ha a vallás szabadsága megtartatnék, Magyarország nem vérezné oly sok sebbel, nem pusztult volna el annyira, a mint most látják. Az evangélikus státus el akarván háritani ezen veszedelmet, gyakran járult kérelemmel a katolikus státushoz, hogy a bécsi békekötés és az 1608-diki koronázás előtti első t.-cz. és más ez ügyben hozott országos határozatok, és királyi diplomák értelmében vallásának szabad gyakorlatában senki semmi ürügy alatt ne háborgattassék. De mi volt az eredmény? Az, hogy kérelmökkel elutasítottak, minek következtében a katolikusok új templomfoglalásaik-

kal nem csekély anyagot szolgáltatott arra, hogy a nemrég eloltott tűz új lángokban törjön ki.

A király látta, hogy az evang. vallás elnyomása következtében, háború tört ki és azt, miután az összes rendek által elfogadott királyi diplomája által biztosította a vallás szabadságát, megszüntette és az óhajtott békét helyreállította.

Minthogy pedig ezen királyi diploma erejénél fogva a templomfoglalásból eredő sérelnék, úgy azok, melyek még 1638-ban lettek benyújtva, valamint azok is, melyek későbbben keletkeztek, az ország békés fenmaradása tekintetéből: az ország által elébb barátságos úton voltak megszüntetendők: az evangélikus státus nézete a vallás ügyében oda megy ki, hogy az evangélikusoktól 1608 óta a klérus és világi katolikusok által bárhol és bármikor elfoglalt vagy elvett templomok, a paplakokkal, iskolákkal és azok felszerelvényeivel, javaikkal és jövedelmeikkel, negyedeikkel, ötödeikkel, tizedeikkel és bármilyen más efféle javadalmaikkal együtt tényleg és igazán visszaadandók az evangélikusoknak, és erről törvényt alkotandó.

Ezt joggal vélik követelhetni, mert az ő templomaik országos törvények és kir. diplomák ellenére foglaltattak el. E fölött mindig panaszkodtak az evangélikusok, és csak a magok templomait követelték vissza. Igazságosnak és helyesnek találnák tehát, ha a katolikus státus ezen törvényes és kir. diplomákon alapuló kívánságokat teljesítené, s ekként az egész ország kiengesztelődésével a haza üdvét előmozdítaná. Hiszik, hogy a mint a vallásháborítás és templomfoglalás miatt eddig az elkeseredés tetőpontra hágott, úgy ezen sérelem eltávolztatásával minden baj meg fog szűnni.¹

¹ Ezen irat szerkesztésére ki voltak küldve: Osztrósi Pál, Kisfalvy Pál, Mednyánszky János, Egresdi Boldizsár, Török Ferencz, Vittnyédi István, Szemere Pál, Klobusiczky András, Bárna György, Zákány András, Szirmay János és Máriássy János. Lásd Hist. Dipl. App. 12. 1.

A katolikusok azonban erről hallani sem akartak. Lippay esztergomi primás mindenütt hirdette, hogy ő semmiféle templomok visszaadásába nem fog belenyugodni, s az egész klérus nevében protestálni fog az efféle intézkedések ellen, daczára annak, hogy ez a törvény és kir. diploma alapján kívántatott elintéztetni. A világiak részéről most is vele tartottak: Csáky László, Révay Ferencz, Balassa Ferencz, Viczay Ádám, Majtényi Mihály és még néhány hatalmas főúr.

Ez ellen, mint törvénytelen eljárás ellen ismét panaszt nyújtottak be a protestánsok. Hallatlan példának jelezték, hogy egyesek nyilvános országgyűlésen merészelnek országos törvények és királyi diplomák tartalma ellen tiltakozni; merészelnek erőszakosan zavart idézni oly ügyben, mely miatt már eddig is patakokban folyt a vér. Utálnak a templomfoglalásokból eredt szomorú eseményekre és azok alapján kérik ő felségét, mint az ország atyját, hogy az ily tiltakozásokat, melyek a törvény erejének kötelező voltát kétségbe vonják, semmisítse meg.¹

A personalis kedvetlenül nézte e harcztot. Lehetetlen volt nem látnia, a harcok szomorú következményeit. De mint katolikus ő sem tudott kibékülni azon gondolattal, hogy az «ősi» kath. egyház engedjen valamit az «új» egyháznak. Azon törekedett tehát, hogy egyrészt a protestánsokat lebeszélje panaszaik benyújtásától, a katolikusokat pedig segítse a harc folytatásában.

A katolikusok november 5-én válaszoltak a protestánsok kívánságaira.

Nem ismerik el, mintha az egykor virágzó ország szerencsétlenségének ők volnának okai, és mintha a már egyszer elfogadott más vallást elnyomni és a magokét előmozdítani akarnák. Ők csak Szent István első apostoli király által behozott ősi római katolikus vallást, melyet századokon át mindeztideig annyi király és törvény elfoga-

¹ Hist. Dipl. App. 13. 1.

dott és megerősített, akarják sértetlenül megtartani és megvédelmezni.

Ők igazságosnak találják, hogy azon ősi valláshoz és sz. törvényekhez az egész ország és az egész magyar nemzet örök állhatatossággal ragaszkodjék. Azonban a keresztyénségnek ezen véd fala, az idők kedvezőtlen sége és a szomszéd tartományokban valamint e hazában is támadt különféle hitbeli vélemények és szerencsétlen mozgalmak miatt, majdnem egészen a török kezébe került; nehogy az egész nemzet elveszszen: 1606-ban a bécsi béke első pontjában vallás szabadságot kellett engedni. Ezen engedmény, mely eleinte csak az ország karainak és rendjeinek, a kiváltságos városoknak és katonáknak adatott, 1608-ban a többi városokra és falvakra is kiterjesztetett.

Felhozzák azt is, hogy ezen engedmények 1618-ban kibővítve, 1622-ben a koronázási diploma hatodik pontjába fölvetettek, és azontúl majdnem minden országgyűlésen megerősítettek. Ők nem ezek ellen törekeshetnek; ők nem adnak okot a köz béke megzavarására, nem kívánják a már egyszer adott engedményeket megsemmisíteni, sőt inkább alkalmazkodni akarnak a bécsi békekötéshez, mely alapját képezi a vallási viszonyoknak; alkalmazkodni akarnak az említett törvényekhez és a szóban levő utolsó diplomának első pontjához.

Azon templomokra nézve, melyek 1608 óta az evangélikusoktól elvételtek, s melyeknek visszaadását követelik, csak annyit válaszolnak, hogy a katolikusok semmit sem tudnak arról, hogy ők valamely templomot jogtalanul vagy az adott engedmények sérelmével vettek volna el a protestánsoktól; sőt inkább azt hiszik, hogy saját javaikat jogosan élvezik.¹

A protestánsok látván, hogy a barátságos egyezségből semmi sem lesz, siettek sérelmeik összeírásával, és a már

¹ Responsio Dominorum Catholicorum, exhibita die 5. novembris. Hist. Dipl. App. 14. I.

többször idézett diploma negyedik pontjának érvényesítése tekintetéből újra ő felségéhez fordultak, kiküldvén kebelökből Chernel Györgyöt, Barna Györgyöt, Nyáry Lajost és Klobusiczky Andrást, hogy a sérelmek orvoslását ő felségénél mind szóval, mind írással sürgessék.

Ezek november 8-kán csakugyan fölmentek a várba. Könyörgő szavakkal kérték, hogy királyi diplomájának végrehajtása által a rendeket megnyugtathatni sziveskedjék. Együttal átadták az erdélyi fejedelem követeinek panasziratát is, melyben ezek fájdalmas szívvel említék, hogy a katolikusok, jelesen a klérus, nemcsak azon templomokat nem akarja visszaadni, melyek az utóbbi zavargás alatt elvették, s melyeknek visszaadását a kir. diploma negyedik pontja elrendeli, sőt még azokat is, melyeket ő felségének Tokajban kiküldött biztosai visszaadtak, újra elvették és a népet, különféle ürügyek alatt akadályozzák szabad vallási gyakorlatában. Hivatkoznak Nádasdy gróf erőszakosságaira, és a klérus törekvésére, mely homlokegyenest ellenkezik a királyi diploma intentiójával.

Ugyanekkor (nov. 11.) fölterjesztették az 1638-ban eredménytelenül beadott sérelmeiken kívül azokat is, melyek 1638 óta történtek. Megyénként véve az egyes eseteket, elmondák, hogy *Somogymegyében* Jakusith György, azelőtt veszprémi, most egri püspök elvette a kiskomáromi prot. templomot, a lelkészt elűzte és a lelkészét pártoló lakosságot börtönnel és bírsággal büntette. Hasonlóképen az új veszprémi püspök Szelepcsényi Gy. katolikus plébános fizetésére kényszeríti a lakosokat. *Turóczmegyében* Révay Ferencz a sz.-mártoni, mosóczi, turáni és blatniczai templomokat, paplakokat és iskolákat elfoglalta, a lakosokat pedig különféle fenyegetések, a templomok és harangok használatának tiltása által kényszerítette a katolikus vallásra. Azonkívül több városban lefoglalta a protestáns lelkészek jövedelmeit. Ugy-szintén Veszprém, Vas, Moson, Nyitra, Pozsony, Liptó, Szepes, Bars, Hont, Sáros, Abauj, Zemplén vármegyékben több helység említettik, melyekben templomfoglalás mellett szám-

tan erőszakoskodást követtek el a katolikus urak protestáns alattvalóikon.

Mindezeknek előterjesztése után kéri ő felségét, hogy mint igaz bíró és atya, adassa vissza a protestánsoktól jogtalanul elszedett templomokat, iskolákat, paplakokat és az azokhoz tartozó jövedelmeket. Mert ha e visszaéléseknek eleje nem vétetik, s nem alkottatik oly törvény, mely határozottan kijelölje a két fél jogosult birtokait, az egész nemzet a legnagyobb veszélybe döntetik.

A király kegyelmesen fogadta a sérelmi iratot átadó küldöttséget, s megígérte, hogy válaszát rövid idő múlva közölni fogja.

Öt nap mult el, míg e válasz kiadatott. Azalatt a katolikusok megijedvén attól, hogy ő felsége nélkülök fogja elintézni az ügyet, külön tanácskozmányban elhatározták, hogy a magok sérelmeit ők is összeírván, hasonlóképen külön fogják benyújtani ő felségének. Ezt azonban a király nem akarta, és hogy a kellemetlenséget kikerülje, november 13-án kiküldötte Kurcz, Martinecz és Prickelmair tanácsosait, hogy a protestánsok és katolikusok között barátságos egyezséget hozzanak létre. E végből egy kath. és prot. férfiakból álló vegyes bizottság alakult, melynek tagjai a fentebbi tanácsosokon és a nádoron kívül protestáns részről ezek valának: Nyáry Lajos, Osztrosith Pál, Szemere Pál, Klobusiczky András, Barna György, Zakány András, Máriássy János, Török Zsigmond, Vittnyédy István és Soporni Miklós.

A király tanácsosai, urok nevében kérték a protestánsokat, hagyjanak fel sérelmeikkel, halaszszák el azoknak elintézését alkalmasabb időre; elégedjenek meg azzal, hogy csak a háborúság alatt elfoglalt templomok adassanak vissza, és hogy a törvény ellen ezután vétőkre büntetés szabassék. A protestánsok tisztelettel fogadták a király tanácsosainak ezen javaslatát, de sérelmeik orvoslásának követelésétől elállani nem akartak, és pedig:

1. azért, mert erre nézve világos és szigorú utasításuk van, melytől semmiképen el nem állhatnak:

2. mert a legközelebb elmúlt időből megtanulták, hogy a vallási sérelmeknek elodázása, sepositiója mindig veszedelmes volt, a mennyiben abból ellenségeskedés, czivakodás, egyenetlenség és mindenféle más baj származott ;

3. mert az új diploma negyedik pontja azt rendeli, hogy ő felsége még ezen országgyűlés alatt az evangélikusok megnyugtatóására intézze el ez ügyet.

A mi pedig a czélbavett egyezséget illeti, arra nézve kijelentették, hogy azt senki sem óhajtja inkább, mint ők ; sokszor kérték ők erre a katolikusokat, de azok visszautasították őket, és így nem maradt egyéb hátra, mint hogy ő felségéhez folyamodjanak. Kérik ezúttal is a tanácsos urakat találjanak módot az óhajtott békesség visszaállítására és a békeokmányban foglaltaknak valószínűsítésére.

November 15-én megkapták a választ, mely azonban alig különbözött az előbbi felhívástól. Ő felsége most is csak arra kéri őket, hogy a béke kedvéért hagyjanak fel minden oly tárgyak feszegetésével, melyek a kedélyeket felháborítják és fogjanak az ország megmaradását illető ügyek tárgyalásához. Ezt annál is inkább kéri, mert a német birodalmi ügyek őt e hó 23-án már elszólítják innét, s már az idő rövidsége sem engedi, hogy a katolikusoknak és protestánsoknak benyújtott sérelmeit ez idő szerint elintézzze. A háborúság előtt elfoglalt templomok maradjanak mostani állapotukban ; a további erőszakosságokra büntetés fog szabni. A katolikus földesuraknak prot. jobbágyaik iránti hatalma, valamint a kegyúri jog fölött heves viták fejlődtek ki a bizottság tagjai és a király tanácsosai között. És midőn ez utóbbiak azt a kérdést intézték a protestáns küldöttekhez, hogy mi módon vélik ők elérhetőnek a kívánt egyetértést, ezek hivatkozással a király abbeli ígéretére, miszerint az 1608 óta 1638-ig történt templomfoglalásokat megvizsgáltatja, kívánták : hogy az illető megyei hatóságok egyenlő számú protestáns és katolikus egyénekkel küldessenek ki a végből, hogy az országgyűlés eloszlása után két hónap alatt becsületvesztés büntetése alatt visszaadják azon protestáns templomokat, iskolákat,

paplakokat és jövedelmeket, melyek 1608—1638. évek között, akár a városokban, akár a falvakban és a véghelyeken elfoglaltattak. A vissza nem adható templomok helyett szabadjon újakat építeni és a leromboltakat kijavítani. Az újonnan építendő templomok, paplakok és iskolák számára való alkalmas helyet a megyei hatóság még ezen vizsgálat ideje alatt jelölje ki, és pedig azon világos kijelentéssel, hogy ha egy városban vagy faluban két vagy több templom található, azok a két vallásuk között igazságosan osztassanak el; a temetők közösek legyenek: az evang. templomokhoz és paplakokhoz tartozó javadalmak, bármely időben és bármi módon vétettek el, visszaadandók. Azon templomok, melyek 1638 óta egész a háború kitöréseig foglaltattak el, szintén visszaadandók, annyival is inkább, mivel ő felsége külön rendelettel tiltotta el a foglalásokat, melyek a polgárok közötti egyenetlenségre okúl szolgálnak; maga az elhunyt nádor is többször biztosította a protestáns rendeket, hogy további templom-foglalásokat nem fog megengedni.

Mindezeknél fogva kívánják, hogy az ilyen templomok és imaházak, parochiákkal, iskolákkal, javadalmakkal és bármi néven nevezendő tartozékaikkal együtt azonnal, minden további vizsgálat nélkül a megyei hatóság által visszaadassanak és pedig az előirt büntetés terhe alatt.

A mi pedig a legközelebbi háborúság ideje alatt elfoglalt és a királyi diploma által visszaadatni rendelt templomokat illeti, azokra nézve szintén azon kívánságnak adtak kifejezést, hogy azok hasonlóképen ugyanazon idő alatt, büntetés terhe alatt tényleg visszaadassanak.

Azonban a katolikus küldöttek az országgyűlés hátráltatása miatti szemrehányások mellett ezt oly túlzott követelésnek mondták, melyet *lehetetlen* kielégíteni. Ők következő három pontba foglalták össze az egyezség föltételeit:

1. A protestánsok a békeokmány első pontja értelmében birjanak ugyan szabad vallásgyakorlattal, de *nem a templomok* használatával, csak a kegyüri jog fentartása mellett. A földesurak azonban a béke kedvéért — kivéve szék-

városaikat — nem fogják más vallásra kényszeríteni a lakosokat.

2. Azon templomok, melyek jelenleg a katolikusok kezében vannak, maradjanak ott, kivéve azokat, melyek az utolsó zavargások alatt foglaltattak el, melyek tehát a diploma szerint visszaadandók.

3. Hogy pedig a felek nagyobb biztosságban lehesse-
nek és fentebbi engedményekben ne háborgattassanak, bűn-
tetés szabassék oly formán, hogy a ki ezután templomot
merészel foglalni, első ízben 500 tallért fizessen s a tem-
plomot visszaadja, másodszor 1000 tallér, harmadszor pedig
birtokvesztésre ítéltessek. Egyházi személyek birtokvesztés
helyett csak 1000 tallért fizessenek.¹

A katolikusoknak ezen pontokon kívül voltak még
más titkos pontjaik is; ezeket azonban ekkor nem közölték
a protestánsokkal.

Ezek szerint a templomokról azt határozták, hogy a
patronatusi jog a földesurak számára a hazai törvények
szerint föntartassék. Ennélfogva a parasztnak a földesúr tel-
kén semmi egyéb joga ne legyen, mint a munkabére stb.
Az urak, kegyúri joguk épségben tartása mellett, megegyez-
nek abban, hogy kivéve azon templomokat, melyek saját
székvárosaikban a magok vallásának gyakorlására szüksége-
sek, másokat nem foglalnak el. — A kölcsönösen elfoglalt
templomok maradjanak meg a tényleges állapotban. Az egy-
házi jövedelmek ne szakíttassanak el a templomoktól.
Az előbbiek biztosítása tekintetéből minden országgyű-
lésen a királyi tábla ítél a törvény áthágói fölé a fen-
tebb említett fokozatos tüntetést szabván reájok. — Mint-
hogy pedig Sopronban, Pozsonyban, Nagyszombatban és más
városokban az evangélikus rendek szabad vallásgyakorlattal
bírnak, azt határozták a katolikus küldöttek, hogy a bányai

¹ Puncta per quae posset forte deveniri ad Concordiam per
intimos Suae Majestatis Consiliarios Statui Evangelico, die 18. nov.
exhibita. Vörösv. lev. és Hist. Dipl. App. 27. 1.

városokban, jelesül Lőcsén, Kassán, Eperjesen, Bártfán és Szebenben, hol több templom létezik, egy templom a béke kedvéért a katolikusoknak adassék.¹

Ezt voltaképen a klérus kívánta volt, mely által az alkuvó bizottság munkáját igen megnehezítette.

A tágértelmű záradékokkal ellátott pontokat, melyek részben egészen új kérdéseket vetnek fel, a protestánsok el nem fogadták, és miután még egy új bizottság kiküldése után is a békés egyezség eredménye iránti reményöket elvesztették, november 20-án újra ő felsége elé terjesztették ügyüket. kérvén őt, hogy szüntesse meg valahára a polgári egyenlenség ezen nyavalyáját, mely a haza boldogságát oly régóta dűlja. Keservesen panaszkodnak az országgyűlés lassú menete fölött, melyet a katolikusok tiltakozásai annyi idővesztegetéssel még inkább késleltetnek. Hivatkoznak a király tanácsosainak tanubizonyságára, miszerint a sérelmek kiegyenlítésére ő felsége által kiküldött bizottság ülésein is nem a protestánsokon mult, hogy a diploma negyedik pontja fölött nem tudtak megegyezni.

Ők csak azt követelték, a mit a kir. diploma rendel; de a katolikusok mindenben akadályokat gördítettek a tanácskozás útjába: jogtalan követelésekkel léptek fel, midőn

¹ Scriptum catholicorum non publicatum. Hist. Dipl. App. 27. l. A fejedelem követei által megizente a nádornak, ne akadályozza a békét; ne gondolja, hogy őt fegyveres erővel, esetleges győzelemmel is eltántorítja a haza szabadsága oltalmazásától. Sőt inkább — úgy mond — olyakra ösztönözne, kivel bizony több romlást s veszedelmet hozna a hazára s maga édes gyermekeire. Hanem, ha békeséget akar s kíván ő kegyelme, sincere viselje magát. Nekünk bizony az is csipős dolognak látszik, hogy noha a statusok minden kívánsági s beadott postulatumú statutumokon, diplomákon, 17. condition, bécsi pacification fundáltatott, jó magyarázasi voltak s az előttiek jól értették, most már ő kegyelme némelyt magyarázni akar, némelyt örömet acceptál, s jónak ítéli, némelyt dilatioval akar rontani . . . ha (más) országgyűlésére haladna is, ott is mit várhatna kegyelmezek! Jobb mindenben inkább derekasan általmenni, a mint erről Rimaszécsből irtunk kegyelmezeknek. Rákóczy utasítása nov. 14-kéről. Vörösv. levéltár.

csak arról volt a szó, hogy a szegény népnek engedett vallás-szabadság, a diploma szavai szerint, a templomokban gyakoroltassék. Lehetetlen velök egyezsége lépniök, mivel oly kérdéseket feszegetnek, melyek már a diplomában elintéztettek. A kegyúri jogot előtérbe tolják és a földesurak székhelyein új templomfoglalásokat akarnak tért nyitni, s általában arra törekesznek, hogy a diploma sérelmével semmi sem adassék vissza abból, a mi eddig a lelkiismeret elnyomásával oly sok helyen elvétellett a protestánsoktól.

Ily körülmények között lehetetlen lévén a katolikussokkal barátságos egyezsége lépniök, újra a királyhoz kénytelenek folyamodni azon alázatos kérelemmel, szüntesse meg a polgári egyenetlenséget; szüntesse meg a jogtalanságokat, a sérelmeket, melyek eddig annyi országgyűlésen eredménytelenül tárgyaltattak, daczára annak, hogy ő felsége azokat királyi diplomájában megszüntetni ígérte.¹

A király tanácsosai, kik egy küldöttség által hivattak fel ezen kérelem melletti felszólalásra, kedvezőtlen választ adtak. Szerintök a katolikusok okai erősebbek, mint a protestánsokéi. Tanácsolták tehát, hogy hagyjanak fel minden további kísérletekkel, mert különben ők nem mint közbenjárók, de mint bírák lesznek kénytelenek ellenök nyilatkozni. A királyi válasz egész deczember 5-éig késett, mialatt a protestáns rendek egymás közt tanácskoztak, s részint közösen, részint pedig az erdélyi fejedelem követei által kérték a nádort és az országbíró, hogy az ügy szerencsés eldöntését ő felségénél sürgessék.

Ezek megígérték a közbenjárást; de — úgy látszik — nem tették meg.

Midőn ekképen szép szavak által felbízattva a protestánsok türelmetlenül várták a király elhatározását, egyszerre azon hír terjedt el, hogy a király Németországba

¹ Supplicatio Statuum Evangelicorum die 20. novembris Suae Majestatis porrecta . . . Hist. Dipl. App. 27. 1.

utazik, és helyettesétül fiát fogja itt hagyni az országgyűlés végéig. Az erdélyi követek azon kérdésére, hogy ily esetben mi tévők legyenek, Rákóczy november 26-án írott válaszában azt mondja, hogy ez csak a bécsi kormány «praktikája», melyből csak kár fog háramolni az országra. És pedig:

1. mert az ifjú király nem lévén nagykorú, vagy német, vagy magyar tanácsosok fognak mellette lenni. A magyar tanács igazgatója a nádor, az érsek a klérussal és a katolikus urakkal leszen. Ha német, az is pápista lévén, semmiben a diploma szerint elő nem mehetni;

2. mert csak költetni, fárasztani akarják a rendeket, s ezzel is meguntatni velök az országgyűlést;

3. mert az egyetemes békét remélik, mely ha megleszen, könnyebben elnyomhatják a szabadságot;

4. az is hozzájárulhat, hogy ezzel a fejedelmet akarják elvonni az ügytől.

Azért azt javasolja, hogy a hét vármegye követi írának e részben neki (a fejedelemnek) és a vármegyéknek, hogy ennek alapján összehívhassa a hozzászító vármegyék követeit, és ezek országgyűlésileg fejezzék ki akaratukat.

Azonban erre ezúttal nem volt szükség; mert a bécsi kormány maga is belátta, hogy ily eljárás által csak bonyolítaná az ügyet, s még inkább elkeserítené a kedélyeket.

Pedig a templomok visszaadása még mindig vita alatt volt. A bizalmatlanság nagyobb volt a két fél között, mint valaha.¹

¹ Hiszen látjátok, — írja Rákóczy nov. 26-ki iratában Pozsonyban lévő követeinek — semmiben velünk sincere nem cselekszenek, és még az disturbium alatt elfoglalt templomokat sem, sem egyéb privatumok is nem az diploma szerént effectualódnak, s látja az igaz Isten, mi nem látjuk semmi igazságos motivájokat, sinceritásokat, kire nézve mi is léphetnének az evang. statussal valami concordiára az disturbium alatt occupált templomok felől. Hiszen látja kegyelmeitek mostan kibocsátott commissariusoknak is mit adtak instructiót.

Az, hogy büntetést szabtak a templomfogalókra, nem csillapította le a kedélyeket, nem támasztott reményt az óhajtott béke iránt: mert a klérus ezt is könnyen kijátszhatta, nem lévén tulajdon és büntetésképen elvehető birtoka.¹ — A protestánsok csak abban láttak egyedül biztos módot, ha a kir. diploma pontosan és szigorúan végrehajtatik. Rákóczy is ezt sürgette következetesen. «Most van az ideje — úgy mond — hogy az evangélikus status keményen, animose, constanter viselje magát. Kezében a diploma, hittel assecurálta ő felsége őket; ne ereszze azt ki kezéből; éljen s maradjon meg a mellett; senki szemére nem vetheti s nem kárhoztatja érte, s vétkesnek nem mondhatja senki, hogy nem jól cselekednek.»² Ha a király nem tartja meg adott szavát, ám feleljen érte isten és emberek előtt. Ha az országgyűlés eredménytelenül fog eloszlani, ő lesz oka mindennek. Semmi ígéretre nem kell hajtani, mert az csak arra van számitva, hogy a protestánsok megcsalassanak.³ Lám a kiküldött biztosok sem

s micsoda hamisan is viszik végben az diploma ellen. Nekünk bizony ebben is az vékony csekély tetszésünk, az diploma mellett maradjon kegyelmelek . . . Vörösv. lev.

¹ Mi ilyentől is félünk, írja Rákóczy nov. 26-kán követeinek, ím látni való dolog, az clerus annyira elhatalmazott, az mint feljebb is iránk, se király diplomájával, se ország végezésével nem gondol. Most csak azért is rendelnének valami vékony poenát, hogy azután templomot senki ne foglalna, inkább megtarthatnák kezeknél az templomokat, de jövődöben bátorságot vévén, mostani kemény magok-viseletéből, csak foglalton foglalnák és végre mind occupálnák, s ki büntelné meg érte? Az papi jószág egyiknek sem öröke, ők csak személyekben vétkezhetnek, úgy is az királynak esnének poenája alá, jószágokat el nem vehetné, s büntetés nélkül maradnának. Az secularis pápista rend is a nélkül maradna, mert mellettek fognak és csak több út nyitattnék az templomok occupálására nekik. U. o.

² Rákóczy levele Sárospatakról, nov. 26-kán. Szilágyi gyűjt.

³ «Az istenért s üdvösségtekért kérünk — írja követeinek Rákóczy — legyetek eszetenek, ne csaljanak meg benneteket, minket se gyalázzatok meg vénségünkre; higgyétek el, mutat még nekünk az isten oly alkalmatosságot, hogy ha a Diplomát nem effectuálják, bizony többel fogják effectualni.» U. o.

teljesítették kötelességöket, mivel a király és a klérus nem akarja megtartani a diplomát.

Rákóczy fejedelem már türelmetlenkedett. Izgatott levelet irt követeknek és az istenre kérte őket, ne hagyják magokat megcsaladni. 3. Sokszor fenyegető hangon szól; majd ismét istenre bizza a boszuállást — és nehezen várja Ferdinánd királynak válaszát, melyet a protestáns rendek panaszaira és sérelmeire adni fog.

A katolikusok sérelmei december 5-kén és azokra a protestánsok replikája december 7-én.

A klérus kiválóan nagy gondot fordított arra, hogy a protestánsok kérvénye kedvezőtlen eldöntést nyerjen a királynál. E végből mindent elkövetett, hogy ő felségét a diplomától és protestánsoktól elvonva egészen a maga ügyének megnyerje. Főlemlegette a katolikusok sérelmeit, melyeknek száma még nagyobb, mint az evangélikusoké. Ezekre való hivatkozással gondolta elűthetni a dolgot, s hatalomszóval elhallgattatni a panaszt.

Azonban a király, jóllehet kísértetben volt, nem hajlott a tanácsra. Attól tartott, hogy a türelemből kifogyott protestánsok ott hagyják a gyűlést. Szemei előtt lebegett az erdélyi fejedelem kardja, mely félig mindig kihúzva állott; ott volt a németországi bonyodalom, mely vége felé közeledett. Egyiknek sem akart okot szolgáltatni új háborúra. Megtett tehát annyit, a mennyit ily körülmények között tennie lehetett. Felhivta a klérust, foglalná írásba sokszor emlegetett sérelmeit. Ennek megtörténte után felhivta a protestánsokat is, hogy erre vonatkozó észrevételeiket hasonlóképen írásban közöljék vele. Mint lelkiismeretes ember, csak mind a két félnek meghallgatása után kívánt határozni. De midőn ezt tette, bizonyára elszomorodott szíve azon szeretetlenség fölött, mely a két félnek iratából oly fájdalmasan kitűnt.

A katolikusok a következőkben adták elő sérelmeiket december 5-én :

Megértették — úgymond — az evangélikusok rengeteg sérelmeit, melyekkel azok ő felségét fárasztani, őket terhelni és a tárgyalásokat bonyolítani és nehezíteni nem átalották. Ezeknek czáfolására nem napok és hónapok, de évek sem volnának elegendők. A katolikusok nem győznek eleget csodálkozni a fölött, hogy a protestánsok olyanokat követelnek tőlök, melyek — ha megengedetnének — az országot borzasztó zavarba sodornák és az eddigi vallásszabadság ellenére a katolikus vallás elnyomatnék. A részletekre menve a protestánsok visszaélnék ő felsége jószágával. A vallási sérelmek között első helyre teszik azt, *hogy falvakban a parasztok megfosztatnak templomaiktól* és a katolikus vallásra kényszerítettnek. De ezt a katolikusok nem tartják sérelemnek, mert azt hiszik, hogy épségben tartván az azoknak kedvező törvényeket és engedményeket — eddig is csak a magok jogával éltek. A protestánsok e pontot panaszaik oly főtárgyául tekintik, mely majdnem összes sérelmeiket magában foglalni látszik: mely ha elintéztetik, a többi mind könnyen lesz orvosolható.

Ha tehát kimutattatik, hogy a katolikusoknak szabadságában áll a magok jószágain a templomokat elfoglalni akkor nem lesz többé helye a panasznak, nem fog ő felsége folytonos panaszaikkal terheltetni, nem fognak a katolikusok azzal vádoltatni, hogy a szabad vallásgyakorlatot akadályozzák, és nem fog ok szolgálatni arra, hogy a haza belháború színterévé legyen. Hogy tehát ő felsége kegyesen megértse, és — ha szükség lesz reá — a maga tekintélyével is eldöntse, miszerint ezt a katolikusok jogosan, törvényesen és a protestánsok sérelme nélkül tették, jónak látták ő felségének röviden előterjeszteni mindazokat, a melyeket különféle időben Magyarország királyai a vallásszabadságot illetőleg engedélyeztek, és melyek a következő törvényczikkekben foglaltatnak.

Előszőr. A vallásszabadság megengedéséről szóló tör-

vényczikk Magyarországon legelőször 1606-ban a bécsi békekötés alkalmával Mátyás főherczeg, mint Rudolf császár teljhatalmú helyettese által alkottatott. A magyar nemzet azelőtt a római kath. vallástól eltérő más vallást soha nem tűrt, sőt szigorú törvényeket hozott mindazok ellen, a kik idegen vallást követtek és terjesztettek. Ez kitetszik Sz. István király decretumának 1. könyvének 1. fejezetéből; Ferdinánd császárnak 1563 : 32. t.-cz., II. Lajosnak 1523 : 54. t.-cz. és az 1525-ki rákosi gyűlés 3. és más törvényczikkekből is.

Az említett bécsi békekötésnek első pontja így hangzik :

A mi a vallás ügyét illeti, erre nézve — nem állván ellen a régibb határozatok és az 1604-diki utolsó törvényczikk, mely országgyűlésen kívül a rendek hozzájárulása nélkül hozatott s éppen azért eltöröltetik — határoztatott, hogy ő felségének első leiratához képest az ország rendeit, úgy az urakat és nemeseket, mint a szabad kir. és mezővárosokat, melyek a korona alá tartoznak, úgyszintén a végvidéken lakó magyar katonákat is hitőkben sem maga bántani nem fogja, sem mások által háborgattatni nem engedi. — A rendeknek tehát szabad vallásgyakorlat engedtetik mindenütt az országban, úgy azonban, hogy abból a római katolikus vallásra semmiféle rövidség ne háromolják. A katolikus papok és templomok bántatlanul maradjanak, s a lefolyt zavarok alatt elfoglaltak mindkét részről kölcsönösen visszaadassanak.

Másodszor. Mátyás főherczeg, utóbb király és császár magyarázó diplomája, melyben az 1606-ki első czikk értelmezve van, így szól :

«Mi Mátyás, isten kegyelméből Ausztria főherczege, Burgundia fejedelme, Tirol és Görcz grófja, tudtára adjuk ezenel mindazoknak, a kiket illet, hogy a nagyságos kismarjai Bocskay István és a hozzászító magyarok követei a velök kötött egyezségben némely pontok javítását és magyarázását kérték. Minthogy azonban a nekik elmondott okoknál fogva a már elfogadott egyezség pontjait sem javítani, sem változtatni nem lehet: ennélfogva mi mindazokat, mik az első czikkely végső része miatt felhozattak, a legközelebbi ország-

gyűlésre tartottuk elhalasztandónak újabb átnézés, magyarázás és tisztábahozás végett, a miben a fejedelem küldöttei is a felhozott tekintetnél fogva megnyugodtak. A mi pedig az érintett első cikkely végső részét illeti, valamint az egész szerződés jóhiszemben és utógondolat nélkül szerkesztetett, úgy azon szavak is, «mindazáltal a kath. vallás sérelme nélkül» nem rossz szándékból adtak az első cikkelyhez, hanem a végett, hogy mind a két rész hitében, vallásának gyakorlatában és templomhasználatában ne zavartassék. A minek bizonyságául jelen oklevelünket sajátkezűleg alá-írtuk és saját pecsétünkkel megerősítettük.»

A bécsi béke engedményeiben csakis a rendeknek, a főuraknak és nemeseknek, a szabad kir. városoknak és katonáknak engedtetett szabad vallásgyakorlat, és nem a parasztoknak: kikre ennélfogva sem a cikkely, sem a Mátyás magyarázata nem vonatkozott. Utóbb 1608-ban a városokra és falvakra kiterjesztve a parasztoknak is engedtetett vallás-szabadság a következő szavakban:

«A mi ugyanis a bécsi békekötés első cikkelyét illeti, Magyarország rendei elhatározták, hogy a vallás szabad gyakorlata mind a zászlósoknak, országnagyoknak és nemeseknek, mind a szabad kir. városoknak és az ország összes karainak és rendeknek, saját és az ügyesség birtokain, valamint Magyarország véghelyein is a magyar katonáknak; úgyszintén városokban és falvakban az ezt önként és szabadon fölvenni akaróknak mindenütt megengedtessek, és annak szabad használatában és gyakorlatában senki senkitől ne gátoltassék. Sőt a karok és rendek közti bármely gyűlölség és visszavonás elhárítására megállapított, hogy minden vallásnak vagy felekezetnek saját felebbvalói, szuperintendensei legyenek.»

Harmadszor. Az imént idézett 1608-diki törvény-cikk megújított a boldog emlékezetű II. Ferdinánd király megkoronáztatása idején, s beigtattatván a koronázó hitlevelél hatodik pontjába, az 1622-diki soproni országgyűlés második törvényczikkelyébe a következőképen foglaltatott:

A vallás ügye az ország valamennyi rendei között, a

magok és az ügyesség birtokain, továbbá az ország végvidékein a magyar katonáknál, az ország békés fennmaradásáért a bécsi békekötés és a koronázás előtti törvényezik értelmében legyen szabad, sértetlen és háborítlan, és pedig olyképen, hogy a vallás szabad gyakorlata mind a zászlósoknak, országnagyoknak és nemeseknek, mind a szabad kir. városoknak és az ország összes karainak és rendeknek, saját és az ügyesség birtokain, valamint Magyarország véghelyein is a magyar katonáknak, úgyszintén városokban és falvakban az ezt önként és szabadon fölvenni akaróknak mindenütt megengedteessék, és senki annak szabad használatában és gyakorlatában sem ő felségétől, sem bármely más földesúrtól, semmi módon és semmi ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék.

Ezenkívül a következő években és országgyűléseken is megújított e törvény, jelesül: 1618: 77. t.-cz., 1625: 22. t.-cz., 1630: 33. t.-cz., 1635: 29. törvényezikben, továbbá III. Ferdinánd császár koronázási hitlevelében, mely 1638: 1. törvényezikben foglaltatott, melynek tartalma teljesen egyező a II. Ferdinánd koronázási hitlevelének 6. pontjával.

Igy állván a dolog, a katolikusok az idézett engedményekből a parasztok részére csak a következőket tartják megadottaknak:

1. hogy mindenikük követheti a lutheranus vagy kálvinista vallást, és hogy abban senki sem háborgatja őket;

2. hogy vallásukat szabadon gyakorolhatják, a prédikációkat hallgathatják, a szentségeket saját szertartásaik szerint élvezhetik stb. s ebben őket háborgatni vagy akadályozni nem lehet;

3. hogy a paraszt szabadon mehet más faluba és szomszéd templomba, a hol a maga vallását szabadon gyakorolhatja. Bevallják, hogy mindez a szabad vallásgyakorlattal volt megengedve;

4. hogy a jelen hitlevél harmadik pontjához adatott, miszerint a parasztoknak, ha akarják, szabad visszahozniok elűzött papjokat; imaházakban vagy más helyen tarthatnak

nyilvános isteni tiszteletet, s abban őket akadályozni nem lehet, valamint abban sem, hogy a szükséghez képest más-honnan hozzanak papot és annak szolgálatával éljenek. Ez azonban csak a jövőre nézve értetődik, mert azelőtt sohasem volt megengedve. Csak az a kérdés, vajjon a katolikus urak saját falujokban levő templomaikat, melyekben azelőtt katolikus istentisztelet tartatott, melyekbe saját vallásukat és saját papjukat vezették be, és melyeket több éveken át birtak, a fentebbi engedmények alapján átengedjék-e a parasztoknak vagy a falu többségének? Az a kérdés, vajjon a katolikus urak az új diploma kibocsátása és elfogadása előtt használhatták-e a magok falujában levő templomaikat a más valláshoz tartozó parasztok akarata ellenére, az említett engedmények sértése nélkül?

A katolikusok idáig oly állhatatosan ragaszkodtak nézeteikhez, hogy még a Bethlen-féle török-cseh háborúk által sem engedték ezen jogukat elvételni; sőt azzal mindez ideig éltek, élni akartak, és pedig a következő okoknál fogva :

Elsőször, mivel semmiféle engedményből, törvényzikkből, hitlevélből nem lehet kimutatni és bebizonyítani, hogy a parasztoknak az ő földesuraik sérelmével templombirhatási kegyúri jog legyen engedve, a mi kitűnik minden iratokból és hitlevelekből.

Másodszor, mivel a nekik engedett szabad vallásgyakorlat mellett sehol sem foglaltatnak e szavak : *una cum templis*, templomokkal együtt. A bécsi béke illető pontjában a parasztokról egy szó sincs: ott csak a rendeknek engedtetik szabad vallásgyakorlat. Ugyszintén az 1608-diki, az 1618-diki és a két császár hitleveleiben a parasztoknak engedett vallásszabadságnál e szavak: *una cum templis* sehol nem találhatók. Az efféle engedmények csak annyit jelentenek, a mennyit mondanak, s ennélfogva nem lehet elismerniök, hogy a parasztoknak templombirhatási jog engedtetett volna, sőt inkább az idézett törvényekből és

engedményekből világos, hogy a templomok nem parasztnak, hanem uraknak, vagyis a rendeknek engedtettek meg.

Azon bécsi első békepontból, mely alapját képezi minden vallási szabadságnak, és mely megerősítést nyert az 1608. és 1618-diki koronázási hitlevelekben, több érvet lehet kivonni.

Első érv az, hogy az említett békekötésben csakis az ország karainak és rendjeinek és a katonáknak engedtetett szabad vallásgyakorlat; a parasztnak nem. Ezek tehát semmit nem követelhetnek. A Mátyás-féle magyarázó diplomában a templomok határozottan a rendeknek engedtetnek; pedig ezen diploma sok oldalról megtámadható, nevezetesen, hogy az nem a királytól, nem is a tárgyaláskor, hanem a főherczegnek adott teljhatalom megszűnte után titokban és a biztosok tudta nélkül adatott ki.

Második érv az, hogy azon békekötés a katholikus templomokat szabadon és érintetlenül hagyja. Miből világos, hogy azon templomokat, melyek a katholikus urakat illetik, a más vallású parasztnak nem bitorolhatják. Aztán a vallásszabadság a katholikus vallás sérelme nélkül adatott csak, és mi lehetne nagyobb sérelem annál, ha a paraszt elvehetné a katholikus urának templomát, s azt magáénak tartván a katholikus papot és szertartást onnét kizavarná.

Harmadszor, ugyancsak az 1608-diki törvényezikkből bizonyítható, hogy a templomhoz a földesurnak és nem a parasztnak van joga. Ha azért, mert a parasztnak szabad vallásgyakorlat engedtetett, követelik a templomokat is; nagyobb joggal követelhetik azokat a földesurak, a kiknek ugyanazon szabadság nagyobb mértékben adatott. Az említett törvényezikkből világosan ki van fejezve, hogy a rendek a magok birtokain mindenütt szabad vallásgyakorlattal bírnak, tehát templomaikban is, melyek az ő birtokukat képezik, a mint az lentebb világosabban fog kitűnni.

Negyedszer, az 1618-diki törvényből és a kir. diploma 6-dik pontjából ugyanaz tűnik ki, sőt az ezen évi irományokból és emlékekből tudva van, hogy mennyire sürgették.

miszerint a vallásszabadsághoz e szók is tétessenek: *una cum templis*; de erős okok és katolikus törvények miatt azok az evangélikusok beleegyezésével is kimaradtak a diploma szövegéből.

Ötödször, az új diploma első pontjából világos, hogy a rendeknek a vallás szabadsága a templomok használatával együtt adatott: tehát a földesúr és nem a paraszt nyerte a templomhasználati jogot. Nem is lehet állítani, hogy ez a következő második pontban meg volna engedve, mert ott semmi említés sincs a templomok használatáról, s az, hogy ebben ne akadályoztassanak, csak a vallás szabad gyakorlatára és nem a templomok használatára vonatkozik.

Hatodszor, nem lehet ellenmondás e diploma első és második pontja között. A mennyiben tehát az első pontban világos szavakkal a templomok a földesuraknak engedtettek, a másodikban nem lehet ezt tőlök elvenni és a parasztoknak tulajdonítani. A kérdés csak a körül forog, ha vajjon a földesúr falujában, melyben a parasztok más valláshoz tartoznak, a templom a földesuré legyen-e vagy pedig a parasztoké? — Ha a földesuré, akkor nem a paraszté különben ellenmondás lenne, és a katolikus földesurak vallásgyakorlatát zavarnák a parasztok, s nagy méltatlanság lenne, ha azok saját templomaikat nem használhatnák. — A földesúr előbbvaló — *potior jure*. Hogy mind a két fél ugyanazon templomba járjon, azt nem lehet megengedni. Ha ez megengedtetnék, megtörténnék néhol, hogy a templomot három felekezet is használni akarná, a miből csupa zavar következne. A katolikus templomok be vannak szentelve. Ott őriztetik a szentség, ott tiszteltetnek a képek, mit a kálvinisták bálványimádásnak neveznek, és így a kath. templom profanáltatnék, ha abban más vallásfelekezet is tartaná istentiszteletét. Ugy ezen, mint más számtalan okok miatt egy templom több papé nem lehet. Az is világosan kitűnik a diplomából, hogy a kik használják a templomot, azoké legyen a parochiális jövedelem is. Ha pedig több felekezeté lenne a templom, nem lehetne meghatározni, kié legyen a

jövedelem. Minthogy pedig a templomok használatának joga a diplomákban is a földesurakat illeti, világos, hogy nem illetheti a parasztokat.

Hetedszer. Az idézett törvények és engedmények a szokás által is megerősítettek, a mennyiben a katolikusok az általok kívánt templomok birtokában voltak mindjárt az 1608-ki törvény alkotása kezdetétől, mely törvényben engedtetett a parasztoknak legelőször vallásszabadság; ez kitünik egyrészt a tapasztalásból, másrészt pedig magoknak az evangélikusoknak nyilatkozataiból is, kik iratukban az 1608 óta katolikusok által elvett templomaik visszaadását sürgették, melyek pedig nem mások, mint a miket a földesurak saját telkeiken vettek el a parasztoktól.

Nyolczadik érv a földesurak kegyuri jogából merítettik; mert azt már az evangélikusok sem fogják állítani, hogy a kegyuri jog a parasztokat illelné. A templomok kegyuri jogát a földesurak (és nem a parasztok) nyerték a királyoktól adományképen éppen oly jogon, mint egyéb birtokaikat. Ezen oly sok századon át birt jogaikat tehát a földesurak nem akarják átengedni a parasztoknak. Ez érthető a parasztok állapotából, melyben különösen azon időtől fogva élnek, midőn a nemesek és az ország ellen fellázadván leverettek és minden birt jogaiktól, kiváltságaiktól és szabadságaiktól megfosztattak, és örökre a hűtlenség büntetésével sújtattak, a mint az kitetszik Ulászló király 7-dik decretumának 14-dik czikkéből (Tripart. 3. tit. 30), mely ekképen hangzik:

Mert a paraszt az ő urának földjén, kivéve munkabért és jutalmát, semmiféle örököségi joggal nem bír: az egész földnek tulajdonjoga a földesurat illeti. A paraszt tehát csak a maga munkájának jutalmát, t. i. illő megbecsülés következtében a földnek, malomnak vagy szőlőnek hasznát ruházhatja másra vagy adhatja el. Az örökösödési jog a földesurat illeti.

Minthogy tehát a parasztoknak az urak földjén semmiféle tulajdonuk nincs, következőleg urok sérelmével a templomok kegyuri jogával sem birhatnak, s az urak földjén

annyira nem bírnak semmivel, hogy a földesur tetszése szerint elmozdíthatja őket birtokáról, csakis a munkadíjat tartozik nekik megfizetni, az idézett törvény szerint, mely máig is érvényben van.

Hogy mi a kegyuri jog és hogy a világiaknak mit enged meg a kath. egyház, az ennek eredetéből és a hazai törvényekből világos; nevezetesen kiténik ez Ulászló király II. Decr. 31. t.-cz., III. Decr. 66. t.-cz., továbbá V. Decr. 26. t.-cz.-ből, hol az mondatik, hogy a kegyúrnak jogában van a kath. papot tetszése szerint a templomba és javadalomba igtatni az igaz ősi egyház alapítványa szerint, mely kétségen kívül katolikus volt.

Kilenczedszer, fehnerül még itt más hasonló érv is. Minthogy a patronatusi jogon kívül a templom tulajdonjoga az idézett törvény értelmében a földesurat illeti, ez a saját templomában teheti azt, a mi neki tetszik, a nélkül, hogy ebből másnak sérelme volna; gyakorolhatja benne a maga vallását, s éppen úgy rendelkezhetik vele, a mint rendelkezik földjével és legelőjével, melyet tetszése szerint kiadhat a parasztoknak, vagy maga használhatja fel. Továbbá valamint senkinek sem szabad másnak templomában, a tulajdonos engedelmével nélkül, a maga vallását gyakorolnia; valamint az ily tilalom nem sérti a vallásszabadságot, úgy a parasztok sem gyakorolhatják vallásukat másnak, vagyis a földesurnak tulajdon templomában, ha csak az meg nem engedi. A földesurak három okból tulajdonosai a templomoknak. Először, mert ők bírnák a földet, tehát földesuri jogon. Másodszor, mert királyi adomány folytán ők bírnák a kegyuri jogot. Harmadszor, mert ők építették a templomokat. Ki lehet mutatni, hogy többnyire ők építették a templomokat, és ha valahol a parasztok építettek, azokat is a katolikusok a kath. vallás gyakorlása végett építették.

Tizedszer. Ha a törvény gondoskodott, hogy a parasztok ne háborgattassanak vallásukban, úgy még inkább áll ez a földesurakra nézve. Ámde a földesurak háborgattatnak és akadályoztatnak az ő vallásuk szabad gyakorlatában, ha a

hatodik feltétel és a nyolczadik törvény ellenére birtokaikból, illetőleg templomaikból kizavartatnak a parasztok által, a mi a legméltatlanabb eljárás. Ellenkezik ez a bécsi békekötéssel is, melyben az mondatik, hogy a katolikusok templomai szabadon és bántatlanul maradjanak.

Tizenegyedszer. A parasztoknak semmi sem engedtetett egyéb, mint szabad vallásgyakorlatuk. De nagy különbség van a szabad vallásgyakorlat és templomhasználat között. Ez nemcsak önmagától, hanem a következőkből is világos:

Először, nemcsak ezen országban, hanem más országokban is bírnak az evangélikusok szabad vallásgyakorlattal, de a templomok használata nélkül.

Másodszor, a lutheránusok és kálvinisták több éveken át bírtak szabad vallásgyakorlattal Pozsonyban, Nagyszombatban és másutt, a nélkül, hogy templomuk lett volna.

Harmadszor, a szónak valódi értelme az, hogy a vallás gyakorlata legyen szabad és abban senki sem háborgattassék; jöllehet e gyakorlat csak magánházban tartatik, de annak nyilvánosságát azért tagadni nem lehet.

Negyedszer, ha a szabad vallásgyakorlat egy volna a templomok használatával, akkor a katolikusoknak a szabad kir. városokban, hol nincs templomuk, sehol sem lenne szabad vallásgyakorlatuk, a mi nagy jogtalanság lenne a katolikusokra nézve. Már pedig a katolikusoknak úgy mint az evangélikusoknak mindenütt templommal kellene bírniok, ha van szabad vallásgyakorlatuk.

Aztán a vallás szabad gyakorlata, miként fentebb is mondatott, legkevésbé sem akadályoztatik az által, ha az másnak a templomában nem engedtetik gyakoroltatni. Ebből is világos, hogy a vallás szabad gyakorlata még nem ad jogot a parasztoknak arra, hogy uraik templomát használhassák. Ezen tétel megdönti minden érveiket és követeléseiket, melyek körülbelül ezekben foglalhatók össze:

Először. A szabad vallásgyakorlat meg van engedve egyenlően az uraknak és a parasztoknak, mivel azonban a szabad vallásgyakorlattal együtt jár a pap, pappal a hely és

templom, ebből következtetik, hogy a parasztnak is megengedendők a templomok.

Másodszor. A szabad vallásgyakorlat meg van engedve azon városoknak és falvaknak, melyek azt elfogadni akarják; mivel pedig a városokkal és falvakkal együtt jár a templom, annál fogva bizonyítgatják, hogy a parasztnak is adandók a templomok.

Harmadszor. Megállapított, hogy a parasztnak vallásukban és annak gyakorlatának használatában ne zavartassanak; de lehet-e nagyobb zavarása azok vallása gyakorlatának, mint az, ha templomaik elvétetnek s papjaik elmozdítanak.

Negyedszer. Meg van engedve a szabad vallásgyakorlat a parasztnak, meg van állapítva, hogy azok abban ne akadályoztassanak; tehát a hol azt élvezik, maradjanak ez élvezetben s hagyassék meg nekik templomaik használata.

Ötödször. Ugyanazon fejezetben felelnek a katolikusok érvére, a hol az áll, hogy a patronatusi jog s maguk a templomok a földesurakhoz tartozzanak, de azok használata, külön előjognál fogva a fentemlített engedményekben a parasztnak adatott.

Az elsőre nézve az a válasz, hogy ez érv inkább a katolikusok mellett szól. Ha ugyanis a szabad vallásgyakorlattal járnak a templomok, úgy azokat fensőbb joguknál fogva inkább a földesurak birhatják mint a parasztnak. Megérősítették ez az 1608-ki t.-czikk és a hatodik feltétel által, a hol világosan meg van állapítva, hogy az urak szabad vallásgyakorlattal birjanak saját jöszágaikon. Ha tehát saját birtokaikon mindenütt szabad vallásgyakorlattal birnak, kell hogy mindenütt legyenek templomaik, és azokat a magok részére lefoglalhatják, úgy annál kevésbé szoríthatók ki a parasztnak által a saját birtokukon levő templomokból. De jóllehet leginkább a szabad vallásgyakorlattal járna a templom, ebből nem következhetnék, hogy igényli a templomot, abból nem következik, hogy valaki más templomban a földesúr tudtán kívül a maga vallását ne gyakorolhassa.

Hisz elég szabad vallásgyakorlat az a parasztnak, ha vallhatják azon vallást, mely nekik tetszik, azt bárhol gyakorolhatják saját falujukban is, ha t. i. azt a legújabb egyezmény szerint teszik. Ugyanezen fejezetből lehet az evangélikusok többi bizonyítékára is felelni.

Ugyanis, különbséget téve egyszer a templomjog s a szabad vallásgyakorlat joga közt, a protestánsok összes érvelése oda irányúl, hogy a parasztnak, úgy a mint a falvak és a városok, a szabad vallásgyakorlatban ne zavartassanak, abban ne akadályoztassanak.

Megengedik ugyan a kathólikusok, hogy azok a szabad vallásgyakorlatában ne akadályoztassanak, de hozzáteszik, hogy a templom birási jog nekik sehol sincs megengedve, s hogy ők az által korántsem akadályoztatnak vallásuk gyakorlatában, ha megengedik nekik, hogy tetszésök szerint szolgálhassanak Istennek bárhol; de a kathólikusok templomában az ő vallásuk gyakoroltassék és ne más. Kiki saját templomában gyakorolja vallását úgy, a hogy akarja: de a kathólikusok tulajdon templomukban saját vallásukat akarják gyakorolhatni és nem mást.

A negyedik s hasonlóan az ötödik évrre válasz: Sehol sincs megírva, hogy a parasztnak a templom használatában ne akadályoztassanak, hanem csak is az istenítisztelet gyakorlatában, a mi pedig a mint többször is mondatott, nagyon különböző dolog, mert ez utóbbi csakugyan megadott a parasztnak, de nem az előbbi. Midőn ugyanis az állíttatik, hogy a földnek s más dolgoknak használata a parasztnál, maga a föld s vagyon pedig a földes uraknál van, felelet az: hogy a földes uraknak szabad az ő földjét, melyet eddig parasztnak használtak, saját használatára lefoglalnia Tripart. 3. fej. 25 és 30 szerint.

Ha tehát egyenlőség van, legyen az meg a templomot s annak használatát illetőleg is. Végre panaszozzák a protestánsok, hogy templomaik elvétettek, különösen azon kath. urak által, kik előbb elhagyván a kath. hitet, később újra visszatértek hozzá. Ezen kath. urak bizonyára a protestan-

sok nézete szerint is birtak templomhasználati s patronatusi joggal az áttérés előtt is. Nem látják tehát át, hogy az áttérés által miként vesztették volna el ezen jogot: sőt inkább a vallás szabad gyakorlatának és a templomhasználatának jogával, mint az előtt birtak, úgy azt később is megtartották az által, hogy katolikusokká lettek s nem veszítették el a szabad vallásgyakorlatot s a templomhasználatot.

Azok a mágnások és nemesek, kik lemondva a kath. vallásról, lutheranizmust s calvinizmust vettek fel, majdnem kivétel nélkül, összes birtokaikról a kath. papokat elmozdították, kizavarták, s a kath. parasztnak ellenkezése dacára is, saját hitők prédikátorait tölték fel. Így tettek a nagyobb urak: Battyányi, Nádasdy, Zrinyi, Homonnay, Szécsy Balassy, Perényi, Davsky (?) Illésházy, a Thurzók s mások többen. Ezeknek legtöbbje ugyanazon időben az összes kath. papokat falvairól s birtokairól elűzte. Ez tehát vagy jogos cselekedet volt, vagy pedig jogtalan s törvényellenes. Ha ezen utóbbi, akkor a katolikusokat nem lehet okozni, ha ilyekeznek a jogtalanul elkövetetteket javítani, a törvényes birtokosokat jogaikba visszahelyezni, s kinek-kinek megadni a magáét. Ha pedig az előbbi áll, akkor a katolikusoknak van igazuk, mert nekik részben azon előnyük van, hogy míg a protestánsok csak az engedmények bizonyos határaihoz s korlátaikhoz kötve, addig a katolikusok ős időktől fogva örvendenek a vallás gyakorlatának.

Végre pedig, ha állna az, a mit az evangélikusok annyiszor hajtogatnak, hogy a vallás megzavarása oka az ország végromlásának, ezt igenis megengedik a katolikusok is, csak azt mondják a próféta szavaival: «nem én háborgattam Izraelt, hanem te és a te atyádnak háza.» Ő bár ők soha sem zavarták volna meg ujításaikkal az ősi vallást és a hitnek, a vallásnak egységét, bár ne zavarták volna fel az egész nemzet egyértelműségét; s szakgatták volna ketté a hazát gyűlölködés, fegyver és polgárháború által, akkor állna és virágzanék még most is Magyarország.

De hát szerintök nem az az ország végpusztulásának

s végromlásának oka, hogy a katolikusok az evangélikusokat az ő engedményeikben bármilyen módon is zavarnák vagy akadályoznák; sőt inkább az, hogy ők semmiféle engedményekkel nem elégesznek meg, hanem mindig többet s nagyobbat kívánnak, mit ha másképp el nem érhetnek, vassal és fegyverrel erőszakolnak ki, és nem nyugodnak addig, míglen a kath. vallás teljesen el nem nyomatik. Erről több bizonyosság van a többi tartományokban és királyságokban és fejedelmi városokban, sőt magában e királyságban is, hogy t. i. forradalom által mindig több s nagyobb engedményeket követeltek s nyertek.

Vajha a mostani legnagyobb engedmények által ő felisége elérné az óhajtott békét; elérné ezen sújtott ország összes lakóinak boldogságát és egyetértését!

Sok van, a mit a katolikusok jogosan követelhetnének a vallás ügyében, a mit azonban abba hagynak s csakis azokat terjeszték elő ő felségének, a mik világos törvényekben és engedményekben foglaltatnak. A bécsi békekötés alapját képezi a más vallás minden engedményeinek, melyek a következő 1608-ki törvényben s a diploma hatodik feltételében, úgyszintén a jelenlegi diplomában megújittatnak és megerősítettnek, s a katolikusok azt kívánják, hogy ama békekötés megtartassék, s az evangélikusok ahhoz ragaszkodjanak.

Ugyanis ott világosan áll, hogy azon templomokat, melyek a Bocskay zavarok idejében elfoglaltattak, a katolikusoknak kell visszaadni. Ama zavargás pedig 1604-ben vette kezdetét, illő tehát, hogy mindazon templomok, melyeket azon évtől fogva az evangélikusok a katolikusoktól elvettek, s melyek mindeddig még nincsenek visszaadva, visszaadassanak. Ily templomok pedig jó nagy számban vannak, nevezetesen a következők:

1. A kassai nagyobb parochialis templom, mely az egri káptalantól vétetett el, s mely ugyanazon békekötés alapján visszaadandó.

2. A soproni parochiális szt. Mihály-templom, mely a katolikusoktól ugyanazon időben vétetett el.

3. Ugyanott a szt. György-temploma, mely ugyanazon időben vétetett el, és még most sem adatott vissza. Szintúgy a szt. Erzsébet-féle, mely ugyanazon Sopron városának külvárosában állott.

4. Több bányaváros templomai, melyek a Bocskay-féle zavargások alatt, vagy pedig később foglaltattak el. Ezek közé számíttatik a besztercebányai szt. Erzsébet, mely a Bocskay-féle mozgalomig katolikus papoké volt. Midőn ezt a törvény szerint s a bécsi béke alapján vissza kellett volna adni és ő felsége egyházi biztosai visszaakarták venni, a besztercebányai polgárok összefutva s fegyverre szólítva a népet a felség határozatának ellenszegültek. Van még sok más azon időtől elfoglalt templom is, melyet vizsgálat folytán vissza kellene adni s melyek fentebb a többi sérelmek között jelezvék.

5. Joggal követelik azt is a katolikusok, hogy bármely szabad kir. bányavárosban katolikus templom legyen s az nekik kijelöltessék, úgy a mint az sok fejezetből és az új diplomából látható, hogy t. i. az ország rendleinek mindenütt szabad vallásgyakorlatuk legyen a templomok használatával együtt.

6. Mind az, a mi az előbb nevezett békekötés czikkei ellenére a kath. vallás és klérus sérelmére elkövetetett, mind az ugyancsak ama békekötés tartalma szerint megszüntetendő.

7. Több ilyen dolgot hozhatnának még fel a katolikusok, ha az evangélikusokat követni akarnák egyes esetek felsorolásában; de ők ezeket elhagyva csak keveset akarnak felhozni ő felségének, hogy ebből is kitünjék, miszerint nem kisebbek, sőt súlyosabbak azok a sérelmek, miket a katolikusok szenvednek a protestansoktól.¹

¹ Informatio Catholicorum circa gravamina Evangelicorum, ubi inter alia discutitur questio: An Catholici Domini templa sua propria

A protestansok csodálkozással, de egyuttal nagy kedvetlenséggel hallgatták végig e hosszú sérelmi iratot, mely inkább volna nevezhető okoskodásnak és egyoldalú törvény-magyarázatnak, mint sérelmi iratnak. Hogy az arra adandó felelettel soká ne késsenek, azonnal kineveztek magok közül egy bizottságot,¹ mely észrevételeiket írásba foglalja. Klobusiczky András az erdélyi fejedelemnek egyik követé, készítette a választ, mely a többiektől elfogadtatván, deczember 7-kén beadatott ő felségének.

Ebben — úgymond — nem akarják ismételni mindazon panaszaikat, melyeket öt hónap óta már annyszor gyümölcstelenül hangoztattak. Nem ők az okai, hogy az idő így vesztegettetik, és hogy ő felségének panaszaikkal alkalmatlankodni mind eddig kényszerültek. Ők az engesztelődést és az országgyűlés folytatását óhajtják.

A diploma negyedik pontját illetőleg, mely a templom-foglalásra vonatkozik, nem tudtak egyetértésre jutni a katholikussal. Ezért kétszer folyamodtak ő felségéhez és remélték, hogy ő atyai resolútiójával a sérelmeket a királyi diploma szerint megnyugtatóra fogja megorvosolni. Azonban a kibocsátott leiratból fájdalommal értesültek, hogy ő felsége resolútiója a katholikusként bizonyos informatiója folytán elhalasztatott; és hogy a protestansok informatióját is meg akarja hallgatni, mielőtt ezen ügyben határozná.

Minthogy azonban mindazon állítások és követelések, melyekkel a katholikus urak előállottak, minden eddigi ország-

in suis pagis et oppidis, quae ante hac exercitio Catholico addixerant, teneantur ad licitum rusticorum aut majoris partis pagi, ipsis concedere. Quae quaestio multis rationibus in favorem Catholicorum deciditur, et ad argumenta Evangelicorum responditur. Denique representatur, quatenus Catholici postulare adhuc possent in negotio Religionis.
Hist. Dipl. App. 29—34. l.

¹ Tagjai: Osztrosith Pál, Szemere Pál, Klobusiczky András, Barna György, Zákány András, Török Zsigmond, Egresdy Boldizsár, Kisfaludy István, Szirmay Péter, Máriássy János, Vitnyédy István.

gyűléseken, és a nem régen ismételve tartott nagyszombati tanácskozásban, valamint ő felsége legújabb diplomájának azon pontjában is, mely az eddigi akadályokat és magyarázatokat figyelembe nem veszi stb. már teljesen megdőntettek, ennél fogva új czáfolat nem is szükséges, mert hiszen a legújabban kelt diploma 2. és 3-dik feltételében a parasztoknak megengedtetik, hogy elhagyott vallásukat ismét felvehessék, és elűzött lelkészeiket visszahozhassák, a vallás felvétele pedig úgy értetik, a mint az az országgyűlési cikkben is kifejezve van, hogy az a templomok és harangok szabad használatával és szabad temetkezéssel történhessék. Ez benne van úgy a bécsi, valamint a mostani békekötésben is.

A bécsiben, mert mindjárt annak létrejötté után a parasztok és a polgárok megkapták a vallás szabad gyakorlást a templomokban, és annak élvezetében sokáig megmaradtak: a mi az 1608-ban benyújtott sérelmi iratukból világos, és ehhez a gyakorlathoz ragaszkodott ő felsége legközelebbi diplomájában is, a melyben elrendelte, hogy a zavarok alatt elvett templomok a parasztoknak visszaadassanak, és hogy azokat tőlük ezentúl senki elvenni ne merészelje, ellent nem állván a földesurak patronátusi joga.

Miután tehát a lelkiismeret szabadságának így elégtételt, a valláshoz való visszatérés s az elűzött papok visszahozatala megengedtetett, valóban most, midőn úgyszólván csak puszta falakról van szó, nem tanácsos holmi aprólékos kifogások miatt az ország lakóinak szívét elkeseríteni. Hozzájárul az is, hogy miután ő felségének legújabb bécsi biztosítása szerint nem szükséges, hogy új összejövetelek és akár köz-, akár magánértekezletek tartassanak, ezt a protestansok is jónak látják, mivel világos a kir. diplomának értelme: kéri tehát ő felségét, méltóztatnék meggondolni, hogy ezen szegény haza, mely mintegy előfala a többi keresztény országoknak, eléggé szenved a belháborúk miatt, és az ő igazságos kérelmeket kegyelmesen meghallgatni, sérelmeiket ígéretéhez képest, királyi tekintélyével a protestansok meg-

elégedésére valahára orvosolni és őket megvigasztalni méltóztassék, hogy a jelen országgyűlés teendőit bevégezvén, örömmel térhessenek vissza küldőikhez, és dicsőíthessék ő felségének atyai kegyelmét.¹

¹ *Resolutio* et humilis replica Status Evangelici ad decretum suprascriptum suae Majestatis, quo Informatio Status Catholici in negotio Religionis communicata fuit, die 7. Decemb. Anno 1646. suae Majestati humiliter exhibita. Hist Dipl. Append. 34. 1.

A királyi tanácsosok közbenjárása haszontalan. — A király december 22-ki válasza nem nyugtatja meg a protestansokat. — Deczember 24-kén új kérelemmel járulnak ő felségéhez.

Az evangélikusok replikája nagy benyomást tett a királyra és környezetére. Lehetetlen volt észre nem venni az abban felhozott okok és érvek súlyát szemben a katolikusoknak apróságokra kiterjeszkedő és a világos törvényeket elmagyarázó panasziratával. Ennek lehet tulajdonítani azt, hogy a király titkos tanácsosai, jelesül gr. Khevenhüller és Kurz a következő három napon át egymás után hivatották az erdélyi és magyarországi protestans követeket a királyi várba, hogy őket engedékenységre bírják.

De hiába való volt minden törekvés. A protestansok következetesen a törvényre és a király ígéreteire hivatkoztak. Decz. 10-ki gyűlésökből azt a határozott feleletet adták Khevenhüllernek és Kurznak, hogy az evangélikus status most sem tud egyéb módot találni az egyetértés létrehozására, mint azt, melyet az «ultimaria resolutio»-ban ő felségének beadott. Ha e szerint az ő kielégítésökre fog eldöntetni a dolog, akkor megnyugosznak benne, ellenkező esetben nem.

A király tanácsosai sajnálatukat fejezték ki a felett, hogy a rendek oly rideg választ adtak nekik; egyuttal megnyugtató hangon értesítették őket arról, hogy ő felsége néhány nap múlva ki fogja adni végleges határozatát.

De a napok eredménytelenül multak el egymás után. A mindinkább türelmetlenebbé vált rendek ismételve sürgették a királyt, hogy adja ki határozatát és ne várassa őket haszontalanul. Kaptak is szóbeli választ és ígéretet mindannyiszor, de a határozat elmaradt. Decz. 15-kén új panasz-íratot szerkesztettek. Gr. Pálffy Pál és gr. Khevenhüller kérték őket, hogy legalább két napot várjanak, ne búsítsák ő felségét folytonos sürgetéseikkel.

A két nap is elmúlt, de a királyi válasz ki nem adatott, mivel az összehívott theologusok véleménye még be nem adatott,¹ és ő felsége a kiadandó határozatra nézve nem birt teljes egyetértésre jutni a klérussal.

A protestansokat végtelenül bántotta ez eljárás. Audientiát kértek ő felségénél; mire decz. 17-kén gr. Puchaim által következő királyi iratot kapták:

Ha az evangelikusok valami új kívánsággal akarnak fellépni, akkor ő felsége kész audientiát adni; ellenkező esetben nincs szükség audientiára, mert hiszen ő felségé *három nap alatt* okvetlenül felelni fog kívánságaikra.

E válaszszal megelégedtek; de egész decz. 22-ig kellett várakozniok, a midőn az úgynevezett «zöld házba» összehívtak a rendek és ott ő felségének decretum alakjában kiadott következő válaszát adta elő Prikkelmair mint kanczellár:

Ő felsége óhajtotta volna ugyan, hogy a karok és rendek magok közt egyeztek volna ki és ne kívánták volna az ő közbenjárását; de miután ez nem történt, s mind a két fél hozzá folyamodott, ő felsége tehát, diplomájához híven a dolgot következőleg és véglegesen intézi el.

Az evangelikusoknak «a béke kedvéért» még ezen or-

¹ Rákóczy 1646. decz. 14-kéről írja követeinek Váradról: «Ki higgyen mint most s ezután is az ő felségek hitinek, ha megint pápista theologusokkal akarják absolváltatni constitúciójokat, hiszem tavaly Bécsben volt ő felsége, onnét küldte meg az diplomát, könnyű lött volna őket összegyűjteni s akkor azt végbevinni, s ne csaltak volna meg bennünket hamis hitekkal; bizony lehetetlennek vallom, (hogy) elszenvedje az úr Isten büntetlen. Vörösvári lev.

szágygyűlés folyama alatt a következő templomok adassanak vissza :

1. *Dunáninnen* : Kass, Poruba, Henclova, Pásztó, Dra-hócz, Madonicz, Banixa, Jalsó, Radnócz, Juanii, Patha, Nagy-macze, Turan.

2. *Dunántúl* : Csákány, Óvár, Perenye, Kiczlak, Nion-fidel, Pusztá-Sz -Mihály, Sz.-Gróth.

Szabad legyen nekik templomokat építeniök oly helye-ken is, a hol eddig nem voltak ; s a földesurak fundust ad-janak hozzá.

A megjelelt templomokhoz tartozzanak a papi jövedel-mek is ; templomokat foglalni nem szabad.

A kegyuri jog ezen királyi nyilatkozatnál senkinél figyelembe ne vétessék, kivéve azokat, melyeket a kir. diploma és a jelen rendelet megállapított.

A ki pedig ezen rendelet ellenére is merészelné temp-lomot foglalni, első alkalommal fizet ezer forintot, s vissza-adja a templomot ; a ki még másodszor is próbálna ilyet tenni, elveszti azon birtokát, melyen a templom elfoglaltatott.

Az egyházi férfiak, valahányszor ezen királyi rendelet ellenére valamely templomot elfoglalnák, első izben ezer forin-tot, másod izben a templom visszaadásán kívül kétezer forin-tot fizetnek büntetésül. Biró és végrehajtó minden országgyű-lésen a királyi tábla legyen.

Egyébiránt, minthogy már ez országgyűlés alatt oly sok drága idő elpazaroltatott, s a birodalmi ügyek, melyek kö-zött némelyektől ezen országnak megtartása is függ, más-hova hívják ő felségét, hogy felretévén minden más tár-gyat, a végházak feletti tanácskozáshoz fogjanak.¹

Midőn e leirat utolsó szava is elhangzott, az evange-likus rendek alig tudtak magokhoz jönni álmélkodásukból.²

¹ Hist. Diplom. Appendix. 36. 1

² «Mi evangelikusok — írják az erdélyi követek Rákóczynak decz. 24-kéről — kiváltképpen nagyságod követei, jámbor szolgálai, hívei csak elhülénk s elálmélkodánk belé, felette igen-igen nagy szívünk-

Nem hitték, hogy annyi harc után ilyen ridegen fognak visszautasítani, hogy a diploma tartalma és szavai így fognak mellőztetni. Nem is maradtak el e miatt a keserves panaszok és az ingerült kitörések. A királyi diploma negyedik pontja szerint mindazon templomokat — szám szerint mintegy 400-at — kellett volna visszaadni, melyek 1608 óta a háború kitöréséig elvették a protestansoktól. És ime alig adatott vissza húsz; az is olyan, hogy alig érdemli meg a templom nevezetét. A felföldi tizenhárom vármegyében egyetlen templom sem adatott vissza, pedig ott volt a legtöbb sérelem. Az, a mi ott a büntetésről mondatik, nem hogy megnyugtatta volna, sőt inkább felháborította a kedélyeket.¹

Az erdélyi követek új felírást javasoltak; de voltak a protestansok között olyanok is, a kik ezt ellenezték, és hajlandók voltak más ügyek tárgyalásába fogni. Ezen megha-

beli fájdalomainkkal lévén, ennyi számtalan sok idő és haszontalan nagy summa költségeknek vesztegetése után im látja Nagyságod . . . minémű reménytelen s gyümölcstelen válaszuk lőn . . . Mi ezen az ő felsége resolútióján semmiképen contentusok nem vagyunk, quia non est iuxta continentias diplomatis; quia non est cum satisfactione evangelicorum et nostra; quia mi felső Magyarországon csak egyetlen egy templom sem restituáltatott, sőt csak emlékezet sincs felőle; és ezeken kívül is több ratiókat adván categorice ugyanott mindjárt declaráltuk magunkat, sem nagyságod, sem mi ezen bizony contentusok nem vagyunk» . . . Eredetie a magy. kir. kamarai levéltárban.

¹ «Ebben az ő felsége determinációjában — írják az erd. követek — oly szók s jezsuitai equivocatiók vannak, kiváltképpen a jus patronatus felől és az szegény község felől is s egyebek felől is. ha mi ennek consentiálnánk, ez új tractatus volna, oly pedig az ki nyilvánossággal, mind ez mostani új diplomát s mind az bécsi pacificatiót, s mind az hatodik conditiót és az religióról írott artikulusokat megrontaná. Poenáról is ő felsége az micsoda determinatiót tölt, ez is az klérus és katolikusok conceptussa ellenünk; ezen sem nyughatunk meg semmiképen, oly bírót rendelvén ő felsége nekie, az ki az hitvallásból mindnyájan ellenkeznek mivelünk; az egész tábla bírái mind egytől-egyig pápisták lévén és országgyűlésére halasztván, soha senki nem látja annak effectusát a mi részünkről. Hanem ha contra evangelicos lenne . . .» I. h.

sonlás mindenesetre gyöngítette hatásukat, mi felett panaszkodnak is Rákóczy fejedelemhez írott jelentésökben.¹ De mindamellett a nagy többség abban állapodott meg, hogy újra fölír ő felségéhez, s kérni fogja, hogy «méltóztassék a diploma tartalmához képest az evangélikusok megnyugtató-sával magát kegyelmesebben resolválni.»

Decz. 24-kén Kolonics és Liszty által csakugyan a következő kérvényt nyújtották be ő felségének:

Ismételt kérelmeikre, úgy mondanak, azt várták, hogy ő felsége a diploma negyedik pontját illetőleg a protestansok teljes megnyugtatóására fog határozni. Azonban ő felsége leiratából arról értesültek, hogy a majdnem négyszáz elfoglalt templomból névszerint csak húsz adatik vissza, s azok közt néhány olyan is van, mely sem a zavargás alatt, sem annak előtte nem foglaltatott el az evangélikusoktól, s ennél fogva a sérelmek között nem is fordulhatott elő, mivel most is az evangélikusok birják. Némelyek csak leánygyülekezetek, melyeknek sem parochiájok, sem jövedelmök nincs; sőt még remény sem nyújtatik nekik arra nézve, hogy az 1638 előtt, valamint az azon évi országgyűlés után elvett templomok vissza fognak adatni; továbbá, hogy a n.-szombati, szakolczai és győri evangélikusok panaszai el fognak intéztetni; sőt a szakolczaiak legújabbán is háborgattatnak vallásuk szabad gyakorlatában, s minthogy a kegyúri jogról az országos törvényekben sehol említés nincsen, s a kir. diplomában nincs is megjelölve, hogy ezután gond lesz arra, hogy a katolikus urak a templomokat erőszakosan el ne vegyék: továbbá minthogy a nevezett diplomában nincs azon kifejezés, hogy «a parasztok bekegyezése nélkül», sőt nincs is megmondva, hogy melyek azon templomok és jövedelmek, melyek a felsőmagyarországi vármegyékben nekik visszaadandók.

¹ Elég szívbeli fájdalommal kezdjük értegetni — úgymond — némely evangélikus atyánkfainak titkos cselekedésöket és férgessé létöket. Az úr isten ezután jobban kinyilatkoztatja . . . az ilyeneknek álnok és istentelen cselekedetöket keresztyén igaz religiönk ellen.» U. o.

Mindezeknél fogva átláthatja ő felsége, hogy miután a visszaadandó templomok megjelölve nincsenek, miután a diploma szavai szerint nem a törvény áthágóira, hanem csak a templomok elragadóira szabatik büntetés, és a templomok visszaadásának határideje hosszúvá van kiterjesztve: ebből ismét csak a szegény népnek zaklattatása fog következni, a lelkiismereti szabadság korlátoztatni és ő felsége új és új kérelmekkel fog ostromoltatni.

Ennélfogva alázatosan kéri ő felségét, hogy tekintetbe véve kérelmüket tekintetbe vévén a diplomában tett kegyes ígértét, melyben biztosítja az evangélikusokat, hogy teljes megelégedésükre fog nekik igazság szolgáltatni: méltóztassék oly resolútiót kiadni, mely őket teljesen kielégítse és így a mostani országgyűlés teendői az ő kielégítésökre szerencsésen bevégeztethessenek.¹

¹ Lásd Historia Dipl. Append. 36. l.

Rákóczy nyilatkozata a parasztok templomai érdekében. — A prot. rendek ragaszkodnak a kir. diplomához; vizsgálatot követelnek. — A fejedelem háborúval fenyegetőzik.

Rákóczy Nagyváradon várta a viták befejezését, olykor-olykor lelkesítő és intő leveleket küldvén Pozsonyban levő követeihez. Szavaiban erély és bátorság van. A protestans egyház jogait és szabadságát biztosító törvényektől és királyi diplomáktól nem hajlandó eltérni egy hajszálnyira sem. A templomfoglalás ürügyeit nem fogadja el. Utal a tényre, hogy a míg Thurzó György nádor élt, addig a pápisták nem merészeltek templomokat foglalni a protestansoktól, mert tudták, hogy az a törvénynek érvényt tudott szerezni. A vallást illető törvények azóta is megerősítettek az újabb királyok által, de nem volt, a ki végrehajtsa azokat; a klérust senkisem vonta kérdőre erőszakosságai miatt. Azért figyelmezteti követeit az ősök példájára, kik híven és lelkesen harcoltak vallásuk szabadságáért a klérus támadásai ellen.¹

¹ «Az clerus s papista urak — írja decz. 27-kéről — mind ezek (t. i. a törvények) ellen cselekedtek . . . violálták az ő felsége hitit, ország statutumit, (ezért) nem oltalmat, hanem büntetést érdemelnek mind ő felségétől s az statusoktól. Ők háborítván azért meg az szegény hazának statutumit, 17 conditióit, abban az poenaban is estek volna, az mit László király idejében végeztek, az ilyenek ellen pro exemplo is hogy refrenálódnának, el nem kellene annak múlni, s az

A katolikusoknak azon okoskodására vonatkozólag, hogy a szegény parasztok a templomon kívül is gyakorolhatják vallásukat, Rákóczy azt válaszolta, hogy mikor a királyok biztosították a protestánsok vallásszabadságát, akkor az inkább a szegény népre való tekintetből, mint az urak kedvéért történt. Ezen állítását a következő okokkal támogatja:

1. mert az urak nemesi tagjai lévén az országnak, vallásokra és személyökre nézve szabad nemesi személyek voltak, s azelőtt is övék volt a templomok használata;

2. mert az uraknak nem kellett jobbagyaiktól elfoglalni a templomokat, minthogy ezek urastól evangélikusok voltak; tehát a törvényezikkek előtt is szabad használatában voltak templomaiknak. De kellett végzéseknak lenniök azon szegény nép kedvéért, mely a klérus és a kath. urak alatt volt. Bocskay alatt is azok háborgatták a népet, ezek ellen kell mostan is védekeznie az evangélikus statusnak, mert ha most nem védi magát igazán, tökéletesen és állhatatosan, alig ha az 1604-ben becsusztatott törvényezikket meg nem újítják minden rendek ellen.

Hogy a szegény nép a templomokon kívül is gyakorolhatja szabadon vallását, az — úgymond Rákóczy — hamis elmélkedés, mert ha a mi eleink csak propter formam csinálták volna a templomokat, Salomonnak is nem kellett volna templomot csinálni, és több sz. írásbeli s külső példák is nem volnának helyesek. Az isten ő fölsége miért kívánta volna, hogy neki ház építtessék? Nem is akar olyan ellenvetésekkel bővebben foglalkozni, mert azok — úgymond — hamis jezsuitai csalárd inventiók. A jezsuitákkal ő

evangélikus statusnak is el nem kellene csak lépni is az olyan végzési s az 17 conditio mellől is, ne csúfolnák s nevetnék az régi jó emlékezetű evangélikus urakat is holtok után, s most se tartanának bennünket utolsóbb statusnak náloknál, s nem kellene az evang. statusnak magának erőteljesíteni azelőtti végzést is, bátorítani a klerust ezután való cselekedetinek is ilyen continuálására . . . Nagyvárad, die 27. Decz. 1646. A vörösv. levélt.

nem vitázik, s követeit is óvja ettől.¹ Ott a törvény, az legyen az iránytű, mely vezérelje őket harcaikban. Ott a királyi diploma, melyet ő felségének is meg kellene tartania, ha hittel erősített szavát megszegni nem akarja. A klérus tegyen le minden szint, ürügyet, hamis utat, magyarázatot, praktikákat, kivételeket és ravaszságot, adja vissza az elfoglalt templomokat teljesen, ne avatkozzék a szegény nép lelkiismeretébe, ne fenyegetse, ne sanyargassa, és ne kényszerítse meggyőződésével ellenkező szertartásokra. Ha ezt megteszi, akkor helyre áll a béke magától. Ha ily alapon, vagy ehhez hasonló módon conveniálhattok — mondja — akkor jó; ha nem, mi bizony egyáltalában ő felségétől kívánjuk, (hogy) ígérete szerint igazítsa el *cum satisfactione Evangelicorum*.²

¹ «Az istenért disputatiót az jezsuitákkal s klerussal ne indítsatok, s abban magatokat ne borítsatok; elég világos ez az negyedik punctum, mert benneteket akar szóval, annál inkább írással való *pro et contra* való disputatiókra vonhatnak, sokkal inkább haszontalanbúl mulatjátok az időt és az Diploma mellől is elmentek.» U. o.

² Okait a következő pontokban adja elő:

1. Azt bizonynyal hisszük, könnyen az klerussal s pápista urakkal nem conveniáltok jól üdvösségesen.

2. Az időt is csak disputatiókkal kell velök *sine fructu* eltöltenetek.

3. Ha velök rosszul conveniálnátok az Isten dicsősége s conscientiátok sérelmével, az sem üdvösséges, sem dicséretes és hasznos nem lenne; soha annak megorvoslásában módja sem lenne semmi időben az Evangelicus statusnak, bár nem tudjuk, micsoda jó alkalmazossága lenne is, *volenti nulla injuria* lévén.

4. Az evangelikus status maga fogna azzal sáfárkodni, sok lelkemet odaengedvén, az ki nem övé, hanem az Istené, s nem ő hatalmában vagyon, megfojtván sok szegény együgyűeknek conscientiájokat.

5. Az egész imperiombeli Evang. statusnak is alig ha kárára nem lenne, s ebből exemplumot nem kezdene formálni az klérus ő felségével együtt.

6. Az egész világon levő Evangelikusokkal is megítéltetnők magunkat, s kárhoztatnának bennünket, nem gondolván sem conscientiánkkal régi s új végezésekkel. De ha ő felségétől kívánná meglátni, tudni mint akarja, fogja ő Felsége *cum satisfactione Evangelicorum* eligazítani . . . Rákóczy levele decz. 27. 1646. Vörösv. lev.

Ha nem cum satisfactione igazítja el, akkor a jövőben megújulnak a disputatiók; de egyuttal világos bizonyságul fog szolgálni a világnak arra is, hogy a magyar király nem akarja megtartani esküjét.¹

Ez volt a fejedelem álláspontja. Minduntalan azt harsogta fülébe követleinek: «el ne térjetek a törvénytől és a diplomától, mert megkeserülök utódaitok is, ha feladjátok szent jogaikat!»

És a követek hívek maradtak eddig vallott elveikhez, és a törvény s a kir. diploma kösziklájára állva, tiszteletreméltó következetességgel rendületlenül küzdöttek tovább hitök szabadságáért.

Mihelyt a karácsonyi és újévi ünnepek után újra megnyitak a nyilvános ülések, és a personalis felhívta a rendeket, hogy a végvárak ellátásáról gondoskodjanak; a protestansok kijelentették, hogy mindaddig, míg a vallásügyben ő felségétől megnyugtató választ nem kapnak, semmiféle más tárgyalásokra nem fognak.

Röviden és határozottan kijelentették, hogy a törvény-

¹ . . . Im minden keresztény evangelicus rendek . . . tapasztalható jelen való példával experiálhatják, mint bizhassanak az austriai háznak bona fide christianával tett fogadásához! Im, az is világos; fides non est servanda haereticis, az Veresmarti könyvének is most is vehetjük eszünkbe intentumát is. Im, mi azon vagyunk, (hogy) mind az Diplomával együtt az pozsonyi mostani actákat kinyomtasuk . . . ez széles világra kibocsássuk, megtalálván elsőben ő felségét engedelmesen s emlékeztetvén az diplomában tett kötelezettségére is. Tudjuk bizonynyal nagy szeget üt az egész keresztény világon levő evangelikus nagy emberek fejében, s az portának is hírré teszük, tanuljon az Porta is belőle, ha a keresztényekkel így bánnak s azoknak hiteket meg nem tartják, ő hát mit remélhet, mihentest módja leszen benne az austriai háznak. Ugy vagyon, minket is kegyelmetekkel együtt csaltanak meg; de az istent akarták inkább megcsalni, kiért hogy az úr isten boszút ne álljon rövid időn, soha bizony nem gondoljuk . . . Rákóczy Gy. levele követeihez Nagyváradról jan. 6-kán reggel 6 órakor 1647. Vörösvári levélt.

től és a királyi diploma negyedik pontjától el nem térnek. Ezen álláspontjukat írásban is kifejtették és közölték a personalíssal, jelesül kimondották:

1. hogy a sérelmekben részletesen felhozott szakolczai, nagyszombati, győri és révkomáromi protestánsoknak, kiknek temetőhasználatát ő felsége még az 1638-diki országgyűlésen megengedte, de a császári biztosok azok szabad vallásgyakorlatát betiltották — a királyi diploma értelmében újra megadassék a szabad vallásgyakorlat, s elűzött lelkészeiket visszahozhassák. Továbbá, hogy minden más nemesek és conpatronusok részletesen felhozott sérelmei orvosoltassanak;

2. hogy a parasztok vallási békéje és elűzött lelkészeiknek visszahelyezése a diploma igazi értelmében történjék, és a parasztoktól 1608 óta egész az újabb zavargásig elvett templomok, melyek az 1638-ban ő felségének benyújtott sérelmekben és az utóbb felsoroltakban is említettek, az utolsó kijelentésekben említett vizsgálat alapján és az ott megírt módon visszaadassanak, és pedig a következő okoknál fogva:

mivel ő felsége 1638-ban is felajánlotta e vizsgálatot,

mivel a diploma második és harmadik pontjában részletezett vallási reassumptio és az elmozdított lelkészek visszahelyezése csak ily vizsgálat által történhetik meg, s a nélkül a negyedik pont szerint a templomok és jövedelmek nem határozhatók meg.

Ekképen a kir. diplomák hatodik föltételének is elég lesz téve azoknál, a kik szabadon és önkényt akarják elfogadni. Az evangélikusoknak nyújtott elégtételt nem is lehet másképp értelmezni,

mivel az ilyen vizsgálat az előtt is, Thurzó György nádor idejében, úgy a katolikus, mint az evangélikus status számára gyakran elrendeltetett; ettől az evangélikus rendek, küldöik utasítása szerint, el nem állhatnak;

3. hogy a parasztokat, a diploma tartalma szerint.

vallásukban semmi szín alatt háborgatni nem lehet, s ezután templomfoglalásnak nem szabad történnie, — és mégis némely főurak a királyi biztosok visszahelyezési munkája után, a templomokat különféle ürügyek alatt elfoglalják, a szegény népet vallásában sokféleképen háborgatják, zaklatják és sértegetik. Kivánják tehát, hogy az ilyenek ellen ő felsége, mint az elfogadott diploma és a megkötött béke megszegői, valamint tekintélyének sértői ellen föllépjen, és az ily templomokat parochiáikkal és jövedelmeikkel teljesen visszaállítani kegyeskedjék;

4. hogy a kegyúri jogról és más hasonló dolgokról szóló záradékról, mint a diplomához méltatlan ügyekről, szövege legyen;

5. hogy ezentúl mindenki, akár egyházi, akár világi méltóságot viseljen, ha templomokat, parochiákat és iskolákat foglalni, lelkészeket elűzni, vallást háborgatni, a szegény népet vallásgyakorlatában, temető- és haranghasználatában akadályozni vagy vallásáért bántani és zaklatni merészelné, mindannyiszor ezer forintnyi bírságban elmarasztaltassék; javaiktól a megyei hatóság mellé csatlakozott két-két katolikus és protestáns nemes emberek által — előleges vizsgálat folytán — megfosztassanak, és semmiféle törvényes közbelépés által ebben meg ne akadályoztassanak; az elvett templomok pedig ugyanazon végrehajtók által azonnal visszaadassanak.

Ha pediglen a diploma ilyen sértői az imént említett végrehajtásnak ellene szegülnének, azok ellen Ulászló király VI. dekretumának 8. cikke alkalmazandó.¹

Ebbe a felvidéki vármegyék, városok és Erdély követei is belenyugodtak. Némely pontokat ugyan bővebben szerettek volna kifejteni, nehogy az általános kifejezések új félreértésre adjanak okot. Jelesül a vizsgálatra vonatkozólag óhajtották kimondatni, hogy az, a mennyiben a diploma elfogadtatott,

¹ Ratione quarti puncti Diplomatis extreme ita posset status Evangelicus contentari. Hist. Dipl. App. 37. l.

még ezen országgyűlés alatt hajtassék végre, mert e nélkül haszontalan minden beszéd.¹ A templomok visszaadásánál utasításul kívánták adni a vizsgálóknak, hogy miről inquireljanak az eddig elfoglalt templomoknál és a parasztok háborgatásánál. Kivánták, hogy a kiküldendők ne csak vizsgálók, hanem egyúttal végrehajtók is legyenek. És oly esetben, ha valamely vitás kérdésnél egyetértésre nem juthatnának, kérdés, ki legyen a döntő! Aztán kinek kérelmére menjen ki a vizsgálat? Nézetünk szerint oly evangélikusok kérelmere, a kiktől a templom elfoglaltatott.

A többire nézve, jelesül a büntetésre nézve teljesen egyetértettek a personalisnak beadott pontozatokkal.²

A katolikusok azonban makacsul ellenezték a templomok visszaadására kirendelendő vizsgálatot. Ezért a király a nádorból, az országbiróból és a personalisból álló küldöttséget nevezett ki, hogy az a protestánsokkal alkudozzék.

A vita január 17-éig tartott. A király részéről megbízott követek hivatkoztak a király és a katolikus vallás tekintélyére, melyet megsérteni nem illő dolog. Hivatkoztak az időhalasztás rossz következményeire, minek okát a protestánsokra hárították. A nádor még fenyegető szavakat is ejtett, mondván, hogy a fejsze már a gyökéren van, nem jó lesz tehát ő felségével kikötni. A protestánsok viszont vádolták a katolikusokat s a nádor fenyegetését rossz néven vették. A türelem naponta fogyott mind a két részről. Rákóczy

¹ «Az istenért — írja Rákóczy követeinek — az gyűlés elmulása utánra semmit ne halaszszatok; ha esztendeig ott kell lennetek is, ott, ott (i. i. az országgyűlésen) igazítsatok mindent el, mert él az Isten, ha azutánra halaszszátok, semmi nem lészen benne . . . Vörösv. lev.

² Considerationes Dominorum Magnatum, nunciorum item septem Comitatum partium Regni Hungariae superiorum, nec non quatuor liberarum ac reg. Civitatum circa scriptum ratione quarti puncti Diplomatis Regii per Status Evangelicos quinta die Januarii Anni 1647. Domino Personali praesentiae extreme exhibitum. Erdődy-féle lev.

kitartásra buzdította Pozsonyban levő követeit.¹ A templomokban pedig közimákat rendelt az országgyűlés jó kimeneteleért. Szomorúan hallá, hogy némelyek már lankadni és csüggedni kezdenek.²

Még szomorúbban azt, hogy a király csak a papokra hallgat, kik tekintélyét veszélyeztetik.³ Azonban azt nem ellenezte, hogy apródonkint egyenkint több és több templomot követeljenek vissza; de természetesen úgy, hogy aztán az evangélikus status megnyugodjék benne. Gyakran kikel leveleiben a «fertelmes életű» érsek és a «stupidus» palatinus ellen is, kik veszélybe hozzák a hazát.⁴ Sajnálja, hogy ismét csak a kard éle fog dönteni ott, hol az igazságnak és törvénynek kellene határoznia. Ezért újra szövetségesek után lát, mert

¹ «Tűrjenek, várjanak egy keveset — úgymond jan. 6-kán N.-Váradon kelt levelében — mind életemet, értékemet, in summa mindenemet nem sajnáljuk istenünk s hazánk mellett elkölteni s fogyasztani. Látja az minden szíveket látó s uralkodó úristen: nekünk csak az egy igaz, tökéletes, igazságos békesség kellene; de ha másra kezdünk kénytelen indúltatni, él az úr isten mindent megmozgatunk, próbálunk, valami ahhoz szükséges . . . Vörösv. lev.

² «Ha némelyekben — úgymond — konkoly vagyon, nem anyyira csodálhatni, mint szálni kell, s megjobbulásukat kívánni. 12 tanítványa volt az Christusnak, annak is egyike áruló volt, de jaj annak, a ki az embernek fiát (az ő igaz ecclesiáját. isteni tiszteletit, hazája szabadságát s hitbeli társait) elárulja; jobb lett volna nem is születtetnie . . . Vörösvári lev.

³ «Jaj annak az országnak — írja — s nemzetnek, az melynek nek királya az ítéletben gyermek és másoktól igazgattatik és meg nem fontolja az tanácsadást: erre sok példát hozhatnánk az sz. írásból; de elhagyjuk. Soha boldogtalanabb ország nincs annál, mint az kinek királya, fejedelme conscientiájának igazgatását mások alá szokta submittálni . . . Vörösv. levélt. Szilágyi S.

⁴ «Vajha az úristen — írja Rákóczy Pozsonyban levő követeinek — az parázna, fertelmes életű érseket valaha kezünkbe adná, bizony megtanítanánk, meg tudná máskor becsülni az ura hittel tett fogadását». «Igazán stupidus palatinusa van most szegény hazánkknak», írja Rákóczy 1647. jan. Szilágyi S. gyűjt.

tudja, hogy Ferdinánd király is csak azért húzza-halasztja a valláskérdés eldöntését, mert külsegítséggel győzelmet remél kivivhatni.¹

¹ . . . Tudjuk is jól igen titkos helyekről — írja Rákóczy — alattomban ő felsége mind azért rontatná a gyűlést, vagy megbékélhetne (ki nem léssen meg most) avagy megharczolván győzedelmes lehetne; de azért se engedi isten, az után karón mutatnának varjat. De immár mi sem várakozunk, látva csalárdságokat, magunkra az keresztyén királynál, a svecusnál gondot akarunk viselni, csak várjuk, miben fog megállapodni az 4. punctum categorice . . . (titkos írás Rákóczytól jan. hóban). Vörösv. lev. Szilágyi S.

A protestáns rendek összeírják a visszakövetelt templomokat. — A katolikusok 68-at, majd 84-et, végre 90-et ígérnek. — A protestánsok észrevételei február 13-án és 14-én. — A katolikusok válasza és febr. 20-ki nyilatkozata. — A király márczius 1-i rendelete. — A protestánsok újra folyamodnak a királyhoz.

Azalatt Pozsonyban folyt a vitatkozás a visszaadandó templomok fölött.

A protestánsok tökéletesen belefáradtak a diplomák emlegetésébe. Nem volt olyan érv, melyet már számtalanszor nem használtak volna; s nem volt oly ellenvetés, melyet minden oldalról meg nem czáfoltak volna.

A gyakorlat emberei tényekre és egyes esetekre fektették a főszlyt. Összeírogatták azon templomokat, melyek 1608 óta elvették az evangélikusoktól. Abaujmegyében huszonötöt, Trencsénben kilenczet, Turóczban ötöt, Komáromban kilenczet, Pozsonyban huszonnégyet, Zalában hatot, Somogyban egyet, Vasban harminczat, Sopronban ötöt, Mosonban tizenhatot, Győrben egyet, Veszprémbe kettőt és Esztergomban kettőt, összesen tehát 144-et számláltak össze olyat, melyet okvetlenül vissza kellene adni. — E mellett a vallásszabadság biztosításán kívül kívánták, hogy oly helyen, a hol a templom a katolikusok kezén maradt, a protestánsok újat építhessenek minden akadály nélkül. Erre nézve alkalmas hely engedtessek nekik. De a katolikusok ezt el nem fogadták. Január 26-kán tett ajánlatukban csak 68 templomot voltak hajlandók átengedni: és pedig Abauj-

ban huszonötből csak kettőt, Zemplénben egyet, Sárosban kettőt, Szepességben egyet, Liptóban egyet, Nógrádban egyet, Hontban kettőt, Barsban ötöt, Nyitrában tizenötöt, Trencsénben ötöt, Turóczban kettőt, Komáromban egyet, Pozsonyban tizenegyet, Zalában egyet, Somogyban egyet, Vasban egyet, Sopronban egyet, Mosonban ötöt, Győrben kettőt és Veszprémben kettőt.

Ha e templomok névsorát összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy a jobb templomok a katolikusok részéről mind kihagyattak, és hogy a megadandók között olyanok is vannak, melyek a templom nevet nem is érdemlik meg, és olyanok, melyekről a protestánsok említést sem tesznek.

Az e fölötti méltatlankodás szavának hangja fölhatott a királyi trón magaslatáig. Senki sem fázott jobban e kérdés eldöntésétől, mint a király maga, ki a klérus részéről folytonosan valóságos ostromállapotban tartatott.

Végre január hó 30-án a király küldöttei 84 templomot jelöltek meg olyanokul, melyek a protestánsoknak visszaadhatók; minek ellenében ezek még az említett nyolczvan-négyen kívül 44-et követeltek. Megjelölték a helyeket, melyeket a katolikusok helytelenül vettek föl a jegyzékbe. — Nyitrában Szerdahelyt nem kívánták az evangélikusok, jóllehet ott evangélikus pap van; a helyett kívánták Bajmócz-Porubát. Turóczban Turán lakói nagyjából katolikusokká lettek, emiatt azok temploma, jóllehet az evangélikusok követelése között nincs, mégis az evangélikusokra erőszakoltatik. Vasban Kislak említettik, holott ilyen falu e megyében nem is létezik, tehát a templomok sorában nem is fordúlhat elő. Pozsonyban Limbach csak egy templommal bír, ennél fogva azon megkülönböztetés, hogy *kisebb* templom, fölösleges.¹

Az alkuvó felek katolikus része mindent elkövetett, hogy ígérettel és fenyegetéssel a protestáns követeket engedékenységre bírják. Az evangélikus rész nagy zavarban volt.

¹ Lásd a templomok névszerinti felsorolását mindkét részről Hist. Dipl. App. 39—43. l.

A béke kedvéért hajlandó volt engedni. Engedett is annyira, hogy már száz templom visszaadásába belenyugodott volna, csak arról lett volna biztos, hogy ezzel vége szakad az üldözésnek és a törvénszegésnek.¹

De erről senkisé is volt biztos. A többség úgy gondolkodott, a mint azt Klobusiczky írta a fejedelemnek, hogy t. i. ha elfogadják a kínált templomokat, az is baj, mert az a színe van a dolognak, hogy ezzel meg vannak elégedve; ha nem fogadják el, az is baj, mert nem tudják, jön-e aztán valaha ilyen alkalom vagy sem.

Február 12-én, miután a protestánsok nyugtalankodtak és már arra a gondolatra jöttek, hogy tömegesen fognak ő felségénél könyörögni az ügy elintézéseért, miután gr. Pálffy Pál országbíró is megigérte közbenjárását, a katolikusok nagynehezen véglegesen megállapították azon kilenczven templom névjegyzékét, melynek visszaadásába belenyugodtak.

Ezek pedig a következők :

Abaujban.

1. Somogy.
2. Mizsle.
3. Alsó-Meczenzéf.

Zemplénben.

4. Varannó.
5. Garan.
6. Kucsin.

Sárosban.

7. Szent-Péter.
8. Fel-Sebes.

Szepesben.

9. Káposztafalva.
10. Dunaveczi Krompak.

Liptóban.

11. Tépla.

Nógrádiban.

12. Maskafalva.

Hontban.

13. Báth.
14. Füzes-Gyarmat.

¹ *Klobusiczky* ezt írja febr. 10-kéről Rákóczy fejedelemnek: «Ha igazán megadnák a 100 templomot, az structurában nem tennének akadályt, és az evangélikusok ne fizetnének pápista papnak, az szegény községnek persecutiójától megszűnnének; szegény hazánk romlott állapotjára nézve alkalmasint megnyughatnánk rajta. Vörösv. lev.

15. Viszoka.

16. Princzfalva.

39. Jeszenicz.

40. Bedmér.

Barsban.

17. Velika-Polya.

18. Marót.

19. Nagyherestyén.

20. Keresztúr.

21. Fenyőkosztolány.

22. Kis-Keszi.

23. Semje.

Túróciban.

41. Sz.-András.

42. Sz.-Márton.

43. Mosócz.

44. Turán.

Komáromban.

45. Nagymegyer.

46. Apácza-Szakalos.

47. Bálvány-Szakalos.

Nyitrában.

24. Komjáti, két templom közül egy.

25. Sopornya a filiákkal.

26. Negyed.

27. Kass.

28. Poruba.

29. Hendlova.

30. Kraszna a filiákkal.

31. Gálgócson a kórházi templom.

32. Pöstyén melletti Szerdahely.

33. Udvarnok.

34. Bajna.

35. Ujlak.

36. Pásztó.

37. Deáki templ. klastromon kívül.

Pozsonyban.

48. Nagy-Magyar a filiákkal.

49. Német-Guráb.

50. Limpak.

51. Süll.

52. Taksony.

53. Nagy-Macsed.

54. Nagy-Szely.

55. Vízközi-Kürt.

56. Tarlós.

57. Nagy-Szegh.

58. Szent-Ábrahám.

59. Ivány.

60. Szerdahelyen templomhely.

61. Szenczen templomhely.

Trencsénben.

38. Alsó-Hricsó.

Somogyban.

62. Kis-Komárom.

Vasban.

- 63. Gyarmath.
- 64. Neusidel (Ujvár).
- 65. Szent-Gróth.
- 66. Óvár.
- 67. Perenye.
- 68. Puszta-Sz.-Mihály
- 69. Kukkenmerény.
- 70. Kiczladen.
- 71. Wolfau.
- 72. Czem.
- 73. Horensdorf.
- 74. Vépen templomépítési
hely.

Sopronban.

- 75. Sandorff.

Mosonyban.

- 76. Óváron a kisebb templ.
- 77. Miklósfalu.

- 78. Levél.
- 79. Német-Jägendorf.
- 80. Kémlye.
- 81. Kálnok.
- 82. Szolnok.
- 83. Zarándfalva.
- 84. Lépenyben kisebb templ.
az apátságon kívül.
- 85. Mecsér.

Győrben.

- 86. Zámoly.

Veszprémében.

- 87. Vaszar.
- 88. Dobron.

Esztergomban.

- 89. Farnád.
- 90. Ölved.

A király küldöttei urok nevében kijelentették, hogy ő felsége ezen itt előszámlált kilenczven templomon kívül többet átengedni nem hajlandó. Ezzel, úgymond, meg is elégedhetnek. Ő felsége bizik az evangélikusokban és inti őket, hogy az országgyűlések régi szokása szerint, fogjanak a még hátralevő más kérdések tárgyalásába és tanácskozzanak mindazokról, melyek közös javukra, békéjökre és megmaradásukra szolgálnak.

A protestánsok úgy voltak meg győződve, hogy mindazok, a miket ők kívánnak, csakugyan közös javukat, békéjüket és megmaradásukat illetik. Ennélfogva, ámbár sokan közülök hajlandók voltak ezt elfogadni, a többség — különösen az erdélyi követek sürgetésére — február 13-dikán

újra előterjesztette a fentebbi jegyzékre vonatkozó észrevételeit.

Ezekben szabatosabb kifejezés szempontjából kívánják, hogy *Szepesmegyében* Káposztafalván a templomhoz a szentély is csatoltassék. Csütörtökön a kápolnába való bejárás kívülről legyen, ne a templomból.

Hontban Bad helyett irassék Báth.

Nyitrában a komjáti templomhoz adassék a paplak és iskola a templom megnevezésével. A galgóczi kórházi templomhoz adassék az iskola, az ott levő paplak pedig az ezen kórházi templomhoz tartozó jövedelemmel együtt adassék meg a városon kívül levő temetővel együtt. — Deákyban a templom a kolostoron kívül expungatur.

Trencsénben, Predmárnél tétessék oda, hogy Kiszucsá folyó mellett.

Pozsonyban, Német-Gurábnál töröltessék az, hogy a községen belől. — Szerdahelyen a templom, iskola és paplak építéséhez, valamint a temetőhöz is kellő hely azonnal jelöltessék meg, azoknak és a hozzátartozandóknak kiváltságaival együtt. — Szenczen hasonlóképen a város közepén levő torony mellett templomépítésre, temetőnek a városon kívül; paplak és iskola számára pedig két jobbágytelek és Verbói János árváinak jobbágyi telke a földesúr által fizetendő árért adassék.

Somogyban, Kiskomárom mellett *falú* helyett tétessék *város*, a mint már régebben is neveztetett.

Vasban, Håremdorfhoz tétessék ez: alias Samfalva. Vépnel állittassék vissza azon telek, melyről a lelkész elmozdított; iskola és paplak számára pedig Sipos Pál szomszéd telke vétessék meg tartozmányaival és mentességeivel együtt.

Mosonban, Óvárrott a kisebb templomhoz tétessék az, hogy mindakét (t. i. német és magyar) nemzetiség számára.

Egyébiránt a királyi diplomának negyedik pontját illetőleg február 14-kén a következő kifogásokat terjesztették elő a protestánsok :

A rendekre vonatkozólag.

1. Hogy a Szakoleczán tartózkodó helvét és ágostai hitvallású embereknek a visszaadott és vallásuk szabad gyakorlására rendelt épületekben szabadjon a diploma ellenére eltiltott vallásukat szabadon gyakorolniok:

2. hogy a nagyszombati evangélikusoknak templom-, paplak- és iskola-fundusaik mindenféle adózástól felszabadíttassanak és kivétessenek; a mint ezt a templomok előjoga is magával hozza;

3. hogy miután a nagyszombati katolikus plébános a város közpénztárából fizetést kap, tehát az evangélikus lelkésznek is adassék ugyan onnan megfelelő rész. Ezt az igazság és az egyenlőség elve követeli;

4. hogy az evangélikus iparosok, kik Nagyszombatban vagy másutt tartózkodnak, és a czéhbe tartoznak, vallásukkal ellenkező szertartásokra, u. m.: offertoriumokra, proceszsiókra és több effélékre a diploma ellenére ne kényszeríttessenek.

A véghelyekre vonatkozólag.

Könyves szemekkel említik a győrvidéki evangélikusok sorsát, a kik a haza és e végvidék megtartása érdekében éjjel-nappal annyit küzdöttek, annyi vért ontottak, — és ime mindeddig Győrváros falain belől, tehát saját hazájokban, vallásukat gyakorolniok vagy templomot építeniök nem szabad! Sőt az ő vallásukhoz tartozó papnak a falakon belől még csak mennie sem lehet. A végvidéki lakosok, mielőtt még a pataházi templomot visszafoglalták volna, az isten igéjének meghallgatása végett kénytelenek voltak életveszéllyel a Dunán át járni, s nemcsak a hajótöréstől, hanem a török beütéseitől is rettegni.

Minthogy pedig a bécsi békekötésben, valamint a később hozott törvényekben, legujabban pedig a kir. diplomában is a véghelyeken levő magyar katonáknak szintén szabad vallásgyakorlat engedtetett: ennél fogva a győri ág. h. evan-

gélikusoknak is úgy, mint a lévaiaknak és tihanyiaknak, szabadjon a védfalakon belül templomokat, paplakokat és iskolákat építeni, hitfelekezetökhöz tartozó papokat tartani és vallásukat gyakorolni. A révkomáromi és holicsei evangélikusoknak szabad legyen templomot építeni, javítani és vallásukat háborítlanul gyakorolni.

A templomok építésére nézve.

A mennyiben az elfoglalt és a sérelmekben felsorolt templomok közül több maradt a katolikusoknál, mint a mennyi visszaadatott az evangélikusoknak, a protestánsok tehát kívánják, hogy ily evangélikus lakosokkal bíró helyeken — a mint azt a királyi határozat is mondja — vallásuk gyakorlása végett más templomokat, parochiakat és iskolákat építhessenek, s e célra a földesurak az alispán és mindakét részről egyenlő számban választott előkelő nemesek jelenlétében a törvény kihirdetésétől három hónap alatt, kellő és alkalmas helyet adjanak: a temető és harangok használata közös legyen.

Az átadás végett kiküldött vegyes megyei bizottságnak kötelessége erre felügyelnie és azt hivatal-, becsület és birtokvesztés terhe alatt végrehajtani, és a földesurakat mindenképen arra szorítani, hogy a hol az evangélikusoknak szükségük lesz templom, paplak és iskola építésére, azt, a mikor jónak látják, minden akadály nélkül fölépíthessék.

A fizetésekről.

Minthogy a lelkészek tartása illő fizetés nélkül teljesen lehetetlen s oly helyeken, hol a templomok a katolikusok kezén maradtak, a parochialis jövedelem is átment: méltó és igazságos dolog, hogy midőn az evangélikusok a templomok építése, papok visszavitele és vallásuk szabad gyakorlata következtében a parochialis templomoktól elestek és a katolikus pap szolgálatával nem élnek, ezután minden fél csakis a maga papjának fizessen személyes adót, csakis az alá tartozhassék és tartozzék.

A jövedelmekről.

A visszaadatni ígért templomok, valamint azok is, melyek jelenleg az evangélikusok kezén vannak, filialis templomok, parochiák, iskolák és bármi néven szerzett javak és jövedelmek adassanak vissza, jelestül pedig az ungvári és a lévai birtokokon, úgyszintén Ludányban s más helyeken is azok, melyek az evangélikus papoktól bármi módon elvették, semmi szín alatt bárki által azoktól el ne vétessenek.

Miképen történjék a templomok visszaadása.

A fent említett és visszaadatni rendelt templomok, s más effélék, melyek a háború alatt elfoglaltattak, és mind-
eddig ő felségének két izbeni parancsa daczára az evangélikusoknak mindedig vissza nem adattak, vagy a visszaadatás után újra elfoglaltattak, iskolákkal, paplakokkal, javakkal és jövedelmeikkel együtt még ezen országgyűlés alatt bizonyos, az ország rendei-
ből választandó biztosok közbejöttével teljesen és egészen visszaadassanak.

A büntetést illetőleg.

Bárkik legyenek azok, akár papi, akár világi rendűek, a kik a fentnevezett templomokat, a paplakokkal, iskolákkal, javadalmakkal és jövedelmekkel vissza nem adnák, s a templomok, paplakok, iskolák számára kirendelt telkeket ki nem jelölnék vagy ezeket bármely szín alatt akadályoznák, s ez után is a templomokat, paplakokat és iskolákat s az ide tartozó javadalmakat és jövedelmeket elfoglalnák, a papokat elűznék, a köznépet vallása gyakorlatában, temetkezésben és a harangok használatában akadályoznák és a vallásváltoztatás ürügye alatt bármiképen bántalmaznák, vagy ő felségének diplomájával nem gondolva a fentebbiekre nézve a vallásgyakorlatot sérteni merészelnék: azok minden adandó alkalommal ezer-ezer magyar forintban elmarasztaltassanak, úgy, hogy az alispánok, szolgabírák és esküdtek által, kikhez

a megye a főnemesek közül még két katolikus és két evangélikus embert fog csatolni, jószágaik a fővezérek által a véghelyekhez csatoltassanak s ezek csak közbecslés után legyenek visszaválthatók, mellőzve minden törvényes jogorvoslatot, s megelőző vizsgálat folytán úgy, hogy azon javaknak két része a határvárokhoz csatoltassék, egy része pedig a végrehajtóké legyen; a templomok pedig és tartozékaik a végrehajtók által teljesen visszaadassanak. Hogyha pedig a fentnevezett diplomának és ezen határozatnak nyomán a végrehajtásnak ellenszegülni merészelnének, az ilyenek ellen Ulászló VI. decr. 8. cikkelye alkalmaztassék, és az abban előírt büntetés foganatosíttassék.

A diploma sérelmes záradékáról.

Az evangélikus karok és rendek azt kívánják, hogy miután a patronatusi jogról és a parasztok mellőzéséről szóló záradék, mely ő felségének minapi decretumában benfoglaltatik, ugyancsak ő felségének diplomájával ellenkezik: ezekről és az ezekhez tartozó hasonló dolgokról a törvényben szó legyen.¹

Ezen észrevételekre való érdemleges válaszádsra nem érezték magokat feljogosítva a katolikus küldöttek. Azért közltek azokat előbb a királylyal és a főpapokkal. A míg ezek az adandó feleletről tanácskoztak, addig a rendek megválasztották a szenczi, óvári és szerdahelyi protestáns templomok számára való helyek kijelölésére kiküldendő vegyes bizottságokat. És pedig Szenczre küldettek: Hanvay Péter és Fejérpataky Kristóf protestánsok, Bencsis Miklós katolikus; Szerdahelyre: Szirmay Péter és Emödy evangélikusok s Egresdy Boldizsár katolikus, mint a Pálfi-család

¹ Declaratio Status Evangelici circa difficultates quarti puncti Diplomatis, ubi ea, quae circa status, confinia, structuram templorum eorundemque restitutionem, solutionem concionatorum, proventus, et poenam statuenda cupiunt, specificantur, exhibita die 14. febr. 1647 Hist. Dipl. App. 46. l.

prefektusa. Óvárra: Gejőczy László és Melczér Lajos evangélikusok, Perneszy Ferencz katolikus, kik még aznap, t. i. február 15-én útnak indultak.¹

Másnap a nádor átnyújtotta a katolikusoknak írásba foglalt következő válaszát:

A rendekre vonatkozólag.

Az első pont a szakolczaikat illetőleg, a mennyiben azok a rendek közé tartoznak, a kiknek a törvény szerint a nélkül is szabad vallásgyakorlatot a városokba hozni megengedettett, ez nekik is mint benlakóknak és a törvény által elismert felekezet tagjainak megengedettetik.

Másodikra nézve: felszabadíthatók (t. i. az adózástól).

Harmadikra nézve: ez ellenkezik a diplomával, és a város különben sem fizet a római katolikus papnak semmit.

Negyedikre: nézve a diploma szerint fog elintéztetni.

A véghelyekre nézve.

A győri véghelyiek Pataházán szabad vallásgyakorlattal birjanak, és ott templomot építsenek, s az ő papjaik szabadon ki- és bejárjanak, ott nincs mit félni a törököktől. Léván az evangélikusok birnak templommal, ezzel elégedjenek meg, és szabad legyen a várba járniok. A tihanyi vár oly kicsiny, hogy az ott lévő hajdúk feleségeikkel kénytelenek a templomban lakni; itt anélkül is apátság van. Komáromban van az evangélikusoknak templomjuk, de megengedettetik nekik, hogy a véghelyek sérelme nélkül még építhetnek. Holicson hasonlókép megengedettett már a templomépités.

A templomépitésekről.

A templomok építésére alkalmas hely az ő felségétől kiküldött biztosok által fog megjelöltetni; ha az országgyűlés után fogják az építést folytatni, az ne akadályoztassék.

¹ Szemere naplója, a Nemz. Múz.

A fizetést illetőleg.

Ez maradjon meg a diploma értelme szerint; a hová tartozik a templom, oda tartozzék a jövedelem is.

A jövedelmet illetőleg.

Már erre nézve megtörtént a kiegyezés, hogy hány egyházuk legyen, és hogy hány templomot és filialis egyházat birjanak. Ezzel tehát nagyon meg lehetnek elégedve.

A templomok visszaadását illetőleg.

Ha csak lehet, eszközöltessék a templomnk visszaadása még az országgyűlés tartama alatt, az ő felsége által egyenlő számmal kinevezett biztosok közbenjárásával; ha pedig nem lehet, akkor az országgyűlés után is, minthogy a visszaadás sok időt vesz igénybe, az országgyűlést pedig oly hosszú időre nyújtani nem lehet.

A büntetéseket illetőleg.

A kire bebizonyodik, hogy templomokat és azokhoz tartozó jövedelmeket elfoglal, a harangozás és temetkezés gyakorlatától valakit megfoszt, másokat vallásuk szabad gyakorlatában zavar, azt a királyi tábla minden törvényes kedvezés félretételével mindannyiszor hatszáz forintban büntesse, és egy protonotarius által eszközölje a végrehajtást; a templomot pedig adassa vissza, úgy, hogy az említett 600 frtból öt rész a véghelyeknek, a hatodik pedig végrehajtónak adassék. Ezen törvényes végrehajtás pedig eszközölhető legyen úgy a nyolczados, mint a rendkívüli sommás törvénykezés útján, sőt az országgyűlés tartama alatt is.

A záradékokra nézve.

Ezekről a törvényben szó nem leszcn.¹

Minthogy az evangélikus rendek ezen felelettel egy-

¹ Hist. Dipl. Appendix.

általában megelégedve nem voltak s különösen a templomok építésére, a személyi fizetésekre és a büntetésekre vonatkozó pontokat határozottan ellenezték: ennél fogva a katolikus urak egymás között folytatott többszöri tanácskozás után február 20-án végre a következő nyilatkozatot adták:

Minthogy a katolikusok által elfoglalt és visszaadatni rendelt templomok közül sokkal több maradt a katolikusok kezén, mint a mennyi az evangélikusokat illette volna, ennél fogva oly helyeken legyen szabad nekik új templomokat építeniök, mely célra a földes urak a törvény kihirdetése után három hónap alatt kötelesek az alispán és a megye által katolikusok és evangélikusok közül egyenlő számban kinevezett biztosok előtt helyet kimutatni; úgy, hogy a harangok és a temetkezések mindaddig, míg az illető templomokat fölépítik, közösek legyenek, meghagyatván az alispánnak és a kinevezendő biztosoknak, hogy ennek foganatosítása fölött lelkiismeretesen őrködjének.

A papok fizetését illetőleg az ily ujonnan épített templomoknál az ő hallgatóik által fizetendő stola őket fogja illetni; fizetéseikről pedig azok fognak gondoskodni, a kik őket meghívták; mert a diploma szavai szerint a jövedelem oda tartozik, a hova a templom. A mi a leánygyülekezeteket illeti, azok, melyek a templomok visszaadása alkalmával világosan megjelölve voltak, az evangélikusok kezében maradjanak s ezentúl kérdés se legyen a templomokról.

A büntetést illetőleg a következő iratot intéztek az evangélikusokhoz:

A kikre bebizonyúl, akár egyháziakra, akár világiakra, hogy a templomokat és az azokhoz tartozó jövedelmeket elfoglalják, a harangok és temetkezés jogától valakit megfosztanak, a visszaadatni rendelt templomokat, paplakokat, iskolákat és jövedelmeket vissza nem adják, az ujonnan épített templomokra szükséges fundusokat ki nem jelölik, a köznépet a vallás szabad gyakorlásában zavarják vagy akadályozzák, azok a királyi tábla által mindannyiszor 600 forintban és templom visszaadásában elmarasztalandók, s ez egy protonota-

rius által végrehajtsák, oly módon, mint fentebb mondatott.

Minthogy azonban az evangélikus rendek, különösen pedig az erdélyi fejedelem követei — kik e részben külön előterjesztést tettek¹ — a katolikusok ezen nyilatkozatával sem voltak megelégedve, február 25-én Barna György által új kérelmet nyújtottak be ő felségének, melyben mindenekelőtt sajnálatukat fejezik ki a fölött, hogy ily sokáig kell az országgyűlési tárgyalásokat húzni-vonni. — A katolikusok megengedik ugyan, hogy a protestáns papok fizetéseiket a néptől, mely őket választotta, és kegyuraiktól megkapják; ámde a parochiák jövedelmét az örökségek, a fekvőségek, a tizedek és más ilyenek is képezik, melyek mindig a paplakokhoz tartoztak. A nagyszombati egyezségből világosan kitűnik, hogy a papnak nemcsak az a jövedelme, a mit a hívek adnak; azokat, a kik a külön templomépítés és paptartás folytán a katolikus résztől elváltak, nem lehet kényszeríteni, hogy a katolikus papnak fizessenek. Minthogy csak a munkás tarthat igényt fizetésre, csudálatos, hogy azon evangélikusok, kik a katolikus papok szolgálatával nem élnek, mégis arra köteleztetnek, hogy azoknak fizessenek. Így a szabad vallásgyakorlatnak valóban nincsen értelme. A büntetést illetőleg megjegyzik, hogy az ő folyamodásukban semmi méltatlan kívánság nincs, midőn azt kívánják, hogy a vallásháborítók megbüntetésére az alispán és egyenlő számban katolikusok és evangélikusok legyenek kinevezve, mert hiszen más peres dolgokban is megvan az alispánnak azon joga, hogy ítéletet hozzon és azt végrehajtsa. És ha az alispántól birtokon kívül lehet fellebbezni a karokhoz és rendekhez más ügyekben, nemde igazságos dolog, hogy miután a vallásügyeket az egész ország rendezi, ezekre nézve is ugyanazon út követtessék? Ebben valóban semmi sincs, a mi ő felségének tekintélye, a katolikus rendek és az ország rendes birái ellen való eljárás volna. Hasonló esetekben min-

¹ Szemere Naplója febr. 23-káról.

ket is ugyanazon büntetés érjen; így aztán nem lesz közöttünk békétlenség, és nem fogjuk felségedet minduntalan kérelmeinkkel ostromolni. E büntetéstől pedig azoknak, kik a diplomához alkalmazkodni akarnak, egy cseppet sem kell tartaniok, mert hiszen az ország törvénykönyvében még sokkal keményebb büntetések vannak azokra szabva, kik az ország belbékéjét megháborítják, és a törvényeket lábbal tapodják. Ha pediglen a katolikus rendek azt gondolják, hogy ez kemény büntetés, azon esetben az evangélikus rendek készek elfogadni azon büntetést, mely Ulászló VI. decr. 8. t.-cz.-ben van kifejezve.

Ezekből láthatja ő felsége, mily igazságos téren mozognak a protestáns rendek, azért az istenre kérik, hogy valahára tekintsen e nyomorgatott nemzet bajaira, mely virágzó állapotában úgy tekintetett, mint a keresztyénség védfala, és ne engedje, hogy a keresztyén országok kárára, végromlásra jusson; és minthogy az evangélikusok semmi méltatlan dolgot nem kívánnak, méltóztassék intézkedni, hogy a fentebbiekre nézve az evangélikusok megnyugvására történjék az eldöntés, és hogy ezen hosszas országgyűlés a maga teendőit valahára bevégezhesse.¹

Ezentúl a protestánsok, várva ő felsége válaszát, sem nyilvános, sem magán tanácskozást nem tartottak egész a hónap végeig. Mig végre márczius 1-én összehivatván, a kancellár a következő királyi rendeletet kézbesítette nekik.

Ő felsége azt hitte, hogy miután a visszaadandó templomok száma meghatározva van, a vallás kérdésében többé semmi nehézség nem fog előfordulni, s az országgyűlés hozzáláthat a haza védelmét illető tárgyak fölötti tanácskozáshoz.

¹ V. ö. *Litterae supplices Evangelicorum, quibus Caesarem Majestatem humiliter afflagitant, ut tandem ad omnes et singulos discordiarum fomites restingvendos extremam manum addat, in primis difficultates quarti puncti Diplomatis complanet, in specie circa solutionem Ministrorum, itemque poenam occupatoribus Templorum et Religionis turbatoribus praescriptam stabilit.* Hist. Dipl. App. 49. l.

De miután ez nem történt, kegyelmesen és véglegesen azt határozza, hogy a papok fizetését illetőleg, melyet a protésztánsok személyes fizetésnek neveznek, ragaszkodik diplomája szavaihoz, a hol a fizetés részletesen nem adatik elő, hanem az mondatik, hogy a kié a templom, azé legyen a parochiális jövedelem is; felmaradván részökre különben is a hiveik által fizetendő stola. — A büntetést illetőleg mindazok, akár egyháziak, akár világiak, a kik akár a templomokat, akár azok jövedelmét elfoglalják, a hiveket a harangok és temetők használatától megfosztják vagy pediglen a visszaadati rendelt templomokat, parochiákkal, iskolákkal és jövedelmekkel együtt vissza nem adják, az építendő templomok számára fundusokat nem jelölnek ki, a népet a vallás szabad gyakorlatában akadályozzák — mindezek a vármegyékben az alispán és a megye által melléje a katolikusokból és evangélikusokból egyenlő számban választandó nemesek által, ha a dolog csakugyan igaznak bizonyúl, mindannyiszor 600 forintban elmarasztalandók, a templomok pedig azonnal visszaadandók, úgy, hogy az országgyűlés tartama alatt birtokon kívül egyedül csak az egész országhoz lehessen felebbezni. A büntetést illetőleg pedig felebbezés legyen az alispántól és a hozzácsatolandóktól birtokon belől, vagyis a végrehajtás előtt szintén a karokhoz és rendekhez az országgyűlés tartama alatt. Az ítélet és az elmarasztalás — mihelyest az ország megerősíti, avagy megváltoztatja — minden kedvezmények félretételével egy protonotárius által fog végrehajtatni, öt részben a véghelyek, — hatodik részben pedig a végrehajtók számára.

Mindezekre hivatal és vagyонvesztés terhe alatt köteleztetnek az alispánok és a megyék által melléjük választottak; a birság a véghelyeknek átszolgáltatandó, mely csak közbecslés útján lenne visszaváltandó. Minthogy pedig az országgyűlésnek még sok teendője van, komolyan inti ő felsege a rendeket, hogy ez ügyektől elállva, a fentebbiekben megnyugodjanak.¹

¹ Hist. Dipl. Append. 51. l.

Az evangélikus rendek, de különösen az erdélyi fejedelem követei, ezzel nem elégedtek meg.

Ez utóbbiak átmentek a katolikusok főembereihez, a nádorhoz, az országbíróhoz és a personalishoz. Barátságosan kérték őket, igyekezzenek ő felségénél kieszközölni, hogy a diploma tartalmával ellenkező pontok mellőztessenek és a protestáns rendek megnyugtattassanak. Ekkor a nádor azt mondá nekik: «meghigvyje kegyelmetek, hogy nekünk nagy bajunk van itten, az úristen tudja csak minő: de mi sem ő felségét, sem az pap urakat tovább nem vihettük.» Pálffi pedig azt mondá, hogy az érsek már egynehányszor pokolra is excommunicálta őket, mivelhogy engedni voltak hajlandók.¹

Ily körülmények között az evangélikus rendek márczius 2-án Leszley gróf által új kérelmet nyújtottak be ő felségének, melyben az ő kívánságaiknak törvényes és méltányos voltát fejtegetik. Kérik ő felségét, ne vegye alkalmatlankodásnak jelen folyamodásukat. Ugyük igazságának érzete indítja őket ennek megújítására.

Először is csodálkoznak a fölött, hogy miután eddig úgy a törvényekben, mint a legújabb diplomában, sőt ő felségének több leiratában is evangélikus karoknak és rendeknek czimeztetnek, a fentebbi leiratban, nem tudják mi oknál fogva, e czimök kétségbe vonatik és ezzel az evangélikus karok és rendek elkeserítettnek.

A papok fizetését illetőleg tudhatja ő felsége, hogy ha a személyes adó a katolikus papoknál megmarad, akkor az evangélikus lelkészeknek való fizetés lehetetlenné válik, vagy lehet-e szó vallásszabadságról, ha az evangélikus hívek kötelesek lesznek katolikus papoknak fizetni, és így mintegy adózóivá tétetnek azoknak, a kiknek szolgálatával nem élnek. Ez jogtalanság; azért hangsúlyozva a teljes vallásszabadság szükségét, panaszszal említik, hogy a papoknak járó jövede-

¹ Chernel György levele a fejedelemhez márcz. 4-kén. Látja nagyságod — úgymond — csak az lészen, az mit az érsek és papok akarnak, és ezután is semmi jó reménység nem lehet. Kamarai levélt.

lem alatt soha sem értetett csupán a hívek által fizetett összeg, hanem mindazon jövedelmek, melyek a parochiakhoz tartoztak, jelesül: az örökségek, negyedek, nyolczadok, tízezek, tizenhatodok és ezekhez hasonlók.

A mi a stólát illeti, melyet ő felsége említ, hogy az a protestáns papokat illeti, ehhez hasonlólag miért nem illetné őket a személyes adó is? hiszen ez is csak azon munkáért adatik, melyet az illető papok híveik körül végeznek. A büntetést illetőleg nem bírják fölfogni, hogy ha a templomok visszaadatása az alispánok által foganatosíttatik, birtokon kívül, miért kellessék a büntetéseket birtokon belől csak felebbezés útján végrehajtani. A tartozék követi a maga lényegét.

Kéri ennélfogva ő felségét, hogy ezeket tekintetbe vévén az evangélikusok kívánatának eleget tenni méltóztassék: valamint a többi kérelmeiket is, nevezetesen a győri és a lévai véghelyeket s a zavarok alatt elfoglalt templomok, paplakok, iskolák és jövedelmek visszaadását illetőleg még ez országgyűlés alatt teljesíteni szíveskedjék. Ezt annál inkább kéri, minthogy a jelen országgyűlés is leginkább azon czélból hivatott össze, hogy a királyi diploma valósíttassék.¹

A király sokkal inkább félt a papság fenyegetéseitől, semhogy az ily okokra hajolt volna:² s ennélfogva a kölcsönös szemrehányásoknak vége-hossza nem lett. A harc szívéssége valóban csodálatraméltó. — Több mint fél év óta majdnem naponta egy ugyanazon tárggyal foglalkozni; ki-meríteni minden érvet, minden módot, mely az észnek,

¹ Hist. Dipl. Append.

² «Az clerus — írja Rákóczy Gy. márcz. 20-káról — úgy megnyergelte ő felségét, hitit is megszegették ő felségével. Bizonyítjuk az felséges, minden szívet látó istennel . . . csak ő felsége effectualja vala fogadása szerint sinceritással diplomáját s nekünk tett fogadását, soha nekünk annyit nem ígérhetnek, valamelyért másrúl gondolkodtunk volna, de látván hittel csaltak meg, kihez ezután sem bízhatunk, gondot kell viselnünk magunkról, szerelmeseinkről s híveinkről idején . . . Gr. Erdődy-féle levéltár.

tudománynak, ügyességnek, hazafiságnak és vallásos buzgalomnak rendelkezésére áll — és ha mindez célra nem vezethetett, ujult erővel újra kezdeni az ostromot: oly látvány, mely önkénytelenül arra kényszerít bennünket, hogy ennek okát nem annyira az emberek indulatában, mint inkább az egymással ellenkező két irány erős voltában keressük. Valóban erős meggyőződés nélkül ily harczot oly soká folytatni nem lehet. A katolikus párt ép úgy, mint a protestáns párt erősen ragaszkodott a maga nézetéhez, és minthogy egyezés csak úgy jöhet létre, ha kölcsönösen minden párt enged valamit, a magában véve dicsérhető állhatatosság és elvhűség akadályozta a viták befejezését.

A protestánsok márczius 9-én új kérelmet intéznek a királyhoz. — Ez tanácsosaihoz küldi. — Közös megállapodás márczius 26-án és az április 4-ki kiegyezési pontok. — Rákóczy nyilatkozata. — Új viták után IV. Ferdinand megkoronáztatik. — Koronázás előtti feltételek. — Vallásügyi törvények.

A király márczius 4-én Bécsbe utazván az alkudozás folytatását egészen tanácsosaira bízta. Ezen intézkedés azonban csak nehezítette a tárgyalást. A megbízottak a protestánsok sürgetésénél hivatkoztak a királynak márczius 1-jén kiadott válaszára: minek ellenében azok is régi álláspontjukhoz ragaszkodtak. Hasztalan volt minden érv, minden könyörgés. Végre márczius 9. az evangélikusok ismét kérelmet intéztek a királyhoz. Ebben fájdalmukat jelentik ki a felett, hogy ő Felsége által még válaszra sem méltattatnak. Előadják, hogy teljességgel be nem látják, mi jogon lehetne a népet arra kényszeríteni, hogy az oly papoknak adózzon, kiknek szolgálatával nem él. Ez a vallás szabad gyakorlataival teljesen meg nem egyez. Kérik ennél fogva ő felségét, ne tulajdonítsa azt alkalmatlankodni akarásnak, hanem annak, hogy ügyök igazságát átérzik, midőn még egyszer fölkéri ő felségét, hogy a vallásügyet valahára a diploma tartalmához képest elintézni méltóztassék.

A király, ahelyett hogy a kérelemre válaszolt volna, átadta azt a kir. biztosoknak. Sértve érezte magát a kérvényben előforduló némely kemény kifejezések által, s ezta protes-

táns rendeknek márczius 13-kán tudtára is adta. Ezek előállottak a Bálványoson, Szakálloson, Pázmánban és más helyeken elkövetett új erőszakos vallásháborításokkal, és követelték a példás büntetést. Nem ő felsége, hanem ők érezhették magokat sértve az által, hogy írásbeli válaszra sem méltatja őket. Ragaszkodnak tehát továbbra is követeléseikhez. Érzik, hogy való igaz, a mit irtak ő felségének; tudják, hogy nem kívántak egyebet, mint a mit ő felsége maga is megígért diplomájában Egyébíránt ők hajlandók minden oly módot megragadni mely egységére vezet.

Sok magántanácskozás után, márczius 25-kén azt a javaslatot tették a nádornak: fejeztessék ki világosan, hogy: 1. mindenki csak a maga papjának tartozzék fizetni; 2. ahol a parochiához vagy templomhoz javadalom tartozik, ott hasonlóképen mindenki csak a maga papjának fizessen; 3. ahol a parasztok nem fizettek a kath. plébánosnak, ott ezután se fizessenek; 4. ahol pedig a templomhoz vagy parochiához semmi jövedelem nem tartozik, és a papok csak egyesek fizetéséből tartatnak el, ott a fizetés két felé osztassék, fele legyen az evangélikus, fele a katholikus lelkészé; 5. az iskolai jövedelmeket, minden rész a maga felekezete papjának adja. Ezeken kívül kijelentették, hogy a büntetést illetőleg valamint más vitás kérdésekben is hajlandók oly módot keresni, mely célhoz vezethet.

Másnap a nádor és társai hozzájárultak e javaslathoz; és csak arra kérték a protestánsokat, hogy ezt írásba foglalják és semmi újat ne követeljenek. Megtörtént. Végre sok vitatkozás után *együttesen* dolgoztak ki egy tervezetet, mely szerint a vallásügynek az országgyűlésen elintéztetnie kellene s azt két példányban lemásoltatták, úgy, hogy a meghamisítás kikerülése végett egy példány az egyik, másik a másik félnél maradt. Tartalma a következő:

A vallásügy a következő módon intéztessék el:

I. A kir. diploma az országos karok és rendek által elfogadtatik s azon záradék mellett iktattatik a törvénykönyvbe, hogy a clerusnak s bármely kath. világiaknak az

ellen emelendő protestatioja most és örökre semmisnek nyilváníttatik.

II. A törvénykönyvben világosan meg fognak neveztetni azon 90 templomok, melyek az evangélikusoknak visszaadandók lesznek s azok minden ellenzés nélkül vissza is adatnak, nevezetesen: (Itt következnek azután névszerint a templomok.)

III. Ezen 90 templomon, valamint azokon kívül, melyek most az evangélikusok birtokában vannak, vagy melyek a legközelebbi zavarok alatt vagy után tőlük elvétettek, visszaadatok nekik valamennyi evang. vallást követő leánygyülekezeteik, a hozzájuk tartozó paplakokkal, iskolákkal és bármi néven nevezendő jövedelmekkel.

IV. A mi a vallás szabad gyakorlatában akadályozott rendeket illeti: Szokolczán az ott lakó ágostai és helv. hitvallásu híveknek a vallásgyakorlatra szolgáló helyiség visszaadatik a hozzá tartozó jövedelemmel együtt s ellent nem állván a kir. biztosoknak, minap a város előljáróihoz benyújtott végrehajtási ítélete, a vallás szabad gyakorlatára visszaállíttatik. Nagy-Szombatban az ev. templomok fundusai, a paplakok és az iskolák minden adó alól fölmentetnek. Ugyanott a kézműveseket arra szorítani nem szabad, hogy vallásuk elveivel ellenkező szertartásokban részt vegyenek; a kik pedig e miatt megbírságotlaktak, azoknak a rajtok megvett pénz visszaadatik.

V. A győri, lévai és tihanyi végvárakban az evangélikusoknak a várakban a vallás szabad gyakorlata és a templomépítkezés megengedtetik. Ugyanezen szabadság adatik a komáromi és holicsei evang. lakosoknak is.

VI. Az építkezéseket illetőleg, miután az elfoglalt templomok közül sokkal több maradt a katolikusok kezében, mint mennyi az evangélikusoknak visszaadatik, az oly helyeken legyen szabad az evangélikusoknak új templomokat, paplakokat, iskolákat építeniök, melyekre elegendő helyekét a törvény kihirdetése óta számítandó három hó alatt az illető földesurak az alispán és a megyék nemesei közül feles

számmal evangélikusokból és katolikusokból választandó bizottság előtt, kijelölni tartoznak. A harangok használata és a temetkezés egyenlő taxa fizetése mellett, úgy a katolikusok, valamint az evangélikusok részéről közös lesz. A nevezett templomokat, paplakokat, iskolákat az evangélikusok bármikor fölépíthetik, amikor nekik tetszeni fog.

VII. A fizetéseket illetőleg. Mi a rendeket illeti, azok semmiféle, a katolikus clerust illető, fizetésekre szoríttatni nem fognak s a kezeiknél lévő templomokat teljes joggal, valamint a harangok és a temetkezés használatának jogával is birandják s nem szabad őket azért zaklatni, hogy e templomok az anyaegyháztól elszakíttattak. Mi pedig a köznépet illeti, hol a parochia jobbágyokkal, zsellérekkel, malmokkal, szántó vagy kaszáló földekkel, szőlőskertekkel s más ezekhez hasonló jövedelmi forrásokkal bír, ott a köznépet semmiféle sem közvetett, sem közvetlen adózással a kath. papok részére terhelni nem szabad, de a plébános legyen megelégedve az ezekből járó jövedelemmel s az evang. hívek fizessék csupán a maguk papjait, espereseit és superintendenseit. A hol pedig a papoknak semmi ilyes jövedelmek nincsenek, s a plébánosok csupán csak a személyes adóból kapják fizetéseiket, az oly helyeken, a béke kedvéért, a kath. és evang. hívek által fizetendő és a helyi bírák által behajtandó adózások két egyenlő részre osztassanak, s egyik felét kapja a kath. másik felét pedig az evang. pap. A stolát minden felekezet fizesse a maguk lelkészének.

VIII. Miként történjék a templomok visszaadatása? Mindazon, visszaadni rendelt, valamint a zavarok alatt és után elvett és vissza nem szolgáltatott, vagy visszaszolgáltatás után ismét elragadt templomok még a jelen országgyűlés tartama alatt, az e végre országgyűlésileg megválasztandó biztosok által teljesen és hiánytalanul visszaadni rendeltetnek.

IX. A büntetést illetőleg. Mindazok, legyenek bár egyháziak vagy világiak, kik a templomokat, paplakokat, iskolákat, ezeknek jövedelmeit vagy a hozzájuk tartozó birtokokat elfoglalják, a népet vagy a rendeket a harangok és a temet-

kezés szabad használatától megfosztják, a visszaadandó rendelt templomokat, a paplakokkal, iskolákkal s azoknak birtokaival és jövedelmeivel együtt vissza nem szolgáltatják, az evangélikusoknak új templomok építésére elegendő és alkalmas helyiségeket ki nem jelölnek, vagy azoknak, a kirendelt helyeken való építtetését akadályozzák, a rendeket és a köznépet a vallás szabad gyakorlatában, bármily ürügy alatt, gátolják, vagy az országos törvényeket és a kir. diplomát, melyek a vallásról szólanak, bármely módon áthágják, a megyék területén az alispánok, a szolgabírák és az ezek mellé megyei gyűléseken katolikusokból és evangélikusokból egyenlő számban választandó nemesek által, annyiszor-mennyiszor 600 magyar forintnyi büntetésben elmarasztaltassanak, úgy, hogy ezen birságnak öt része a véghelyeke', egy része pedig a végrehajtókat illesse, a templomok pedig, minden jogi kedvezményt félretévé, visszaadassanak, megengedtetvén mindazonáltal egyes-egyedül, még pedig birtokon kívül, a fellebbezés az országosan egybegyülekezett karokhoz és rendekhez. Addig pedig, míg az így megvizsgálandó ügyek elintéztetni fognának, a nevezett ötszáz forint nagyobb biztosíték végett a sz. k. városoknál vagy másutt, hol azt a megyei gyűlések jobbnak látják, lesz letéteményezve; ha pedig a birsághelyen valami fekvő vagyon fog lefoglaltatni, akkor az illető alispánok a lefoglalt birtokok jövedelmeiről azon ideig, míg az ügy fellebbezés útján eldől, tartoznak a megyéknek beszámolni, s ugyancsak az alispánok, szolgabírák, esküdtek és mások, kik e célra megválasztatni fognak, hivatal- és jószágvesztés terhe alatt, tartoznak mindezeknek végrehajtása felett lelkiismeretesen örködni és a birság alá esett javakat a véghelyekre átruházni, melyek csak közbecsű útján lesznek az illetők által visszaválthatók. Világosan kijelentik: hogyha a diplomának és a vallásügyben keletkezett rendeleteknek áthágói bármi módon a végrehajtásnak ellentállani merészelnének, az ilyenek ellen Ulászló VI. decretumának 8-ik czikke fog fogadhatba vétetni és az abban foglalt büntetés reájok alkalmaztatni.

X. Az oly záradékok, melyek a diplomával ellenkeznének, péld. a patronusi jogról szóló, vagy az, hogy «a parasztok akarata ellenére» az országos törvényekbe nem fognak iktattatni.

Ezen tervezet 1647. eszt. márczius 27. kézbesítettett ő felsége biztosainak Pozsonyban.

De a vizsály még ez által sem érte végét, mert a katolikus urak, jóllehet bevallották, hogy a legtöbb pontban meg egyez véleményök az evangélikusokéval, mindazonáltal nem voltak megelégedve azzal, hogy az ügy ily hosszasan tárgyalatik a tervezetben. Hosszas vitára szolgáltatott alkalmat különösen a templomok elfoglalóira kiszabott büntetésről szóló pont. A vita elhúzódott egész április 4-ig, míg végre a következő, a törvénykönyvbe iktatandó kiegészési szövegében lőn a megállapodás, mely két párban le is iratott, s egy példány az evangélikus, más példány pedig a katolikus uraknak kézbesítettett, biztosítékul addig, míg a törvénykönyvbe országgyűlésileg becikkelyeztetni fogna.

A kiegészési pontok.

Először: hogy a diploma ezen záradékkal iktatassék a törvénykönyvbe: az urak, a klérus és bármely más világi katolikusoknak ellentmondása ellent nem állván, sőt az mindörökre semmisnek nyilvánítván, a kir. diploma ezenel valamennyi karok és rendek által elfogadtatik, jóváhagyatik és megerősítettik.

Másodszor: az evangélikusoknak visszaadatni rendelt templomok a következők:

Abauj-vármegyében: 1. Somogyon, 2. Mislén, 3. Alsó-Meczenzéken.

Zemplénben: 1. Varanón, 2. Garanon, 3. Kuchinban.

Sárosban: 1. Szt.-Péteren, 2. Felsebesen.

Szepesben: 1. Káposztafalván a templom sekrestyével együtt, 2. Dunavec-Krompachon, 3. a csötörtőkhelyi

sekrestyébe a katolikusok számára a bemenetel külön legyen és nem a parochiális templom felől.

Liptóban: Tepla.

Nógrádban: Maskfalva.

Hontban: 1. Bath. 2. Füzes-Gyarmat, 3. Wiszoka, 4. Prencsfalu.

Barsban: 1. Welikapolya, 2. Maróth, 3. Nagy-Heresztyén, 4. Keresztúr, 5. Fenyő-Kosztolán, 6. Kis-Kesso, 7. Zemlier.

Nyitrában: 1. Komjátiban a városon kívül fekvő Szent-Péter temploma az evangélikusoké legyen, s paplakra, iskolákra elegendő helyiség jelöltetik ki magában a városban, 2. Soporonyán és ennek leánygyülekezeteiben, 3. Negyeden, 4. Kason, 5. Porubán, 6. Hendlován, 7. Krasznán és a leánygyülekezetekben, 8. Galgóczon, az ispóály templom és az azon funduson lévő paplak és iskola, az ispóályhoz tartozó jövedelmekkel együtt s temetkezés a városon kívül, 9. Szerdahely Pöstyén közelében, 10. Udvarnok, 11. Bajna, 12. Ujlak, 13. Pásztó, 14. Deáki.

Trencsénben: 1. Alsó-Hrichó, 2. Jeszenicze, 3. Predmér a Kisucza mellett.

Turóczban: 1. Szent-András, 2. Sz.-Márton, 3. Mosócz, 4. Turán.

Komáromban: 1. Nagy-Magyar, 2. Apácza-Szakalos, 3. Bálvány-Szakalos.

Pozsonyban: 1. Nagy-Magyar a leánygyülekezetekkel együtt, 2. Német-Gurab, 3. Limpach, 4. Sül, 5. Takson, 6. Nagy-Maced, 7. Nagy-Szely, 8. Vízközi-Kürt, 9. Tarlós, 10. Nagy-Szegh, 11. Szent-Ábrahám, 12. Ivány, 13. Zerdahelyen, minthogy a parochiális templom a katolikusoknak jutott, az evang. templom, paplak és iskola fölépítésére Megyeri János és Borbély István telkei jelöltetnek ki és egy Enyedi Györgynél zálogban levő pusztá telek a hozzájuk tartozandókkal s Káló Máté telkének része, 14. Szenczen a helvét hitv. részére a város közepén a torony mellett elegendő hely templom építésre, temetkezésre pedig a városon kívül, ha ez a váro-

son belől netán lehetséges nem volna: a paplak és iskola építésre pedig kijelöltetik Verbói János telke minden hozzá tartozókkal együtt; az ágostai hitvallásuak részére pedig a már említettek közül egy más telek, melyen templomukat, paplakukat, iskolájukat fölépíthessék.

Somogyban: Kis-Komáromban, magában a városban.

Vasban: 1. Gyarmat, 2. Nesider, 3. Szt-Gróth, 4. Óvár, 5. Perenye, 6. Pusztá-Szent-Mihály 7. Kukumér, 8. Kiczladen, 9. Wolfau, 10. Czem, 11. Horrendorf, másképp Samfalva, 12. Vep városában visszaadatik azon telek, melyről a predikátor elüzetett, a hozzá közellévő Sipos Pál-féle telekkel együtt, melyet az evangélikus lakosok méltányos áron megváltani fognak, a hozzá tartozókkal együtt, hogy ott templomukat, paplakukat, iskolájukat fölépíthessék.

Sopronban: Sandorf.

Mosonyban: 1. Óvárrott a kisebb templom a magyar és német felekezet számára, a paplakra és iskolára való alkalmas és elegendő hely a kinevezendő biztosok által lesz kijelölendő, 2. Miklósdorf, 3. Level, 4. Német Jagerndorf, 5. Kemlye, 6. Kanok, 7. Szolnok, 8. Czundorf, 9. Liben, a kisebb, apátság melletti templom. 10. Mecsér.

Győrben: Zámoly.

Veszprémben: 1. Vaszar, 2. Dobron.

Esztergomban: 1. Farnad, 2. Ölved.

Harmadszor: A fentnevezett kilenczven templomon és azokon kívül, melyek eddig az evangélikusok birtokában voltak, és melyek a legközelebbi zavarok alatt tőlük elvétettek, semmi más leánygyülekezeti templomok visszaadatni nem fognak, kivéven azokat, melyekkel jelenleg bírnak vagy melyek a 90 templomokkal együtt nekik névszerint engedélyezve vannak. Megjegyeztetik, hogy a hol az anyaegyház a katolikusok, a leányegyház pedig az evangélikusok birtokában van és viszont, egyik felekezet a másikat bántani óvakodjék. Azonban szabadságában álljon az evangélikus parasztnak oda a magok papját bevezetni és őt fizetni vagy a prédikációk hallgatása végett máshová is járni.

Negyedszer : a megzavart és megsértett rendekre nézve:

1. hogy Szakolcza városában lakó helvét és ágostai hitvallásuak visszakapván az isteni tiszteletre rendelt épületet, a vallásgyakorlatot folytathassák, ellent nem állván ő felsége biztosainak a nemrég a város tanácsához benyújtott végrehajtási irata ;

2. hogy a nagyszombati evangélikusok templomi, paplaki és iskolai fundusai minden országos és városi adó alól felszabadíttassanak és felmentessenek ;

3. hogy a Nagyszombatban vagy másutt lakó evangélikus kézművesek és czéhbeliek semmiféle, vallásukkal ellenkező szertartásokban való részvételre ne kényszeríttessenek és ha netán valami bírság vétetett volna meg azért rajtok, az nekik visszaadásuk.

Otödször : A győri véghelyen megengedtetik magában az új városban egy templom építtetése ; a vallás szabad gyakorlata pedig úgy a végvár falain kívül, mint belől, és hogy az evangélikus pap a végvár falain belől lakhassék s a kirendelt házban prédikálhasson. Léván is megengedtetik, hogy az ágostai hitvallásu evangélikusok templomot építhessenek. Minthogy Tihanyban a hely csekélysége és az apátság miatt templomot alkalmas helyen építeni nem lehet megengedtetvén a vallás szabad gyakorlata, s visszaadatik azon épület, melyben előbb az evangélikus lelkész lakott. A révkomáromi és holicsei ev. polgároknak is szabad legyen templomot építeniök, javítaniök s vallásukat szabadon gyakorolniök.

Hatodszor : az építkezéseket illetőleg. Miután az elfoglalt és a panaszpontokban foglalt templomok közül, sokkal több van a katolikusok kezein, mint a mennyit az evangélikusok visszanyertek, legyen szabad az evangélikusoknak oly helyeken új templomokat, paplakokat, iskolákat építeniök, mely célra elegendő és alkalmas helyek fognak a földes urak által az alispán és az evangélikusokból s katolikusokból hason számban választandó biztosok előtt kijelöltetni, még pedig a törvény kihirdettetése után három hónap alatt, a

harangok használata és a temetkezés joga, egyforma taxa fizetése mellett, a katolikusokat és az evangélikusokat egyiránt illetvén. E templomokat, paplakokat, iskolákat az evangélikusok építhetik akkor, a mikor nekik legalkalmasabb, akadálytalanul.

Hetedszer : a fizetéseket illetőleg. Valamint az evangélikus rendek semmiféle fizetést nem tartoznak szolgáltatni a katolikus plébánosok, úgy a katolikusok sem az evang. papok részére. Az ungvári egyház jövedelmeit az evangélikusok élvezték békeben. Mi az adózó nép részéről való fizetéseket illeti, a hol csak valami parochialis vagy templomi jövedelmek találhatók, melyeket tudniillik a katolikus plébánosok magok fentartása czéljából élveztek, ugymint : jobbágyságok, malmok, szántó és réti földek, szőlők s más ezekhez hasonló, az oly helyeken az evangélikusok semminemű fizetések teljesítésére ne szoríttassanak, de a katolikus plébános elégedjék meg a fentebb érintett parochialis jövedelemmel és hallgatóitól nyerendő fizetéssel, valamint az evangélikus lelkész is a maga parochiájában. A hol pedig az evangélikus híveknek parochiájuk nincs, az evangélikus hívek teljesítsék a fizetést a magok papjainak, kiknek szolgálatát igénybe veszik, valamint viszont ily esetben a katolikusok is. A hol pedig eddig az evangélikusok a katolikus plébánosokat nem fizették, ezentul se kényszeríttessenek erre semmiféle ürügy alatt, valamint viszont hasonló esetekben a katolikusok sem. A hol pedig eddig semmi parochiális jövedelem nem volt, de a katolikus plébánosok csak személyes adózások vagy telkekből tartották fenn magokat, az ily helyeken, a béke kedvéért, a katolikus és evangélikus hívek által teljesítendő fizetéseket a helyi birák szedjék be és oszszák el azokat két egyenlő részre, s egy rész jusson a katolikus, más rész az evangélikus papnak, kinek szolgálatával tudniillik az illetők élnek. A stolafizetéseket pedig a hívek, mindenek a maga papjának teljesítsék.

Nyolczadszor : A visszaadni rendelt, vagy más a zavarok alatt és után elvett s mindeddig, ő felsége kétszeri

rendelete daczára vissza nem adott vagy a visszaadás után ismét elfoglalt templomok, iskolákkal, paplakaikkal, javadalmaikkal, jövedelmeikkel, valamint azon templomokéival együtt is, melyek jelenleg az evangélikusok kezén vannak, az országos rendek közül a két vallásfelekezethől egyenlő számban választandó biztosok által még a jelen országgyűlés tartama alatt visszaadassanak.

Kilenczedszer : a büntetést illetőleg. Mindazok, legyenek bár egyházi vagy világi rendűek, kik templomokat, paplakokat, iskolákat s az azokhoz tartozó jövedelmeket és javadalmakat elfoglalni, a rendeket vagy a köznépet a harangok és a temetkezés szabad használatában háborítani merésznének vagy az elfoglalt templomokat, a paplakokkal, iskolákkal s a hozzájuk tartozó jövedelmekkel és javadalmakkal együtt visszaadni vonakodnának, a fentérintett módon építendő templomokra, paplakokra, iskolákra alkalmas és elegendő helyiségeket ki nem jelölnének, a rendeket vagy a köznépet a vallás szabad gyakorlatában gátolni fognák, az ország törvényeit és a vallásügyben kiadott királyi diplomát megsértenék, azok először és mindenekelőtt, a mint a panasz az alispánok elébe terjesztetik, ezek által intessenek meg, hogy az elfoglalt templomokat a hozzájuk tartozandókkal együtt adják vissza és így hibájokat hozzák helyre. Ezt ha teszik, semmiféle büntetésük ne legyen. Ha pedig még az ily megintés után sem adnák vissza az elvettét vagy máskép a dolgot nem rendeznék, akkor a megyék területén az alispánok és szolgabírák és az ezekhez katolikusok és evangélikusok közül egyenlő számban választandó küldöttek által, az ügy valóságának kiderítése után az elvett templomok visszaadása mellett, annyiszor, mennyiszor 600 magyar forintnyi bírsággal büntessenek, melyeknek öt része a véghelyeket, egy hatoda pedig a végrehajtókat fogja illetni, nem engedtetvén meg semmiféle jogi kedvezmény, kivévn azt, hogy birtokon kívül felebbezhetik a dolgot az országosan egybegyűlt karok és rendek elébe. Addig míg a panasz itt elintéztetni fog, a fentnevezett és a véghelyeket illető ötszáz forint-

nyi birság, nagyobb biztosíték végett, a szabad kir városoknál vagy a hol a megyei gyűlések azt alkalmasabbnak gondolják, fog letéteményeztetni. Ha pedig ezen birság fekvő vagyonban fog megvétenni, akkor az illető alispánok a vármegyének tartoznak beszámolni azon jövedelmekről, melyeket a lefoglalt birtok azon ideig hozott, míg az ügy felebbezés útján elintéztetett s ugyanazok, valamint a szolgabírák és a hites táblabírák a melléjük, mindkét vallásfelekezethől választandó nemesekkel együtt ennek végrehajtása fölött, hivatal- és vagyonvesztés alatt, mely vagyon szintén a véghehelyek javára esik, örködni tartoznak s az ily birtokokat azután csak közbecsű útján lehet visszaváltani.

Világosan megjegyeztetik, ha találkoznék, a ki az ily végrehajtásnak ellene szegülne, azt a nádor vagy az országbíró vagy azon vidéknek főhadvezére azon megye közgyűlésén, melynek területén az ilyesmi történt, intse meg, s ha magába tér, akkor semmi büntetés ne érje. Ellenben, ha az intésre nem hallgatna, vagy pedig a nádor, az országbíró, a főhadvezér a megintést teljesíteni vonakodnék, azon esetben az ilyen ellenszegülő azon büntetésnek vettessék alá, melyet Ulászló király VI-dik decretuma 8. czikke tartalmaz.

Tizedszer : A záradékokról, például a patronátusi jogról vagy pedig arról, hogy «a parasztok akarata ellenére» a törvényczikkben szó sem lesz.

Miután a templomok visszaadására az országgyűlési biztosok kineveztettek és kellő utasítással elláttattak volna, még két vitás kérdés maradt, t. i. a jezsuiták és a sz. székek kérdése. Ezek fölött is napokon keresztül éles viták folytak. A katolikusok április 13-kán kijelentették, miszerint beleegyeznek, hogy a szentszékekről szóló törvények javíttassanak és a netán elkövetett visszaélések megszüntessenek ; — továbbá, hogy a jezsuiták az eddig birt birtokokon kívül többet ne birhassanak, politikai dolgokba ne avatkozzanak, szavazattal ne birjanak, protestáns gyermekeket katolikus vallásra ne térítgessenek, és nemes ifjakat kebelökbe ne

fogadjanak s a netán önként belépetteknek javait ne bitorolják.

Erre a protestánsok határozottan kívánták, hogy a sz. székek a házassági ügyeken kívül semmi más dolgokban ne ítélhessenek, hogy a jezsuiták a törvényhez képest az országban ne lehessenek. Így ment ez egész április végéig csekély eredménnyel.

Időközben Rákóczy is megszólalt. Április 22-kén követeihez írott levelében kénytelenségből belenyugszik a dolgok állásába, bár nagyon fájlalja, hogy a magyarországi protestáns rendek közül sokan igen engedelkenyökké váltak. De ha ők ezt elégnak tartják, ám legyen. Ő igazolva áll isten és ember előtt, hogy többet kívánt a katolikusoktól. Tart attól, hogy ha a templomok visszaadása ezen végzések alapján megtörténik is, a templomháborgatók ellen hozott csekély büntetés «nem fogja refrenálni a nyughatatlan elméket». — Eddig sem tartotta őket vissza sem a kir. diploma, sem a törvénytábla nagyobb büntetés.

A személyes fizetés csak azért lett megtartva, hogy a katolikus papoknak némi joga legyen a protestáns hívek felett hatalmaskodni. A jezsuitáknak az országból való kizáratását és jószágbirhatási jogának megszüntetését nagyon indokoltnak találja, azért ujonnan is odautasítja követeit, hogy minden módon a jezsuiták kirekesztésére törekedjenek. Mert — úgymond — nem azért kötött ő egyességet ő feliségével, nem azért fáradozott és költött idáig, hogy az ezelőtt hozott országos törvényekkel és békekötésekkel ellenkező határozatokat elfogadjon. Nemcsak az evangélikus statusnak, hanem a katolikusoknak is arra kellene igyekezniök, hogy a jezsuiták be ne hozassanak, és jószágokat ne birhassanak. Az urak és nemesek gyermekei csak azért lépnek e szerzetbe, mert gazdag dotatiót várnak. «Ne kezdjenek csak jószágokat birhatni, és derekas jövedelmeket percipiálni, az koplalásra kevés úr és főember gyermeke kezdi magát adni.»

A szent székekre vonatkozólag odautasítja követeit:

ne engedjék, hogy az evangélikusok ügyei felett katolikus papok legyenek a bírák.¹

Az erdélyi követek híven teljesítették urok kívánságát; de a magyarországiak közül sokan megunták a huzavonát, és hajlandók voltak engedni. Május havának első fele még mindig a sérelmek feletti tanácskozásokkal telt el. Pedig a rendek mindent elkövettek, hogy a király bizalmát megnyerjék. Május 2-kán egy országos küldöttség ment Bécsbe ő felségét felkérendő, hogy hű magyar rendei között megjeleni sziveskedjék.

A kedélyek általában úgy voltak hangolva, hogy biztos kilátás nyílt a teljes egyetértésre. Az erdélyi követek azonban sokáig harcztak álláspontjuk mellett, míg végre azon vették magokat észre, hogy magokra vannak hagyva.

Rákóczy máj. 11-kén Fogarashól írott levelében panaszodik a felett, «hogy az evangélikus névezeten lévő atyafiaknak hidegsége enerválta» az erdélyi követek jószándékú követeléseinek erejét. Az eddigi megállapodásokból látja, hogy csak azt kellett elfogadniok, a mi lehetséges, és nem azt, a mit akartak. A fejedelem nem tágitott volna sem a kir. diplomától, sem az ország régibb törvényeitől, mert csak az azokban foglalt pontok elégíthetik ki a protestansokat. Az országgyűlési szavazatok kérdésében világos a klérus abbeli törekvése, hogy a világi, különösen pedig az evangélikus rendeket elnyomhassa. A jezsuiták dolgában kéri követeit, hogy állhatatosan ragaszkodjanak az ország törvényeihez. Az istenért — úgymond — ha jobbat nem végezhettek, legalább az előtti «felölök való constitutiókat ne destrualja.»²

Ezen intéshez képest az erdélyi követek Klobusiczky által írott felterjesztésekben kérték a királyt — ki május

¹ Ad dominos Georgium Chyernel et alios Commissarios Suae Cels. Ablegatos Posonium. Anno D. 1647. die 22. apr. Az Erdődy-féle levélt.

² A m. kir. kamarai levéltárból.

23-kán nagy pompával vonult be Pozsony városába — hogy a jezsuiták ügyében hozott régibb törvényeket végrehajtani sziveskedjék.

Május 31-kén érkezett le ő felségének válasza, mely a többi sérelmekre is kiterjeszkedett. Ez ismét okot adott a két ellenfél összeütközésére, és ennek következtében a protestansoknak új replika beadására. A király, kinek nagyon érdekében feküdt, hogy fiát IV. Ferdinándot királyul választassa, ezúttal szeliden válaszolt, s egyúttal sürgette a rendeket, hogy a törvények szerkesztéséhez fogjanak.

A rendek ugyan jún. 5-kén hozzáfogtak a törvények szerkesztéséhez: de azért a következő napon új kérelmet nyújtottak be a jezsuiták ügyében: és midőn IV. Ferdinánd minf megválasztott új király, koronázás végett jun. 8-kán megérkezett, a rendek kijelentették, hogy a koronázáshoz mind addig nem fognak, míg ő felsége az eddig hozott törvényeket meg nem erősíti.

E közben megérkezett a koronázásra kitűzött jún 16-ka. IV. Ferdinánd e napon elfogadta a 17. pontból álló koronázás előtti diplomát, melynek vallást illető pontjai így hangzanak:

Először feltétel. Hogy az országnak minden szabadságait, mentességeit, kiváltságait, határozatait, jogait és szokásait, s továbbá a bécsi békekötésnek záradékát, az abban foglalt valamennyi törvényezikket, úgyszintén II. Mátyás király koronázás előtti és utáni 1608. és 1609. évi, valamint II. Ferdinánd 1622. és 1625. s más években kibocsátott s a jelenleg dicsően uralkodó Felsőnek legközelebb Linczben létrehozott békekötésének záradékát s az abban foglalt valamennyi törvényezikket, úgy szintén a folyó 1647. évben alkotott országos határozatokat, minden pontjaikban, záradékaikban és czikkeikben, szentül teljesíteni s mások által is teljesíttetni fogja.

Második feltétel. Hogy mindazon sérelmeket, melyek uralkodásra való lépése előtt előfordulnának, uralkodása kezdetén azonnal, s legfeljebb hat hó alatt tartandó országgyűlésen elintézendí. Ha pedig később, uralkodása folytában,

bármilyen néven nevezendő ily sérelmek felmerülnének, azokat szintén az ország javának érdekében legfeljebb három évenként tartandó országgyűléseken ő Felsége elintézni fogja.

Harmadik feltétel. Hogy valahányszor annak szüksége merülne fel, hogy Magyarország és a hozzá tartozó részek érdekében tanácskozás tartassék, ő Felsége, az 1608. eszt. törvényczikkekhez, nevezetesen a koronázás előtti első, és az 1559. eszt. 8-ik t.-czikkhez képest azt magyar tanácsosai elébe terjesztendi és azok által intézteti el, s nem türendi azt, hogy a magyar panaszosok ügyei idegen törvényszékek elébe terjesztessenek és azok által intéztessenek el, ezt kívánván az 1608. eszt. koronázás előtti 10-ik és 16-ik és a Ferdinánd-féle 1563. eszt. decretum 31-ik törvényczikke.

Negyedik feltétel. A végvárok prefecturait, kapitányságait és más hivatalait ő Felsége az 1608-ik eszt. koronázás előtti második törvényczikk értelmében fogja adományozni.

Ötödik feltétel. Hogy az igazság kiszolgáltatását illetőleg az ország ősi szokásaihoz képest folytonosan nyolczados törvényszékeket tartand, béke idején úgy a felső mint az alsó részekben az 1609. eszt. 70-ik t.-czikkhez képest; hogy ugyanazon törvényczikk értelmében úgy a kir. táblához, mint a felebbviteli törvényszékekhez valláskülönbség nélkül nevezend ki bírakat; hogy az ország karait és rendeit nem fogja kényszeríteni arra, miszerint a törvénykezési határidőn kívül az ország rendszerinti vagy kinevezendő bírái előtt pörlekedjenek s privilegiumaikat bemutatni köteleztessenek; hogy a törvényes végrehajtásokat sem ő maga akadályozni nem fogja, sem nem türendi, hogy azok tiszviselői által akadályoztassanak. Hogy nem türendi a törvényellenes bíráskodásokat és végrehajtásokat. Ez értelemben zsinórmértékül szolgálend a nyolczados törvényszékek tartására nézve az 1609. eszt. 70-ik t.-czikk, a nemesek előjogaira nézve a hármastörvénykönyvnek I. része 9-ik t.-czikke, továbbá a Ferdinánd-féle 1546. eszt. 30-ik és a bécsi békekötés 11-ik törvényczikke; a kir. mandatumokra nézve, hogy t. i. ezek által a rendes törvénykezés ne hátráltattassék. I. Mátyás király 1471.

eszt. 12., Maximilián király 1566. eszt. 25-ik és II. Mátyás király 1613. eszt. 34-ik s arra nézve, hogy törvénybe ütköző kir. parancsok ki ne bocsáttassanak Ferdinánd király 1563. eszt. 80-ik és II. Mátyás király 1608. eszt. 6-ik törvényczikkelye.

Hatodik feltétel. Hogy a vallásnak gyakorlata az ország valamennyi karai és rendei nézve, úgy ezeknek birtokán, valamint a kir. fiskus birtokain, továbbá a végvárakban a magyar katonaságot illetőleg, a bécsi békekötés és a koronázás előtti törvényczikkek értelmében, szabad és akadálytalan maradjon, oly formán, hogy azt a bárók, a mágnások, a nemesek, valamint a szabad városok s valamennyi karok és rendek a magok birtokain, a fiskális birtokokon, a végvárakban, a mezővárosokban, a falukon, a szerint, a mint ki valamely vallásfelekezethez szabadon és önként csatlakozik, szabadon gyakorolhassák s senki, bármely rangú és sorsú legyen, annak gyakorlatában sem ő Felsége, sem bármely földes úr által, semmiféle ürügy alatt ne háborgattassék.

Hetedik feltétel szól a nádorválasztásról.

Nyolczadik feltétel, a végvárak jó karban tartásáról.

Kilenczedik feltétel. Hogy a szabad kir. és bányavárosokat, jogaikban, szabadságaikban, előjogaikban és szabadságjogaikban fentartandja.

Tizedik feltétel. Az ország koronájáról.

Tizenegyedik feltétel. Magyarországnak és az ahhoz tartozó tartományoknak határaitól.

Tizenkettedik feltétel. Hogy a Csehországgal és más szomszéd tartományokkal, nevezetesen Erdélylyel való szövetséget, a bécsi békekötés és az 1609. eszt. 42-ik t.-cikk értelmében továbbra is a maga épségében úgy ő Felsége fentartandja, valamint hívei által is fentartandja.

Tizenharmadik feltétel. Mit az 1608-ik eszt. kelt koronázás előtti 2-ik t.-cikk a közbéke fentartására, háború meg nem indítására, idegen zsoldosoknak az országba való be nem vitelére nézve rendel, azt ő Felsége maga is híven teljesíteni fogja.

Tizennegyedik feltétel. Némely várak visszacsatolásáról.

Tizenötödik feltétel. Lubló váráról és a VIII szepesi városokról.

Tizenhatodik feltétel. A hajdukról.

Tizenhetedik feltétel. Megigéri ő Felsége, hogy míg ő cs. k. Felsége él, ennek világos meghagyása és az ország rendének beleegyezése nélkül az ország kormányzatának semmiféle ágába avatkozni nem fog.

Ezek azon feltételek, melyeket ő Felsége megválasztása előtt elfogadni, királyi szavával külön biztosító okmányban megerősíteni, koronázás után külön törvényczikkbe beczikkelyezni és kihirdetni méltóztatik.

Másnap, vagyis június 17-én felolvastattak és elfogadtak az ujonnan szerkesztett törvényczikkek, melyeknek vallást illető pontjai ekképen hangzanak:

5. Cikk.

Miután ő szent felsége, ez országban a minap támadt belső egyenetlenségeket atyai kegyelméből, békés úton elintézni és nagymélt. erdélyi fejedelem Rákóczy György úrral és párthíveivel, némely biztosok közbenjárása mellett bizonyos feltételek alatt kegyelmesen békét kötni méltóztatott; és az ország karaitól s rendeitől kívánta volna, hogy azon béke iránt kiadott oklevélhez megegyezéseket adják, az ország azon összes hű karai és rendei, ő Felsége kegyelmes megkeresésébe alázattal megegyezvén, ő szent Felsége azon oklevelének jelen törvénybe iktatásával — nem állván ellen a papság és némely más kath. világiak ellenmondása, sőt az örökre semmi érvénnyel nem bírván — elfogadták, helybenhagyták és megerősítették.

1. §. Az oklevélnek rende ez:

2. §. Mi harmadik Ferdinánd, Isten kegyelméből mindig Felséges választott római császár és Német, Magyar, Cseh, Dalmát, Horváth és Tót stb. országok királya, ausztriai főherceg, Burgund, Brabant, Stájer, Karantán, Kárniol hercege, Morvaország örgrófja, Luxenburg, alsó és felső Szilézia, Würtemberg és a két Lusatia fejedelme, habsburgi, tiroli és görctzi gróf stb. Ezeknek rendében adjuk emlékezetül és tudomásul mindazoknak, a kiket illet:

3. §. Hogy midőn Magyarországunkban közelebb mult időkben némely belső mozgalmak és ellenségeskedések támadtak és a miatt a béke, csend s az ország nyugalma felháborított; Mi kegyelmes atyai indulattól indítva, azon feltámadt zavarokat, inkább békés egyezmény útján, mint fegyveres erővel kívánván elnyomni és lecsendesíteni, hogy a keresztény vér ontása kiméltessék és az országban a visszavonás elenyésztetvén, a hazafiak csendben és nyugalomban élhessenek; nagymélt. Rákóczy György erdélyi fejedelem, Magyarország némely részeinek ura, székelyek grófja és a hozzá csatlakozott magyarok kívánataira s követeléseire kegyelmesen kijelentettük.

4. §. E kegyelmes engedményünk rende — miként az a nagyszombati egyezményben, valamint az említett erdélyi fejedelemhez küldött követünk, nemzeti Törös János hívünk, nemkülönben magyar kamaránk tanácsosa közbejöttével utólagosan is megállapított — ekképen következik:

5. §. Először. Mi a vallásügyet illeti: Az 1608. évi koronázás előtt kiadott 1. cikk és a királyi hitlevelek 6. feltétele és az országnak más ez iránt következtetett törvényei érvényben hagyatván, nem állván ellent az eddig tett akadályok és magyarázatok, kijelentetett és határoztatott: hogy az ország minden karai és rendei, magok a szabad városok, valamint a szabadalmazott városok, az ország véghelyein levő magyar katonák, mindenütt szabad vallásgyakorlattal birjanak, templomok, harangok és temetők szabad használatával és senki szabad vallásgyakorlatában senki által, semmi módon, semmi ürügy alatt ne háborgattassék, ne akadályoztassék.

6. §. Másodszor. A magok hitvallásában nem akadályozandó s nem háborgatandó parasztok iránt, kijelentetett és határoztatott: hogy azok is az ország jótévő békességeért és nyugalmaért, akár legyenek vég helybeliek, és helységbeliek, bármely földesuraknak és ügyészségnek birtokain, a fentirt törvényczikk s föltétel ereje szerint, vallásuk szabad gyakorlatában és a fentebbihez hasonló használatában a királyi Felségtől, vagy annak tanácsosaitól avagy földesuraiktól, semmi módon és semmi szin alatt ne háborgattassanak, ne akadályoztassanak; az eddig akadályozottaknak, háborgatottaknak és kényszerítetteknek szabad vallás gyakorlatukat megkezdeni, gyakorolni és folytatni megengedtéssék, és vallásukkal ellenkező más szer-tartások végbevitelére ne kényszerítessenek.

7. §. Harmadszor. Köztünk azon megegyezés is történt, hogy ezután az egyházak papjai és lelké-

szei. az ő városi és helységi papságukból, senki által el ne mozdíttathassanak és semmikép ki ne zavartathassanak; a kik pedig eddig elmozdítottak, szabad legyen azokat visszahelyezni, vagy helyettök másokat alkalmazni.

8. §. Negyedszer. A vallásügyet és a templomok elfoglalását tárgyazó sérelmek feletti kérdések pedig, úgyszintén azok, melyek ő Felségének 1638. évben előadattak, mind az azután közbejöttek, a legelőbb tartandó jövő országgyűlésen, az ország nyugalmanak és fentartásának érdekében és a szívek egyesüléseért, vagy az országlakó urak barátságos elintézésével megszüntessenek, vagy királyi hatalommal az evangélikusok kielégítésével végkép kiegyenlítessenek, és a kiknek részére fog a templom használatát határozni, a papság jövedelme is azokat illesse; templomfoglalások pedig többé ne történjenek. Azon templomok, melyek ezen zavaros időben mindkét részről elfoglaltattak, az oklevelek kicserélése után azonnal az érintett evangélikusoknak, valamint a katolikusoknak is visszaadassanak. Azonban a jövő időben is mind a katolikus, mind az evangélikus hitvallásuaknak ezen vallásügyben felmerülő sérelmeit, mind úgy az evangélikus, mind a katolikus országlakóknak egyéb sérelmeit, ő Felsége a tizenhetedik feltétel értelmében, minden országgyűlésen teljesen kiegyenlíteni fogja, az evangélikusok megbántatása nélkül.

9. §. Ötödször. Szinte egyezség történt arra nézve, hogy ő Felsége a vallásügyi törvények áthá-

gói ellen, a jövő országgyűlésen gondoskodni fog vagy Ulászló király 6. rendelete 8. cikkének megújításáról s megtartásáról, vagy a végrehajtóval együtt méltóztatni fog illő büntetést is megállapítani.

10. §. Hatodszor. Elhatározott, hogy a szabályok bővebb kifejtése és az országalakók további visszavonásainak megszüntetése végett, a legközelebb tartandó országgyűlésen az előbocsátottak mind megerősítsenek és hogy az ország köztörvényeibe beigtattassanak.

11. §. Hetedszer. Egyéb, ezen békekötés alatt mindkét részről felhozott és tárgyalt dolgokról, mint: a szentszék állapotáról, a jezsuita atyáknak az országtól való távoltartásáról, második András rendeletének első Lajos által történt megerősítéséről; a tizedek bérléséről szóló 1548. évi 61. cikk megújítása és sikeres megtartásáról; ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítéséről; országgyűlésre meghívni szokott személyek megválasztásáról és az országgyűlésen a szavazatok egybegyűjtéséről és vizsgálatairól; külföldi katonaságnak az országból való kiviteléről az 1624. évi 24. cikk szerint; hasonlóképen a magyar katonáknak az ország véghelyeiről való ki nem viteleiről; az ország nagyobb és kisebb tisztségeinek s hivatalainak valláskülönbség nélkül való osztogatásáról, jog és igazság kiszolgáltatásáról; valamint Magyarországra nézve a törökökkel vagy bármely más szomszéd nemzetekkel való egyezkedésnek születt magyarokkal leendő eszközléséről és minden

egyéb, a haza szabadságait és az ország s lakosainak védelmét és fentartását érdeklő ügyekről, hogy azonnal az első országgyűlésen valami bizonyos rendeltessék, vagy melyek már rendeltettek, ugyanott tetteleg foganatosíttassanak, szinte elhatároztatott.

12. §. Nyolczadszor. Az ország szóban levő közgyűlését méltóztatni fog ő császári és királyi szent Felségének, jelen egyezmény bevégzésétől és az oklevelek kicserélésétől számított három hónap alatt — lecsendesíttetvén az erdélyi fejedelemmel való zavargás — kegyelmesen kihirdetni és minden további halasztás és késedelem nélkül akkép megtartatni, hogy az 1608. évi koronázás után kiadott 1. cikk szerint, az országgyűlésre hivatni szoktak mind, az országgyűlésnek régtől gyakorlott szabadsága szerint, ott bátran megjelenhessenek és működhessenek. Abban az ország javát illető egyéb, eddig nem foganatosított czikkek is, az 1638. évi 72. cikk szerint tetteleg foganatosíttassanak és megtartassanak.

13. §. Kilenczedszer. Ő szent Felsége méltóztatni fog minden egyes országlakónak, a bécsi békekötés szerinti előbbi bocsánathoz képest általános bocsánatot engedni, akképen, hogy mindenkinek ezen zavaros időben ő Felsége, vagy az ország nádora, avagy mások által bárkinek adományozott, átruházott, vagy ő Felsége bármely hívei által bármikép elfoglalt és elvett birtokai és birtokjogai, előbbi birtokosainak, vagy örököseinek azonnal és tetteleg

visszabocsáttassanak, hasonlóképen visszaadassanak a környező országok részére is. És az efféle bocsánat iránt ő szent Felsége méltóztatni fog külön oklevelet kiadni.

14. §. Mi tehát a fentirt összes és egyes engedményeket és czikkeket és minden bennök foglaltakat, a mint azok tárgyalattak és határozottak és ezen levelünkbe szóról szóra igtattattak, elfogadjuk, helybenhagyjuk és hitelesítjük, biztosítván az említett erdélyi fejedelmet s párthiveit és nemes Magyarországunk összes és egyes karait és rendeit is, királyi szavunkkal és jó keresztényi hitünkkel, hogy egyenként mindazon czikkeket minden pontjaik s záradékaikban mind magunk szentül és sértetlenül megtartandjuk, mind minden más alattvalóink által, kiket illet, vagy illetni fog, bármely rendűek s állapotuak legyenek, megtartatni fogjuk. Ennek megtartására utódainkat is, tudniillik Magyarország törvényes királyait kötelezetteknek akarjuk, ezen kezünk aláírásával megerősített levelünk erejénél és tanuságánál fogva. Kiadatott linczi várunkban, Felső-Ausztriában, december hó 16. napján. az Úrnak 1645. évében, római uralkodásunk 9. Magyar sat. 20., Csehorsz. pedig 18. évében.

6. Czikk.

Az ország karai és rendei igen jól emlékeznek arra, miszerint az országok között templomok elfoglalása miatt eddig mily nagy visszavonások történtek, melyek hogy jövőre elháríttassanak, s a polgári egyenetlenségek magva kiirtassék és az ország-

lakók inkább békében és kölcsönös egyetértésben éljenek, a különféle, minden oldalról tett vitatások és előterjesztések után, végre azután az ország kairai és rendei közt a templomok és más járulékok foglalására nézve — ő szent Felsége hatalmának közbevetésével is — azon módon s úgy történt az egyezés, hogy az 1638. évben előadott és azután is következett sérelmeikben előszámlált templomokból ezen kilenczven templom adassék vissza az evangélikusoknak:

1. §. Abaujban: Somogy, Mizsle, Alsó-Meczenzéf.
2. §. Zemplénben: Varannó, Garan, Kucsin.
3. §. Sárosban: Szent-Péter, Fel-Sebes.
4. §. Szepesben: Káposztafalva, templom a szentélylyel együtt, Dunavec, Krompach, a csötörtökhelyi kápolnába a katolikusok bejárása kívülről legyen, nem a templomból.
5. §. Hontban: Báth, Füzes-Gyarmat, Viszoka, Princzfalva.
6. §. Barsban: Velikapolya, Marót, Nagyherstyén, Keresztúr, Fenyőkosztolány, Kiskeszi, Zseliz.
7. §. Nyitrában: Komjáthi, egy a városon kívül fekvő Szt.-Péter nevű templom az evangélikusoknak és a városban paplak és iskola építésre elegendő és alkalmas hely adassék. Sopornján, Negyed, Kas, Poruba, Hendlova fiókegyházakkal, Kraszna fiókjai-
val; Galgóczon a kórházi templom azon telken lévő iskolával és paplakkal s ahhoz tartozó jövedelmekkel és temető a városon kívül; Pöstyén melletti Szerdahely, Udvarnok, Bajna, Ujlak, Pásztó, Deáki.

8. §. Trencsénben: Alsó-Hricsó, Jeszenicz és Predmér Kis-Szucsánnál.

9. §. Túróczban: Sz.-András, Sz.-Márton, Mosócz, Turány.

10. §. Komáromban: Nagymegyer, Apácza-Szakállos, Bálvány-Szakállos.

11. §. Pozsonyban: Nagymagyar fiókjaival Német-Guráb, Limbach, Süll, Taksony, Nagy-Mácsid, Nagy-Szely, Vízközi-Kürt, Tarlós, Nagy-Szeg, Sz.-Ábrahám, Ivány, Szerdahelyen ugyan a helybeli templom a katholikuskoknak jutott, az evangélikuskoknak templom, paplak és iskola építésre Megyeri János és Borbély István telkei és azon elhagyatott telek jelletnek ki, mely Enyedi György kezén zálogban van, tartozmányaikkal és mentességgel, valamint Kálló Mátyás telkének kis része is. Szempczen a város közepén lévő torony mellett templom építésre hely jelöltessék, temetőnek pedig a városon kívül, ha a városban könnyen nem lehet; paplak-, iskolaépítésre pedig Verboy János telke minden tartozmányaival és mentességgel az evangélikus városbeliek által, a birtokosoknak illő árban leendő kielégítése mellett a helvét hitvallású lakosoknak adassanak. Az ágostai hitvallásuaknak pedig — ha magok önkénytel fogadnák — templomnak, iskolának s paplaknak a már kimutatott másik telek maradjon.

12. §. Somogyban: Kis-Komárom városban.

13. §. Vasban: Gyarmat, Ujvár, Szt.-Grót, Opár, Perenye, Puszta-Szent-Mihály, Merény, Kiczláden, Bolfau, Kám, Sámfalva, Vép városban azon telek

visszaadatik, melyből a lelkész elmozdított, szomszédban lévő Sipos-Páléval — az evangélikus lakosok által illő díj kifizettetvén — templom-, paplak- és iskolaépítésre tartozmányaikkal s mentességgel.

14. §. Sopronban: Sándorff.

15. §. Mosonyban: Óváron a kisebb templom a magyar és német lakosságnak; paplak és iskolának pedig a kiküldendő biztosok által alkalmas s elegendő hely adassék. Miklósfalu, Levél, Német-Jándorf, Kémlye, Kálnok, Szolnok, Zarándfalva, Lépenyben az apátságon kívüli kisebb templom, Mecsér.

16. §. Győrben: Zámoly.

17. §. Veszprémben: Vaszar, Dobron.

18. §. Esztergomban: Farnád, Ölved.

7. Cikk.

A fentirt kilenczven templomhoz, melyek eddig az evangélikusok kezeiben voltak, és melyek a közel mult zavarok alatt elfoglaltattak, semmi egyéb fiókegyházak vissza ne adassanak, mint a melyeket birnak és a melyek az érintett 90 templommal együtt kijelelve az evangélikusoknak engedményeztettek.

1. §. Kijelentetvén, hogy ha az anyaegyházat katolikusok birják és a fiókegyházat evangélikusok, és viszont az anyaegyházat evangélikusok és a fiókegyházat katolikusok, egyik fél a másik által ne háborgattassék, mindazáltal úgy, hogy szabad legyen az evangélikus parasztnak, ha akarják, vallásbeli papjokat oda vinni és tartani, vagy tanítás hallgatására máshová menni.

8. Cikk.

Először, Szakolcza szabad királyi városban lakó, helvét és ágostai hitvallásuak megháborított és sérített helyzetére nézve, azoknak vallásgyakorlatára kiadott épületeik visszaadása mellett, érintett vallásgyakorlatot folytatni szabad legyen; ellen nem állván ő Felsége biztos urainak a fentirt Szakolcza város tanácsához minap kiadott végrehajtási levelei.

1. §. Másodszor, a nagyszombati evangelikusoknak s másoknak templom-, paplak- és iskolatelkei minden városi adózástól és fizetéstől megszabadíttassanak és menteknek tartassanak.

2. §. Harmadszor, hogy Nagyszombatban s máshol tartózkodó czéhbeli mesteremberek és kézművesek vallásukkal ellenkező szertartásra ne kényszeríttessenek, és kik az oklevél elfogadása után, ez országgyűlés alatt megbüntettettek, teljesen visszahelyeztessenek.

9. Cikk.

Győr véghelyen templom építése az újvárosban megengedtetik, szabad gyakorlat pedig azon véghely köfalain belül és kívül, és hogy az evangelikus vallás papja az érintett véghelynek falai közt lakhassék és házban tanítást is tarthasson.

1. §. Léván is megengedtetik az építés az ágostai evangelikus vallásbelieknek.

2. §. Tihanyban helyszűke és az apátság miatt építés könnyen nem történhetik; azonban szabad

gyakorlat engedtetik és visszaadatik azon ház, melyben azelőtt az evangélikus pap lakott.

3. §. Révkomáromi és Holics városbeli evangélikusoknak is templomot építhetni és javíthatni és vallásukat gyakorolhatni szabadságukban hagyassék.

10. Cikk.

Az építést illetőleg, a mennyiben az elfoglalt és sérelmekben előadott templomoknál sokkal több maradt a katolikusok kezeiben, mint mennyi az evangélikusoknak visszaadatott; oly helyeken szabad legyen az evangélikusoknak vallásuk gyakorlása végett, más templomokat, paplakokat és iskolákat építeni arra elegendő és alkalmas helyeken; efféle templomok, paplakok és iskolák végett a megyék alispánjai s a megyei közönség által hozzáadott, egyenlő számu katolikus és evangélikus vallásu előkelő nemesek előtt, a földesurak által, a törvény-czikkek kihirdetésétől három hónap alatt, kijelelés s mentesítés teendő.

1. §. Hanem a temetésért és harangozásért az evangélikusok részére is, a katolikusokkal hasonló s egyenlő díj közösen szolgálván.

2. §. Ezen templom-, paplak-, iskola-építést pedig azon helybeli evangélikusoknak bármikor jónak és hasznosnak látszatik folytatni, minden akadály nélkül szabadon tehessék.

11. Cikk.

Fizetésekre nézve, valamint evangélikus rendűek katolikus plébánosoknak, úgy a katolikus rendűek evangélikus papoknak semmi fizetést tenni kötelesek ne legyenek.

1. §. Továbbá az ungvári egyház jövedelmeit az evangélikus papok békével birják.

12. Cikk.

A szegény nép fizetését illetőleg: hol a papságnak s templomoknak jövedelmei vannak — melyeket ugyanis fentartásuk végett a plébánosok szednének — mint: jobbágyok, zsellérek, malmok, földek, szőlők, kaszállók, vagy ilyneműek, oly helyeken az evangélikusok semmi fizetésre ne szoríttassanak; hanem azon helybeli plébános papsági jövedelméből és katolikus hallgatóinak fizetésével elégedjék meg; valamint papsági helyeiken az evangélikusok is.

1. §. Hol pedig papságuk nem lenne, az evangélikus hallgatók azon vallásbeli papjoknak fizessenek, tudniillik, kiknek szolgálatát s munkáját használják; úgy a katolikusok is a katolikus papoknak.

2. §. A hol pedig eddig az evangélikus hallgatók a katolikus papoknak nem fizettek, ezután is semmi szín alatt fizetésre ne kényszeríttessenek; úgy a katolikusok sem az evangélikusoknak.

3. §. Mely helyeken pedig a papságnak semmi jövedelmei nem volnának, hanem a plébánosok fentartása csupán személyes vagy jobbágyi fizetésekből történnék, azon helyeken ezután a jó béke kedvéért,

a katolikus és evangélikus lakók által teljesítendő efféle fizetésök azon helybeli birák által behajtatván, két egyenlő s egyforma részekre osztassanak, s azok egy része a katolikus papnak, másik része pedig az evangélikusnak, vagy azon más helybelinek ugyanis, kinek szolgálatát használnák, minden hiány nélkül átadassék.

4. §. Azonban a stóla-fizetéseket vagy jövedelmeket, minden helyeken a katolikus plébánosok és evangélikus papok vallásbeli hallgatóiktól egészen megkapják.

13. Cikk.

A visszaadni ígért templomok, úgy egyebek is, melyek a zavaros idők alatt, vagy után elfoglaltak, és mindeddig ő Felsége kétszeres bizottmánya mellett is vissza nem adattak az evangélikusoknak, azok iskoláival, paplakaival, birtokaival és jövedelmeivel, valamint azon templomokkal is, melyek eddig az evangélikusok kezén lennének, bármikép nevezessenek, még jelen országgyűlés alatt mielőbb, az országlakók közül, mindkét vallásbeliekből egyenlő számmal kiküldendő biztosok által visszaadassanak.

14. Cikk.

Büntetést illetőleg, bárki, akár egyházi, akár világi méltóságú ezután templomokat, paplakokat, iskolákat, jövedelmeket és azokhoz tartozó birtokokat elfoglalni, a rendeket vagy népet harangok vagy temetők használatától megfosztani tapasztaltatnék.

vagy a fentebbi templomokat paplakokkal, iskolákkal, azok birtokaival s jövedelmeivel vissza nem adná; kik templom, paplak és iskolák építésére fentebbi módon, az evangélikusoknak alkalmas és elegendő helyeket vagy telkeket nem adnának; vagy azok építését az érintett helyeken akadályoznák; a rendeket vagy népet szabad vallásgyakorlatukban háborgatnák, vagy az ország törvényeit s királyi oklevelet vallástárgyában megsértenék:

1. §. Először, az ilyenek az alispánok által, kikhez panasz tétetnék, mindenek előtt megintessenek, hogy az elfoglalt templomokat s egyebeket visszaadják és hibáikat kiegyenlítsék; mit ha megtennének, semmi büntetésnek nem fognak alávetetni.

2. §. Ha pedig ily megintésre is vissza nem adnák vagy ki nem egyenlítenék, akkor megyékben az alispánok, szolgabírák és a megye közönségétől, mindkét, úgymint katolikus és evangélikus vallásbeli, egyenlő számmal rendelendő előkelő nemesek által, előbb a dolog valósága kitudatván, annyiszor, mennyiszer 600 magyar forint büntetésben marasztassanak, az ország véghelyeire öt részben, hatodikban pedig a végrehajtóknak jutván, az elfoglalt templomoknak s egyebeknek visszahelyezés mellett — minden birói orvoslatoknak elmellőzésével — mindenesetre birtokon kívül, az egy felebbvitel engedtetvén meg, az ország közgyűlésére, a karok által teendő megvizsgálás végett.

3. §. Ezen megvizsgálás idejéig ugyanis, fentebbi véghelyekre eső ötszáz forint, biztosabb meg-

örzés végett szabad városokban tétessék le, vagy ha másként a megye közönségének alkalmasabbnak fog tetszeni, megtartassék; ha azonban birtokelvétellel hajtatott végre azon büntetés, akkor a végrehajtás alatti birtokok jövedelméről, a felelbbvitel megvizsgálása idejére, érintett alispánok a megyéknek számot adni tartoznak; és azon alispánok, szolgabírák és esküdt ülnökök, mindkét vallásbeli előkelő nemesekből hozzájuk adandókkal együtt, mint a kiknek ezen szabály erejénél fogva az előbocsátottakra felügyelni és felvigyázni kötelességek leend, azok végrehajtására kötelezetteknek tartassanak, hivatalaik és birtokaik elvesztése alatt; melyek az ország fő- vagy alkapitányai által a véghelyekre alkalmazandók és csupán közbecslés folytán megváltandók.

4. §. Nyilván kijelentvén, hogy a kik a fentirt végrehajtásnak ellenállni mernének; azokat az ország nádorispánja, vagy az országbíró, avagy azon részek főkapitánya, megkerestetvén az oly megyei közönség által, hol tudniillik az ily erőszakos ellenállás, vagy végrehajtás megháborítása történt — a megkeresés ugyanis nem az érdekelthez tétetvén — hivatalukhoz képest a végrehajtás megengedése felletti megintést eszközölvén; ha azok engedelmeskednének, azért semmi büntetésnek alávetve nem lesznek; ha pedig az ily megintésnek nem engedelmeskednének, vagy pedig említett nádorispán, vagy az országbíró, avagy azon részek főkapitánya megintést tenni nem akarnának, akkor az ily végrehajtásnak ellenszegülők ellen Ulászló király 6. rendelete

8. czikke megtartandó és az ott kitett büntetés végrehajtandó lészen.

82. *Czikk.*

«Az ország összes karai és rendei az ország felső részében lévő 13 vármegyék közpanaszából nagy csodálkozással s egyszersmind sajnálattal tudták meg Kassa város kihágását, melyet mind belsőleg a vallási szabadság, mind külsőleg a nemesi szabadság elnyomására, éppen úgy polgáraik, mint a városban s azon kívül lakó és nem is törvényhatóságuk alatt levő nemesek ellen büntetlenül elkövetnek, magoknak valamely független köztársasági hatalmat bitorolván; miként azok ő szt. Felségének felterjesztett sérelmekben, hosszú sorban felszámoltatnak.

Mivel mindazok világosan a hazai törvények felforgatására és a nemesi közszabadság elnyomására látszanak czélozni: annál fogva a karok és rendek elhatározzák, hogy ő felsége kegyelmes intézménye szerint, azon szerzők és fők, kiknek ösztönzéséből és indításától vezéreltetve és ingereltetve, a város a fentebbi sérelmekben érintett tetteket elkövette, úgymint Nyeregjártó András bíró, Keviczky János és Miskolczy György városi tanácsnokok, a királyi ügyészség kérelmére — kinek időközben is kötelessége lenne azoknak a sérelmekben előszámlált kihágásai ellen hivatalánál fogva vizsgálatot indítani — az ország nádora által, egy bizonyos és kitűzendő helyre rövid határidőre végérvényesen

idéztesse nek, és azon nádor úr, egybehíván azon időre, a kezéhez kapható, ország rendes biráit, és ő Felsege mindkét rendbeli tanácsosait, és a többi királyi tábla biráit is, az ügyet ellenők, mint kik ellen közpanasz tétetik, biróilag elvégezze; és a dolog valóságának kitudása mellett, őket más hatalmasok s hazai törvényeket megvetők példájára, kellő büntetéssel sujtsa.

Miután ezen törvények Ferdinánd király által junius hó 18-án megerősítették volna, az egész udvar Bécsbe utazott. A rendek pedig, testben, lélekben elfáradottan siettek övéikhez, azon öntudattal, hogy hazafias kötelességüket teljesítették. A protestansok, kik e törvényben először neveztetnek «helvét és ágostai hitvallásuaknak», bár nem minden kívánságaik teljesültek a hozott törvények által, mégis erősen hitték, hogy a bécsi béke alapján újabban rendezett közjogi kelyzetük, a kormány jóakaratával mellett, javulni fog. A bécsi béke egész általánosságban biztosította a vallásszabadságot. Ezen 1647-ki törvények, a bécsi békének megerősítése mellett, világosabban és részletesebben fejtik ki e szabadságot, a mennyiben félremagyarázhatlan szavakkal biztosítják a templomok, temetők, harangok stb. szabad használatát. Kimondják azt is, hogy egyik fél sem tartozik a másiknak papját fizetni, és hogy azok, a kik a békét megháborítják, szigorúan bűnhődjenek.

Azonban meg kell vallanunk, hogy e viszonyosságnak és szigorúnak a gyakorlati életben nem nagy jelentősége volt; mert az nem vonatkozott az ország minden lakosára, hanem csak a *nemesekre*, a kik sohasem fizették a papot szívesen. Továbbá, maga a törvény sem egészen világos, a mennyiben például a 12. §-ban a nép által teljesítendő fizetésekre nézve kétséget hagy fenn. Egyfelől azt mondja, hogy a hol a protestansok eddig a kath. lelkésznek nem fizettek, ezentúl se kényszeríttessenek *semmiféle fizetésekre*, valamint viszont a katolikusok sem. Másfelől pedig azt rendeli, hogy oly parochialis helyeken, a hol a parochiának semmi jövedelme nincs, hanem a plebánosok csupán a hívek párbérfizetéseiből nyelik ellátásukat, ezentúl a jó béke kedvéért a katolikus és protestáns lakók által teljesítendő fizetések a birák által beszédetvén, két igazságos és *egyforma* részre osztassanak, s az egyik rész a katolikus lelkésznek, a másik rész a protestáns lelkésznek, vagy azon hely prot. papjának, kinek szolgálatával a protestansok élnek. minden hiány nélkül átadassék. Ez által tehát felmaradtak mégis oly esetek, a hol a protestans hívek pénze a kath. pap zsebébe mehetett. A katolikusok a gyakorlati életben úgy értelmezték az *egyforma részt*, hogy mindazon helyeken, a hol a protestansok többségben voltak, megkövetelték a félpárbért, miből sok panasz és összeütközés származott. A filiákban majdnem sohasem alkalmazták a törvénynek azt az elvi részét, mely kimondja, hogy a katolikusok a

magok papját fizessék, hanem azon gyakorlatias részét, mely az egyenlő részről szól.

Mindezen hiányok mellett, kétségtelen, hogy az 1647-ki vallástörvény egészben véve a két protestans felekezetet vallási szabadságának alaptörvényét, valóságos palladiumát képezi; és csak a kath. klerus részéről kívántatott volna nagyobb mértéke a türelemnek és a törvénytiszteletnek, hogy a meghasonlott kedélyek nyugalma, és ezzel a nemzet békéje hosszabb időre biztosítva lehessen.

Ámde éppen ez hiányzott. A bekövetkezett események ismét szomorúan igazolták, hogy a törvény magában véve, bármily tökéletes, nem sokat ér, ha annak végrehajtása gyenge vagy részrehajló kezekre bízatik.

A még mindig szervezetlen s önmagában is meghasonlott protestans egyház alig birt megállani a legzsarnokibb világi hatalommal szövetkezett s országosan szervezett catholicismussal szemben.

A törvényszegésnek, a hatalmaskodásnak, a vakbuzgóságnak és az elvadult emberi szenvedélynek leggyalázatosabb korszaka csak ezután következett. A keresztyén vallás és erkölcs elvei elvesztették uralmukat. Minden erőfeszítés, melyet a közbéke és nyugalom érdekében, egyes öntudatosabb, hazafiasabb és becsületesebb férfiak kifejtettek, egészen kárba vészett. A linczi békében megállapított, s a törvény és kir. diploma által megerősített pontok, egyes hatalmas főurak és főpapok által, csakhamar felforgattattak és hatályon kívül helyeztetek. Védel-

mezőik a gályákon és vérpadokon véreztek el. Martirokkal népesültek be a börtönök. Ugy látszott, mintha a józanság végképen kiköltözött volna az országból, és helyét az elbizakodottság féktelensége és vadsága foglalta volna el. Bekövetkezett az önkénynek azon gyászorszaka, mely annyi szenvedést és nyomort hozott az országra és vele együtt a protestantismusra, hogy már-már mind a kettőnek felmaradása felett kezdett kételkedni a világ.

De a nemzetek sorsát intéző Isten megmentette mind a kettőt: megmentette az alkotmányos jogaitól és szabadságaitól megfosztott hazát, és megmentette a vele együtt szenvedett és vérezett protestantismust is.

Boldogító tudat, hogy a szeretet és igazság Istene él és örködik szent evangélioma felett!